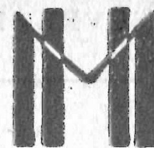

IVAN TRIPLAT

KRUG

SUVREMENA KNJIŽNICA MATICE HRVATSKE
KNJIGA 43.

IVAN TRIPLAT

KRUG

TISAK „TIPOGRAFIJE" D. D. U ZAGREBU

IVAN TRIPLAT

KRUG

ROMAN IZ SUVREMENOG ZAGREBA

ZAGREB 1943
IZDANJE MATICE HRVATSKE

UVEZ: KNJIGOVEŽNICA BOGOMIL ŠOBAN

PRVI DIO

I

Boso i golo diete u prljavoj košuljici izvirivalo je kroz velika kućna vrata. Njegove uplašene i znatiželjne očice gledale su u pustu tihu ulicu. Stare i mrke kuće svojim mutnim očima plaše. Ulicom je ozvanjao glasovir, a negdje su u drugoj ulici štropotala kola.

Kad su se začuli koraci, diete zalupi vratima i pobjegne u mračni hodnik, a za čas opet tiho i oprezno proviri kroz pukotinu odškrinutih vrata.

Na uglu se pokaže debela baba. To je kuma. To je kuma Čižmekica. Na glavi nosi težku korpu sa starom »kramom«, koju prodaje svake sriede na »fihplacu«. Disala je težko, vlasi su joj bile priliepljene uz lice.

— Zvonko, no, otvori vrata. Ti mene čekaš?! Ha?

Mali je utaknuo ruku u njen »ceker«, da vidi; je li mu što doniela. Kuma ga pogladi po glavi.

— Opet si zamazan. I opet si opal. Kakva su ti kolena!

Iz kuhinje se čulo deranje i plač, dok mu je prala lice i nos, a zato je dobio jabuku.

Mali Zvonko Pilek bio je nesretan i nespretan od malih nogu. Mati mu je umrla, čim se rodio. Prebolio je sve dječje bolesti od dobraca do šarlaha. I uviek je padao. S prozora, sa stuba, s balkona. Pao je i u lonac prilično vruće vode. Bio je sav u mjehurima, a kuma ga je mazala uljem.

Ta stara kuma veoma ga je voljela. Znala ga je izvući iz mračnoga kuta, zagledati se u njegove plave i tihe nevine očice i nježno mu šaptati:

— Kaj je, ti mali mudrijaš? Ti moje nesretno dete.

On je zapitkivao uporno o svemu i svačemu. Uviek ju je napastovao, da mu priča. Ona je rado pripoviedala o njegovoj mami. Bila je to liepa i dobra mama. Ona joj je kumovala još

na firmi, dok je mama bila djevojčica, a kada se udala za Zvonkova tateka, kuma Čižmekica i njezin pokojni muž Jožek fiakerist, bili su im vjenčani kumovi. Malog Zvonka držala je ona i na krstu.

Zvonko lista debeli album sa zlatnim koricama. Mama je tanka mlada djevojka s dugim pletenicama, kuma je debela fina gospa sva »izmidrana«, a na glavi ima ogroman šešir s perjem.

Kuma je ostajala uviek jednako stara i jednako dobra. Stanovala je u istom hodniku i držala podstanare. Nekada je bila bogata. Njezin pokojni bio je prvi fiakerist u Zagrebu. Imao je najljepše konje i kočije s »gumiradlima«. Zvali su ga na svako vjenčanje, krstitke, gostbe. Vozio je najveću gospodu. I kako su onda oni fino živjeli. Ali njezinog Jožeka je »šlag«, konji su prodani za dugove: za sieno, za kovača, za kolara, i od svega nije ostalo ništa. Jedino ima sada još svog velikog sina Rudeka, ali on već zaboravlja svoju mamu. I onda svoje malo kumče Zvonka, kojega kuma ne bi dala ni za cieli sviet.

Zvonko se bojao otca. Stari Pilek, podvornik, bio je uviek namrgođen i šutljiv. Zvonko nije smio skakati po sobi, kada je tata bio doma. Sjedio je mirno u kutu kod prozora i ogradio se prevrnutim stolcima. Igra se komadom drva, a to je bio brod ili vlak. Ponekad se tih, miran i ozbiljan zavlačio u svoj kut i sanjario o konjima, ciganima, »mašinama« i pustolovinama.

Kuma je govorila: »Tiha voda brege dere«. U sobu je dolazilo s njom nešto vedro i veselo, uviek je brbljala i smijala se, a i sam tata prestao je gledati onako mračno izpod crnih obrva. Stolci nisu smjeli ležati na podu prevrnuti, »jer se onda Majka Božja plače«.

Kad je otac odlazio u kancelariju, Zvonko ga je uviek izpraćivao da vrata i gledao za njim do ugla. Visok, suh, natmuren čovjek hodao je mirno i nesigurno, a nikoga nije pozdravljao ni gledao. Zvonko je pitao kumu: — Zašto je tata žalostan? Zašto grdo gleda? Zašto uviek šuti?

Stara ga je njihala u krilu.

— Sve bi ti štel znati? Tvoj tata je čudak kak i ti. On težko dela.

U kući je bilo mnogo stanara. Svi su željno čekali poštara. Žene su uviek plačući čitale listove. Uviek je netko vikao i

grdio ili pjevao i plakao. »Šušter« u prizemlju vječno je bio pijan. Uviek je nabijao tuđe cipele ili svoju ženu. Kada ju je tukao, stanari su onda provirivali kroz vrata i prisluškivali. Često su se babe svađale kod »vaserlajtunga« radi prolivene vode, kod zahoda radi zabrtvljenog kanala, na tavanu radi odrezanog »štrika« ili uprljanog čistog rublja.

Često se i kuma postavila na dvorište, podbočila se izazovno svojim debelim rukama, pa je vikala kreštavo i grozila se i udarala se po debelim kukovima.

Gore na tavanu stanovao je ružan čovjek s naočalima, uviek crn, mastan i pakostan, a njega su se svi bojali. Njegova žena bila je još gora i ružnija s onim zmijskim očima i laskavim podlim smieškom. Bacali su na dvorište staklovinje, pepeo, tresli su perje i polievali vodu, a onda je vikala s mržnjom ciela kuća na njih i svi su se grozili šakama.

U dvorištu je stanovala mala Ženka. Zvonko ju je zvao Ženkica. Imala je kao anđelak glavicu punu kovrčica, biele i čiste ručice, a nije mogla izgovarati slovo r. — Zvonko, jesi ti dobaj?

On se stidio i crvenio. — Jesam.

Smiešila se dražestno. — Tako me hudo gledaš. I ne znaš se ništa igjati niti govojiti.

On ju je sav u strahu i neugodnosti zgrabio za malu ručicu i pogladio joj prstić, na kome je sjao prstenčić. — Moja mama mi kupila. A šta je tebi tvoj tata kupio?

Igrali su se uviek zajedno. Ona je znala mnoge igre. Kriš, kraš, Matijaš, kaj mi daš... Vuka i asa, neba i pakla, i pjevala je: veselite se anđeli, dok ne dođu vragovi... Dvanaesta vura tuče, smrt bela kost...

Zvonko ju je obožavao. I kako je ona bila pametna. Divio se njezinu znanju. Volio joj je odmatati kovrčice i pustiti, da se opet same zakovrčaju.

Onda je Ženkica najednom prestala dolaziti na dvorište, a kuma je rekla, da je bolestna. U kuću je dolazila crna, čudna gospođa, a to je doktorica. Ženkičina mama dolazila je plakati kumi, i Zvonko je čuo: — Ne bu ostala. Doktorica veli, nema pomoći. Sad bu svaki dan sve slabija i slabija. Kak mi je težko, kad me zove: mama, mama...

Kuma Čižmekica čuje svake Božje noći sovu. Hu-hu. Sova kao da se smije i veseli. Hu-hu-hu. Netko će u kući umrieti.

Prolaze duge noći, a iza šarenih zastora kod Ženkice vidi se svietlo. Zvonko se šulja oko vrata i prisluškuje. Glas drhtav i uplakan ječi i lomi se: — Ženkica moja. Reči svojoj mami, reči, ja bi ti sve dala, samo reči sve, kaj bi rada.

Kuću je pohodila **Smrt.** Po cieloj se ulici razglasilo, da je Ženkica umrla. Kuma je Zvonka uzela za ruku. — Hoćeš ju videti? Tvoja mala prijateljica sada je u nebu.

Tamo u onoj sobi gorjela je svieća. Ženka je ležala na krevetu čudno duga, i tako žuta, i posve mirna. Kuma ju je poškropila grančicom. Bilo je tako tiho i svečano i čudno kao u crkvi, a mama male Ženkice klečala je, plakala i žalostno zvala: — Angelek moj mali.

Zimi je Zvonko sjedio kod peći, sušio mokre čarape i cipele i grijao prozeble noge. Sanjkao se svaki dan po Tuškancu i Cmroku i trčao pred »fićima«, koji su plienili sanjke.

U peći plamsa i pucketa, crveni jezik liže strop, mrak se uvlači u sobu. Zvonko se veseli, kako će sutra otići na Pantovčak i spustiti se s onog strmog briega. Tamo je opasno. Neki dan su zaplienili stražari preko dvadeset saonica i zapisali sve dečke. Ali on nije, hvala Bogu, kukavica.

Na drvenom sanduku sjedi stara kuma. Driema i moli. Vani na drveću Jelačićeva dvorca grakću vrane. Prose sniega. Stari Pilek grije ruke i tare ih iznad peći, guli jabuke i mljašće. Kuma se trgne, zatrese krunicom mrzovoljno. — Nemojte mljaskati kak prasec. — I šta vraga jede tako pohlepno. Pa ne će mu nitko oteti.

Tata se kesi i govori uviek u poslovicama. — Kak pri jelu, tak pri delu. Ide vreme nosi breme. Svaka usta svoga gusta. — Onda šeće duž sobe, i najednom zapjeva neku starinsku pjesmu.

Ponekad podučava sina, šta sve smije, šta ne. — Krasti se ne sme, Zvonko, da po novcima gaziš, ne smeš zeti. — Njegov tihi ozbiljni glas koluta po toploj sobi i zamire. — Poštenje je siromašnom čovjeku sve, to je njegovo najveće blago.

Kuma zašušti suknjama.

— Zvonček, zapamti, ni tuđe igle ne smeš fkrasti. Za tate je rešt. Tak su jemput pred puno let vešali jednog razbojnika. Orobil je i ubil puno ljudih i sad je stajal pod galgama . . .

Zvonko se uzvrpolji, a oči mu sinu.

— Joco Udmanić?!

— Ne, jedan drugi. Joco Hudmanić je kral samo bogatima, a delil je siromakima. Ali ovaj je bil pravi krvavi razbojnik.

Čudna i strašna priča. Razbojnik je prije nego su ga objesili, zamolio da mu pozovu mater, da se s njom oprosti i da je posljednji put vidi. Kada je stara mati stala kraj svog sina razbojnika, sin je zagrli, i svi su bili ganuti, kada ju je on htio posljednji puta poljubiti. Stara je primaknula lice, a on joj je odgrizao nos. Razbojnik je izpljunuo krvavi nos i rekao groznim glasom: Kad sam prvi puta ukrao iglu, ona me nije iztukla, kad sam ukrao jaje, rekla mi je neka donesem kokoš, i tako sam ja postao tat i razbojnik i zato me danas vješaju.

Zvonko pilji u mrak. Titra crveni trak žara iz peći. Sjaje se crni ormari. Vrieme stoji. Po sobi šeće ogroman crni razbojnik, ali ne, to nije razbojnik, nego tata, koji gundra nešto, a kuma zvoni krunicom.

Podvornik Pilek bio je od onih originalnih čudaka, koji se ne briju redovito, nego hodaju kosmati, da im se ne bi usudila ni jedna pristojna i poštena žena pružiti usta na poljubac. U nedjelju nikad ne oblače novo odielo, u kišne i hladne dane oblače bielo, a na Petrovo osvanu u zimskom kaputu. Mnogi su znali, da je smušen, luckast i nastran, dok je on, naprotiv, bio jedan od onih dobroćudnih mudrih bedaka, koji mnogo misle, a malo govore, od onih skromnih, povučenih i osamljenih vrlo pametnih ljudi, ali za praktičan i ugodan život nesposobnih i nespretnih, koji su obično cieli život u podređenom položaju i umiru vrlo jadno. On nije nikada znao povlađivati drugomu i bio je toliko iskren i naivan, da je svakom trubio istinu u lice, odnosno u uši. Svi su njemu bili preglupi, tako da je na koncu on svima morao postati glup. Kako nije imao žene, da ga ona spremi na pravi put, stari se Pilek zapustio sasvim i živio kao pustinjak.

Na ulici stružu lopate. Zvone zvončići, projure saonice i topću po sniegu hitre konjske noge. Kuma priča o duhovima i vješticama, o coprijama i coprnjakima, o crnim mačkama, križanjima i Kleku. — Ko nosi navek kod sebe onaj rubec, s kojim je mrtvacu bila podvezana brada, tomu nemreju niš ni na jednom sudu, pa da ne znam kaj napravi. — To je prava Božja istina.

Stari Pilek loži peć i sav obasjan crvenim sjajem kesi se podrugljivo. — Rubec ne vredi niš. Pa rubec je za nos brisati. Znate, kaj vam vredi, moja kuma? Svugde na svakom mestu? Bum vam rekel: Novci.

Kuma je bila tipična purgarica. Voljela je trač i rum. Svake si je godine puštala krv i »metala roge« kod »barbira« i hodočastila Majci Božjoj Bistričkoj. »Šrefanje« joj dobro čini. Glava je odmah prestane boljeti i nema vrtoglavice. Onaj »barbir« u Kustošiji je spretan. Nekad su brijači čak i zube pukali.

Kad je kumi zvonilo u lievom uhu, to su dobri glasi, a u desnom zli, kad je zasvrbi lievi dlan, to se »penezi«, prišt na jeziku, neko je pere i oblajava, kad je svrbi nos, bit će srdita.

Stari Pilek digne Zvonka visoko iznad sebe, čak do stropa i njiše ga. — Sav cvate i ponosi se:

— Ste vidli mog sineka! Pet let ima i jak je već kak konj.

Kuma se nespretno izrazi:

— U vas se vrgnul. Celi vi. Jednoga skrij, drugoga pokaži? Podvornik Pilek pogleda je začuđeno:

— Pa kaj sam ja valda konj?

Kada je tata dobro razpoložen, a to je vrlo riedko, onda su se »hinçali« po krevetu. Tata mu je vukao noge i njihao ga lievo desno, a uz to izgovarao odsječeno na slogove: — Or-je-mo, or-je-mo, or-je-mo, ba-ci-mo plu-ga — v jarek. — Zavitlao mu noge i bacio ga preko na vanjkuše.

Zvonko je živio po ciele dane na ulici s dječurlijom. To su sve ratna djeca. To su oni mali gladni kržljavci, koje su otčevi u brzini pred samu mobilizaciju stvorili i krenuli na frontu, a ženu ostavili da kuha »ajnprenjuhu«. Karakteristične englezke nožice, škrofulozni čirovi, bliedi krastavi i starački obrazčići, slabe kosti i malo mesa.

Sjedili su obično na ogradi Jelačićeva dvorca i pušili prve cigarete. Nečija teta »šverca« duhan i lako njima. Na jedan čik čekala su barem trojica. Duše topli jug, po žljebovima kaplje i klokoće. I vrtoglavo jure dani u igri i bezbrižnosti. I toplo ljeto došulja se neprimjetno i miriše razcvjetano granje, a dječaci galame, pjevaju i svađaju se. Do ponoći se pripoviedaju priče o duhovima i vještícama, opaticama i fratrima i razne druge prostarije.

Po Tuškancu se igraju »raubera-pandura«, obiru tuđe voće i skaču preko plotova, a s Potočancima vode rat, pa je čak Zvonko bio jedno cielo prijepodne zarobljen. U podrumima kopaju, da pronađu nekakve podzemne hodnike i veliko blago. Ministriraju kod svetog Marka, zvone na tornju i love mlade golube.

Igra, tučnjava, špekule, praćke, batine, nogomet, krajceranje i plač, i prošla je mladost, koje će se sjećati s tugom, jer je daleka i tako je brzo prošla.

Rat. Nešto se zbivalo negdje strašno. Ulicom su hodali vojnici, odlazile su »marškumpanije« s glasbom na kolodvor, vojnici su juškali, pjevali i znojili se pod težkim telećacima. I svake su godine bili vojnici sve mlađi, pa kad ih je kuma Čižmekica gledale kroz prozor i mahala im rubčićem, oči su joj suzile. — Pa to su još deca, prava deca, Bogek moj dragi. Još nisu ni opernatili. Sam Bog zna, kaj bu z mojim Rudekom.

Zvonko je stajao u dugom redu pred aprovizacijom i »grajzlerima«, da kupi krumpir, petrolej, a kruh se dobivao samo na cedulje. Kruh je svaki dan sve lošiji, pun slame. Zvonko je zaželio žemlje, one tople »reš vaserice« i čudi se, zašto ih sada više nema.

Perici Bogdanoviću mama je nataknula na glavu njemačku kacigu umjesto crvene ličke kapice, i on je nosio ponosno kacigu, a da nije znao zašto, ali njegova mama je znala.

Stara kuma smogla je odnekud brašna i oraha, pa je pekla orehnjaču kao na Božić, a njezin je sin Rudek u novoj vojničkoj odori, koja čudno vojnički miriše, a novo žuto remenje škripi. Sprema se u rat, makar je polokao litre crnog vina s duhanom, a nije pomogao niti cviet od oleandra, iako je skoro izpustio dušu od muke. Strpali su mu vrući mastni kolač u »ruksak«, a na večer su ga pratili svi na kolodvor.

Mali je Pilek stupao veselo u taktu glasbe s vojnicima, stoje ljudi u špaliru, glasba trešti kroz ulice i nosi val uzbuđenja, prozori se otvaraju i gore osmiesi žena, mašu rubčići, vojnici pjevaju i juškaju, a mala debela mati i veliki sin drže se za ruke, i vidi se, da se ne mogu razstaviti. I-ju-ju. Posrće sin, tapka kuma, a glasba ih zalieva mlazovima nekog

marša. — Rudek piši, Rudek, mama, ne boj se, mamice, Rudica, čuvaj se, nejdi napred; i uza sav sjaj, glasbu, pjesmu i pijanstvo bilo je tužno.

Vraćali su se potišteni bez Rudeka. Stari Pilek vodi kumu i tješi je, neke babe, susjede i poznati hrabre je, a kuma šepa i plače. — Nikad ga više moje oči ne buju videle. Rudek moj! Takav feš dečko i mlad...

Kada je trebalo ići u školu, Zvonko se sakrio na tavanu i drhtao. Čuo je svakakvih grozota o školi. Stari Pilek pronašao ga iza dimnjaka i odvukao na silu. Cielim putem Zvonko je plakao i vikao. — Ne, tata dragi, ne!

— Ideš, ideš!

Konačno je Zvonko sjeo nasred ulice, a otac ga odnio na rukama u školu.

Učiteljica je bila nasmijana i mlada. Imala je gladko fino lice i pod tankom bielom bluzom nabubrene grudi. Zvonko je rukavom brisao suze i nos, a ona ga pogladila po licu. — Pripitomit će se on. Bit će još najbolji đak.

U školi je bio grozan mir i tišina. U klupama sjedili su dečki i svi su imali prekrižene ruke na prsima. Tu je i Divjak, ozbiljan i mučaljiv, a kad ga nitko ne vidi, kesi se i namiguje. I Pevec je tu i drugi. Svi su tako mirni i šutljivi. Na učiteljičinu stolu bila je dugačka šiba.

Zvonko nije volio školu. Dosadilo mu brzo čitati one glupostі: ti — i — ti, ti — tu, i — tu. Pločicu i početnicu znao je sakriti pod stube na Vrazovu šetalištu i otišao šetati. Gledao je na kolodvoru s mosta one velike crne lokomotive, kako sopte i zvižde, skitao se po Savi i po nepoznatim ulicama daleke periferije, ili još radije po Sajmištu.

Volio je konje. Uviek je vruće želio jahati. A tamo je bilo divnih konja. Hodao je s rukama u džepovima u onoj galami i sajamskom metežu i razgledavao sve pažljivo. Smilili su mu se oni mali telići veliki kao psi, kad onako žalostno plaču i zovu, pa one krave s tužnim očima, kad ih navlači crveni jaki mesar, kojemu zataknut nož viri iz čizme. Kasali su konji, pucketali bičevi, kupci, prodavači, mešetari i gledaoci su galamili, pljeskali su nažuljani debeli dlanovi.

Cigani su bili crni i poderani, ali nisu bili strašni. Najviše su oni vikali, smijali se, lupali u prsa, kleli, natezali kupce

za ruke, i Zvonko je gledao njihovu kljusad suhu i šepavu i divio se lažima i rječitosti. — Pa to je kobila. Hoda kak puca. Ak ona ne vredi, nek krepam, tu na ovom mestu. Ž njom moreš voziti, orati, a malo jede...

Kupac je »pucu« sumnjičavo promatrao, vukao je za rep, potreptao je po sapima, a iz nje se prašilo kao iz starog divana. — Ćorava je. Pa da, ćorava je, vidio je to i Zvonko, oči su joj mutne, a kad joj se maše pred očima, niti ne trepne.

Cigo je pogledao prezirno kupca. — Ćorava? Pa ne bu na oči vozila, vrag te stvoril i dal...

Zvonko je pronašao na Sajmištu najljepšeg i najvećeg konja, i taj će biti njegov. Promotrio ga je već sa svih strana. Konj dobro baca noge, ima finu dlaku i gizdav je. Kopita su mu ciela i nije star, a oči ima kao sokol. Zagledao se Zvonko u konja i posve zaboravio na sve. U posljednji čas začuo je neku viku, rzanje i topot konja, sve je bilo nejasno i daleko, nešto ga je strašno grunulo u leđa, tako da je pao u blato i udario o zemlju.

Kad je otvorio oči, mnogo neobrijanih lica gledalo je u njega, glasovi su mrmljali, a oko njega stoje blatne čizme, bakandže i opanci. Dvie jake ruke postavile su ga na noge, i zadah rakije puhne mu u lice: — Kaj mali? Nije niš, ha?! Bež. Hajd doma svojoj mami.

Zvonko se vukao preko Sajmišta umoran i zamazan. Glava ga boljela i nije pravo znao, što se s njim dogodilo. Naletio je sigurno na njega netko s konjem.

Kod klaonice lutao je velik pas bundaš, njušio je prolaznicima noge, i Zvonku bljesnu oči. Oduviek je on želio psa, a taj bi bio baš za njega. Kako je samo velik i jak, taj bi ga branio pred neprijateljima. Odmah ga je stao zvati i fućkati mu. Dosjetio se odmah, kako bi se mogao takav veliki pas zvati. — Nero, Nero! Dođi. Samo da se ne zove možda Lord kad je tako velik. To je bolji pas, vidi se odmah. Nero — Lord njušio je krv iz klaonice i jurio kao vjetar.

Sjetio se Zvonko, da ima u džepu komadić kruha, pa poče kruhom vabiti psa. Pas dotrči, oči su mu lakome, a crveni jezik hlapće. Zaskočio se divlje, iztrgnuo Zvonku kruh iz ruke, škljocnuli neugodno zubi, Zvonko osjeti bol i jaukne. Pas je odjurio dalje, a Zvonkova ruka crvenila se od krvi.

Pred Nikolinje godine 1918. Pilek je s Divjakom, Pevcem, Cvilidretom i drugim fakinima razgledavao po Jelačićevu trgu darove za Nikolô. Šator do šatora, sve sjaji i blješti, sve je puno prekrasnih stvari, djeca prolaze između »štandova«, a očice im gore od želje. Nikolauži s bielim bradama i biskupskim zlatnim štapovima i mitrama za dobru djecu, a crni Krampusi s košem, lancem i šibom za one zločeste. I kakve čudesne igračke i kakvi bonboni, sve sja, šareno i privlačivo, brižne mamice i dobri tateki kupuju za svoju djecu, vrze se dječurlija i radoznali, a mali Zvonko već sada u mislima čisti svoje cipele i meće ih na prozor, pa možda se tata ipak sjeti. Bog zna da li će njihovu kuću pohoditi sveti Nikola ili možda Krampus. Jedne je godine tako bio kod njih nekakvi crni i kosmati, a Zvonko je molio Otčenaše i Zdravomarije, sav prestrašen drhtao i obećavao svečano, da ne će više nikada srditi svoga tatu i da će biti dobar.

Prodavači viču i nude svoju robu. Ban Jelačić s konja gleda svu tu vrevu i niti ne trepne, tako da su mu posjedali golubi na mač i rame. Bio je liep dan, po krovovima su puzali trakovi sunca, dječaci su se vucarili oko šatora i gledali zagrijano i čeznutljivo. Tko šta želi, tko će šta dobiti, a želje su ogromne. Djeca žalostno i nemoćno zure u predmete, nitko nema ni krajcera, a oni se ne mogu odtrgnuti, one je igračke pomilovalo hiljade očica, u kojima je gorjela čežnja i nada.

Bubreg je debeo i ugojen dječak, jedva diše, i hvali se. — Moj stari je meni obečal štoplrevolver, pa da vidiš. A i stara je rekla, da bu. A kad stara nekaj veli, onda je tak...

Divjak ne vjeruje. — Bi te kec! Slabo buš ti pucal s tim revolverom, kaj ti bu ga tvoj stari kupil. Da je meni sve ono moja stara kupila, kaj mi je obečala, ja bi imal ovde svoj štand ili bazar u Ilici.

Na asfaltu se dimio čik. Divjak ga pobere, potegne par dimova i sakrije u rukav. Svi su navalili: — Daj samo jedan dim. Svi su povukli i opalili usnice. Čik je bio zabaljen i smrdljiv. Divjak ga je naposljedku nataknuo na šibicu i popušio skoro do žeravice.

Divjak je rabiatan dečko, nešto malo veći i prljaviji od ostalih. Uviek je nasmijan i bos, samo po najvećoj zimi nosi mamine cipele s visokim petama i sarama. Pun je perja, a hlače mu moraju imati barem jednu luknju.

Pevec i Divjak nešto se dogovaraju. Pevec je podmukao dečko, ponosan i škrofulozan. Kako su ta dvojica sigurno znala, da im se ni ove godine ne će sveti Nikola smilovati, stali su kao ukopani kod jednog »štanda«. Pevec je izbirao prstenje, one male plehnate prstene s crvenim i zelenim okom, koji su se sjali kao zlatni. Divjak je oprezno premetao po škatulji kokotičke, koji, kad im se puše pod rep, mogu liepo kukuriekati. Pitao je za cienu i kukuriekao, a dotle je Pevec uspio sakriti jedan prsten u rukav, a drugi je stavio na prst. Jedva ga je navukao, ali kada ga je htio skinuti, nije mu više išao dolje.

Debela kramarka oštro je pazila na fakine, da joj što ne ukradu, ali Divjak je vješto već poklopio kaputom onu škatulju s kokotima, zavukao ruku neprimjetno izpod kaputa i počeo izabirati. Htio je pošteno uzeti samo jednog, pa onda samo dva, ali u njemu je prevladala nerazumljiva lakomost, pa je izpod kaputa zgrabio cielu škatulju čak s poklopcem. Baba je iza »štanda« izvukla dugačku šibu i čekala. Divjak se udaljio polako i sigurno s posve nevinim licem, a da sve bolje izpadne, zafućkao je fakinski, dok je Pevec u neprilici gledao u svoj crveni nažuljani prst i u babinu šibu. Šta će biti sad? Pokušao je s plačem. Baba je galamila baš kao prava filarka. — Smrdlivec vražji. Tepec jedan. Ili daj peneze ili ti mam prst odrežem. Pevec je plakao i molio. — Milostiva gospica, nikad više. Kaj če vam moj prst?

Baba je bila sva vražja, htjela je novce, a badava ne bi dala ništa osim batina. Taj se priepor ne može samo tako riešiti. Pevec je to odmah uvidio, ona ga ne će pustiti, dok ne dođe stražar, a ipak je preglupo cmizdriti na silu i moljakati jedan pišljivi prsten, pa je dao petama vjetra.

Sastali su se svi »pod repom«. I svi su bili zavidni uspjehu Divjaka i Pevca, zato su se opet razišli i počeli sumnjivo motati oko »štandova«.

Sjedili su na Promenadi izpod »Korpskomande« na onom »kiflu«. Svatko je izvadio iz džepa svoj plien. Divjak ima još i tri žniranca od prave kože, a takve uviek želi, jer su jaki. Cvilidreta se dere i poskakuje. Ima punu šaku čokoladnih bonbona, dobri su, jer su mukte, ali da ih je kupio za svoje novce, bilo bi mu do smrti žao, to su samo »pusrli« malo

namazani čokoladom, a nisu čitavi od čokolade, niti punjeni likerom, obična prevarancija. Šojka pokazuje maloga crnog Krampusa s konjskim kopitima i crvenim jezikom, vražić ima i rogove i ceri se. Bubreg se ne može nagledati svoje muke. »Dignuo« je nekoliko »štopla«, sada mu još treba samo revolver, pa je na konju, a tatu će sada sigurno predobiti, kad patrone već ima. A Žuti, pjegav i žutokos dječak, brblja i pljuje po svakom, tko ga hoće slušati, kako se domogao svoje male lokomotive s tenderom. Cvika i Pilek ostali su praznih ruku. Cvika radi svog straha, on se svega boji, ne usudi se pogladiti ni psa ni konja, a Pilek kao uviek nije imao sreće. Vrtio se i pleo oko jednog »štanda«, jako mu se svidio umjetni božji volek, crven kukac s liepim crnim točkama, ali ga je onaj surovi kramar opleo odmah batinom po glavi, da mu je narastao rog. Kupio je zato jedan prsten od Pevca za sutrašnji kolač, a Divjak mu je popipao kvrgu na glavi i dao zato jednoga kokotića.

Javio se Bubreg. — Divjak, bu ti žal, daj sim i meni jednoga. Znaš, da smo mi oduvek dobri prijatelji.

Ali Divjak nije htio ni čuti o prijateljstvu. — Daj zekser, pazi, i zacvilio mu na uho. — Ti bi štel sve mukte. Nemaš ni rog na hrganji. Ti bi štel živeti kak bubreg v loju, a to ti, moj dragi Bubreg, nejde.

Do njih na »kiflu« stajao je i gledao grad srbski podnarednik. Crni i crveni krovovi, a dimnjaci se puše. Krov Prve hrvatske štedionice sav crn i metalan, pričinja se kao neki ogromni brod, koji tu plovi u plavoj svjetlosti.

Najednom se začuje pucnjava negdje s Jelačićeva trga i hitci prozvižde iznad njih, tako da se vojnik propisno bacio na zemlju i stisnuo uz ogradu »kifla«. Dolje se nešto događa. Djeca poskoče radostno. Vojnik je odtrčao na »Korpskomandu«, a djeca po stubama dolje na Jelačićev trg.

Zajapurene i usopljene »filarke« žurile su se sa svojim škatuljicama i robom, svi ljudi nekuda bježe, netko je povikao: »djeca, marš doma«, a na uglu Duge ulice stoje mornari, koje su purgari zvali »rasice«. Svi imaju u rukama puške, jedan sjedi na zemlji uz mitraljez. Znatiželja je potisnula strah. Ljudi su u grupama prilazili mornarima. Jelačićev trg bio je čist, samo po uglovima bili su razmješteni mornari s mitraljezima. Tjerali su gledaoce i nešto vikali, jedan je namještao

podnožje mitraljeza i uvađao redenik s metcima, kad najednom odjekne pucnjava u dugom rafalu. Nitko nije znao, po kome se zapravo puca, svi su trčali duž Duge ulice, neki su se bacali na zemlju i ležali jedan preko drugoga kao cjepanice, a Pilek je trčao s ostalima do Krvavog Mosta i zaokrenuo na Potok. Cvika i Pevec sakrili su se u jednu kućnu vežu i nitko ih nije mogao dobiti više na svietlo.

Pilek se s Divjakom opet polako privukao na ugao Duge ulice. Čula se glasba, grmjeli su roloi, koje su trgovci brzo zatvarali, iz Ilice je dolazila na trg vojska u austrijskim odorama predvođena glasbom. Sjala su žuta glasbala, vojnici su hodali paradnim korakom preko praznog trga, a onda je u redovima zavladao metež, začula se pucnjava, vika, padali su ljudi, nastala je gungula i bježanje. Pucalo se s krovova nekih kuća, s prozora i s balkona. Oko Pileka ljudi su se bacali, derali i trčali, i Pilek se našao najednom opet na Potoku. Nigdje nije bilo nikoga. Sve su veže zaključane. Lutao je samo jedan uznojen i usopljen vojnik, gledao u praznu ulicu kao da ne zna kuda bi okrenuo, razkopčao je odoru i skinuo kapu s kokardom crven-bieli-plavi. Velikim crvenim rubcem brisao je mokro čelo. Pucnjava se više nije čula. Svuda je mir. Ljudi oprezno izvirkuju iz natrpanih veža i šuljaju se ulicom.

Kroz Dugu ulicu spuštala se u dugoj koloni srbska vojska. Polako su silazili uviek novi i novi vojnici u iznošenim i pokrpanim odorama. Išli su u četveroredu i zastajkivali, jer se negdje na Jelačićevu trgu zakrčio promet.

Na večer je Zvonko čuo od otca, da je ubijeno dosta ljudi, građana i vojnika. Jednog »dinstmana« odvezli su na vlastitim njegovim kolima, jedna »kramarka« leži pod šatorom, sve je krvavo kao u klaonici, i radnici peru trg. Jednog glasbenika našla je kugla, dok je puhao u svoju trublju. Pobunili su se vojnici i u Topničkoj vojarni i već naperili topove na grad. Ali sada je već svuda red i mir.

Divjak je obukao nekakvu maminu crnu kiklu, namazao se ugljenom po licu, navukao crnu maminu čarapu na glavu, mali košić metnuo na leđa, pa zvoni po ulici nekakvim konjskim lancem i tuče djecu. Uz njega je Pevec sa »škarniclom«, na kojem je nacrtan križ, naime to mu je biskupska mitra, biela košulja vuče mu se po zemlji, a pod nosom mu je

prilieplјena biela vata. Dostojanstveno se podupire dugom batinom i svakome daje svoj blagoslov.

Pratila ih je ciela četa dječurlije i tako su hodali od kuće do kuće ciele večeri, plašili djecu, stvarali paniku. Dječica su pobožno i prestrašeno mucala Otčenaše, neka su plakala i drhtala.

Fakini su uživali i zaradili nešto novaca, što su im dale brižne mamice, da im ukrote neposlušnu djecu.

A važan događaj prije par dana ušao je u poviest, iako taj prevrat nije Pilek osjetio kao nešto veliko i značajno. Zapravo je malo tko i znao, što se uistinu dogodilo. Ljudi su bili radostni, jer je svršio rat, i konačno bit će jednom mir zauviek.

Učenici prvog razreda gornjogradske pučke škole odkinuli su iz svojih početnica, po uputi učiteljice, slike Njeg. Carskog i Kraljevskog Apoštolskog Veličanstva Franje Josipa I. i onog drugog Karla, i tako konačno prekinuli svaku vezu s bivšom monarhijom. Pijani školski podvornik odnio je cielu hrpu tih slika i uzput mudrovao: »Eto, šta znači vlast i carstvo, i kako taj papir za peć nije, a čak niti za zahod«.

Liepa učiteljica s crnim liepim madežom na licu, u koju je mali Pilek bio, čini se, zaljubljen i s nekim perverznim užitkom primao njezina milovanja — debelim »španišerolom« po turu, raztumačila je dječurliji sreću, koju moraju osjećati kao lojalni Jugoslaveni, što su nakon vjekovnog robstva sada oslobođeni od neprijatelja našeg naroda Austrijanaca i Mađara. Razmaženi protekcionaš Fröhlich poveselio se na glas, što ne će morati više učiti njemački i u školi, jer ga dosta i doma gnjave. Ali za privatne satove njemačkog primala je učiteljica od učenika po 10 kruna mjesečno, i kako se učenje jezika njemačkog nije protivilo njezinu političkom uvjerenju i jugoslavenskoj zavjetnoj misli, to je nastavila davati satove i sada u oslobođenoj domovini, samo je povisila svoj honorar na 20 kruna po glavi.

U te burne dane Pilek ju je vidio, kako pleše na Markovu trgu sa srbskim oficirima, točnije, »igra naše kolo kukunješće i prepišore« i u onom ludom metežu, graji, glasbi i galami nije imao vremena da bude ljubomoran. Stari kosmati i šepavi ban sav razdragan i uzhićen uhvatio se također u kolo, nespretan

kao medvjed, a pripoviedalo se, da su ga razigrane liepe žene na rukama doniele u banski dvor ili izniele iz dvora, to se ne zna pravo. Urnebes, glasba, pjesma: »Oro kliče sa visine«. Samo neki dalekovidni »izdajice« mutili su od prvog dana »svetog narodnog jedinstva«. Stari Popek hodao je tog dana sav izgubljen u dubokoj crnini. — Danas je sprovod... Ljudi Božji... Kuda idete... Pa niste slepi... Mi smo prodani...

Pa nije prošlo ni mjesec dana, što je Zvonko vidio u Gornjem gradu, kako stražari na konjima gone rulju sveučilištaraca i mlate ih sabljama po leđima. Bile su velike demonstracije, i sam šef policije imao je povezanu glavu, a stari Popek veselo se kesio: — »Vudri ga, Blaž, tak i treba, balavanderi jugoslavenski, čiji kruh žderete. Ti naši gospodski osli sve su već bili i sve bi šteli biti, Ilirci, kak da ne, pa sad i Jugoslaveni, ali Hrvati nikada...

Sve se preokrenulo i uzkomešalo, u Ilici visi karikatura Habsburgovaca, nitko ništa ne radi, nego samo pjeva i pleše. Dani oslobođenja počeli su u najljepšim nadama. Djeca uživaju, jer nema škole. Stane na ulici srbski vojnik, baš ne odviše elegantan, u tipičnoj solunskoj odori, sav crn i opaljen, izvadi iz džepa frulicu i svira. Vojnici se uhvate u kolo, prava idila tutnji pod težkim cokulama. Najviše luduju djevojke i dječurlija. Purgeri na čas zastanu, malo gledaju to sve, poneki slegnu ramenima i mahnu glavom i rukom, kao da se to sve skupa njih ništa ne tiče i odlaze dalje svojim poslom. Noge poskakuju, a grla pjevaju: »Zagrebačke frajlice nosiju šešire, a njihove mamice prodaju krumpire...«

Srbska vojska bila je u liceju na Katarinskom trgu. Pilek je sa svojim družtvom obilazio po dvorištu, milovao male mazge i konjiće i moljakao prazne čahure. Sve, što je imalo veze s vojskom, bilo je u cieni.

Perica Bogdanović metnuo je na glavu šajkaču i napravio poznanstvo s nekim vojnikom Ljubom. Prevario ga, da ima zgodnu sestru i zato je dobivao srbske patrone, one šiljaste, dok su austrijske bile tupe i konične. Vojnici su bili prijazni i ljubezni, osobito s onima, koji su imali sestre. Znali su se šaliti s djecom i gorjeli su od znatiželje, da što saznaju o obiteljskim prilikama, a najviše su ih zanimale sestre. Dječaci sa sestrama, (koje su naravno ostavljali kod kuće) bili su srdačno primani, imali su pune džepove strjeljiva, slobodno su

se vucarili po sobama, čak mogli su dobiti na kazanu i poparu. Pevec je odmah lukavo izmislio dvie sestre, jednu šestnaestgodišnju i drugu osamnaestgodišnju, a ta druga ima doduše zaručnika civila, ali to ne smeta, divne sestre, jedna ljepša od druge, krv i mlieko, gedže su se raztapali i tepali: »Seku ti tvoju mlađu i stariju...«

U te slavne dane pucalo se kao za okladu. Sve je pretvoreno u strjeljanu, preko krovova su zviždale kugle na užas miroljubivih građana. Djeca su se plela oko vojničkih cokula i skupljala izpale čahure.

Pojavili su se aeroplani. Necivilizirani gradski golubi letjeli su ustrašeno u velikim jatima. Pa Francuzi, Anamiti, Indokinezi. Građani su se čudili još uviek mazgama i mulama. Magarce i konje su poznavali od prije, ali ove čudne životinje ne. I mnogi je razbijao glavu: konji to nisu, a ni magarci nisu, šta su onda? Zvjerinjak.

Zvonko se klatario po ciele dana oko kasarne. Francuzi su imali dobar bieli kruh i dvopek, pa su se oko plotova vrzle ciganke i plesale, a vojnici ih gađali komadima kruha.

Po cielu četu tih ugojenih crvenih Francuza vodili su Divjak, Pevec, Pilek i kompanija uslužno u Kožarsku ulicu, da se junački saveznici razonode. Čim je koji Francuz lutao po Gornjem gradu znojan s izplaženim jezikom i zamućenih očiju od čežnje, djeca su znala što traži i ne može naći, pa su mu pripravno i uljudno pokazivali put (onda još nije bilo gradskog turističkog odsjeka), samo kroz Sto stuba dolje, pa na lievo, vuj, vuj, a kuće se poznaju, jer imaju željezne prozore.

Perica je nosio naizmjence šajkaču i francuzku vojničku kapu, onu s dva roga. Francuzku nosi, kad je u službi, t. j. kada dočekuje francuzke vojnike. Vrlo je ponosan na svoj kulturni rad, jer razvija dobre odnose i produbljuje razumievanje između bratskih naroda, i čini se, da je on prvi zagrebački cicerone, iako neslužbeni, i da je dao ideju za francuzki cercle.

Divjak bere po Tuškancu puževe i lovi žabe po Medveščaku i prodaje te poslastice Francuzima, ali kako zna, da oni ne će ovdje vjekovati, nastoji napraviti dobre veze, da bi im slao robu i u Francuzku, ako im se dotle ne zgadi. Divjak, kako je imao trgovačkog duha, trebao je postati prvi naš izvoznik žaba i puževa, ali su ga pretekli drugi s kapitalom.

A iz sobice, gdje stanuje švelja Magdićka i njezina četrnaestgodišnja kćerka, čuje se vika i plač. Dobra i poslušna djevojčica vrišti i jauče, i to sada u te vesele svečane dane, kada se svi raduju i smiju. — Ja ću tebi pokazati, kako se pleše sa soldatima. — Sram te bilo, fuj te bilo, pleši, no pleši, i zviždi šiba po taktu kola.

Nitko još nije ništa točno znao, kako će se urediti nova slobodna domovina. Jedne je nedjelje bio pun Markov trg ljudi. U sabornici se nešto zbivalo, (tek u četvrtom razredu saznao je Pilek iz školske čitanke, što je to bilo), a vani se pjevalo i urlalo. Netko je vikao, slavio i živkao jedno, drugi drugo, netko bratstvo, netko jedinstvo, netko slobodu, a s tornja svetog Marka jedan promukli glas želio je samo republiku.

Formirala se povorka. Pilek sa svojim fakinima prikrpao se mladićima s velikom hrvatskom zastavom, pa su odmarširali Prilazom i galamili, da je bio užas. Na čelu stupala je četa vojnika. Najednom je oficir glasno komandirao: »Laufšrit«, vojnici su potrčali, odjeknula je odsječno druga zapovied i grunuo je plotun. Neki ljudi trčali su preko praznih gradilišta i navoženih smetišta, neki čovjek je ležao u jarku okružen vojnicima i civilima, a njegov glas je stenjao i ječao.

Rudolfkasarna bila je prazna, a neki su tamni ljudi izkoristili tako dugo željno očekivanu slobodu, provalili u vojnička skladišta i odnieli austrijske odore, štofove i bakandže. Isto se dogodilo i u barakama na Savskoj cesti. U to se vratila raznježena povorka vojnika i građana, koji su pošteno i nesebično mislili o slobodi, dok su neki u tim svetim trenutcima mislili samo ne sebe i svoje dobro. Neke okolišne kuće bile su prenatrpane robom i pretvorile se u skladišta, a na djelu su uhvatili samo jednog šepavog prosjaka, koji se previše natovario, a i prazan nije mogao bježati.

Prilike su se pomalo sređivale, dani su prolazili. U Tuškancu su dečki počeli igrati nogomet krpenjačom, drukali su za Građanski i Vrđuku i gledali utakmice bezplatno na Concordijinu igralištu, izvana s dasaka ili na drveću sa svilane. Primali su packe za jedanputjedan, lovili su curice i pušili. Po ulici su hodali šepavi i bezruki invalidi i tulili: »cigarete, egipatske cigarete«. Dječaci su lomili svaku cigaretu na polovicu i dimili. Peklo je i gušilo, ali tko je znao i mogao uvući u se veći dim, imao je veću vriednost. Kada nije imao

nitko onaj štemplirani forint, iztresali su iz džepove stepinje, ili pušili kukuruzne vlasi. Glavno, da se dimi cigareta izpod nosa. Dječaci snuju, kod prve cigarete u prvom nemiru i žudnji, o ženi i životu. Biti velik, jak i liep, i žene da te obožavaju, a novaca imati kao blata, i biti lagan i slobodan, odletjeti nekuda u daljinu kao pahuljica ciganskog perja.

Zvonko Pilek imao je cieli turban na glavi. Divjak, njegov najbolji prijatelj, razbio mu je glavu kamenom od pol kile. Uviek je njemu netko puštao krv, hotimično ili slučajno.

Otac se smije. — Nije to ništa.

Zvonko plane. — Naravno, tebi nije ništa.

Otac daje savjete. — Zlo ili dobro čovjek uviek sam sebi čini. Stražari se tuku. Kad dvojica obračunavaju, najjači i najpametniji je onaj, koji samo gleda, a taj i najjeftinije prođe. Čovjek je uviek sam sebi najveći neprijatelj, a ne drugome. Nitko nas nikada ne će prevariti, ako se mi sami ne prevarimo. Ako promotrimo naše nesreće, uvidjet ćemo, da smo ih mi sami sebi skrivili i nanieli . . .

Naravno, da je od takvih prodika Zvonku slabo cielila glava.

II

Mali Zvonko Pilek bio je sanjar. Volio je uveče ležati na krevetu budan i misliti. Gore sanje, pred očima prolaze čudesni veliki svjetovi, kinematografski se vrte pustolovine, nešto drago i liepo Pilek uporno sanja i ne može se odkinuti od toga. On često i promrmlja nešto na glas i sam se razgovara s tamom.

A otac, čim se vrati, počinje sa svojim starim pripoviestima. To pričanje čudnih i smiešnih priča u sumrak Pileku je ostalo tako živo u pameti. Šeće otac po mračnoj sobi, kroz prozor dolazi trak svjetlosti, vani projure kadkada kola, tapkaju konjska kopita i čudne duge sjene kotrljaju se po stropu. Otac trlja ruke i oprezno hoda između pokućtva kao stari mačak, a njegov glas je topao, mekan i podrugljiv.

Bezazlene i ljubke pučke priče: kako je Zagorec prodavao drvene kuhače u Beču, pa onda svoga psa na funte, pa o nesretnom Vasi, o majmunu i oficiru, o papagaju i zelenom šlafroku nekog presvietlog.

Dere se mače pod prozorom. U prvom katu otvaraju prozor i zapljušti mlaz vode. Mače je izgubljeno i gladno. Uporno cvili i plače. Zvonko skoči kroz prozor bos na ulicu, tepa: ci-ci-ci, gladi mače po svilenom krznu, s grozom pipa ona suha rebra i odnese ga sebi u krevet.

Stari zapali šibicu i pogleda mače. — Ružno je sirotče. Daj mu mlieka. Oporavit će se već.

Po sobi tuguju jadikovke staroga. — Kakvi su ljudi. Ma kakvi ljudi. Hiene, svinje, hulje, i to ne svi, i zato baš svi oni, koji to nisu, trpe. Da bi ja imal sve ono, kaj nemam: spretnosti, dovitljivosti, bezobraznosti, proračunanosti, hvalisavosti . . .

Zvonko se smije. — Puno bi toga tebi trebalo.

Stari nabraja: — . . . mozga, samopouzdanja . . . Išlo bi mi sigurno sve kak po loju, uspel bi, stekel hižicu, ali ja idem uvek proti bujice i vetra, proti svoje koristi, proti samoga sebe, idem z glavom napred ravno v zid. Idem z glavom, a ne z laktima, ramenom, stražnjicom.

Pilek ponovi: — Mozga?

— Da, mozga meni treba, pameti, jer da ja imam pameti, ja ne bi delal sve ono, kaj delam, ja ne bi nikad bil podvornik, nego nekaj bolšega. Rečimo, rajše fabrikant, makar kolomaza. Čovek se pameti vuči, dok je živ — i bedast vumre. Gde sam ja već mogel biti, a evo gde sam. A moguće je i tak bolše, nemam se ničega sramiti.

Zvonko se noću prevrće po krevetu. San ne sklapa njegove goruće oči, maštu muče prve tajne o ženi. Krvave sanje kovitlaju se, vizije se šuljaju u žudnji, grozi i nemoći.

Sa Zvonkom je trebalo nešto pametno odlučiti. U školu nije htio niti mogao ići, jer nije imao prave mogućnosti, prave volje i svih onih ostalih uvjeta. Njega je ponizivalo i vriеđalo, da tamo pred pločom i profesorom038 dršće kao šmrkavac i uči na silu sve ono, što mu nikada u životu ne će trebati, a profesor da mu govori »vi« i »vole«.

Za takve izraze bio je osobito razpoložen »profesor« gimnastike, koji nije bio zanimanjem niti učitelj, nego običan jugosokolaš prednjak sa smislom za disciplinu i zapoviedanje i s protekcijom. Učio ih je stupati lieva — desna, jedan — dva, sieno — slama, tata — mama, a zato je trebalo razliko-

vati lievu i desnu nogu, pa kako bez batine ništa ne ide, to ih je učio tankom toljagom i vječno je zanovietao svojom provincialnom duhovitošću provincijalce: — Otac ti je prodao kod kuće dva vola, da te školuje, a dobit će jednoga.

Pilek se osjećao za takvu školu prestar i prepametan. Bio je oduviek ponosan, osjetljiv i buntovan, nije se nikada ulagivao i dizao dva prsta, kad bi nešto znao, a ni onda, kad nešto nije znao, nije bježao iz razreda.

Učio je brzo i lako, odnosno nije zapravo nikada ništa ni učio, ali ipak je prolazio gladko, makar mu otac nije nikad kupio za dobru svjedočbu fotoaparat ili bicikl. Nikad se stari Pilek nije sjetio, da ide u školu i tamo pita tobože, kako njegov sinek uči i napreduje, da tako uloži dobru rieč za svoje jedino diete. Doduše, Zvonko ga ne bi ni pustio, ali, ali...

Bez muke i truda, bez protekcije, bez »tašngelta«, često bez potrebnih knjiga, Zvonko je, mora se priznati, donosio kući sasvim pristojne svjedočbe, a stari Pilek mislio je, da tako mora vječno ići i dopovjedavao je sinu sve poslovice iz pučkoškolske početnice: da uči za svoje dobro, tko što čini, sebi čini, tvoja knjiga, tvoja briga, u vatri se zlato kuša, odielo ne čini čovjeka, i da on, stari Pilek, ne može za njega učiti.

Zvonko se znao uzrujati i razvikati. — Ali, tata dragi, ja trebam knjigu, ja ću sutra biti sigurno pitan.

Stari je bio ravnodušan. — Sve je to lepo, ali ja nemam penez. Posudi negde knjigu.

— A gdje? Posudi radije ti novce.

— A gde pri vragu?

Zvonku je postalo preglupo ići poderan u školu s izkrpanim laktovima i turom, s pustinjačkom frizurom, da svakome tamo susretljivo nudi svoje zaraštene vlasi na sljepočicama, kao da uživa, kad ga za onaj čop »skezmaju«. Uviek pušiti tuđe cigarete, uviek puštati, da mu drugi plaća kino, a u deset sati pod velikim odmorom gutati slinu, jer nemaš ni za žemlju.

Drugi su imali otčeve, drugi su imali novaca, mogli su pucu odvesti u kino i kupiti još bonbona, a on je morao sjediti sam kod kuće u mraku (svietlo je skupo), i po mjesec dana svog tvrdokornog i ubogog otca moljakati za olovku ili teku. Kad je trebao nove hlače, stari je umjesto novaca imao bogate izgovore i savjete, pripremljene u narodnim poslovicama: — Odielo ne čini čovjeka. Zakrpa kuću drži. Slabo obučeni đaci, siromašni i skromni đaci uviek bolje uče od onih fićfirića i modežurnala. Nije sve zlato, što sja. Treba se protegnuti, kako je krevet dug. Ne sudi se čovjek po odielu nego po djelu.

Zvonko je gubio i ono malo volje, što je imao. Skitao se po Tuškancu i Maksimiru i razmišljao. On nije htio, a nije ni mogao pod jednim težkim uvjetom, u borbi, samopriegoru, poniženju i oskudici steći svoje obrazovanje. Ako ne ide, ne ide. Svatko nije od onih s gvozdenom energijom, koji gladuju, instruiraju, prosjače i polažu doktorate. Zato treba biti posve siromašan, bez ičega, ali s debelom kožom i živcima, treba biti sam svoj gospodar i nasmiešeno gledati oko sebe život, kako urla, buči i grize, s onom seljačkom snagom i voljom raditi kao krt.

Počeo je prkositi profesorima, tvrdoglavo i uvrieđeno šutjeti na pitanja, pa su ga profesori darežljivo i bezbrižno nametali s dovoljnima i dva popravka i savjetovali mu dobronamjerno i očinski, ako ne može i ne će učiti ili ako osjeća volju za nešto drugo ljepše, neka radije napusti školu, a oni će otca već savjetovati, da izvadi sina i dade ga tamo, kuda mladića srdce vuče. Zašto da muči sebe i njih, otac da ga badava hrani i oblači tolike godine, kad bi možda u drugom nekom zvanju mogao postići ugled i sreću. I sada je trebalo nešto pametno učiniti: ili da se ozbiljno prihvati knjige ili da ide u šegrte, dok nije prestar.

Pilek se sjetio dugih godina školovanja, koje ga još čekaju, oskudice, poniženja i mučenja, pa je odlučio, da ide u naučnike. I drugi su šegrti, a nisu također glupani. Divjak se uči za knjižara, Pevec za trgovačkog pomoćnika, Bubreg za električara. Dobivaju liepo svoju plaću, troše dečki i mogu sebi štošta priuštiti, na što Pilek ne može ni pomisliti. A u nedjelju su u novim odielima.

Stari je mrmljao. — Delaj, kak znaš. I nemoj onda mene kriviti. Svaki je sam kovač svoje sreće. Ja sam ti svoje povedal. Ja sam si mislil, zakaj ti vendar ne bi ipak bil doktor, ali... ti si već dost velik i pametan, pa delaj kak znaš...

U ono se vrieme po novinama mnogo i nestručno »klafralo« o problemu nezaposlenih intelektualaca, o bezvriednosti škole u praksi, o nesigurnoj egzistenciji i nezaposlenosti, čak i o grozomornoj gluposti, da imamo previše inteligencije, pa

je to djelovalo i na starog Pileka, koji novinama doduše mnogo ne vjeruje, ali ih ipak čita. I tako je Zvonko počeo listati novine i pretraživati oglase, gdje bi trebali kakvog šegrta.

Stari ga je Pilek bezbrižno pustio, da trči od majstora do majstora, da pokazuje sebe i svoju svjedočbu petoga razreda realke, ali svima se Zvonko pričinio već prevelik za svojih šestnaest godina, kao i ono glavno: prestar. A izgledao je i malo podmuklo, prilično otmjeno i sumnjivo, to je već gospon, taj ne bi htio raditi, ruke ima »kak frajlica«, a drži se kao drveni bog, da je za što, išao bi dalje u školu, i tko je još čuo, da se s pet razreda realke ide u zanat, kad i savjetnika imamo s pučkom školom. To nisu čisti posli, taj bi još za ljeto, dva zapoviedao svima, toga bogme ne možeš poslati niti po cigarete do ugla, a onu »pljusku za njegovo dobro« taj bi drugoredaš vratio, taj nije za šegrta, nego za Zrinjevac.

Kada je Zvonko s puno muke primio kakvo mjesto, ujedno ga je odmah i pustio, jer mu je gazda ili poslovođa opsovao Boga ili mater, ili zato, jer je morao pometati i voziti kola, dok su mu žuljevi na rukama krvarili.

Stari ga počeo srdito i namrgođeno izpod oka gledati. I konačno mu je on sam našao nekakvo mjesto za mehaničara, zagrozio se i predao ga onom gazdi, zamolio ga, da bude strog i neka iz dečka nešto napravi. Zvonko je po ciele dane nosio kao najprostiji »dinstman« težke mašine po gradu, a gazda, koji je zapravo trebao slugu, a ne šegrta, uhađao ga je na svakom koraku kao detektiv, i čim je negdje Zvonko počivao, već je bio kod njega i pitao ga, zašto opet stoji.

Zvonko je hodao po gradu prljav i mastan, crnog lica, ruku i misli, uviek izmučen od težkog rada, dok je prenašao i vozio kola, bivši kolege su mu se kesili: — Đio, Pilek. Nadrljal si kak žuti. Šegrt je ruglo i prietnja: — Peš v šegrte, samo nemoj bubati.

Izdržati u tom poslu tri duge godine, bez novaca, s gazdom za petama, bez odiela i bez svega onoga, što je potrebno mladiću njegovih godina, bilo je sto puta gore, nego ići u školu. Vika, uvrede, izrugivanje dan na dan. Mnogo je plakao od jada i grozio se: — Svima ću se osvetiti.

Stari je govorio: — Treba izdržati. Izdržati znači pobiediti. Sinut će sunce i na tvoja vrata.

Zvonko je nestao iz posla jednog liepog dana, a da gazdi nije rekao ni zbogom. Svu dušu izkalio je na svome otcu. Stari sluša s dosadom sinova predbacivanja i tužbe. U tome je ciela stvar, da on, Zvonko, nema sreće. Ne može se namjeriti na svoje pravo mjesto, nego svuda samo na proste surove ljude, na one male sitne izrabljivače i pijavice, koji su sami bili nekad izrabljivani i još ih danas oni jači krvopije izrabljuju, pa se osvećuju, gdje mogu: na slabijem. Pomoćnici su također nemilosrdni, vječno mrmljaju i kunu poslodavce gulikože i jedva čekaju, da to sami jednom postanu. Na naučniku se svi izkaljuju. Naučnik nije čovjek.

Uvidio je tek sada Zvonko, da za šegrta nije, da su ono oko njega drugačiji ljudi, da treba imati bivolsku kožu i snagu, a on je prenagao, preosjetljiv, s nekim smiešnim ponosom u sebi, kao da je rođeni grof, a i ono glavno: on je već prestar i možda prepametan. Spomenuo je starom Pileku njegovu poslovicu iz prodike: — Drvo treba savijati, dok je mlado.

Počeo je opet listati svoje knjige, našao je i profesora, koji bi ga obučavao sasvim jeftino, ništa nije izgubljeno, nego obogaćen izkustvom i životnom mudrošću bivšeg šegrta, on bi učio jednu godinu kod kuće, položio izpit, pa onda opet nastavio redovito školu, ali starome Pileku bilo je puno, da plaća još instruktora. Pa ne krade on valjda novce. Odkuda? Jer svega toga ne bi trebalo, da je ta lienčina bila za što.

A oko Zvonka već je grmio novi nadimak: Lieni Pero, prema onoj prerađenoj njemačkoj pjesmici iz pučke škole: Lieni Pero. Težko svakom, koji ne zna rada ni zanata, gladovanje, jadovanje neznanju je plata... Taj je nadimak Zvonku ostao među fakinima, tako da neki nisu ni znali njegovo pravo ime, nego samo ono: Lieni Pero.

O svome novome mjestu Zvonko je opet mislio loše i svađao se s otcem. — Kako se mogu služiti tri gazde. Jedan te šalje po cigarete, drugi te čeka kod vrata i baš te sada nešto treba, pa moraš čekati, a treći te šalje na poštu i po »gablec«. I kada doletiš opet u dućan, hoće te požderati živog onaj s poštom i gablecom, gdje si za Boga miloga, tebe bi

trebalo poslati po smrt, drugi urla i hvata se za glavu, zašto nisi čekao na njegov nalog, a treći sekundira, što mu nisi donio cigarete Morava, a ne Vardar ili Neretva.

A posao je truo i nesolidan. Tri puta su već imali poravnanje, pa stečaj i obogatili se. Opet se nešto kuha i valja iza brda, jer se naručena roba iz tvornice sakriva odmah u podrumu, sigurno će opet imati poravnanje, a nespretni tvorničari dobit će jedno 25%. Ako im slučajno bude premalo, onda još manje.

Tamo Zvonko zapravo ništa i ne uči, osim varanja. Po ciele dane skida s robe zaštitne marke i liepi neke druge bolje marke i tako zavađa kupce u bludnju, da kupuju neku drugu bolju i skuplju robu. Kriminalan posao. Nije dakle Zvonko kriv, što ne može ni ovdje ostati, nego ti šefovi. — I kakav sam ja onda, molim te, lieni Pero, ako mienjam gazde i poslove samo zato, jer se ne mogu namjeriti na poštene ljude. Tako poneki mienja i žene, a zato ipak nije ženskar.

Stari skoči, brkovi mu štrče. — Neg kaj si drugo, neg leni Pero. Kaj se tebe, šmrklivec vražji, tiče poštenje, solidnost, bonitet tvoga šefa. Ti lepo šuti i delaj svoj posel. Uči se...

— Ali šta, tata dragi? Lagati i varati?...

— Da, to ti može dobro dojti. Baš to.

— I onda, ja nisam za trgovca.

— Nisi ti za niš. Ja bum živel navek i tebe lepo hranil. Ne pisni mi više.

Stari je govorio s njim kao s propalicom, lienčinom, izgubljenim čovjekom. Zvonko se htio pred njim oprati, htio mu to sve razjasniti.

— Pa ja ne znam govoriti, smiešiti se ljubazno, klanjati se: ljubim ruke, milostivice. Hvaliti lošu robu, cjenkati se, precjenjivati, šnjofati mušteriji po džepu, naturnuti onoj babi, koja je došla po konac, kojega nemamo, mjesto konca tucet gumba ili drukera. Mušterija, ako ode iz dućana, a da nije ništa kupila, onda je zlo, Bog me sačuvaj onoga užasa i galame, šef obično promukne i pozeleni. Tu se čovjek pati i nateže na dvie strane: sa šefovima i s kupcima. Dođe tako bolja dama u naš dućan, i sav se polomiš oko nje, nameći joj cieli dućan na pult, a nakon svega truda i znoja, ona uzme samo mustru ili kupi metar keperbanda ili ništa. Tko me pogleda,

odmah zna: iz toga nikad čestitog trgovca. Pa ni ti, tata, ne bi bio za prodavača, zamisli samo sebe za pultom, kako ljubazno i uljudno laskaš, lažeš i hvališ ciganski i silovito nagovaraš: — Milostiva, to je prima-kvalitet, mi vam garantiramo, budite bez brige, a znač točno, da je običan bofl. Ti to također ne bi mogao, a svi bi i bježali od tebe, kako bi se ti samo kiselo držao, ti odbijaš, ti si neugodan kao i ja, ti također nisi za trgovca...

Stari podivlja. — Šmrklivec, zapri svoj gubec! Pazi ti s kim govoriš i kaj govoriš. Jesam ja tvoj otec ili si ti moj? Ja bum te valda zabadav hranil. Je, moj sinek, imaš ti prav, nemoj ti delati. Ja nis puno toga znal i mogel delati, a ipak sam delal, moral sam, znaš kaj to znači: morati! Misliš valda, da je mene veselilo pometati tuđe sobe, da uživam v prašini, ali ko me pita. Uči se, sili sam sebe, čovek može biti sve, ako samo hoće. Sve čovek može navčiti, privikne se čovek, makar bilo i najtežje, čovek more zdržati sve. I buš ti još trgovec i pol, pošten, bogat, ugledan, padal buš pod stečaj, da ti budu kolege zaviđali na sreći, a fabrikanti popucali od jada. Samo šuti, ja ti bum već pomogel, da ih prepelaš prek vode žedne, ja bum tvoj kompanjon i savetnik, a moja glava ipak nekaj vredi.

Zvonko se raztegao posprdno i uvredljivo. — Za posao ne treba nikakva tikva, pa ti ni to ne znaš. Čuo sam od jednoga propalog trgovca: za vođenje jednog posla treba čovjek 75% sreće, 20% kapitala, a samo 5% lukavosti, rječitosti i spretnosti. Mozga, znanja, sposobnosti prema tome uobće i ne treba.

— Kuš, fakin. Il buš delal, il peš v Glinu. Ja ti bum pokazal. Više ni reči.

Glina. Užasna rieč. Šojka je u Glini i uči tamo za košarača. Piše materi užasna pisma, da će je zaklati, prokletu mrcinu, i plače i moli, da ga izvadi: — mamice, oprosti, nikada više. Bit ću poslušan i dobar. Glina.

Zvonko se izprsi i દršće napet kao struna. — I ti, moj otac, imaš srdca, da mi se groziš s Glinom. Samo bez grožnje. Silom se sa mnom više ništa ne može. Ja sam prestar i za batine i za nauk. Kakav jesam i zašto jesam baš takav, čini mi se, da to zahvaljujem baš tebi. Pa ja sam tvoj sin za Boga miloga.

Stari ga gleda biesno i kao da razmišlja, bi li ga lupio, da se tri put u zraku preokrene, ili ne. I ta bitanga jezičava je njegov sin i kako se izazovno drži. Hranio ga je, i to mu je za hvalu.

— Da, celi fiškal si postal. Prespameten si, ali daj si dopovedati, dok te ne tresnem po toj debeloj hrganji tvrdoj. Nekakav zanat ipak moraš imati. Ili zbilja hoćeš biti celi svoj život, kaj sam bil i ja: sluga...

Govori stari Pilek o svom prokletom životu, težkom radu, stradanju, uvredama, pljuvanju, gutanju i poniženjima, govori osjećajno i blago. Zvonko ga sluša bez rieči i najednom jasno osjeti neko fatalno prokletstvo u sebi, koje ga prati, kao i njegova otca, neko gadno, bezdušno poigravanje i titranje neke sliepe sile, neko užasno krvavo podrugivanje. Zvonko uzima neprimjetno velik nož za kruh i odtrči u Tuškanac tamo u mrak, s tvrdom namjerom, da se zakolje, uzprkos svemu, uzprkos cielom svom životu, da napakosti i razžalosti i otca, koji ga je stvorio tako nesretnog, glupog, bezvoljnog i čudnovatog.

A za nekoliko se sati ohladi, te se potišten i žalostan vrati kući. Stari Pilek bezbrižno spava i hrče (drugi bi roditelj obaviestio redarstvo). U Zvonku je izhlapila odluka, da se ubije, ne, on se ničega ne boji, ne, ali život je ipak svinjski zanimljiv, zašto da se uzrujava i ljuti, treba čovjek otvoriti oči i samo gledati, čim se izuči, a možda i prije, pobjeći će u sviet i postati bogat.

Ujutro je poljubio staroga skrušeno i razkajano, te je otišao u posao. Stari je blaženo uzdahnuo: — Fala ti, veliki Bože, došel je valda k pameti, sam Duh Sveti ga je prosvetlil.

Ali Zvonko se vratio još prije objeda s crvenim i ogrebenim ušima, s pet crnih prstiju na licu i s tvrdom odlukom, da ne će više nikada biti šegrt.

Stari nije mogao od njega ništa saznati, što je bilo tamo u dućanu, a sve, što je čuo od Zvonka, bilo je, kad je briznuo u plač, zgrčio šake i zatulio: — Tri na jednoga. Tri na jednoga...

Pod Zvonkovim prozorom fućkali su svaki dan signale Divjak, Pevec, Cvilidreta, ali Zvonko se pritajio i nikuda nije izlazio.

Ipak, morao bi nekuda ići, zahirit će i pobenaviti ovako uviek sam. Divjak je došao i u njegovu sobu, vukao ga za ruke i obećavao. — Hodi, ti pustinjak, šta uviek doma radiš? Nemoj biti lieni Pero. Na Katarinskom trgu stanuju dvie zgodne male. Da vidiš. Hodi!

Zapušili su svaki pol cigarete i šetali pod prozorima djevojaka. Djevojčice su gledale, žmirkale i smijale se, a oni su neumorno šetati gore-dolje i nastojali, da s njima zapodjenu razgovor.

Divjak se razjunači, stane izpod njih i počne svečano brbljati, dok je Zvonko otišao prestrašeno dalje i čuo Divjaka:

— Drage moje gospođice, eto, mi već šećemo ovdje čitav sat, pa mislim, da nam ipak možete nešto reći.

Curice su prasnule u smieh, pogledale se međusobno i ponosno uzpravile. Jedna se odvaži. — Da, htjele smo vam reći, da se već jednom tornjate dalje.

Druga je odmah doniela čašu vode i lukavo vabila Divjaka sebi pod prozor.

Na prozoru se pokaže crna glava jedne liepe žene. Naslonila se na prozor punim, oblim rukama i pritisnula bujna prsa, dok je nasmiešeno i dobroćudno promatrala »hofiranje«.

Divjak namigne Pileku. — To im je mamica. Idemo. Punice su uviek vražje.

Pilek je zaneseno buljio u nju. — A ja sam mislio treća sestra. Zgodna je I kako ima čudne velike oči. Pod tim pogledom čovjeka srsi prolaze.

Divjak zastane i okrene se. — Koju ti misliš? Koja ti se mala zapravo više sviđa? Meni ona Stanka. Za njom bih išao na kraj svieta četveronožke. Plazio bih. Da samo znaš, kakve ona ima noge. Kao svjećice ravne. A tebi, koja? Druga?

Pilek je morao priznati, da mu se najviše sviđa ona treća, njihova mama.

Svoje prve ljubavi Zvonko Pilek se sjećao s grozom. Sve se dogodilo tako nenadano i smiešno, da ga je još sad bilo stid. Nosio je duge hlače i nije nikoga pozdravljao s »ljubim ruke«. Dok je pušio iza kokošinjca u svome dvorištu, izpao je najed-

nom novoj stanarici iz prvog kata, gospođi Ljubić, češalj iz kose. Nedavno se ta liepa žena doselila u kuću, i svi su muškarci bili u nju zaljubljeni, a sve žene na nju ljubomorne.

Ona je na prozoru s cigaretom u ustima, zajapurena i svježa, s duboko razgaljenom haljinom oko prsiju i kao da se taj čas digla iz topioga kreveta. Uviek je ta žena liepa i poželjna. Pogledao ju je i sjetio se njezinih nogu, onih njezinih golih koljena, koja joj je jednom gledao, kad se spuštala niz strme stube. Ta je žena dražila maštu mladića, i svi su o njoj pohlepno sanjarili. Oko nje je bilo spleteno mnogo ljubavnih ogovaranja i zgražanja, pa su mnogi zavidjali njezinim sretnim ljubavnicima i zamišljali se u njihovu položaju.

Gledala je Zvonka onim svojim smućenim, divnim pogledom i zvala: — Zvonko, daj molim te, donesi mi gore taj češalj, dat ću ti nešto za to.

On je potrčao gore bez daha i ostao kod nje cielo prijepodne. Njezino strastno tielo, tako snažno i puno, razdražilo ga, da nije mogao govoriti. Pred tom ženom osjetio je strah, stid, neugodnost i onu čudnu nepokretnost, kad tielo dršće u groznici, krv gori i šumi u glavi kao vodopad, a on je prikovan njezinim hipnotičkim pogledom sav u grozi i žudnji.

Zvonko je buktio kao slama, dok su njegova usta mucala dječju molbu, nespretne uplašene ruke pobožno se doticale njezinih draži, a lice se crvenilo i grčilo.

Smijala se promuklo sva topla i nježna. — Zvonkec, ali nikome ni rieči. Ja bih u zemlju propala od stida. Ako samo pisneš . . . Ja znam biti strašna. Volim te, moj mali ljubavniče. Sladak si kak bonbonček. Mili, jedini . . .

Od toga je dana onaj češalj češće padao u dvorište, a Bonbonček ga je nosio marljivo opet gore. Dok se jednom nije stvorio tu i Divjak, baš u taj čas, kada je padao češalj na zemlju. On ga majmunski spretno uhvati još u lietu, ali dotrčao je sav zasopljen i Zvonko, razpaljen od uslužnosti i revnosti.

Pogledali su se kao pas i mačak. Zvonko ga gurne u rebra. — Daj ovamo taj češalj.

Divjak se požurio strastveno na stube. — Ne, odniet ću ga ja. Šta? Ni govora. Njegovo obješenjačko lice se cerilo. Njušio je češalj, jer je imao čudan običaj, da sve stvari, koje mu dođu u šake, meće pod nos i omiriše.

Zvonko ga potegne za kaput i zadrži. — Daj taj češalj ovamo, daj dobre volje, inače bit će svega, ja ga uviek nosim, pa ću ga i sada.

Divjak se zabezekne. — Oho! To nisam ni znao. Zar i ti? Počešao se po glavi i postao dobro razpoložen. — Onda smo mi šogori. To je onda sasvim nešto drugo. O nevjero, ime ti je žena. Ja sam, znaš, inače nosio češalj poslije podne, ali danas, posve slučajno, našao sam se ovdje i prije podne, pa sam htio izkoristiti priliku, međutim, kako je to već u životu, sve se pretvorilo u nepriliku.

Počeo je lajati prostote i vriedjati. — Babica je zgodna, ha? Zmija, zar ne, hipnotizira te onim sjajnim zagonetnim očima i padneš kao s kruške, a na koncu nije ti ni žao. Kad se živi, nek se živi. Uh! Histerična je, gadi se čovjeku, a opet privlači i divna je, nas obojica, čini mi se, polomit ćemo noge i vrat na tim stubama, noseći taj češalj kao dva dresirana psića, kad aportiraju.

Zvonko je bio biesan i ljubomoran. Sve je kuhalo u njemu. Ona ga vara s tim idiotom, koji je vrieđa i bljuje svinjarije. Kako se samo ona mogla upustiti s tim bezkarakternim glupanom i šmrkavcem, koji je nije dostojan. Najednom je Zvonko zariknuo divlje i skočio na višu stubu, da bude u boljem položaju. — Ti, mrcino, ne ćeš polomiti samo noge na tim stubama, ja ću ti polomiti i sva rebra i razbiti nos.

Odalamio je junački Divjaka preko lica, Divjak uzmakne teturajući, te se nespretno i uplašeno pokrije rukama, a onda ga Zvonko još ritne nogom, da tako taj sukob likvidira i zapečati.

Divjak, rabiatni Divjak, koji nije bio sretan, ako u jednom danu barem trojicu ne iztuče, Divjak, čijih su se šaka dobro sjećali svi njegovi školski drugovi, začuđeno je stajao i nije pokazao niti namjeru, da mu vrati milo za drago. — Pa, koji ti je vrag? Jesi li ti lud? Ne ću te lupati zbog jedne takve žene. Joj, što si glup. Ali ti si mi ipak prijatelj i jednom sam ti već razbio glavu. Ti si mi još i više, hahaha. Priredi joj gore pravu ljubomornu scenu, jer na to imaš i pravo. Malo je samo namlati, to takve žene vole, a čak i sam sebi izgledat ćeš muževniji. Ja ću se povući s arene, prisižem ti, i to ne iz prijateljstva niti zato, što tebe volim, nego jer ne volim nju i sit sam je već. Ali šta ćeš učiniti s ostalima? Kad im se

staneš zaletavati na šake, kakav već jesi... Zvonko, nemoj se šaliti. Ti si bogec bistrički, ako te poklopi ručetinom kakav njezin hahar, zabit će te u zemlju. Zbogom, jadni ljubavniče.

Ona ga je dočekala sa smieškom, liepa kao uviek. Bila je žena iz sna, sva plameni užitak, zaborav i smrt. Privukla je sebi na prsa njegovu glavu i upila svoje usne u njegove. Njega je prošla sladka jeza i groznica. Znala je ljubiti do iznemoglosti. Kada se prenuo iz onog zanosa, Zvonko je počeo energično vikati. — Čekajte malo, draga moja. Kako to vama češljevi izpadaju iz kose?

Ona se tiho smiešila. — To mužkarci misle na mene.

— A što obično radi ovdje onaj Divjak? Da niste zajedno čislo molili.

Čelo joj je namršteno, a jedna obrva dražestno uzdignuta. Licem joj preleti začuđenje rutinirane glumice i nakon jednog časa se sjetila. — A, to je onaj surovi s frntastim nosom i onim tankim usnama. Onaj komedijaš. O moj mali sladki, da nisi možda na njega ljubomoran? Pazi, pazi mog malog ljubavnika, počeo je već iztraživati.

Zvonko se nije dao samo tako prevariti. Poznavao je on sada ženu, njezinu laž, licemjernost i prevaru. — Vi biste trebali imati malo više ženskog ponosa i stida, već radi mene. Ja sam mužkarac, i mene je stid, kad čujem vaše svinjarije. Kuda ste vi mislili, kako ste duboko pali, i s kime, s onim balavcem. Je li on vama par?! I kako se nevino djevičanski prenavljate, kao da to sve skupa nije ništa. Fuj! A zašto me varate?

Ulio je u to pitanje toliko osjećaja, boli i svoje patnje, ne bi li je potaknuo, da se pokaje, da se sam raznježio i raztužio i pun gorčine i poniženja proplakao.

Ona ga je nježno i majčinski prigrlila, naslonila njegovu glavu na svoje punačke grudi i šaptala milo: — O moje malo diete. Kako si sladak i kako drag. Ti me uistinu tako mnogo ljubiš? O, o, o, ne plači, moj dragi mali, ja te mogu i prevariti, ali ja ljubim samo tebe, samo tebe, suzice moja.

Zvonko je slušao i studirao žensku logiku, a u njemu se počela buditi posebna čudna sladostrast. Njezino ga lagano draganje draži, njezine ga ruke miluju tako strastno i nježno, njezino lice je ljubko i milo, kao u tek dozrele djevojčice; crna grozna strast, uzrokovana bolom, prevarom i mučenjem, kipjela je u njemu i pojačala užitak. Morao je zaboraviti svoj ljubomor, srčbu i povrieđenost, postao je malen, bezpomoćan i slab, pa je tako izmoren najednom usnuo s uplakanim licem na njezinim jakim grudima.

Sve njegove misli upravljene su samo njoj. I danju i noću muči ga njezina slika. Njegova prva i zadnja misao je ona. Hodao je smućen, grozničav i bolestan. Čas je obožava, a čas kune i uporno mora misliti samo o njoj.

Ona laže, gadno i podlo laže, ali sa slabim pamćenjem i bez mašte. Zaboravlja često svoje laži, pa ih opet dalje laže na drugi način. Njezina laž nema one iskrenosti i uvjerljivosti, a ona to i ne zna. Tko laže, ne smije biti glup. Istinu može trubiti i glupan, ali za laž treba mozga. Tako je kudi Zvonko, ali čim on toliko na nju misli i bavi se njome, znači, da ga ona još uviek očarava i veže uz sebe mračnim dahom pohote i krvavim živcima, a on je to i te kako znao i ćutio.

To je žena sa silnom prisebnošću duha i nikad joj ne uzmanjkaju rieči. Ona je sigurno glupa, ali šta to smeta. Kako samo dosadno nabraja svoju bogatu rodbinu i nekakva velika nasljedstva, za koja je potreban cieli tucet nečijih smrti. Voli lagati, brbljati i voli tuđe. Puna je ženskosti, znatiželje, trača. Njezine kretnje i koraci tako su otmjeni, dražestni i bludni.

I opet se Zvonko zagrijava za nju. Pokvareno razmišlja o njezinim dražima i pohoti, opet mu pleše pred očima njezino jako tielo, da mora potrčati uzbuđen i uzrujan k njoj.

Ljubav s tom strastvenom ženom nije dugo trajala. Jedanput je našao kod nje nekakvog debeljka, ćelavog i bradatog, njezina strica. Drugi put je spavao u njezinu krevetu neki razčupani čovjek, pun perja, njezin bratić. Zvonko je dignuo paklenu galamu i htio izbaciti ljubavnika iz postelje. Zbacio je s njega pokrivač i potegnuo ga za nogu. Čovjek se dignuo sam. Bio je visok skoro do stropa i jak kao slon. Zvonko je tek na ulici dospio zaviknuti: — Bitanga. Ništarija. Naravnat ću ti leđa, lopove, kada te uhvatim. Čuvaj se mene.

Te je večeri s Divjakom polupao nevjernoj ljubavnici sva stakla na prozorima.

Treći put je darežljiva žena ostavila svog kavalira u krevetu i pošla za Zvonkom u hodnik. — Mali moj, ja nisam kriva. Shvati me ...

— Ja sam kriv, što dolazim baš u to vrieme. Ne?

— Tebi je težko, znam, ali ne ljuti se na mene. Sve su ti žene takve. A ja ne mogu živjeti od tvoje ljubavi. Treba novaca za život. A novce je dao i onaj ćelavac, što si ga vidio, i onaj drugi dugi, a i ovaj unutra. Život je crn i gadan, ti to sve još ne znaš, dragec moj, čovjek mora mnogo toga progutati i propatiti. Na meni je ležalo već dosta gadova i nesreća...

Zvonko se glupo i neodgojeno zapanjio. — Pa vi ste onda no... Šta sam ono htio reći? To ste mi trebali odmah kazati.

— I ti to nisi znao? A sada si pogodio teda-negda. Oprosti mi, mali moj. Ja nisam zla, ja sam nesretna. Zbogom!

Poljubila ga je mekanim, vlažnim usnama i Zvonko je odteturao kao starac. Htio je psovati i plakati. Žalio je sebe i tu liepu ženu naivno i balavo. Ona pati u svom odurnom zvanju, ona je nesretna. Čitao je u to vrieme ruske romane, i sve su bludnice bile svete. Ali onda se sjetio Divjaka. — Beštija, lagala je kao uviek. Divjak nije nikada imao novaca.

Dugo je nosio Zvonko tu svoju prvu veliku ljubav u sebi kao i stečeno izkustvo: — Ne vjeruj ženi ni kada istinu govori.

III

Nakon lirskog razpoloženja, koje je Zvonka vrlo dugo držalo, tako da se već sam sebi počeo pričinjati kao divljak, čudak i pustinjak, kad je po ciele Božje dane ležao na krevetu, gutao knjige, a vrieme je grozno letjelo i nestajalo, dok je on maštao, ježio se, raztapao, smolio i zdvajao u nekom sažaljenju nad samim sobom i nad cielim svietom, nad jadnim svežderačima i dvonožcima, koji u nekom očajnom bezizlaznom circulusu vitiosusu žderu, da žive, a žive, da žderu, Zvonko se najednom trgne i dođe k sebi.

Prestala je u sutonu zvoniti njegova gitara one žalostne d-molove, kad on sav dršće, plačno i bolestno uživa, žuta svjetlost dana gasne i mrak ulazi na prstima u sobu, a pametni mladići uzmu pod ruku djevojku, šapću s njome i odlaze u Tuškanac.

Trebalo je nešto poduzeti. Stari je mrmljao, za svako malo vikao i predbacivao Zvonku jelo. — Ja te ne bum hranil kak bika na gmajnu. Primi se posla.

Svako se jutro stari Pilek pomno oblačio i uređivao kao da ide u prosce. Zvonko mu je morao kefati kaput i šešir, a onda je stari dugo i neodlučno stajao onako obučen pred vratima. Odlazio je nesigurno i plašljivo, vraćao se mrk i srdit.

Zvonko je znao, kuda hoda otac. On moli za njega oko poznatih mjesto. Kad ga je gledao onako razdraženog, znao je dobro, koliko se stari ponizuje, prosjači i sramoti, i sve badava.

Jednom je stari veselo i užurbano dopuhao. Donio je ipak preporuku. Odmah sutra mora se Zvonko ići predstaviti. Mjesto! Zvonko se nafrnjio.

Rano ujutro išao je Zvonko dršćući ulicom i pun bezrazložnog straha, nelagodnosti i težine oko srdca stao pred veliku tmurnu zgradu. Ljudi su brzo i službeno ulazili u crnu vežu ili izlazili i žmirkali na jakoj svjetlosti. Zvonko je neodlučno stajao. Što će biti? Što mora tamo reći? Kako će se to njegovo glupo nemoguće lice u neugodnosti ceriti i crveniti, kako će mu biti grozno vruće, pa će sve izpasti još neugodnije i gore.

Pokazali su mu u kutu razkliman stol, sav crvotočan i zaprljan tintom, i što ima raditi. Svi su pritajeno šaptali, samo je šef glasno vikao. — Mir, treba raditi, raditi... Visok i suh mladić govorio je tiho kroz šuplje žute zube. — Ništa to nije. Priučit ćete se. Neka stari galami. Kroz jedno uho unutra, kroz drugo van.

Dosadno i neumorno škljocale su mašine. Pisari i pisarice sjedili su za svojim stolovima ne dižući glave. Hrpe spisa leže pobacane svuda. Ulaze neki ljudi s taškama. Soba je mračna, ogromna i prljava. Crni pod, crni zidovi i strop. Šef viče, svi pritišću glave u stol, škripaju pera.

Pilek je morao prepisivati nešto, a nije znao što ni kako. Rukopis je bio nečitljiv kao liečnički recept. Rieči nepoznate i birokratske. Ponizno je moljakao susjeda, da mu raztumači. — Na tamošnju za — za — šta je to, molim vas, zamo —, zamob —, zamabi —, šta, šta, ja to sve skupa ne razumijem.

Susjed je dalje pisao naherene glave, puhao izplaženog jezika i pomagao si tako u svom mukotrpnom zvanju. — Za-

molnica, zapamtite, zamolnica. Referent piše grozno. Dok se naučite, psst, tiše.

I opet dalje nepoznate, nečitljive rieči, a govoriti se ne smije. Vuče se vrieme kao trakavica. Oči obnevide, sve glave plivaju u nekoj koprenastoj magli, tielo odrveni, a šefov glas dosadno zuji i gnjavi.

Naveče je Pilek predao svega tri spisa, a i te mu je šef vratio, jer da su krivo prepisani.

Sutradan opet jedno te isto, nečitljiv rukopis, grozna disciplina i tišina, nezadovoljan glas šefa i ta crna grozna soba. Spisi rastu i puna je soba prašnog papira, a nešto pritišče i davi.

Plakao je Zvonko od jada. Zar je on gluplji od ostalih? I divio se njihovu znanju i sposobnosti. Ne ide više tamo i bog. Poludjet će i zdvojiti u očaju nad onim tamo papirima.

Ali stari Pilek ga tjera. — Ideš, bitanga, ideš. Moraš iti. Nemoj mi delati sramotu. Ja sam moljakal na sve strane, od nemila do nedraga, dok sam ti našel to mesto.

— Tata, tata, ti to sve skupa ne razumiješ. Meni se smuči, kad se samo sjetim onog posla. Zašto sam se ja rodio? Kakav je to život?

— Sve ja znam, dragi moj. Lepše je naravno fakinariti se i klatariti. Ak pobegneš z ureda, nemoj mi dojti više doma.

Čovjek se svemu zapravo vrlo brzo nauči. Za par dana šefa više nije ni čuo. Soba je postala svjetlija i prijaznija, i Pilek je naučio sve one glupe mudrolije. Znao je na primjer, da k. p., baš je k. p., znači »kretom pošte«. Šef ga pohvalio, da ima liep i čitljiv rukopis. Kolege su mu zavidali i prezirali ga zato, što se malo previše trsi i žuri, jer nitko drugi toliko ne prepiše kao on. Svinjarija. Takav štreber.

On je pognut pisao i pisao do glavobolje i nije se usudio ni pisnuti, ni dignuti glavu. Strepio je, da će ga svakog prvog izbaciti, ali on im hoće pokazati, da je ipak netko i nešto.

Vani iza prljavih prozora sja sunce.

Kada bi tko upitao Pileka, za koga je, on sigurno ne bi kao ciganin odgovorio, za jačega, nego je imao tu smiešnu i lošu naviku, da je bio uvijek za slabijeg, siromašnijeg, jadnijeg, za onoga, koji nema nikada pravo.

Zato je volio povučene, tihe i nesretne, osjećao je samilost i ljubav prema onima, koji se nikada ne znaju prilagoditi, snaći i uspjeti, moguće zato, jer je on sam bio takav; volio je one prkosne, tvrdoglave i neodgojene, koji moraju uviek, smiešni, glupi i osamljeni, propasti.

Zanimali su ga oni mali pisci, koji imaju onaj veliki užitak i zabavu, da pišu, ali nikada ne dočekaju sreću, da netko njihove stvari štampane čita. Jedno takvo nesretno piskaralo Pilek je poznavao iz djetinjstva: Cvilidretu Sabljaka, čovjeka, koji se od najranije mladosti bavi poezijom, ogromnog Cvilidretu s djetinjskim očima, licem i dušom, ojađenog i nepriznatog pisca s nekulturnom navikom, da u kazalištu fućka fakinski na prste, ako mu se komad ne sviđa, t. j. »ako je izpod njegove objektivne kritike«.

Taj dečko neumorno piše po 16 sati na dan, piše samo zato, da ne mora misliti na svoje užase i jade, radi zapravo jedan težački naporan umni posao bez plaće i, što je najgore i najžalostnije, »taj intelektualni, umjetnički, idealistički i kulturni rad za procvat naše književnosti« nitko mu ne priznaje.

Ali on tvrdo vjeruje, da ima talenta, samo nema talenta, da uvjeri nekoga u svoj talenat. Bacali su ga iz uredničtava ljubezno ili surovo, a on se dočekivao uviek na noge, žilav kao mačak, a to je ujedno za njega jedan dokaz više, da talenat nitko ne razumije i ne shvaća, da se talenat mora kada-tada »očitovati i doći do izražaja«, kako mu je to liepo i pripravno potvrdio jedan poznati naš kritičar i urednik trač-listića, te ga izgurao, unatoč snazi i veličini njegova talenta, ljubezno kroz vrata.

Cvilidreta se nije čak ni ljutio. Bio je dobričina, blaga srdca. Uostalom nevjerojatno je, šta sve čovjek i umjetnik može kod nas doživjeti i prepatiti; više nego špediterski konj, više nego afrički slon. Što je i najjača i najveća životinja prema čovjeku!

Kako ima groznih ljudi životinja, koji su uviek pripravni nekoga razžalostiti, uvriediti i uništiti!

U kazalištu za vrieme odmora Cvilidreta je Pileku stalno punio uši svojim jadikovkama, da si olakša srdce i dušu, da se izgovori i nađe izgovor. — Ja pišem, ja imam potrebu duševnu

i tjelesnu da pišem, a da li ću ostati u našoj književnoj poviesti zapisan, to za mene nije važno.

Pilek mu je protuslovio s uživanjem. — Ipak, za tebe možda nije važno, ali je za poviest. Zar tebi možda ne bi bilo drago, da tvoje stvari štampaju, da izlaze tvoja sveukupna djela, a ti zgrćeš samo peneze, pa da 50 godina iza svoje smrti postaneš slavan. Recimo, da ti postave spomen-ploču na kući, gdje si se rodio ili gdje ćeš odrapiti. Ja bih sa svoje strane držao predavanja o tvojoj velikoj umjetnosti, popularna i senzacionalna predavanja s diapozitivima. Pučkoškolci bubaju rukovet tvojih najljépših pjesmica napamet. Pomisli, kako bi dobro zvučila ulica Štefa Sabljaka ili pod tvojim pseudonimom: Cvilidretina ulica. A na Rokovu perivoju da postave tvoje poprsje s lirom i djevojčice da dolaze pokloniti se sjeni pjesnika, kome je ljubav bila sve na svietu. Uviek svježe ruže na čelu, uviek vienac zdravih jedrih i zaljubljenih djevica oko tvog podnožja. Cvilidreta, to nije mačji kašalj, slava je slava, makar i u grobu. Počivao bi liepo u arkadi, to je sasvim ugodno, ne bi se imao razloga uzrujavati, kinjiti i mučiti, ja skromno mislim, da ti ostaviš svoju skromnost šmrkavcima, pa i Goethe je rekao: »Klipani su skromni«.

Pjesnik je ublažio crte svog očajnog dječjeg lica i djetinjasto sretno, kao ovan se smiešio. Bio je naivan, kao svaki pravi pjesnik, lakovjeran, čudan i smiešan. — Ne bih ja imao zapravo ništa protiv toga, ako bi baš navaljivali, hajde de, neka me pokopaju i u arkadi na trošak rodnoga milog grada, dopustit ću, da mi uzmu i posmrtnu masku, ali znam, nisam ja takve sreće, Nemaš pojma, kako je težko danas se probiti. Ne će ti ništa štampati i da se razčetvoriš pišući. A sve je zahvatila ta manija, i svaka propalica misli, da je ipak ljepše biti propali pisac. Moguće se netko nađe u dalekoj budućnosti, tko će naše mizerne prilike, uvjetovane ekonomskim, socialnim i političkim kaosom, kad je sve bez glave i bez repa, gledati ipak objektivno, i veličine postaviti na prava mjesta, a dotle sam ja bezimeni.

Sada u kazalištu za vrieme jednoga komada po nalogu odozgo, jer je autor rođak ministra prosvjete, Cvilidreta je zajahao željezni »gelender« u kokošinjcu i spremno slinio i žvalio dva prsta među zubima svoje ubitačne i žučne zviždaljke, čekajući nestrpljivo, da zastor padne, da onda konačno dade oduška svome nerazpoloženju.

Zapištio je kao lokomotiva: fiju — fi — fi — fi. Izražavao se vrlo snažnim riječetinama i sav je poskakivao od uzbuđenja i biesa. — Strahota. To je progresivna paraliza trećeg stupnja, užas jedan, rahitis, upala mozgovnih opni, strahota, pa to je kriminal, tom tabetičaru dao bih nasred Markova trga odsjeći desnu ruku, kojom piše, a onda glavu, kojom ne misli. Pa taj živi na mjesecu, ne zna ni one obične najosnovnije stvari. Šta ti ljudi samo rade, gdje žive, kuda se kreću, pa to je takvo jedno frapantno nepoznavanje života, da bi čovjek morao donieti u kazalište tvorničku sirenu.

Pilek ga je umirivao i razbješnjivao. — Mir, Cvilidreta, tiho, pa nisi ti novinar, da smiješ galamiti i uzrujavati se, kuditi dobru stvar, a hvaliti lošu, ti si književnik, pjesnik, a to znači, da će te krasti, zafrkavati, lupati po njuški, voštiti tvoja leđa, a ti možeš i moraš uviek samo šutjeti. Tiho! Ti nemaš kvalifikacije za kritičara.

Ali je Cvilidreta pobjesnio kao bik. — Pa molim te liepo, šta će nama takvi pisci? Ništa nam ne kažu, ništa ne znaju, ništa ne vide, ništa ne čuju, ništa ne misle, ništa ne čitaju, ništa ne rade i što mogu drugo stvoriti, nego dosadno Ništa. Zazviždio je opet: Fiju — fiju fi — fi.

Pilek ga gurne laktom. — Ali, Cvilidreta! Komad, istina, nema smisla, ali tvoje fućkanje još manje. Sutra će u novinama pisati, da je to »naš mladi talenat, koji mnogo obećaje«, da je publika s dubokim razumievanjem pratila scensko zbivanje i oduševljeno povlađivala mladom autoru i glumcima, i kako ima tu mnogo proćućenosti u tretiranju dramatskih konflikata. Dakle...

Cvilidreta je na te duboke razloge jednostavno fućkao. Dotrčao je uzplahiren i preplašen stari biljeter. — Tko to fućka? Cvilidreta se javio pošteno i odvažno: — Ja, ako nemate ništa protiv toga. I opet je zafućkao.

— Vraga ne bi imal. Je to sajmišče ili tiater? Baraba duga, te sim sam vrag donesel. Kak god si veliki i težki, tak si bedast.

U to je dotrčao jedan energični čovjek i pograbio kritičara za vrat, izvukao mu mokre prste iz usta i odvukao ga prema izlazu. — Pa niste valjda diete. Van prste iz usta. Sa mnom.

Gledalište je žagorilo i povlađivalo. Cvilidreta je oduševio te večeri razdraganu publiku. Za njega je vladalo zanimanje veće, nego za sam komad, autora i glumce zajedno.

Samozvani kritičar i književnik, strah i trepet svih piskarala i nadridramatičara, posrtao je za detektivom, dokazivao mu biranim riečima svoje nazore o umjetnosti, kazalištu i o životu, da je on također književnik, da se u kazalištu smije fućkati već i zato, što se smije i pljeskati, da netko svoje odobravanje i oduševljenje izkazuje na jedan stanoviti način, a negodovanje na drugi; za svojih četiri i pol dinara ima valjda pravo, da si zafućka, pa čak i da zapjeva; u kazalištu uviek govore samo oni na pozornici, glumci deklamiraju nekog autora, a potrebno je radi ravnoteže, da do rieči dođe jednom i publika, treba stvarati novo kazalište, a to su prvi skromni početci; i publika mora aktivno sudjelovati u scenskom zbivanju, a ne samo pasivno blejati, šuškati, žamoriti i nakašljavati se; treba oplemenjivati kazalište, a ne da kazalište oplemenjuje nas; zahtievamo kazalište naroda, mi hoćemo vidjeti sebe u gledalištu i na sceni, a svima nam je svietao cilj pred očima, da kazalište bude bezplatno. Uostalom, taj je današnji komad žaliboże izpod svake poštene i nepristrane kritike, i to je negativna pojava u historiji naše drame.

Detektiv ga je samo gledao, prepao se skoro čovjek, pa ga predao dalje stražaru. Brkati čuvar reda i poredka grozio mu se cielim putem do redarstva, da će platiti mastnu globu na oltar umjetnosti i odsjediti barem četrnaest dana, ošišat će ga do kože »nulericom«, a to se Cvilidrete najviše kosnulo. Već se osjetio kao mučenik istine i pravice.

Tamo na redrastvu, kad im je Cvilidreta razjasnio svoje poglede, i smušeno potvrdio, da nije doveden iz Stenjevca, nego iz kazališta, konačno su uvidjeli s kime imaju posla i pustili ga odmah kući.

Pilek je imao jednu slabu stranu: bio je slab prema ženama. Čak i u kazalištu na galeriji došla je do vidljiva izražaja ta njegova privrženost krasnom slabom spolu, pa je uviek birao takvo mjesto u kokošinjcu, s kojega bi bolje vidio ne pozornicu, nego kakvu zgodnu malu.

Te se večeri prislonio uz jednu liepu i elegantnu djevojčicu. Piljio je u nju kao hipnotizer, smješkao se i nametavao, ali nije imao snage, odvažnosti i bezobraznosti da se upozna s njom. Uviek je on tako bio mucav i niem, kada bi trebalo govoriti. Višeput je doduše dobivao nekakav poseban agentski dar govora i onda je mlatio jezikom praznu slamu, a zatajio je obično u najpotrebnijem času.

Curica do njega bila je privlačiva. Jako i zdravo njezino tielo bilo je dobro građeno, tako mladenački punačko i oblo, da je Pileku dolazilo, u onoj kazalištnoj vrućini i sparini, slabo, grlo mu se sušilo i morao je gutati slinu.

Majmunski i na silu se cerio, kad se ona dražestno i ljubko smiešila, tiho je počeo dobacivati neke rieči divljenja, kao kakav zaneseni divljak prvi put u kazalištu, vrpoljio se nemiran i vruć, sve dok mu ona nije pomogla i odrješito rekla: — Beee, dobit ćete slinavku, šta ste se zagledali u mene, kao da ćete me progutati.

Njezine su oči vesele i jasne kao i njezin glas. On se smeo, nešto promucao, htio se pokunjiti i propasti u zemlju, ali ipak se snađe. — Da, progutat ću vas vrlo rado, ako se ne ćete ljutiti, i to će biti moj naslađi zalogaj u životu. Zvonko Pilek, profesionalni abonent sjedala na stajaćoj galeriji, proždirač knjiga i ljepotica. Gutam uobće sve, što je liepo, dajte šapicu, ne trebate se mene bojati. Lala? Divno ime, da vi niste možda ona filmska glumica Lalamour, ili kako se zove, iz filma Pjesma i ljubav, niste, to sam i mislio, jer vi ste mnogo ljepši i . . .

Pilek se sam sebi morao začuditi, kakve sve gluposti može izreći, pa da dođe do sasvim pristojnog poznanstva. I sve se onda odvija jednostavno po receptu. Poznanstvo se može pretvoriti u prijateljstvo, prijateljstvo u ljubav, a ljubav . . .

Pilek je drhtao kao da ga trese devet groznica. Njoj se vrlo sviđala ta stara i osvježena Straussova opereta, Pilek je brbljao kao navinut, pa se onako uzbuđen nespretno izrazio. — Vidim, vidim, zgrabio vas je zanos. Strauss je . . .

Mala ga je začuđeno kao lutka pogledala i propentala: — Zgrabio za nos? Tko? Pazite malo na svoje rieči.

Pilek je odmah shvatio njezinu i svoju glupost. Kako je mogla tako pogrješno razumjeti, a on tako glupo reći. I odmah se napurila guska. Sa ženama treba postupati kao s

jajima. — Ne, ne, oprostite, moja mala draga gospođice, nisam ja mislio reći, da vas je netko uhvatio za nos, za vaš mali dragi nosić. Bože sačuvaj, pa ja bih toga zdrobio, ja sam htio reći zanos, skupa pisana jedna rieč, zanos, oduševljenje, ekstaza, onaj užitak, onaj zanos. Krivnja je, što sam ja zagrebački kajkavac i nikada nisam naučio taj štokavski naglasak, uobće ja ne znam naglasak i težko se izražavam. Zaruke i za ruke je također u mome govoru slično, a kolika je razlika, ako ja vas pod činom držim samo tako za ruke bez zlih namjera, od onog užitka, sreće i veselja, da mi uistinu napravimo zaruke.

U Pileku je bilo nešto slobodno i bezobrazno, što ga je tjeralo, da je malu sasvim slobodno primio za ruke i tako su ostali sa stisnutim i nemirnim rukama do konca predstave, svezani kao dva »reštanta« kad ih tjera oružnik.

Saznao je, da se zove Lala, a zanimanje joj je artistica, točnije plesačica. Pilek ju je promjerio stručno od pete do glave. Imala je liepe noge, možda nešto malo prejake, ali to bi moglo biti od napornog studiranja. Ona je po rastu i snazi dva puta jača od Ane Pavlove, a te balerine su obično slabašne, nježne i lake kao perca. Pilek je oduviek imao smisla za umjetnost, dapače je umjetnike gledao nekako previše umjetnički, pa je i sada u njemu bubnjalo oduševljenje: — Plesačica Lala u šake mi pala.

Mora biti prekrasna, kad izvija to svoje pantersko tielo. Za umjetnost, za ples, za gole noge Pilek je imao odvajkada smisla. Priznao joj je po duši, da si je uviek želio takvu malu veliku umjetnicu za prijateljicu, za ljubavnicu, tako nešto, da bi se razumjeli i bili jedno. — Chopin je imao onu, no, Sandovu, Sanjin Isadoru, da li baš Sanjin, da nije možda Jesenjin, jest, jest, baš on Isadoru Duncan, Schubert, koju ono, a tko bi vodio tu statistiku! I Pilek je imao vrlo često strašne napadaje želje, da se dočepa jedne takve umjetnice, jedne neuravnotežene, živčano prenapete divne žene, koja bi ga ljubila i uništila.

— Da, ja jesam umjetnica, samo što vi niste umjetnik.

— O, — oprostite, draga moja, vi niste psiholog, nemate oko, makar imate divne oči, pogledajte vi malo točnije moju jadnu nemoguću figuru, pa će vam biti odmah sve jasno. Ja sam

nespretan i čudan kao klokan, poplašen kao zec, tvrdoglav kao magarac, žalostan kao konj za praznim jaslama i zar to vama sve skupa ne znači ništa?

Mala je zafićukala i gledala ga zabezeknuto. — Hhh. Čudan ste vi svat. Sada to tek vidim.

— Osjećam i ja nešto u sebi, što mi nikada ne da mira i kopka i ruje u meni kao krtica, to je izlizana poredba, bolje, kao rovka šumska. Moja glava je puna ideja, samo još se nisam odlučio ni za jednu granu umjetnosti, jer ne ću da se objesim na tu granu.

Šetali su pod plinskim lampama i crnim fasadama u tihoj noći. Ona je divno znala čavrljati kao većina žena, tako da se Pilek, koji je bio lien za puste rieči i prazan govor, nije morao siliti i mučiti, nego je davao samo pravac govoru i u nezgodnim stankama morao je samo da joj malo podmaže »verglec« pitanjima.

— Ja volim sve, što je liepo. Životinje volim više nego ljude. Osobito ptičice.

Pilek se divi i povlađuje. — Životinja nikada ne razočara i ne uvriedi čovjeka, a čovjek čovjeka uviek. Kako mi imamo iste ukuse! Ja također volim ptičice, uobće sve, što je ženskoga roda. Volim noć, zviezde...

— A mjesečinu?

— Volim, ali sada ne. Milija mi je tama, kad smo tako u dvoje. Lala. To ime sjeća na nešto. Da, u trećem razredu realke jedan se dječak ubio iz revolvera. Lala — cviet, uspomena i smrt. Svojom krvlju napisao je listić: »kad se popneš na brdašce, na goleme stiene, metni ruku na srdašce, pa se sjeti mene«. O diete nesretno balavo!

Vene, vene lala
i ljubica mala,
vene, vene sve
samo moja ljubav ne.

Lala je mahnula glavom. — Ne volim tužne priče. Hoću biti vesela, sretna i nasmijana. Smijala se, u njezinu je smiehu drhtala mladost.

Bila je dražestna, glupa i smiešna, a sasvim je uvjerljivo znala cjelivati i lagati. Glupost, laž, smiešnost elementi su ljubavi, a bez toga bi život bio vrlo gorak. Pileku je bila potrebna, nakon groznih misli očaja, tuge i boli, nakon života,

koji ga muči kao kakvog filozofa, ta mala draga dušica i njezina usta, da ih ljubi ili sluša, kako čavrljaju naivno, bezbrižno, površno. Uz tu se lutkicu odmara i te se noći osjeća nakon dugo vremena sretan, mlad i snažan, dok je radostno prati daleko nekud na periferiju prema Trešnjevki.

Svom je silom nastojao, da s njom govori samo o umjetnosti, o njezinu plesu, ali je ona, čini se, slabo znala o tom svemu zamršenom i nejasnom. Pilek je znao: to je mala glupa guščica, koja vježba, skače, diže noge, gnječi palce, luduje i umorno puše po ciele dane uz gramofon, mama se hvata za glavu u rubcu, i zdvaja i plače jadnica mama, neka se primi već jednom pametnijeg posla, treba oprati suđe, kreveti još nisu pospremljeni, a eto u novinama traže prodavačicu, kitničarku, krojačicu, ali Lala ima nokte manikirane, ona se duri nad metlom i kuhačom. Lala strepi, vjeruje i nada se, jer ona je rođena za nešto liepo i veliko, za ples, za umjetnost, ona je rođena umjetnica i sve dotle ne će mirovati, dok ne uspije, dok je ne angažiraju za Holywood. Draga mala djevojčica plesačica Lala.

— Vi, Lala, imate mnogo smisla za ritam, ja to po vašim koracima osjećam. Da li imate kada tremu?

— A da, pred kime? Ne smije se misliti na strah. Ja nastupam, odkada hodam. Dapače i u povoju bila sam pred publikom.

— Sigurno ste vrlo umjetnički drečali. Umjetnička krv. Da li vam je vaše zvanje težko?

— Dok sam učila, ali to se sve zaboravlja uz onaj užitak, koji nam pruža.

Pilek ju je dalje izpitivao poput onih nasrtljivih i dobrodošlih reklamnih reportera, kad zanovietaju nekoj divi pred gostovanje. — A šta mislite početi u budućnosti?

— Znatiželjni ste kao stara baba. Na budućnost ne mislim.

— Ali nešto ipak mislite?

— Da, kako da vas se riešim. Sada me morate ostaviti. Zbogom.

Pilek se tresao i uzdisao, zubi su mu cvokotali, dok se opraštao s njom, a kako je znao, da su rieči preslabe, da izkaže svoje duboko čuvstvo, vatreno ju je ljubio. — Lala, Lala, u jednu večer ti si me osvojila.

Ona se odazvala iz mraka. — To nije baš bilo jako težko. Do viđenja.

Male kućice bile su u mraku, a tamo je dalje čistina i blatni prostor, na kojem stoje jedna cirkuska kola i hrpa ropotarije i sve to tako nalikuje Plančićevoj Periferiji. A Lala je nestala. Iz mraka laje pseto. Draga mala djevojčica. Laže kad zine.

Jedne je nedjelje odšetao s njome u Šestine. Krasan dan, pun sunca i mirisa, nebo je ogromno i plavo, a iz trave se javljaju i signaliziraju si zaljubljeni cvrčci.

Stajali su zagrljeni u šumici kod Cmroka i gledali zaneseno panoramu Ksaverske doline, veliki brieg vinograda, zelenu baršunastu livadu i sedlastu staru kućicu među borovima. Dolje kod crkve šetali su crni, mladi dominikanci, a po bieloj prašnoj cesti pužu volovska kola puna gradskog rublja, pa natrpan autobus, i njišu se u ritmu seljanke.

Pilek joj je pričao o svojoj mladosti. Tu, kod svetog Ksavera na proštenju, on je još kao šestgodišnji balavac vrtio »ringlšpil« s fakinima. Tri puta gura, a zato se jedanput vozi. »Sedaj, sedaj, pa ne gledaj, sedaj u kolesa, pa se vozi u nebesa«. A vergli sviraju one predratne valcera i marševe, ljudi se komešaju i galame, proštenjari, medičari, birtaši, dim, kobasice od pokojne prasice, »šindlbratni«, pucanj, prosjaci, glasba, cigani, cirkus, čudo neviđeno, »švarckinstler« sjedi na lojtri, guta novinski papir, gura si u ždrielo čarobnim štapićem kilograme novina s najnovijim viestima i grize i žvače, bulji oči, svi gledaoci vjeruju, da će se srušiti s »lojtre« na zemlju mrtav, ali on brblja i hokus-pokus i vadi iz usta košarice liepo obojene, najednom stane kokodakati i snese jaje. Biti mlad.

U potoku Medveščaku Pilek se kupao cielo ljeto. Voda je bila do koljena, zagradili su je kamenjem, izpod onih malih slapova učili se plivati. Lovili su rakove i strahovali pred zmijama. Višeput su mesari došli prati svoje konje, a za Pileka i njegove prijatelje bio je veliki užitak ribati i maziti konjičke, voditi ih po livadi uz goruću želju, da ih zajašu. Tamo dolje uz potok krali su trešnje, i takvih sladkih i debelih trešanja nikada više u životu nije vidio ni jeo, da, osim onih iz jednog vrta s visokim plotom u Tuškancu, koje je također krao. Tu, u toj divnoj prirodi, bila je ciela jedna mladost, i

sve je sjećalo na prošlost i dječačke dane, a to je stvaralo u njemu tihu tugu. Kakav je, moj Bože, to bio život!

— Da, mala moja, burnu sam ja imao mladost.

— Da, vrlo pustolovno i proživljeno izgledaš. Ali ti nisi kao drugi, nemoj si zato utvarati, ti nisi onaj pravi zagrebački kicoš, brbljav, umišljen, gizdav.

— Nisam, čast Bogu, ja sam sebi sam čudan, sam sebi na teret, sam sebi nerazumljiv i glup, i dosadan, i neprijatelj. Nagao, razdražljiv, nespretan, nesposoban, preosjetljiv, divlji, tmuran, žalostan, nesretan i sam, to sam uviek ja sam sebi. Ja sam sebe mrzim i prezirem i najradije bih sam sebi odgrizao nos i pljunuo u usta. Ja se sam sebi čudim, da mi nisi još pobjegla.

— Vrlo si loše sam sebe opisao. Poštuj malo svoju ličnost. U tebi ipak ima mnogo toga, što vriedi i što je liepo. Njihala je svoje tielo, smiešila se zavodljivo i nervozno.

Pilek je znao, da neke žene vole nesretne, ako su to same. Nastoje ih usrećiti, pa ih obasipaju svojim nježnostima, shvaćanjem i ljubavlju. Ali ta Lala to nije.

— Od najranijeg djetinjstva ja sam sve intenzivno osjećao. Mene je mnogo toga boljelo. Ja sam se uvlačio u sebe kao puž u svoju kućicu. Mnogo sam plakao. Otac mi je bio sasvim stran, dalek i nepoznat čovjek. Zapravo njega sam se bojao. Mamu nisam uobće poznavao. Škola, batine po turu, packe na ruke i, najmilije, ona dernjava: miš mi je polje popasel. A kada je dolazio onaj nadzornik ili na koncu godine onaj izpit, meni se srdce u hlačama treslo od straha. Ja sam bio oduviek sanjar, ja sam još kao diete volio zavlačiti glavu pod pokrivač i jastuk i misliti slikovite divne gluposti: ja sam na primjer onaj ronilac iz kina, ili cowboy, ne, bielac u džungli. Ili recimo ja sam na prekrasnom konju sa četom krasnih dama, mojih metresa naravno, u ružičastom razcvjetanom parku, prate nas livrirani sluge i hrtovi . . .

Lala ga prekine i nasmije se glasno. — Ja sam odmah u tebi vidjela i nanjušila nešto drugo, nisi kao drugi normalni ljudi.

— To mi je drago. Višeput doduše težko podnašam tu svoju izuzetnu narav. Ja nemam prijatelja, ja ne plešem, ne znam govoriti, nisam družtven, ja sam povučen, i često mi je težko, kad se vraćam kući opet sam, opet u onu tamnicu, u svoj grob, a vani ljudi šeću, spušta se tihi mrak, svi nekuda idu, netko ih čeka, sva su lica vesela, a ja tužan, ja nikuda ne idem, idem kući. I tako će biti i sutra i preksutra, za mjesec dana i za godinu dana, ja uobće ne živim, ne, meni je život u tome, što samo promatram iz svog kuta život, preživam neke knjige, od kojih svaka deseta vriedi, i nešto čekam. Drugi uživaju, raduju se, smiju se, hrle nekuda razpoloženi između razsvietljenih izloga, svira tango u nekom vrtu, molim te, i neki moj najgluplji drug iz najzadnje školske klupe ovdje virtuozno pleše, a ja idem polomljen i žalostan kući. Sam. I uviek sam. Čovjek ima višeput neodoljivu želju, da se izgovori, da brblja gluposti, da se smije, nešto u njemu dršće i sili van, dok sam ja ugušen zahirio, zapljesnivio, zahrkao sam sobom.

Lala ga izpod oka kriomice promatrala. Njoj onako zdravoj, snažnoj i obiestnoj bio je smiešan jedan ubogi Pilek sa svojim jadima i lamentacijama.

— I šta ja zapravo imam još o sebi reći? A s propalicama kao što sam ja, ne bih više htio uobće ni govoriti. Srdim se već sam na sebe. Pritišće me u nekim danima takva tuga, da bih proplakao, tako se jadan i napušten osjećam, tako suvišan, bezkoristan, nepotreban, glup, smiešan i dosadan, a oko mene paradiraju dobro obučeni ljudi, namirisane liepe žene, pred mene obično bane nekakav moj bivši prijatelj, zgodan i elegantan balavac, koji me ne će više poznati. Moj pozdrav i smiešak sledi mi se na licu, ja znam, on je glupan, ograničen i umišljen, ali opet nije, on dobro i fino živi, ja sam zapravo glupan i odvlačim se polomljen, izbezumljen u mrak, šećem umorno pustim ulicama, nezadovoljan, biesan, mučen mislima i bolom. Ili pijem u dalmatinskom podrumu i slušam one male žalostne ljude, gušim se, nešto težko me pritišće i davi, želim da nestanem, želim i sanjam smrt, ali ne, ja još nisam ni živio, a imam već dvadeset godina.

Lala je slušala i šutjela s obzirnom dosadom i nerazumievanjem i malo što nije glasno zievnula. Ona je bila diete periferije, gdje se misli tek onda, kad nečega nema: posla, kruha, novaca, a sve drugo znači mlatiti praznu slamu.

— Jesam li dosadan?

Nasmijala se dražestno i ljubko. — Još pitaš. Da, užasno, i djetinjast i naivan i nerazumljiv . . .

— Ništa zato, već sam ti rekao, da sam ja to i sam sebi. Slušaj samo dalje. Nikuda ne idem, ni s kim ne razgovaram, ništa ne vidim i ne čujem...

Ona ga upozori na neku vilu i grm crvenih ruža u tamnom zelenilu, ali je on samo kimnuo, da vidi, i tjerao svoje tužaljke dalje. — Mene ipak drži neka snaga na životu, mene spopadne često neka nada...

— Izrod si ti nekakav, jezik ti ide kao mlinsko kolo, pusti gluposti, danas je nedjelja, i ako misliš tako nastaviti sa svojim naricanjima, pokvarit ćeš mi cieli dan. Svi imaju o sebi pošteno i liepo mišljenje, ti si pun svoga ja, ja, ja i opet ja, vrtiš se oko sebe kao muha bez glave. Analiziraš uviek sam sebe, okreni se radije i pogledaj Zagreb. Ipak je liep.

— Da, pliva u suncu. Treba otići iz njega, poželjeti ga i vratiti se. Najdivniji grad. Matošev Zagreb. Najomraženiji i najdraži. Ja sam pokušao mrziti taj grad, ali ne mogu, ipak je to moj rodni grad, mene su ojadili i razmrcvarili neki, ali sve se zaboravlja, ja ljubim taj grad, u njemu je moja mladost, moje izgubljene špekule, moje lovice, brusim, brusim škarice, jedan, dva, tri, potukli se fratri, one igre šišmiša i skrivača; preživio sam u njemu svjetski rat i rat s Potočancima, tu dolje u Tuškancu igrali smo se raubera-pandura, ja sam zvonio kod svetog Marka Devicu i malog Cinkuša, koji je otišao u rat. Bio sam ministrant i znam još danas Confiteor; igrali smo kafê i znao sam točno, kad koje voće dozrieva u tuškanačkim vrtovima. U ovom je gradu ciela moja mladost, a to se ne može samo tako zaboraviti, mene još uviek dira ono zvonce Lotrščak...

Oko šestinske crkve stajale su male Šestičanke, curice od nekoliko godina u svojim narodnim nošnjama, sladke i dražestne kao neke igračke ili porculanske figurice.

Oko Starčevićeva groba, skupljaju se ljudi, nenadano se izvije zanosna melodija, koju prihvaćaju svi, pa raste u snažan glas i bruji kroz tiho selo. Ljudi stoje u pozoru, pjesma potresa i struji uzbuđeno i opojno u žilama.

Pilek je oduševljen. — Uviek smo mi pjevali slobodu, žandarski kundaci ne mogu nam ubiti hrvatsku pjesmu. Domovina...

— I vina. Malo ćemo sjesti tamo pod jabuke i nešto popiti. Zar ne?

Pilek je opet počeo govoriti o sebi, ravnodušno, kao da govori o nekom sasvim stranom čovjeku, o umjetnosti, kako je osjeća u svojim živcima, o pustoši, pospanosti, nemiru u sebi, tako da se u njegovim govorancijama jasno osjećala žudnja za uživanjem i životom i strah pred patnjama, koje ga još čekaju. Lala je iz pristojnosti slušala i zievala.

— Oprosti, što te prekidam. Smijem li ti, dragi moj mali Pilek, nešto reći? Iskreno, po duši?

— Da, Lala.

— Dosadan si kao muha. Ti stalno zvrndaš jedno te isto. Pjevaš uviek jedno kao Kranjec tralala.

Pilek se pokunjio i objesio nos. — Da, znam ja, ja sam tebi neuredan, dosadan, glup, neobrijan. Ja sam jež i šta ja znam...

— Pa da, brada ti je kao ribež, a vječno bi se lizao i cmokao. Odmah se upališ, da bi čovjek morao telefonirati po vatrogasce. Pokvaren si kao švicarski sir. Kako god si ozbiljan, ti si neozbiljan. Cendraš kao bolestno diete. Samo su ti gluposti na pameti. I brundaš cielim putem...

Prošao je kroz gužvu polagano jedan auto. U njemu je nagruvano nekoliko boljih mladića i djevojaka, i Pilek među njima odmah prepozna Gavanskoga, bogataša i repetenta. Gavanski šofira, i — čudno, spazio je odmah Pileka, pa mu se prijateljski i dobrodušno nasmiešio. Uzput je doduše bacio i brz pogled na Lalu, pa ih je oboje ceremonialno pozdravio. — Klanjam se! Zdravo! — Bog! — Kako je? — Tako, šmrkavo. — Kuda? — Cestom, za nosom. — Živio! — Hvaljen Isus! Zaletio se, da Bog da u prvu grabu!

Lala je gledala za autom znatiželjno. — Tko je to? Vražićak. Pazi, pazi, okrenuo se i maše. Što je zgodan.

— Auto ili on? Ili oboje? To je neka bolja automobilska marka, ne znam, a on je mladić liep, bogat, glup. Čovjek s ludom srećom, jer se rodio kod bogatog otca. Gavanski, sin generalnog direktora Fortune d. d. — jajca, perad živa i zaklana, žito, drvo, blago, ljudi, i slično, i sve na veliko

i malo. Išao je sa mnom u školu. Glup kao asfalt i bogat kao maharadža.

— Čudno, kako razni siromačeki svakome sole, da je bogatstvo i glupost nerazdvojno. Ja sam vidjela više glupana siromaha. Zar nije već samo siromaštvo jedna velika glupost?

— Možda imaš pravo, a možda ne. Ti misliš, da se ja, bogec bistrički s praznim džepovima, barem tješim, da imam punu glavu...

— Praznine. — Taj Gavanski je zgodan, elegantan, veseljak...

— Tko mu je kriv. I ja bih bio ne znam što, baš po tvome ukusu, da imam njegov auto i njegovog tateka.

— Sigurno ne bi. Ne budi mu zavidan. Ti bi se trebao družiti s takvim boljim dečkima.

— Hvala. Ubio bi me onaj kontrast njihove razkoši i moje sirotinje. A kad bih ja i htio, oni ne bi htjeli.

Most preko potoka, koji žubori među kamenjem. Stari mlin pun vlage i mahovine, krave pasu, pahuljaste patkice vodi koka, seljanke, suncem obasjan pejsaž. Jaglaci se žute, a iz grmlja oprezno izviruju i mirišu ljubice.

Pilek se doticao ramenom i laktom Lalina tiela, i to je stvaralo u njemu neko uzbuđenje i jezu. Ona ga uhvati izpod ruke.

— Ti, Pilek, šta ti zapravo znaš?

— Sve, samo ne varati ljude.

— Pa to je ono glavno. Šta ti onda zapravo znaš, kad ne znaš živjeti. Čudno, jezičinu imaš, a glave nemaš.

— Lala, nešto bih ti rekao.

— Molim. Samo ne nikakve ljubavne želje i očitovanja.

— Ti nisi tako glupa, kao što sam ja mislio.

— Ni izdaleka...

— Ti ćeš još mnogo postići u životu, vjeruj mi, i ja se ne ću nimalo začuditi, ako te jednom sretnem kao veliku damu, kao suprugu nekog direktora, milijunaša, tako nešto, kao predsjednicu družtva »Pustite k meni malene« za popravak malodobnih fakina. Samo jedno te upozoravam: moraš izbjegavati takve individuume kao što sam ja.

— A priliepiti se uz onakve, kao što je mladi Gavanski, to si zaboravio reći. Pilek, Pilek. Tako mi se smiliš, da mi je uistinu žao, da ti ne odrapim pljusku. S tobom se ne može pametno razgovarati.

— Ništa, onda govori šuteći. A pametan ja uobće nisam, jer da sam pametan, ne bih tu s tobom gubio vrieme.

Sjedili su u Gračanima pod orahom i promatrali ples. Sviraju seljački muzikaši, okreću se parovi izletnika, a među njima se šareni gračanska nošnja. Plešu djevojke pravilnih lica i tiela tako hitro i lagano, škripe novi žuti opanci, vijore suknje i rubci, te djevojke su kao i njihova nošnja: crvene i biele. Rođene su plesačice i treba ih vidjeti, kako su otmjene, gibke i neumorne, i kako se ponosno vrte u rukama mladića.

Pileku se vrti po glavi narodni stih:

Visoka i tanka kano konopljica,
rumena i biela kano jabučica...

On na svu sreću nije plesač. Mrzio je ples, to erotsko vrtuljasto gibanje bilo mu je smiešno i nepotrebno, i sam bi sebi izgledao nespretan kao medvjed. Bojao se uhvatiti nepoznatu ženu, i činilo mu se, da bi podivljao, da mora Lalu voditi u tom vrtlogu, stiskati i osjećati blizku ženu i njezinu toplu uznemirenu put. Zato su promatrali parove izletnika i pravili opazke. — Pazi ove, ne znaju ni hodati. Ravno su doplesali iz Stenjevca.

— A onaj drugi i ona mala. Što su komični. Alaj joj se starka trese.

— Uh, ali onaj si je dobro namazao petanjke...

Na cesti je nametljivo i neugodno zatrubio neki auto, tako da se Pilek u nekoj slutnji i strahu stresao. Odmah je prepoznao taj zvuk. Do njih je ponosno došao praćen pogledima mladi Gavanski. Sve je na njemu novo. Sve najmodernije. Taj elegantni šešir stoji mu doduše kao prasici sedlo, ali to je najbolja marka. I bez pitanja i poziva sjeo je do njih i počeo mljeti sve u šestnaest i smijati se poput benavog Augusta.

— Opet sam vas našao. Kolosalno. A moje družtvo je odklipsalo pješice u Zagreb, jer nisu gospoda htjela dati za benzin. Pa ne mogu ja badava voziti cieli grad. Sjajno. I moj stari kaže: Nisu oni prijatelji tvoji, nego tvoga džepa. Silno, zar ne?

Pilek ga je htio odbiti šutnjom, i uzput mu je proklinjao sve predke žive i mrtve, ali je Lala pokazivala takvo bezobrazno razumievanje za mladog bogataša, da se Pilek napurio i okrenuo u stranu. Grgljaju rieči Gavanskog, u njima se osjeća napor i želja, da bude simpatičan i duhovit, a Pilek prezirno misli: »Silno, eto šta radi novac. Sjajno. Novac ne daje samo materialna dobra, nego i ovu sigurnost, bezobraznost, snagu, ravnotežu, da se čovjek osjeća važan gospodin, ličnost, sam sebi i drugima pametan, vriedan, otmjen, zgodan. Takav se čovjek ne prezire sam, niti drugima pada na pamet, da bi ga prezirali, jer on je zanimljiv (njegovi novci još više), on je ugodan, zabavan, svakome potreban, svuda dobro došao, i kako je mio i drag (a osobito njegov novac). Takvima se laska, (opet zbog novca) pozivaju ih, oponašaju, obasiplju ljubaznostima. Najbolje se vidi, da je to sve bilo samo zbog novca onda, kada taj novac izgube. Nitko ih više ne poznaje, nitko ih ne će, svi ih zaboravljaju.«

Kostruši se Pilek podmuklo i reži. »Mladi gospodin sada se sprijateljio sa mnom na brzu ruku radi Lale. I kako se samo pricopao njoj, a ja to vidim i ne mogu ga ritnuti nogom u tur i razbiti mu litru na toj loknastoj glavurdi. Nek ide k vragu skupa s njom, ja kakav sam mlaki dobričina, još bih mu je poklonio, neka se ždere s njom, ali ta bezobraznost me vrieđa.«

Zasvirao je neki novi tango, dosta šepav, izobličen i razkliman, pa se Gavanski digao i odvukao Lalu. Pilek se samo kiselo nasmiešio, kao da dopušta Lali, da pleše, međutim ga ona nije za dozvolu ni pitala.

Postalo mu dosadno samome tu među ljudima. Samome u samoći nije mu nikada dosadno. Gledao je ljude, koji opet gledaju druge ljude, zabavljaju se, t. j. slušaju glasbu, gutaju jelo, vino i pljuvačku, razgovaraju, ogovaraju i zure jedan drugome u zube. Zabavno. Promatraju druge, a jedini pokunjeni i naoblačeni Pilek među njima promatra i sebe.

Sjedio je kao na iglama, dok je Lala plesala i smiešila se Gavanskom. »Koza, dobro da mu ne zađe u ždrielo. Ona uživa, on se zabavlja, naravno na moj račun, oni su tamo sretni, a ja tu čúbim i zievam. Jer ja sam glupan i lienčina. Pravo mi budi. Nisam do dana današnjeg znao, da je potrebnije i važnije znati dobro plesati, nego znati, recimo, tko je bio Shakespeare. Nisam znao, da je ženama važniji dobro skrojeni, dobro vatirani kaput i puna listnica papira, nego... Fuj. I ja ću se liepo srasti s tom klupom. Sam se sebi gadim.«

Pilek je znao ono: tragika i komika života čudi, vrieđa i boli, ali čovjek ne smije plakati, nego samo smijati se. Zašto da se uzrujava, grize, muči i zdvaja, kad se može za iste novce zabavljati. Ali šta to vriedi, kome to koristi?

Gostionica se puni i prazni, siti odlaze, gladni dolaze, na starim stolicama sjede nove osobe, i opet je veselo i opet sve isto. Ovdje vlada... To je kao nova vlada godine 1935., novo ministarstvo, kad je sve po starom...

Još nekoliko plesova, i Lala je gotova. Gavanski je preparira prokušanom metodom. Pilek je mora izgubiti, pa da se baš postavi na glavu. Sjedio je natmuren i biesan, nije više za taj sretni par ni postojao, kao da ga više nisu ni opažali, nisu mu dali prilike, da se uplete u njihov razgovor. Gavanski je upravo tumačio Lali neku novu figuru. Šta tu Pilek može i zna reći, šta može jedan neplesač razgovarati s plesačima? Da se Pilek sada i javi, oni bi se začudili, što je još uviek tu, da se začuje sad Pilekov glas, to bi djelovalo neugodno i strašno, jer oni su na njega već i zaboravili.

»Čudno, koliko se slavospjeva napisalo toj pasjoj ljubavi. A zapravo je ljubav, ako je i uslišana, samo patnja, svađa, mržnja dvoje, koji se ljube i grizu. Može biti samo u nekim riedkim časovima i sreće, kada su partneri siti, zadovoljni i lieni, a jedan (obično onaj mužki) osobito glup, dobroćudan i popustljiv. Jer u naravi je ljudi, da se ne slažu i ne razumiju, jer uviek oboje hoće imati pravo i, što je najgore, uviek i oboje imaju pravo. Harmonija je zapravo slabost jednoga, a vlast i snaga drugoga.«

Osjetio se najednom Pilek među svima tim dobro razpoloženim ljudima sam i napušten, tako suvišan. Šutio je kao zaliven, boljela ga je šutnja, bilo mu je neugodno i dosadno. Bjesnio je i kleo, kad je Lala s Gavanskim plesala, a on im

čuvao stol i puštao korienje u stolicu, kad je vidio, kako je ona protuha pipa nogama i rukama, i kako se njihova tiela, drhtava zadihana i liepa tiela, skladno, strastno i ritmički kreću.

Pilek se najednom bez razmišljanja digne i učini ono, što je mogao najpametnije učiniti: otišao je kući. Bio je još toliko pametan, da je platio: litru vina, jednu sodu, sir s vrhnjem i one »šindlbratne«, koje je Lala s takvim tekom smazala, da je Pilek bio presretan. Puca s takvim dobrim tekom uništila bi bogataša, a kamoli ne Pileka.

Otišao je s nekom nasladom i glupim uvjerenjem, s nekom pritajenom nadom, da će Lala gledati zaprepašteno i bielo u prazan stol, odmah na mjestu ostaviti Gavanskoga, pojuriti za njim, za Pilekom, i moliti ga, da se ne srdi: pa nije ona zlo mislila, da je znala, nikada ne bi... On će joj možda oprostiti, ali nije sigurno.

Lala je međutim gledala zaljubljeno u Gavanskoga i razmišljala spremajući razloge, da se jedanput zauviek rieši onog benastog Pileka. Pa nego, on je fantast, sentimentalan, čudan i dosadan, mekan je kao maslac, nemoguć do zla boga. Sramežljiv kao curica, djetinjast, nespretan, glup, to nije uobće nikakav dečko. A ona hoće dečka. Ili šuti kao mrtvac ili trabunja, da čovjeka glava zaboli, uz njega čovjek jasno osjeća, da će pobenaviti na isti način kao i on.

Lala i Gavanski sjedili su posve stisnuti, a lica im se smiešila. Kad su uvidjeli, da se Pilek uistinu ne će više vratiti, da su sada posve sami i svoji, to im je dalo neku nadu, koja sad nemirno očekuje nešto. Gavanski je veselo gurne. — Nema ga. I vi, Lala, kažete hvala dragome Bogu. To je telepatija, ako se ne varam. Ja sam stalno i uporno mislio: tornjaj mi se izpred očiju, da te više nikada ne vidim. Možda je to zaista pomoglo, jer on je slabe volje, on nije nikakva jaka ličnost, a tima se uviek lako sugerira. Jedanput u životu učinio je taj čovjek nešto pametno i taktično, a nikad se nije odlikovao baš pameću.

Lala je bila blaža i pristojnija. Skoro joj je bilo i žao. On se zacopao u nju, to je posve sigurno i sada plače negdje u zahodu. — Nemojte ga vrieđati. Ja to ne volim. On je ipak dobar dečko, malo glup, ne glup, tako, čudan, sanjar, nije družtven i veseo. Ljubomoran je, a šta mu ja mogu.

Gavanski je zgrabi oko pasa. — Ljubomoran! Do sada još nije imao nikakvog razloga, ali zar ne, Lala, mi ćemo mu tek dati, pa može onda uistinu biti ljubomoran. — Oči su mu potamnile, njegove su ruke grčevitom nasladom dirale njezino jako tielo.

Pilek se kući vraćao noću sam. Noge su ga boljele i držalo ga je neko bolestno i tužno razpoloženje. Jedna dama vitka, mladenačka s nožicama djevojčice koračala je i ljuljala se izpred njega. Njezine plave lisice vriede imetak. Požurio se Pilek izpred nje, da joj vidi fasadu. Grozno: straga licej — napried muzej.

Kako život vara i poigrava se s ljudima. U crnoj noći njegove su crne misli još crnje. Sentimentalno je uzdisao i cmizdrio. »I njoj sam se ja izpoviedao. Svoje najintimnije misli, svu svoju iskrenost.«

Sjeo je na Vrazovu šetalištu pod lampom. Sjetio se bolestnog i zaljubljenog pjesnika ilirca Stanka, koji se tu grijao na suncu i umirao. Došepesao je i hromi Lisinski. Pjevale su i plakale neke melodije, u kojima se osjeća čežnja, bol i nemoć. Mračna samoća progovara i povećava patnje. I kako su ga nemilosrdno grizle misli i bol, a lik Lalin plesao je pred njegovim očima, (ono toplo drago tielo drugi grli), Pilek je na komadiću papira počeo pisati, samo da ništa ne misli, i to ne piše on, nego njegova bol.

... Vraćati se noću, kad neka zaboravljena melodija plače u nama, i biti star. Sve je uspomena, nešto tako daleko i blizko i tako drago i bolno. Proći kroz Kamenita vrata, gdje sam izplakao jednom skoro dušu, tamo su i moje suze, moje molitve i zdvojnost.

I sve sjeća na mladost. Čuje se frula. Neka primitivna melodija treperi i dršće. To noćni čuvar na novogradnji svira dvojnice, da mu prođe duga noć. (Srušena je stara kuća, u kojoj se Pilek rodio i odrastao, i podiže se nova iz armiranog betona.)

Mračne male ulice. Tuga. Imao bih nekome nešto reći. Ali kome i što? Da sam nesretan i sam. Da život prolazi mimo mene i prolazi uzalud.

Po zelenom nebu plovi svilenkasti oblak. Ja koračam i čujem svoje korake, kako prazno i monotono tapkaju. Ja sam sâm. Ne, sa mnom je i moja tuga...

IV

Stari Pilek imao je tu nesreću u svom životu, što je za podvornika bio prepametan, a za činovnika ne bi bio zapravo preglup, ali nije imao nikakvih kvalifikacija. Zato je kroz cieli svoj život uviek nešto roptao, vječno nezadovoljan i namrgođen, ljudi su ga izbjegavali, a on je izbjegavao ljude. Uviek je mislio svojom glavom i radio protivno i drugačije od ostalih, uviek je nešto napadao ili se nekome rugao, u njemu je kuhalo uviek kao u kotlu, uviek nezadovoljan, osamljen i nesretan, pa je postao čudak. Mnogo je šutio i promatrao, mnogo je prepatio i stekao izkustva, mnogo je čitao, pa dok su njegovi kolege nalazili jedino zadovoljstvo u »gemištima i fraklecima«, stari se Pilek povukao u sebe i hodao po svietu neprimjetno, uviek zamišljen, natmuren i turoban.

Kakó je stario, sve više se smirivao i smijao kao diete, i kao da mu je sve postajalo svejedno. Podučavao je strpljivo sina Zvonka, dielio mu savjete, ali je odmah napominjao, kako točno zna, da se čovjek pameti nauči tek onda, kad se opeče, kada je već prekasno, a od slušanja tuđih izkustava i mudrosti nitko još nije postao izkusan i mudar.

U sobi je bio polumrak, samo je vani na ulici gorjela plinska svjetiljka, lupali su jednolično i dosadno koraci. Dvie stare bogomoljke pod prozorom »tračlaju i šimfaju« neku treću. Prošla je četa bučnih mladića s gitarama i mandolinama spremajući nekoj djevojčici podoknicu, a stari Pilek šeće kao mračnjak sredinom mračne sobe između razpremljenih kreveta i tumači sinu Zvonku, koji leži u krevetu zatvorenih očiju i sluša.

— Za život treba snage, volje i ljubavi, pa energije, a to sve ja nigdar nis imal. Prava reč na pravom mestu, prijaznost, oduševljenje, to puno vredi i pomaže, treba se uglavnom znati snajti, izkoristiti i ne propustiti priliku, iti među ljude, pozdravljati, klanjati se, brbljati gluposti, jer čovek mora uobće biti glumac, veliki glumac, koji nikad ne sme biti na pozornici onakov, kakov je v životu, ne sme prikazivati sebe. Razmeš?

— Da. Ali to svatko ne može.

— Budi nasrtljiv, dosadan, bezobrazan, izrabljivač i kojekaj još, pa ti je kariera sigurna. Da se uspije v životu, ne treba tolko pameti, kolko tvrdoglavosti, lukavosti, okretnosti, upornosti, samopouzdanja i gluposti.

— Dakle, svega onoga, što nas dvojica nemamo.

— Nažalost. Jako je težko i kadkada nemoguće spojiti sreću s bogatstvom, poštenje z uspehom, zadovoljstvo s položajem.

Tako nekako podučava stari Pilek svog sina, dok hoda bos i u gaćama šuljajući se tiho po sobi, a zapravo on ga ništa ne podučava. Zvonko je odavno opazio, da su ti pusti i bezkonačni monolozi samo obrana pred samim sobom, pred sinom, radi svog promašenog, jadnog i siromašnog života.

Stari se tu opravdava na glas i kaje se, što je tako jalovo i hazarderski proigrao svoj jedan jedincati život, on je prestrašen i ojađen, što je sve bilo i prošlo uzalud, sva ona muka, jad i stradanje.

A kad bi ga netko upitao, u čemu je trebao pokazati uspjeh, kakav to uspjeh, šta on to razumije pod plodnim i koristnim životom, zašto da je on baš potratio svoj život, kad i drugi slično žive, stari to sam ne bi znao. Možda je i on imao svoj životni cilj kao i drugi mali ljudi, možda si je htio osigurati bezbrižnu i tihu starost, možda malu kućicu s vrtom, ili se vratiti na svoje selo i čekati smrt. Ali kome se te nieme i gluhe želje, te životne nade baš izpunjavaju? Stari je morao mnogo prepatiti, pregorjeti i podnieti na svojim leđima. Ne zna čovjek, koliko toga jedan takav starčić nosi u svojoj duši, koliko su one mrenaste oči dobra i zla vidjele. Zvonko sluša sa zanimanjem i saučešćem, tople i nježne su otčeve rieči, zrakom struji goruća sinova želja za životom i otčeva zasićenost i smirenost.

Sjetio se Zvonko, kako mu odvajkada tako šeće otac po sobi, pripoviedajući među tim vlažnim zidovima, sjeti se Zvonko svog djetinjstva, kako mu je otac pričao šaljive priče, sve dok ne bi zaspao. Neki grubi seljački humor bio je u tim starim pričama i neka dječja radost i naivnost. Priče su bile uviek iste, i kako god je Zvonko rastao, bile su uviek na isti način ponavljane, ali on ih je ipak napeto bez daha slušao.

»Zapao seljak sa svojim natovarenim kolima u jarak pun blata i vode. Seljak se muči, gura, viče na konje, pomalo i

kune, ali nikako da kola izvuče iz blatne jame. Najednom se začuje iz mlake žaba: pu — pu — pu... Činilo se kao da se ta mala životinjica napreže iz petnih žila i pomaže tako gurati seljakova kola iz blata. Seljak se blago nasmije i reče obradovan: — Znam ja, draga mala žabice, da bi ti rado pomogla, kad bi mogla. Ti sad pusti, odmori se, ja ću sa svojim kobilama već sam nekako izpeljati iz tog blata.«

Zvonko tek sada pravo shvaća dubinu te priče i tog blata. Na stvari je to, da naša životna kola vrlo često zagreznu u blatni jarak, ali nikoga nema, koji bi nam htio i mogao pomoći. I dok nikoga nema ni blizu, onaj, koji bi nam htio drage volje pomoći, taj ne može, jer je sam slab, malen i neznatan. Zato, uzdaj se u se i u svoje kljuse.

— Snajti se v životu, to je najtežje onomu, koji nema toga dara, a jako jednostavno i lahko onomu, koji se zna snajti. Ja sam imal taj peh, da sam uvek između dva zla biral ono veće, uvek delal ono krivo, ali ja to nis kriv. Igrali ste se raubera-pandura. Ko bu rauber, a ko pandur? Rauber je i v igri lepše biti, on samo beži, kaj ne, zato vi birate: dve su ruke, jedna puna, druga prazna, pogodi, koja je puna, gde je onaj kamenček, pa da veselo samo bežiš, a drugi da te lovi. Ja sam na primer v životu furt vudiral po praznoj ruki. A puna je rauber, prazna pandur. I celi život samo gledam oko sebe, pratim i motrim sve kak detektiv.

Otac je zastao nasred sobe. — S tobom je išel v školu nekakov Gavanski, kaj ne? Jenput si mi to rekel. Da, znam, on je bogat. Si kad pomislil, zakaj nisi ti bogat kak Gavanski, a on siromašen kak ti. Takve slične želje, ja sam imal često v životu. Rečimo, da moj šef bude moj podvornik, pa makar samo pol vure, a ja da budem njemu šef.

Zvonko je dignuo glavu. — Pa šta bi onda bilo?

— Zmučil bi ga kak vrag grešnu dušu, kak on mene. Ali Bog ne da kozi dugi rep. Vidiš, eto onaj Gavanski je milijunaš. A ti si mogel biti bogat kak on, a on siromašen kak ti. Njegov je otec bil takaj jadnik, a pogleč ga danas. Dvoril je zidare skup z menom, krampal na cesti i na prugi, delal v tvornici i v šumi, ali njemu je pala sekira v med i kaj mu moreš.

Tu je stari, kao da hoće svojim riečima podati još veću važnost, nastavio štokavski:

— Nikada nije bio dobar radnik, uviek je tražio hladovinu, nikad se taj nije vruć vode napio. Ali on je bio trgovac gori (ili bolji) nego židov. Naši ljudi nisu dosta poduzetni, nisu uobće nikakvi trgovci, ali Gavanski je potomak čudne mješavine krvi: slavenske, cincarske, ciganske, šćipetarske, vlaške, grčke, tatarske i turske. Sposoban tip iz krajeva, gdje je vrag rekao »laku noć«, gdje sjekirama brišu prozore, u jutro se izuvaju, a na večer obuvaju, gorštak, gdje vlada krvna osveta, otmica i hajdučija, crni divljak, epski, junački, patriarhalni, ratnički, kozarski, i opančarski. On je od plemena onih sposobnih, energičnih, agresivnih, lupežkih, impulzivnih stočara hajduka i lienčina, iz kojih u civiliziranim krajevima, kamo ih goni njihova pohlepna i pustolovna krv, postaju sposobni i okretni prosjaci, žandari, torbari, generali i milijunaši: trgovci, političari, industrijalci. On nije radio rukama ili glavom, kao drugi pošteni ljudi, nego jezikom. I najčudnije i najsmješnije na stvari je to, da se taj Gavanski na meni obogatio, dok sam ja ostao to, što sam i danas. U našem selu bila je na jednom mjestu posebna čudna zemlja, neka ilovača, bezvriedna zemlja, koja je malo davala. Kako sam oduviek bio sretan, ta je zemlja bila baš moja, odnosno moga otca. Znao sam, da se u nekim slučajevima takvoj jalovoj zemlji može pomoći dodavanjem nekih umjetnih gnojiva, pa da zemlja postane plodna i da rodi, zato sam odnio uzorak te zemlje na analizu. Rezultat bio je za mene seljaka porazan: zemlja za poljodjelstvo nije, ali se može upotriebiti za industrijske svrhe. Kad bi čovjek imao kapitala... Ja sam onda imao u rukama samo lopatu i motiku, nisam se znao okrenuti dalje od nosa. A industrije onda kod nas mogao si nabrojiti na prste. Radili smo u ono vrieme zajedno Gavanski i ja. Radili smo, to jest mučili se u nekom krvavom radu, žderali za objed pol kile kruha i dva-tri čvarka, spavali u nekoj vlažnoj, mračnoj rupi i onako poderani, zamazani i nikada siti, štedjeli smo svoju krvavu muku. Ja sam se tako u razgovoru potužio Gavanskom na neprilike s tom slabom zemljom, on je napeo uši, i on, koji zapravo ni pisati nije znao, poslao je uzorak te zemlje nekuda van. Čim je stigao odgovor, kupio je od mene tu zemlju bez novaca, i odonda tu moju zemlju lifra na vagone u inozemstvo, nekuda u Mađarsku i druguda. Čovjek se počeo debljati i civilizirati: žderati i piti do sita,

rezati nokte, prati ruke, brisati nos rubčićem i pušiti cigare, dok sam ja na svoje novce morao čekati i tek nakon par godina vidio sam od svega par forinti, da sam mogao odputovati u Ameriku i vratiti se bez ičega.

Gavanski je prodavao našu zemlju Mađarima, isto kao što su to neki radili u politici. Brzo je stekao i prvu kuću, da je mogao izvjesiti mađarsku zastavu. Djeca su mu tulila pod prozorom:

Crven-bieli-zeleni
tri su vragi skeleni,
a crven-bieli-plavi
to je barjak pravi,
tko se pod njim vije
kukavica nije.

Poslije je osnovao Fortunu d. d. i kao jastreb se bacio na piliće i kokoši. Izvozio je i trgovao na veliko i malo: jajima, puranima, perjem, žitom, voćem, blagom, drvom. U svakoj se situaciji znao odmah snaći. Poslije rata postao je dobar Jugoslaven, isto kao što je nekada bio dobar mađaron. Uviek je on bio samo ono, što se izplati biti. U oslobođenoj domovini počeo je svoje purane šopati srebrnim austrijskim novcem i tako izvoziti. Jest, zaklane purane punio je srebrom i tako je švercao srebro u inozemstvo. Neki rudnik ugljena, koji je pao pod stečaj, on je kupio, t. j. preuzeeo bez krajcera, nakon što je dobio zajam u Švicarskoj na taj isti rudnik. Bez novaca, bez rizika. Dobio je rudna prava i mnoge koncesije, okupirao je već golema područja, koja stoje neizkorištena, iako su tu kopali rude još Rimljani i Sasi, a Gavanski sada čeka i vreba. Sposoban je lopov i ludu sreću ima. Svi su njegovi poslovi na granici kriminala, i taj danguba uviek sretno balancira između zatvora i profita. Sreća, glupa sreća.

I što je najljepše, on se mene danas više ne sjeća. Ne poznaje me, i gotovo. Šta mu možeš? A ja sam bio tako glup, takav čovjek bez ponosa i časti, takva gnjida i ništica, da sam prije par godina, kad sam ono bio u strašnoj stisci, da su mi već skoro plienili i odvlačili pokućtvo za mjenicu, što sam je podpisao onome tatu Kristuševom Karabajiću, kada su me napali fiškali kao biesni psi, da, ja sam se onda sjetio tog čovjeka i bio sam čvrsto uvjeren, da će mi Gavanski jedini pomoći.

U kancelariji me nije mogao primiti, a podvornik me nije pustio ni u hodnik, jer g. generalni je okupiran, g. generalni ima posla, g. generalni nema nažalost vremena, on uobće više ne razgovara kao čovjek, on konferira, on predsjedava skupštinama, on prima referate, on debatira, dirigira, diskutira, kontrolira, parafira, a ja perem pljuvačnice, vikšem parkete i trčim bedastijama od sebe po cigarete. To je kao Bog i šeširdžija. Rekao sam onom njegovu podvorniku, onom agresivnom sluganskom podlom stvoru, da sam ja znanac i stari prijatelj g. generalnog ravnatelja konzorcija Fortune d. d., pa čovjek da me se rieši s vrata, dao mi adresu njegove vile, a njegova milostiva supruga, užasna, zagrižljiva, metuzalemska baba, koju je uzeo za novac, odtjerala me s praga, nije mi dala ni pomirisati hodnik, jer je dobro naslutila, da je tu po sriedi opet nekakva prokleta fehtarija.

Zvonko je iz kreveta slušao sve to više zapanjen nego revoltiran, otčev se glas ogorčeno diže u krik, pa mirno progovori: Prevario nas obojicu, i gotovo. Kasno je poslije podne ići k misi. Uostalom čovjek može postići bogatstvo, ali time još uviek nije postigao sreću. Možda baš obratno. A bogati i siromašni umiru, a da ne odnose ništa sa sobom. Šta je on postigao i šta ima od svega toga? Sigurno je ćelav, buča mu se sjaji na kilometar, ja uobće ne mogu zamisliti nekog direktora, koji nije debeo i ćelav, pa sigurno ga muči i grize neka užasna divlja baba, pa neka banka, koja ne da više kredita, pa metresa, koja ga vara i sve hoće, što god vidi, i neka sumnjiva strašna bolest, kojoj ne pomažu ni doktori, ni šinteri, ni Karlsbad. Ja znam, da je težko biti sluga, ali ni takav gazda nije lako i ugodno biti. Ima neki epigram slučajno moj:

Pun džep, prazna glava,
kuće, žene, novci, slava
u grobu crvi, a na grobu trava.

— Moj mali filozof, tješi se, to nam je sve. Kad čovjeka već sve prevari u životu, ostaje mu onda još uviek nada, koja će ga također prevariti. U toj našoj liepoj i bogatoj domovini nama nije preostalo od svega ništa, osim te utjehe i nade, tog tužnog i bolnog pomirenja sa sudbinom, onda malo te zavisti, mržnje i prezira, tu kod nas u toj blagoslovljenoj zemlji za sve dotepence i prokletoj i nesretnoj za

vlastitu djecu, gdje ima toliko mogućnosti, da se čovjek iz te mizerije, iz očaja, crnine i gladi podigne više nekuda, u čistinu, na zrak, u blagostanje. Čovjek ima velikih dužnosti prema sebi, ti znaš da se u neimaštini težko stječe kultura, jedno solidnije i više obrazovanje, koje čovjeku treba kao kruh, zrak i voda, i što mu pripada. I kao što se školovanjem želi postići jedno lakše i udobnije zanimanje perom, a ne krampom i motikom, tako se i blagostanjem postiže školovanje. Ja sam uviek ostao neznalica, nekvalificirani neznalica, i što je najgore, ja znam tek toliko, da znam, da sam neznalica, a ovo malo, šta ima u mojoj glavi, to me je stajalo mnogo truda i vremena samo zato, jer nije bilo u pravo vrieme. A eto, i ti si ostao nedoučen, nekakav poluinteligent, i ja se, vjeruj mi, bojim za tebe, tebe ne čeka lagan život, jer takvi s polunaobrazbom obično su nesretni patnici, nigdje se ne mogu smiriti i smjestiti, gospoda nisu, težaci nisu, činovnici nisu, obrtnici nisu. Niti smrde niti mirišu. Da čovjek bude zadovoljan, mora ili jako malo znati ili jako mnogo.

Tako do u kasnu noć razgovaraju otac i sin, otac se izgovara, opravdava i brani svoju nesposobnost, nespretnost, pasivnost i nesreću, tuži se na svoju glupost i neznanje. — Šta, kad je čovjek uviek preglup ili možda prepametan, ne znaš si pomoći, ne znaš se u onom pravom času snaći. Hoćeš i želiš dobro, a izpadne zlo. Sve zavisi o slučaju, o onim riedkim prilikama u životu, kad novac, mogućnosti i sreća leže na ulici pred nogama sliepca. Vrieme nestaje, žuri se, utrkuju se ludi dani, čovjek se nije pravo ni okrenuo, a već je star, tolike su godine prohujile, i sve u tren, uludo i bezkoristno, a sada je već sve prekasno.

Zvonku postaje otac sve bliži i razumljiviji, tu iza tih rieči krije se težak, strpljiv i mukotrpan život uviek u oskudici i škrtarenju, u obuzdavanju želja i potreba, kad se težko radilo, da se ništa ne zaradi, kad se štedio krajcer na krajcer, a da se ipak ništa ne uštedi, dok se život u punoj nadi i željnom očekivanju stropoštao u nešto mlitavo, žalostno i svakodnevno.

— Dosadan i pust život može se po miloj volji ugodno skraćivati jedino snom. Ali ti budi barem sretniji. Laku noć, sinko!

Dok se razvio gotov čovjek iz malog Zvonka Pileka, iz onog bosog, rabiatnog i jadljivog dječaka, koji se uzbuđivao za svaku malenkost, u suhog ozbiljnog mladića sa sjetnim očima, dok se izčahurio i progledao, njegovo je lice postalo trpko i kiselo kao da žvače limun, a za njega je svatko s malim izkustvom znao, da mu život ne će biti lagan i ugodan, i da ne će dobro proći u životu. Sposobnost za život i sve ono ostalo bilo dobro ili zlo, što je potrebno za neki udobniji i laganiji život, čovjek donaša sa sobom na sviet, i to se vrlo težko nauči. Zvonko je od onih pasivnih kontemplativnih ljudi, koji težko podnašaju život i tako se lako ne pomire sa životom, jer im je uviek težak, mučenički i žalostan. Ljudi, koji su uviek sami sa sobom u vječnoj borbi, unutrašnjoj svađi i samomučenju, gdje je savjest tako potencirana, da i najmanja sitnica grize i žalosti do krvi po ciele Božje dane i noći.

Prolazio je Zvonko kroz život tiho i neprimjetno kao i njegov otac, u njemu je također bilo nešto različito i posebno, što ga je odvajalo od ostalih. Nije se ničim volio izticati, pokušao se prilagoditi, htio se sprijateljiti s ljudima i sa životom, ali ga ipak nitko nije primao kao svojega i blizkog. Živio je bez drugova, uviek sam u sebi, tako tih i miran, šutljiv, da su mu govorili, da je bez života. Obožavao je knjige, životinje i samoću. Činilo se, da je sam sa sobom skoro i zadovoljan, da će živjeti tako tiho i povučeno svojih 50—60 godina, šetati noću po Tuškancu, njuškati noćnu tišinu i sanjariti, pa zatim nestati jednog dana bez glasa, posve neprimjetno, a nitko ne će ni osjetiti, ni opaziti, ni požaliti, da je nestao onaj drveni, mutasti Zvonko Pilek.

U njemu je ipak gorjela neka beznadna i glupa nada, da će se ipak dogoditi u njegovu životu nešto veliko, liepo i slavno, jer on uzalud ne čeka i ne vjeruje, i on ne će i ne smije samo tako neopažen i zaboravljen proći kroz taj svoj jedan jedincati život.

Radio je negdje u kancelariji sitan, ušljiv pisarski posao, zakopan do vrata u nekakve spise, izgubljen, izmučen pustim brojkama i stereotipnim pisarskim frazama. Jedno loše mjesto napustio je svojevoljno i kako već ima sreću, našao je odmah drugo — još gore. Živio je kao i hiljade drugih, živio i oskudievao zbog male plaće, živio bez života, bez veselja i ugodnosti.

Zvonko je točno znao, da bi se morao trgnuti, skočiti i oživjeti, nešto početi sam sa sobom, jer će inače u tom svom driemežu i mrtvilu posve omlitaviti i propasti. Ali što je mogao sa svojom žalostnom i nemogućom osobom, kad je rođen takav, kakav jest. On je djetinjast i naivan kao balavac, ali i ozbiljan, on je surov ali i nježan, on je fin ali i vulgaran, uobće dobar i zao u sastavljenoj svojoj suprotnosti. On je bez volje i bez zanosa, i već se mjesec dana čudi jednom kolegi, koji se na sva usta hvali, kako se brijao u istoj brijačnici, u isto vrieme s jednim znamenitim nogometašem ili ministrom, šta li. Pilek je pun poruge.

— Kakva čast! Ne možeš ni zamisliti. Ja se ne mogu tako glupo zagrijavati niti za ministre, ni za nogometaše, ni za tenisače. Sretan čovjek, koji može tako uživati u sitnicama. I zar ti ljudi ne vide, kako su ti veliki i moćni, ti znameniti i slavni, zapravo mali, slabi i neznatni. Sve skupa nije vriedno ni spomena. Ja se ne mogu nikome diviti, a nisam zavidan.

Drugi se tako vesele zbog malenkosti, drugi odmah uživaju, nekima je tako malo potrebno, pa da se smiju i vesele i prolaze životom u bučnoj obiesti i zadovoljstvu, a on šuti, nešto snuje i kao da mu je počinjena neka velika nepravda.

Bilo je tako jedno vrieme, kad se Pilek sasvim zakukuljio, a da nije uobće govorio, niti što mislio i radio. Gubio se u fantazijama, u nekim nemogućim glupostima, koje mogu biti izvrstan liek osjetljivim živcima i dušama, kad ih nemilosrdno bije život, a ujedno je to i grozan otrov, opet nova bol, stradanje i razočaranje, tako da taj mekušasti, smalaksani organizam život i ljudi lako do kraja zatuku. Pilek je bio tako sretan, da o svojoj nesreći nije mislio ili je gledao tuđe nesreće.

Stanovali su u kući broj 5. To je naherena trula jazbina, na kojoj mali, tamni prozori bulje kao sliepe mutne oči, »mort« se truni, ljušti i krha sa zidova, i sve je tmurno, vlažno i sirotinjski jadno. Po tamnim kutovima uz kuću ona crna, gnjila zemlja, kao da je poškropljena krvlju. Neki crveni lišaj buja u velikim mastnim mrljama, pa se čini, kao da je tu potekla ljudska krv i kao da je počinjen nad nekim zločin. Na dvorištu je oko kanala crna prljava mlaka, a između zauzlanih užeta, gdje vise poderane šarene krpe i neke crvene blazine

i buhama iztočkani poplun, vidi se komadić staklastog neba, a gore na tavanskom prozorčiću uz flašu krastavaca bulji ženska glava u rubcu, sva stara i sva sieda, lica izrovanog mukom i jadom.

Cielo dvorište smrdi po nekom »čušpajzu« i po nekom posebnom smradu, koji se tu po ciele dane izvija i koluta iz onih jadnih soba, iz onog starog slupanog namještaja, iz kanala, iz lonaca, iz starih canjaka, ljudi i životinja.

Kuća ta propada u zemlju, nestaje naočigled poput neke slabe starice, zidovi se od starosti grbe, a krov s polupanim crepovima, kroz koji curi kišnica, sav je sedlast i poguren.

U toj je kući nagruvana sirotinja sve po deset u jednoj mračnoj luknji. Tu su stanari, koji ne mogu plaćati, pa uzimaju podstanare, a kada se ti svi ljudi ujutro dignu na posao, to je ciela vojska. Ljudi tu žive, rade, jedu, piju, rađaju se i umiru, zubima se držeći za taj život. Pate i grizu se životinjski od jutra do mraka, rade do iznemoglosti svojim žuljavim tvrdim rukama, koje se od posla pretvaraju u neke deformirane pandže, rade pretjerano ili stenju nezaposleni puni očaja i nemoći, pa razbijaju umornu, bolnu glavu, grče lice, na kojem je reliefno urezana oštrim nožem nepravda.

Čopor djece natjerava se po dvorištu, igraju se skrivača u crnom podrumu punom paučine i štakora, a jedan boležljivi dečkec bliedog ozbiljnog lica razgovora sa suhim šegrtom i daje mu svoj kruh i gleda kroz njegovu poderanu crnu košulju, posipanu piljevinom i hoblinjem, ono suho kržljavo tielo osipano crvenim točkicama od buha i krvavim mrljama od stjenica. Želudac njegov kruli, da se čuje na tri koraka, a tu uči već treću godinu stolarski zanat i gladovanje.

Prije dvadeset godina stanovala je tu sirotinja. Stariji stanari dobro se sjećaju malog Rudice, kako viče svojoj gluhoj baki, kad nije ništa naprosila: — Čuj, kaj ne čuješ!? Idemo baruna pojest. Kaj ne čuješ? I onda ju je mali petgodišnji Rudica vukao silom nekakvom barunu po ostatke jela. Prije deset godina tu se objesio u »holckomori« jedan čovjek, a jedna žena je poludjela, te izudarala muža i djecu sjekirom. Prije par dana nestao je neki otac, koga su izvukli iz Save nabuhlog i modrog. I dalje ljudi crkavaju isto kao i prije, osuđeni na taj život, i robuju žilavo, neustrašivo i očajno.

Capka dvorištem stara Mara »kartnšlogarica i bedinerica«. Sieda je, škiljava i dobro baca karte. Sve pogodi. Djeca se za njom deru i netko poviče: — Mari, pod kiklom ti gori! Jedna konta već je čeka, a stara Mara već mieša karte: — Glas bute čuli, glas. S popom bute posla imali. Jen feš, crni, visoki gospon, ha, misli puno na vas. List bute dobili, list. A onda stara izpitljivo gleda mušterijin nabrekli trbuh, njezino izpito pjegavo lice, natečene noge s crnim čvorastim žilama, cielu tu jadnu, pogurenu figuru žene patnice, majke i radnice, i gleda užasnom važnošću, u onoj tišini u svoje karte: — V drugom ste stajnu, vrabec vas skelil i dal. Opet nekaj novoga za pet ran božih. Dete bute dobili, dete. Sve pogađa stara Mara, jer to zna već ciela ulica.

Kroz jedan prozor pun krletki, u kojima bolestno čuče operušani kosovi, a jedan »štiglec« želi nešto reći, čuje se užasna svađa i lupanje suđa. Svađa se zapravo žena sama, a muž šuti i sieva razjapljenim prestrašenim očima. Onda on izleti napolje i posrće nekim smiešnim korakom, tako ukočenim, pijanim, i zuri preda se izbezumljeno i nešto zamuckuje, a za njim se ore kletve: — Mrcina krepana. Luđak...

Da, pred par dana tu je stanovao i sušičavi Tonček, a sada ga je preselio Pilko na Mirogoj. Na Tončeku je visjelo poderano odielo kao na kolcu, a njegovo uzko, oštro i zeleno lice, bila je sama kost i mlohava koža, pa dok je hodao ulicom, teturao i posrtao, na njemu su lepršale krpe kao na plašilu, a morao se hvatati za zid, da ne padne. Taj užasni čovjek mrtvac, koga je bolest izjela živog, nekom nevjerojatnom i groznom energijom odlazio je sve do svog posljednjeg dana tamo na svoj ugao, gdje je izmučen buljio u svoju praznu kapu i u prolaznike nekim pasjim molećim pogledom, drhteći i cvokoćući od zimice usred ljeta.

Zabludio je u dvorište invalid bez desne ruke i lieve noge i okreće svoj »verglec«. Neka stara i žalostna melodija škripi i jeca u »verglu«, raztužuje žene u kući, uspomene, želje i nemoć drhte u tim zaboravljenim sjetnim napjevima, i pas neki tuli i zavija, a djeca su obustavila tučnjavu i graju, pa slušaju pozorno.

Babe »tračlaju, šimfaju«, pjevaju, svađaju se i kuhaju, iz nekih podrumskih i dvorištnih radionica čuje se kladivac. I prolaze tako dani i noći neprimjetno. Težke su godine prohujale preko stare kuće, koja tu stoji još uviek, i svakog prvog u mjesecu viđa brige, svađe i odkaze.

Kroz tavanski prozorčić gura se zastava. Sutra je blagdan. Vije se neka »apšisana« krpa, kojoj se više ne razpoznaju boje, tako da prolaznici začuđeno zastaju i pitaju kakav je to čudan barjak ili »canjek«. Stanari kuće odgovaraju: — To je konzulat. To je sirotinjski konzulat.

Navečer u mraku stoji kuća tiho kao ukleta, umorni ljudi već spavaju, i taj crni krov i zidovi pričinjaju se kao kulise neke tragične scene. Žmirka plinska lampa, uz koju čita na svom prozoru »penzionirec« Popek svoje novine, vuku se još neki ljudi ulicom. Fustrić, političar i pravdaš, koji grmi po birtijama svoje govorancije, i sve lopove trebalo bi po njegovu receptu povješati na kandelabre, sada brblja i šepesa, jer mu je neki protivnik prekjučer zavitlao flašu u glavu, a pogodio ga na svu sreću samo u nogu, i to baš u kost.

Neki tihi, šutljivi ljudi, izmučeni radom i životom, prolaze u treptavom svietlu kao sjene i nestaju u mraku. Neka lica niema i nepomična. Zvone težki koraci. Zgrbljene dvorkinje, služkinje i tvorničke radnice šušte suknjama. Šepaju babe s večernjice, pune tamjana i zanosa, i blaženo je usnuti s krunicom u rukama, a sutra se moraju dignuti rano, jer se negdje dieli brašno ili drva.

Puna je stara kuća do vrha, i ljudi su zapremili svaki komadić prostora u njoj, jedan do drugoga leže od podruma do tavana, sve je tu zapremljeno i puni su »holclagi« i šupe, pun je brlog i jazbina. Puste su ulice i tamne. Nebo se kriesi i blista kao ogromno plavo jezero.

U neke dane dolazi Pileku, napuhnut kao žabac namirisan i elegantan, Pevec, pa mu trubi neke pametne laži i soli pamet svojim glupim mudrolijama. Šešir je naherio na lievo uho, izpod nosa, dignutog u vis, puši mu se cigareta, gizdav je i ohol kao čistokrvni pastuh.

Dok Pilek pati od umišljene malovriednosti, autokritične malodušnosti i nemoći, Pevec je umišljena veličina. Nitko njemu ne doseže ni do pupka. Kakvi do pupka! Ni do gležnja! I dok prosperiraju kojekakvi pigmeji, neznalice, štreberi, on strada. Ali dobit će oni po fraku i cilindru.

Sve bi to trebalo malo prorešetati i pročistiti, naše zagušljive prilike prozračiti, močvaru izsušiti, maglu i tamu osvietliti. Rekvirirati bi trebalo svakome, tko ima više nego treba, davati pakračke dekrete nesmiljeno, odnosno prisloniti njih stotinu ili dvie, to je dragom Bogu svejedno, uza zid i sasuti im kilu čelika pod kožu, pa mirna Bosna. Da vidiš...

Njih dvojica šeću tihim ulicama Gornjega grada, vraćaju se po nekoliko puta kroz iste puste ulice, pozdravljenje zvoni, starice se vraćaju sa svibanjske pobožnosti, miriše opojno iz Jelačićeva vrta. Bilo bi krasno, samo Pilek mora slušati toga glupana kraj sebe, a ne može ga ni vidjeti živog, i ne može mu reći: — Idi k vragu, dosadan si mi s tim svojim litanijama kao stara baba, sipaš gluposti kao iz rukava, dosta je, kuš budi!

Pilek točno zna, da taj praznoglavac traži njega samo zato, jer sad nema baš nikoga zgodnijeg pri ruci, koji bi bio tako glup, da ga sluša. Pilek posve jasno zna, da taj zalizani i lajavi svadljivac, napuhnut nekakvim ponosom, dostojanstvom, samouvjerenošću i koječim, dolazi k njemu samo zato, da utuče dosadno vrieme, a čim bi Pilek osjetio potrebu njegova družtva ili kad bi sebi Pevec našao drugog šetača i slušača, on bi ga pustio jednostavno na cjedilu.

Pilek se zgražao, kako taj Pevec može biti tako zadovoljan sam sa sobom, kako on može imati tako dobro i visoko mišljenje o sebi, dok svi imaju o njemu loše. Svi ga mrze i ogovaraju, nitko ga ne traži i ne želi, svi ga preziru, ali njemu uobće nije stalo, što netko o njemu misli loše, kad on o sebi misli samo najbolje.

I kako je on sposoban i žilav, kako je on iz svoga žalostnog i gladnog djetinjstva, kad je onako poderan, s crnim zamazanim vratom, punim škrofuloznih čireva i piknja od buha, prosjačio po Zrinjevcu, najednom znao izplivati, kako se znao snaći i prilagoditi, da nakon svog poderanog odiela, što ga je dobio »mukte« u »špilšulu«, obuče sada to fino englezko i hoda kao da je cieli sviet njegov, i na sve ljude gleda prezirno, s visoka, kao kroz lornjon, kao da mu nitko nije ravan.

I kakva je to životinjska, bezdušna potreba u njemu, da sve i svakoga želi svim silama razočarati, želi učiniti nesretnim, možda samo zato, jer je on nesretan. On je glumac, uviek govori samo tuđe, i to loše, govori važnim glasom, gestikulira, uzrujava se, kudi u svojoj paklenskoj dialektici, i po svemu hoće se praviti silno pametan, a to nije, nego zna ljudima zamazati oči. Taj čovjek tako uvjerljivo i bezobrazno laže, da je milota, on je u stanju, da i sam sebe prevari i »prepela žednog prek vode«. Između Pileka i Pevca razlika je u tome: Pilek laže i vara sam sebe, a taj Pevec sebe i druge. Pilek da na leđa padne, slomio bi — nos, a Pevec kao mačak, kad i na glavu pada, padne samo na noge.

Pevec gleda i ogledava sebe i svoje novo odielo i govori birano, s visoka. — Nemaš pojma, ne možeš ni zamisliti šta odielo znači među tim kulturnim divljacima, odielo čini čovjeka. I koliko čovjek sam sebe više poštuje i cieni.

»Idiot lajavi«, misli Pilek. — Ti sebe naravno poštuješ i cieniš, ali je drugo pitanje, da li te drugi poštuju i ciene.

A onda prelazi na život i ljude, pa nabraja sve loše strane današnjice i tako proročki i mudro želi govoriti, da se čini kao da je pozobao pamet cielog svieta. — Život takav, kakav je danas, glup je, užasan, nepravedan, nemoguć. Ti živiš isto tako glupo, užasno i nemoguće...

Pilek odmah plane. — Ma hodi, molim te, šta deklamiraš, pusti mene na miru. Ti kao da živiš nekako inteligentnije...

Pevec ga prekine uzrujano. — Tu nije, moj golube, sada rieč o meni, nego o ljudima uobće. Ljudi su dvonožci, potekli vjerojatno od križanja majmuna i kućnih pasa, i to objašnjava njihovu krvoločnost, okrutnost, živinstvo, laž, pohotu, žderanje, imitiranje...

— Krađu, prevaru, podlost, glupost, laž, hvalisavost, da, i tako dalje. Znam, što hoćeš reći, a to si i stoput uostalom i rekao, i puna mi je već glava svega. Čitao sam to sve i u novinama...

U Pevcu se krije grozna vitalnost i lažna retorika. Živio je u žalostnom djetinjstvu, djetinjstvo zapravo nije ni proživio, žderao je u »špilšulu« ratne vodene »čušpajze«, stajao u redu bos pred aprovizacijom, bos po zimi i sniegu, ali ne samo zato, što nije imao cipela, nego da mu se oni iz prvih redova smiluju i puste ga pred sebe. Otac mu je bio u ratu ili u birtiji, a on je bujao u tami i vlazi blied, kao neka biljčica u mračnom podrumskom smetištu. Prosjačio je pred kavanama, krao voće po Jelačićevu trgu babama, trgovkinjama i domaćicama iz košara, prodavao i raznašao novine, i kako se samo dignuo i

pobjegao iz one biede i nevolje, to je Pileku ipak čudno, a još je čudnije, što taj tu tako važno priča, i to njemu, Pileku, koji ga poznaje u dušu, pa nije on ipak ne znam što, makar je sposoban lopov, zar se ne sjeća, da ga je Pilek hranio kao gladuša svojim »puterbrotom«, kolačima i jabukama. I odkuda mu ta snaga, šta on to vidi tako veliko u sebi, zašto se on ponosi sam sobom, što je zapravo ipak on? I ta njegova otmjenost i tajanstvenost, neka sušičava delikatnost i aristokratizam, kao da je nekakav princ u inkognitu ili nezakoniti sin Franje Josipa. Taj nikada ne govori o sebi i svojim osnovama, nikada gdje stanuje, jede i živi, a sve želi izpitati i saznati od drugoga i znatiželjan je kao onaj njegov dječji palac iz poderane cipele.

Ne znaš ti još ništa, Pilek moj. Da znaš, ne bih ti ja trebao puniti uši. Ti si još diete u ajnpindeklu, samo ti manjka kincmedl i dudica. Ne vidiš prsta pred nosom.

Pilek se kostruši kao dikobraz. »Ta čudna i bezobrazna njegova superiornost. Po inteligenciji i naobrazbi on je daleko izpod mene, ali se tako dobrostivo, milostivo, blagonaklono ponaša spram mene, tako mi s visine ulieva svoju mudrost, kao da sam ja njemu balavac i plazim oko njegovih nogu još četveronožke. I rječit je, mora mu se priznati, ali sve, što on govori, to su ukradene tuđe misli, sve je on to negdje slabo i krivo čuo zvoniti i neprožvakano trubi dalje.«

— Da, i onda šta još imaš reći?

Pevec oživljava, njegove oči sjaje kao luđaku, ruke i prsti mu se stežu, kvrče i mašu pred Pilekovim očima i nosom.

— Ti misliš, da si sretan, a živiš ko truli panj. Po tebi svatko nabija kao po nakovnju, ti si nadničar, težak, pisar i radiš jedan robski posao, koji nije plaćen. Tvoj višak nadnice uzima poslodavac, ti si prevaren, tebe izrabljuju, cielo čovječanstvo tako izrabljuju oni, koji akumuliraju kapital. Svi rade za one, koji ništa ne rade. Mi se valjamo u svojoj krvavoj biedi, grizemo se i koljemo kao biesni psi, sve u interesu onoga ljudoždera, koji svojoj ljubavnici kupuje zlatne noćne posude, kupuje iz tvog znoja i muke, dok ti crkavaš od gladi i zime...

Pilek se žalostno smije, a Pevec je biesan kao ris.

— Ti imaš revoluciju u mozgu, ako se ne varam. Ti si zato protiv kapitalizma, jer sam nisi kapitalist, a možda ćeš to danas-sutra postati. Tko zna? Za sad se moraš zadovoljiti

mržnjom i brbljanjem o kapitalu, ali to su sve puste fraze, dragec moj. Ni ja, a ni ti nisi gladan, ja radim, a za tebe netko drugi radi, nitko nikome ne kupuje zlatne kahlice, i niti po tebi, a bogme ni po meni ne nabija nitko kao po nakovnju, osobito kad si već truli panj, jer ako si već netko priušti, da ti odrapi pljusku, to će ga na policiji stajati oko sto dinara. Ti buncaš...

— Kad se netko tako glupo kesi i ne razumije one najjednostavnije stvari, onda je kreten ili životinja.

— A šta ti meni trubiš te svoje gluposti, tako dosadno sistematski, da me osviestiš. Slušaj, kad bi ti i imao pravo, ja ti to ne bih priznao. Ja dobro poznajem takve revolucionarce kao što si ti, koji jezikom klopoću, ruše i ubijaju sve ono parasitsko, trulo i ništavo, i to im je jedina zabava, a kad sami nešto postignu i postanu bolje stojeći ljudi, onda pametno umuknu i pristojno podvuku rep. Neki doduše i dalje halabuče, ali tima čovjek može još manje vjerovati.

— Masa...

— Ja to već sve znam napamet. Nitko nije rekao, da sviet dobro stoji, da se događaju same pametne stvari, ali sviet se trajno izgrađuje i možda baš sada, baš ovaj čas, dok ti mlatiš praznu slamu, netko anonimni stvara i muči se, da čovječanstvu uljepša i olakša život.

— Da, muči se netko, da izumi racionalniji izrabljivački sistem, novi top ili neki novi plin, da pobije čovječanstvo kao muhe. Ti si se zakukuljio u svojoj gluposti, ni prsta ne vidiš pred svojim nosom, s tobom se ne može pametno govoriti, za tebe su otrovni plinovi blagodat za čovječanstvo, to tebi znači uljepšavati i olakšavati život, da, naravno, šuti, beamter vražji, slabić klajnbirgerski crknuti, pun si paučine i prašine, štakor arhivski, u tebi je ta tvoja kmetska krv, za tebe je knuta i pranger, prestani, najradije bih te odalamio po toj tvojoj pevalici, takve indiferentne, mlake, neodređene ljude trebalo bi balkanski batinati po tabanima i trbuhu, ili im barem davati 50 po turu kroz 24 sata na dan, dok ne dođu posve k pameti ili dok posve ne pošašave. Ti si moralni zlikovac, jer šutnjom i pasivnošću odobravaš i pomažeš zlo i nepravdu po svietu, i jer nisi prstom maknuo za svoga bližnjega, koji strada i pati, dapače ti svojim neznanjem i jezičinom podupireš današnje stanje, koje postaje neodrživo, i dok jedna ogromna većina

vjekovima gladuje i radi, ti imaš srdca tvrditi, da se sviet izgrađuje u pozitivnom pravcu, ohoho. Ne, moj golube, ne, sve, što se radi i izgrađuje, sve je to protiv nas, ili zar imaš obraza tvrditi, da je ratna tehnika zato, da budu ljudi siti i mirni, ili zar je uobće sva moderna suvremena tehnika za sirotinjski džep i želudac, za sirotinjsku potrebu, zabavu i užitak. Ja se, recimo, još nisam vozio na prekooceanskom parobrodu Queen Mary, a čini mi se ni ti, i kome onda taj brod služi? Pa bogatima, bezposličarima, eliti novčanoj, ti lipov svetac, drvena Marija, zar ne uviđaš: »Progres i civilizaciju stvaraju gladni, ali je uživaju siti...«

Pevec viče glasno, da se zaustavljaju u čudu prolaznici i gledaju znatiželjno, što taj samo tako tvrdoglavo i glupo i uzrujano dokazuje, a drugi ne će tako tvrdoglavo i glupo da razumije. Na Pileka je nabacao kao drvlje i kamenje toliko rječetina i obtužaba, da je ovome postalo neugodno, što je takav zlikovac i hulja, i već se skoro osjetio osobno kriv za sve nepravde, ratove i užase, što se zbivaju po svietu.

— Tiše, zapri gubec, ne citiraj, još me mogu zatvoriti, ako netko sazna sve moje griehe, vjeruj mi na častnu rieč, da ja nisam kriv za sve te svinjarije oko nas, ja se ne branim i ne opravdavam, ali kažem ti, da nemam uobće nikakve pobliže veze s onim tipovima: diplomatima i kapitalistima, ja čak niti ne znam sve ono, što se dogodilo i što će se još dogoditi. Da sam ja šifkapetan Queen Mary ili kako se to već čita, znaj, ozbiljno ti kažem, ja bih ti dao dragovoljno jednu bezplatnu kartu II. klase tour-retour, ne, dvie, za tebe i tvoju dulcineju, samo da umuknuš. Ne ljuti se, nemoj rušiti svu krivnju samo na mene, moje ruke su čiste, ja se uostalom i kajem: mea culpa, ali ima i drugih većih krivaca, kojima to nije ni na kraj pameti.

Samosviestno izpravljen, s glavom unazad, tako da mu je izkočio gušast izrezan vrat, Pevec je Pileka motrio prezirno. — Ti se rugaj onome, tko te je takvog napravio. Na kakvom si životinjskom predhistorijskom nivou, od tebe nisam mogao drugo ni očekivati. U onoj prašnoj i pljesnivoj luknji, gdje pišeš još uviek guščjim perom, u onoj fajhtnoj svojoj jazbini, ti si, ti to misliš, siguran, vraga tebe briga za taj cieli sviet, mjesto je stalno, cigara, šnjofanec, starost, penzija, sve je to već osigurano. Nosiš gegice i bauhbindu, tuhicu imaš

na nogicama, da ne dobiješ kihavicu i reumu, i ko ti kaj može. Ti si pseudointeligent, pasji pokoran, rođeni sluga i uviek ližeš nekome ruke i pete i savijaš se kao škljoca. U tebi nema snage ni muževnosti, da pogledaš današnjoj stvarnosti u oči, začepio si uši vatom, a sliep si kao štene od rođenja. Ti, robska podla dušica, purger prokleti, klajnbirgerski mentalitet s ambicijom cvikeraša i cilindraša, lokalni patriot, jer ločeš po lokalima, sajtlik rakije ujutro na tašte, cajtungi kaj veliju, reš žemlja, i litra kave, debela i pobožna baba i tucet pajnkrtov, hi-hi-hi, kistihand presvetli, preuzvišeni, veleučeni i velemožni, su čuli, da bu rata, Bogek moj dragi i Majkica Božja Bistrička, rata je navek bilo i navek ga bu, glavno, da je tu moja službica i krajcereki za koštícu i kvartir i za hižicu i malo grunta, ak Bog da i sreća junačka, glavno, da ti je puna domovina, ta tvoja trbušina filistarska, pa šta me briga, kako živi pati i umire raja. Fuj. Štreber. Ne, ali novi ljudi nisu takve podmukle ništarije, istina je s nama, milijuni...

Samoća i pustoš noćne ulice. Bliešti krov svetog Marka. Deru se mački i pijanci. Pilek se drži za trbuh. — Pevec, Pevec, ti imaš dara, ali ne znaš još uviek šta je istina. Istina je, da si ti čudna ptica, samo tvoje ime to kaže, ali ne pievac, kokot ili kopun, nego papagaj. Fenomenalni papagaj, to si ti. A sada: laku noć, Bog ti bio u pomoć. Nasmijao si me do suza. Budi Bog s tobom!

V

Pilek ima vrlo razvijen smisao za liepo i uviek je osjećao u sebi neki talent, koji se gubio i trošio u htienju svega. On improvizira na gitari neke svoje bolne i čudne fantazije, on radi akvarele prilično packave i nejasne, crta tušem neke mistične tropske pejsaže i na koncu, ponekad ga zahvati čudna i strašna strast, i on piše kao sulud. Piše čudne, tužne mračne slike, obtužuje nešto u svojim novelama, koje mu nitko ne će i ne može tiskati. On piše dalje i zdvaja, jer zna, da je rođen samo zato, da piše, a ne da tamo pljesnivi i trune u svojoj kancelariji, on je uvjeren, da je stvoren za nešto više, bolje i ljepše, a ne može ništa, ne može se maknuti nikuda napried, nego se vrti u krugu do vrtoglavice. I pjesme piše, makar se ruga Cvilidreti, pjesniku, i smatra poeziju glupošću, i u jednoj je dao prilično svoje muke.

O, kako je mučno posrtati u krugu
do vrtoglavice, očaja i ludila,
pijan vući na leđima težku svoju tugu
za sjajnom zviezdom, koja bi nas probudila.

A svake godine 28. lipnja susreće Pilek đake, koji se vraćaju iz škole sa svjedočbama. U njemu se budi savjest i mržnja na samoga sebe, jer je prošla opet jedna godina uludo, a on je mogao posve lako, da nije lienčina i niškoristi, svršiti bar jedan razred realke, upodpuniti svoje obrazovanje i, što je glavno, dobiti svjedočbu. I uviek se tako Pilek za nešto kaje i savjest ga grize za nešto, što je učinio ili što nije učinio.

Za čas se opet tješi, da mu škola ne treba, da fantaziju sprečava inteligencija i erudicija, a inteligenciju i erudiciju fantazija, i šta bi imao od toga svega, da je, recimo, doktor. Izgovara se, da je za studije potrebno vrieme, volja, novac i sve ono, što on sve skupa nema. I uzima u pomoć Gorkoga, Hamusuna, Londona, koji također nisu imali svjedočbe.

On piše, a zato nisu potrebne nikakve škole, on uživa i znoji se krvavim znojem, on je našao sebe i svoj put, pa zašto da sad uči sve ono, šta mu ne treba, kad još ima toliko toga proći i saznati sve ono, bez čega ne može pisac biti pisac. Život za njega ne bi imao smisla i ljepote bez tog mrcvarenja, koje ga ubija i drži na životu, on dolazi do nekih dubokih

spoznaja intuitivno, dok piše, i kad otriežnjem i miran zaljubljeno čita svoje rukopise, on se sam sebi čudi i divi i dugo razmišlja o tome svom umieću.

Ta strast ga zaokuplja, to vriedi, da se čovjek izgubi, zaboravi i posve potone, to umiranje i rađanje čini se, da mu je spas i uzkrsnuće, i kao svako dobro ima i loših strana, Pilek zna, da je postao mjesečar, fantast, smetenjak, nemoguć i dosadan za obični taj život, ali mu nije žao.

Razmišlja Pilek dugo u noć, tako uviek sam o sebi. I kako je ponekad ugodno, a ponekad užasno biti uviek sam. I razgovarati sam sa sobom, šetati sam, misliti, učiti, brinuti se za sve sam i uviek biti prepušten sam sebi.

Često s groznom jasnoćom uviđa, da on ipak kvari i kvari samo papir, črčka i šara nešto nesuvislo, troši vrieme, tintu, papir, pljuvačku, žuč, cipele, energiju, zdravlje i kasno uviđa, kako se težko i mučno dolazi do znanja i umieća, kako se težko zapaža loše, a još teže ono dobro. Bez dobrih knjiga, znanja, strpljenja i mnogo toga, Pilek gubi dragocjeno vrieme, i za ono, što je mogao steći u školi za kratko vrieme, on je utrošio duge godine i još uviek ništa ne zna. Ne zna, da bi tom svojom voljom mogao steći bogzna što u nekom drugom zvanju, a kao pisac nije postigao ništa, a ne bi postigao ni da su mu stvari tiskane.

Stari Pilek odgovara ga od pisanja, naravno, uzalud.

— Pusti ti to piskaranje. Od toga brašna ne buš jel kruha. Pogleč ti Pevca. Zemi si ga za primer. To je spameten i zgoden dečko. Ne broji on zvezde po nebu, ali taj bu do nečega doteral.

— Ah, moj tatek dragi, šta ti znaš. I šta da on svom otcu dokazuje sada, u koju kategoriju glupana sretnika spada Pevec. Kako od takvih ljudi nikad nitko nije imao koristi, nego svi samo štete, kako ti ljudi sve, što rade, rade samo za sebe, i da su u stanju svog vlastitog otca nasamariti i uništiti, ako im to može biti od koristi.

— Naravno, da taj Pevec ne bi bio tako glup, da piše, kada bi pisati i znao, jer to ništa ne nosi. To su posve drugačiji ljudi. On je jedan od onih lajavih pravdaša i bedaka, koji postaju loši političari i još gori kućevlastnici, koji se žrtvuju za ideju, ako im to donaša sto posto čistih. Ja sam ja, a on je on . . .

Sjedi Pilek kao prikovan, dok mu se ruka grči u jednom radu, od koga nema nitko nikakve koristi, i, što je najgore, to Pilek zna i točno je uvjeren, da je sav taj posao uzaludan. Vani je sunce, po nebu plove biele koprene oblaka, divno bi bilo prošetati Tuškancem, a on se znoji i razpinje u svojoj luknji pišući. Tu bliešti na izšaranom papiru jedna golema i žilava snaga i volja, a to nitko ne zna, niti ne će znati, nitko ne će nikada saznati, koliko je tu utrošeno vremena, jada, muka, da se to stvori.

»Tu nema šta, kapu dolje, hvali se Pilek sam pred sobom, u meni je nešto, ja mogu da prikažem ljude i život, ja ne pišem, ja stvaram, moje misli nisu mrtva slova. Nije u tome najvažnije, da li ja imam stila, da li ja gladim rečenice i slažem ih kao cigle, ali u mom se stilu ipak osjeća ritam života. Ja ne moram biti ni književnik, možda to moje pisanje uobće i nije književnost, ne, to niti nije literatura, ali tu je ona sugestivnost, ona magija, ono nešto mračno, što opaja i straši. Ali kakva korist od svega? Taj cieli posao je bacanje boba o zid. Ali nije mi žao.«

Ili Pilek zdvaja i viče sam na sebe. »To cielo moje piskaranje čista je iluzija, fikcija. Tu nema nijedne iskrene, duboke, nove misli, sve je mlačno, vodeno i pregrijavano, to je sviestno imitiranje pročitanog, imitacija imitacije, dosadno prenavljanje bez života, sve je tako mrtvo i glupo.«

Pilek leži na krevetu kao na odru, od biesa puše, piše i puši, vrpolji se, gniezdi i namješta se kao kvočka na jajima, a onda odjuri na ulicu. To je ono, da je on izgubio svoj mir. Nikada mu nije u životu bilo dosadno, jer je uviek gledao, slušao, mislio, uviek se znao bilo čime zabaviti, zaboraviti i razpoložiti, a sada se uselila u njega neka pustoš, praznina i jad. Nikada se nije sam sa sobom dosađivao, nije trebao tražiti družtvo, da se s nekim zajedno dosađuje, a što je to sada?

Prije mjesec dana predao je Pilek svoj rukopis nekom uredniku, starčiću s ogromnim nosom, razcvjetanim u boji jorgovana. I sada, u tom slabom času, kad Pilek zdvaja i jadikuje sam nad sobom, kao nad propalicom, izgubljenim čovjekom i dangubom, taj stari mogao bi ga jedini utješiti ili neka ga jednostavno satre istinom, da bude već jednom sam sa sobom na čistu i da se konačno jednom već ostavi jalovog i bezkoristnog posla.

Pilek se rukovao s njim u zadahu morskih riba, dima, vina i ulja, u tamnom i prljavom podrumu, gdje je stari pisac imao glavni štab. Bilo je tu tiesno i neugodno, sve puno i natrpano kao u zalagaonici. — Da, ja sam Pilek, propalica za sve, a za sebe pisac u rezervi, ja bih htio konačno znati, šta je sa mnom, ja pišem već duge godine i nije mi baš svejedno, da li to vriedi ili ne. Ja se grizem u nepotrebnoj sumnji i ne znam, da li bi sve to bacio k vragu i hodao liepo dalje po svietu slobodniji i sretniji bez tog kamena o vratu, pa ljepše je živjeti bez brige i bez tog piskaranja, koje uostalom ništa i ne nosi.

Starom piscu bio je glas hrapav i promukao, i kao svaki pravi pijandura nije bio sretan i miran, dok nije bio pijan, nije uobće mogao triezan ništa pošteno uraditi, a niti triezno misliti. Uviek je on bio otrcan, neobrijan i prijazan. — Vi ste istom počeli, i bolje bi za vas bilo, da odmah i prestanete, dok niste zagrezli i udavili se u blatu. Ali, da, ne ćete vi to samo tako baciti i ostaviti, dragec moj, to nije čik, da se baca. Vi se još niste ni izpucali, vi još niste dogorjeli, da sam sebe odbacite. Čekajte, odbacit će vas jednom drugi. To je u vama duboko pod kožom, negdje u krvi, s time ste se rodili, i leći ćete s time i u grob. Pravi umjetnik ne stvara po svojoj volji ili želji, nego po dubokom nesviestnom imperativu u sebi. Vi ste kao zacopran.

Ogromni Dalmatinac točio je bevande i rakije i prema potrebi bacao na ulicu svadljive pijandure. Neki ljudi, slabo i jadno obučeni, s podbuhlim ostarjelim crnim licima driemali su i časkali nad punim i praznim čašama, netko u kutu galami i svađa se, jedan čita novine, male skupine razpravljaju, neki pijani i žalostni glas pjeva, a onaj neobrijani u kutu halapljivo izlieva dršćućim rukama u sebe vino i oblizuje brkove i pucketa jezikom.

Mali ljudi, nesretni i žalostni, možda i glupi, prosti dosadni i surovi, pijanice, koji nemaju smisla ni za što, jer svu svoju energiju troše u težkom radu, u težkim brigama: što će jesti, u što se odjenuti i gdje će sklonuti glavu, a zato treba piti i ništa ne misliti.

Pisac nije govorio o sebi, nije se tužio na svoj žalostni život, ali Pileku je bilo jasno, da je za njega najveći problem svaki novi dan: stan i hrana. Pisac je, a nitko mu nije ništa

tiskao, prodavao je na odplatu i predplatu svoje knjige, koje nisu nikad izlazile, i živio je. Malo od »pumpe« i nešto malo od posla, toliko da se životari, premalo da živi i previše da umre. Čovjek ne može živjeti od knjige, koja izađe, a kamoli od one, koja nikad ne izađe. Ali umjetnik može sve.

— Da, vi imate nešto u sebi, i to je zlo po vas, to budite posve sigurni, vi ste nekakav divlji pisac, u vama je, ne ću reći samo talenat, jer talenta ima i onaj, koji čovjeku neprimjetno digne listnicu iz džepa, talenat je biti lopov, a živjeti bolje i poštenije, nego častan i pošten siromah. Vaš mozak, živci, srdce, bubrezi samo su vaši, i to interesantni, originalni, vi ste još tako mlad i smion, živ, simpatičan, nov, vi znate dobro pričati, nemojte si zato utvarati, to sve mogu i drugi, u vama bukti pravedan protest, u vama ruje nešto bujno i prieteće, vi ste i tako dražestno naivan, da ste nadrobili svega i svačega, to je ciela klin-čorba, pa ipak, ako vam još kažem, da ste me potresli, to je mislim, dosta. Iskreno vam kažem, nisam se nadao, niste mi se činili u prvi čas, da biste mogli nešto napisati, i kako znam, da nikome na čelu ili na nosu ne piše, da je pisac, ja sam vaše stvari odmah pročitao, i to s užitkom. Imate veliku prednost: kratkoću, a pošto niste gnjavator, težko ćete uspjeti. A sada vas ne ću više hvaliti, da vam još ne puhne i ne pukne što u glavu. I kuda bi čovjek došao, da sve pisce hvali. U Zagrebu vam ima više pisaca nego brijača, više nego čitatelja.

Pilek je naručio odmah litru vina, i dok se stari raztapao od zadovoljstva, Pilek se pogotovo raztapao. — Hvala vam, ja sam vam veoma zahvalan, što ste moje stvari pročitali, to vam ne ću do groba zaboraviti. Ali kažite vi meni, što ću ja na koncu konca sam sa sobom, sa svojim rukopisima, talentom i cielim tim piskaranjem?

Pilek je rastao sam pred sobom naočigled, a stari je lievao u sebe nemilosrdno, strugao se po svom kosmatom licu i smijao se litri na stolu. — Kako ste valjda čuli, naše nakladno poduzeće je slavno propalo, i to propalo još prije, nego se zapravo i osnovalo i počelo s radom. To je već tako naš narodni običaj. Ja sam cieli mjesec trčao i skakao poput psa, organizirao, skupljao predplatnike i radio sve badava, ali sve je bilo baš badava. Naš glavni blagajnik je pronevjerio. Dok

se te naše jadne prilike poprave, dok postanemo gazde u svojoj kući, tko zna, možda vas još čeka pristojan, čovječji život. U našoj Hrvatskoj umjetnici su doduše uviek kuburirali, gladovali i ludovali, ali dolaze nova vremena, umjetnost će postati potreba i užitak kao kruh i čista košulja, a u poštenoj i slobodnoj državi naći će se mjesta i za umjetnike. I onda, slučaj je u životu ipak najvažniji, pišite, samo dalje pišite...

— Ali nitko ne će da tiska moje stvari, nitko ih ne čita, ja nemam uspjeha...

— Ništa zato. Glavno je, da vi pišete, i samo liepo dalje pišite.

— Je, Bog moj, pa dokle ću ja tako pisati?

— Kad želite baš znati: dok ne dotjerate, dokle sam i ja dotjerao. Stari mu je pokazao svoje izkrpane laktove i tur. — Neki po književnosti dobiju sve, drugi izgube sve, čak i život. Čovjek može živjeti za ljepotu, može svom životu dati jedan ljepši, viši i plemenitiji smisao, može naći značenje, sadržaj i svrhu inače dosadnog i pustog života, tako da ne živi jalovo, glupo i životinjski, ali onda kroz taj svoj bogati život nosi kao simbol svog plodnog i mučeničkog rada — gaće na štapu. Ako mislite, da je veće zadovoljstvo i užitak stvarati i hodati kroz kišu i blato u poderanim cipelama, da je ugodnije sjediti u zapećku i bulazniti, letjeti u fantaziji po dalekim zemljama, nego se voziti po zemlji u vlastitom automobilu ili letjeti u aeroplanu, da je ljepše i pametnije posjedovati magazin pun netiskanih rukopisa ili tiskanih u vlastitoj nakladi, nego kućicu tik centruma s rentom 15% čistih, onda, dragec, pišite, pišite... Ja govorim o pisanju, kao jedinom važnom životnom cilju i zanimanju, kada ne postoji za onog zatelebanog čovjeka ništa drugo, osim onog božanskog zadovoljstva u tihim plavim noćima, kad misao sija kao kriesnica u tami, divne melodije prelievaju se i plaču vam negdje u mozgu, a u želudcu vam zavija i kruli. Smisao za ljepotu, mislim, uvjetovan je gubitkom smisla za stvarnost, naučite li se misliti, morate se ujedno odučiti jesti. Ako hoćete i možete uza sve to pisati, vi ste onda velik čovjek, možda genij, šta ja znam, ali svaki triezan, normalan i praktičan čovjek znat će, da ste glupan. Dragi moj mladiću, vi još ipak sve ne znate, zato učite, gledajte...

Taj pijanac bio je prorok, čovjek velik i svet. U njegovu glasu Pilek je osjetio onu divnu sjetu, opraštanje i ljubav. Tako ga je dirnuo taj dragi dobri čovjek, da mu je htio poljubiti ruku, a njegove su ga rieči mučile i uzbuđivale mjesec dana.

Taj smrdljivi podrum još je uviek isti, stari sjedi za svojim stolom kao i zadnji puta, samo je prošlo godinu dana od njihova razgovora.

Pilek pije na silu ono trpko i gusto »pančano« vino i dosađuje starome. — Za pametne, inteligentne ljude ja pišem preglupo i preplitko, a za one glupe neznalice prepametno. Šta mogu? I kako ja mogu nekoga uvjeriti, da nešto jesam, kad sam sebe još nisam uvjerio. Nisam siguran, čak i dvojim, da li nešto jesam. Znati svoju vriednost, svoju snagu, svoju mogućnost, to znači uspjeh, to je sve. A šta opet znači uspjeh? Bio bih tamo, gdje sam bio i do sada. Ipak, pogledajte vi onog Brundića, onog s dugačkim konjskim licem i zubima, kakve taj gluposti drlja, očiti kriminal, a udobno živi. Šta vi mislite o njemu?

Stari je gledao prema svietlu čašu rumenog vina kao krv i srdio se. — Lopov. Opet ga je krstio. Falsificira Božji dar. A, onaj lažljivac, ja ne mogu za njega misliti, kad on sam ne misli. Vi volite ogovarati? Ja također. Šta se može za njega reći? Velik pisac jest, mora mu se priznati, jer ima skoro dva metra, i plodan je pisac, jer ima čopor djece. Težak je on pisac, jer ima blizu 90 kilograma, a živi na velikoj nozi, jer nosi cipele broj 50, i jer propisno zarađuje. Onako može pisati svaki pismeni magarac, koji ima malo vremena, malo mozga, malo strpljivosti, malo tvrdoglavosti, malo dara, svega pomalo i premalo. Zanatsku tehniku može svaki klipan naučiti. Njegove najbolje i najuspjelije stvari jesu one, koje zapravo nisu njegove, a on ih je stekao s pet prsti i malo straha. Uobće, on krade kao čvorak, i to posvećuje penežljivcima, kolegama, velikim zvierima. U cielom romanu ili u onoj novelici nađeš jednu duboku virtuoznu misao, a ta je slučajno baš tuđa. Ima peh, da uviek ponavlja ono, što su drugi prije njega napisali. Da, ali težko je to u takvom slučaju dokazati i reći, šta je čije, kad on sam više niti ne razlikuje, što je njegovo vlastito, a što tuđe. Ako baš želite uspjeti, što vam ne preporučam, ne smijete pisati kao što ste do sada pisali. Istina se ne smije nikada reći. Za istinu se ide v rešt. Vaša iskrenost je neoprostiva i gluplja od gluposti. Oni, koji brbljaju gluposti i laži, mogu se još i podnieti, ali koji brbljaju istinu, spadaju u Stenjevac, takvima je odzvonilo za sve vieke. Vi se silite, da dobro pišete, ali to ne valja, morate se prisiliti, da što slabije pišete, i to samo ono, što se traži, što se čita, pa ćete postati veći i od Brundića, ali nikada velik pisac.

Vraćao se Pilek s posla i motrio ljude, koji se vuku i plaze kao jesenske muhe, kad se nenadano pred njim stvori Divjak. Bio je još uviek onaj stari, uviek nestašan, razpoložen i dosjetljiv. — To si ti, Pilek! Tri vlaška ljeta nisam te vidio. Hoćeš vidjeti Pevca? Hodi. I Cvilidretu. A Slikara valjda poznaš? Idemo.

Pilek je promatrao Divjaka. Fakinsko lice, nasmijano i vragoljasto, mastna i crna kišna kabanica, skakutav hod. — A gdje radiš?

— Za sada nigdje. Tražim posao, ali koji pošten čovjek zapravo od rada živi.

— Dakle, kako živiš?

— Šmrkavo, šepavo. Danas ne možeš živjeti od posla, a kamoli od traženja posla. Pomalo agentiram, tučem žicu, imam osnovu za jednu veliku sabirnu akciju.

— U čiju korist?

— Pa u svoju korist. Ali to je zlo, što ja nisam poznat kao radnik na socialnom i karitativnom polju, pa bi me još mogli proglasiti tulumašem. Tragedija. Kao pošten čovjek ne mogu živjeti, a kao lopov pogotovo ne. Nezaposlenih ima previše, a lopova imamo čak za izvoz.

U nekoj maloj kavani bili su na okupu Pevec, Cvilidreta i Slikar. Bilo je tiho i dosadno. Zuje muhe. Nekoliko ljudi šušte novinama.

— Dečki, evo vam ga. Dovukao se kao magla. Mogao bi poslužiti Slikaru za model: sedam gladnih godina.

Kad se sastanu tako stari prijatelji, koji su zajedno rasli u Tuškancu, razbijali »šajbe« po Gornjem gradu i pjevali na koru Svetog Marka: Svet, svet, svet, ipak je to znamenit dan.

Pilek se kiselo smieši i sluša ogromnog atletskog Cvilidretu, pjesnika, koji bistri politiku i zgraža se kuda to vodi.

Izkrsavaju dnevno neke velike afere, novine su pune procesa, nekakve intervencije plaćale su se milijunima. U parlamentu je izglasan priedlog u korist neke skuplje dobave, a država je oštećena. Neke komisije dobile su ogromne provizije, izglasan je novi zakon, koji ide u džep neke industrije. Nekom stranom poduzeću izdana je koncesija uz čisti gubitak. Država je osuđena po vlastitim ljudima, da plati milijune za neku predratnu dobavu. Pune su novine korupcionaških afera, procesa i osuda.

Slikar mudro i učeno razglaba, šta je umjetnost. To je mladić tmuran i zarašten grivom, sa zubalom i čelom krapinskog čovjeka. Vrlo je umišljen, hvalisav i osjetljiv. Zovu ga i Biela vrana, a može govoriti o jednoj stvari na sve mile načine i ne dobije nikada žulj na jeziku. — Kunst, šta je kunst, tko bi od vas to mogao reći?

Gizdavi Pevec zna, da je umjetnost, blago rečeno, glupost i ludost. Ili zar je pametno kuburiti, očajavati i ubijati se za tuđe zdravlje, zabavu i užitak. Da, tendenciozna umjetnost . . .

Pilek je govorio poučno. — Umjetnost je erotika i fikcija, sublimirana . . .

Pevec se dere. — Umjetnost je laž.

Slikar je znao, što je umjetnost, jer čita Crocea. — Umjetnost je intuicija.

Divjak ga dobronamjerno upozori. — Da ti ne misliš možda reći institucija. To bih znao i ja šta je. Institucija za gladovanje.

Svi su znatiželjno upitali, šta je onda intuicija.

Slikar je govorio dobrih pol sata i konačno opet nitko nije znao ni što je umjetnost, niti što je intuicija.

Cvilidreta je ovdje najtiši, makar je u kazalištu najglasniji, pa je konstatirao, da se umjetnost ne može definirati, ako čovjek ima sve kotače u glavi u redu.

Divjak, koji se nikad nije bavio umjetnošću, odmah je znao što je. — Znate, šta je kunst? Kunst vam je naći u Zagrebu slikara, koji nije još namaljao Kamenita vrata.

Slikar se dobrodušno pokroviteljski nasmieši. — Bez gluposti ne bi uobće bilo ništa gore od života.

Pevec gnjavi umišljeno i važno, kao da svaka njegova rieč ima svoju težinu, da ima strahovitu i grozomornu važnost, a obično je sve ono najbolje negdje pokupio. — Zlo mi

je, kad gledam tuđe dobro. Unesrećuje me tuđa sreća. Žudnja za bogatstvom neutaživa je u nama, jer znamo i vidimo svu moć bogatstva. Biti bogat, to danas i nije sramota, to znači sposobnost, a pitam ja vas, zar su uistinu bogati ljudi sposobni, kad oni svim silama tako rade, da moraju prije ili kasnije osiromašiti.

Pilek gurne Divjaka laktom pod rebra. — Opet je nekoga orobio. Nekog anonimnog spisateljčića obrstio je i okljaštrio nemilosrdno.

Cvilidreta je mljeo svoje. — Bol i radost, to je naš život. Mi smo stvoreni i rođeni u radosti i boli. I dok u boli postajemo plemeniti, bolji i ljepši, u radosti bivamo obiestni, bezćutni i nemilosrdni.

Divjak je pio kao žirafa i smijao se. — Kraj tako pametnih čovjek ne može drugo nego pobedastiti. Trebao bih novaca. S rođacima, prijateljima i znancima sve je dobro, dok ništa ne trebaš. Čim ih nešto moliš, kao odrezano, prekinute su sve rodbinske i prijateljske veze. Dakle, tko mi može posuditi deset dinara? Upamtite, trebam novac, a ne savjet.

Novaca mu nije htio nitko dati. — Ti, Divjak, ti bi trebao trošiti prema svojim mogućnostima. Zašto piješ? Šta imaš od toga? Protegni se kako je krevet dug. Nisi vriedan, da te zemlja nosi. Alkohol je otrov.

Pevec pokazuje neku liepu, sumnjivu ženu u kutu. Njezini dugi bieli prsti s crvenim noktima, gladili su ručetinu nekog konjotržca. — Radi one ženske izgubio sam već liepe novce.

Slikar dobaci: — A ja pamet.

Divjak se namjesti i poskoči. — Netko novac, netko pamet, svaki samo ono, što ima. Iz daljine je zgodna ta mrcina. Ali za mene ona ne vriedi ni prebite pare. Svaka usta svoga gusta.

Ogrlio je Pileka i pogladio ga po leđima. Najednom kao da se prepao. — Pilek, kako si ti suh. Hrbtenjača ti je kao pila, a ta tvoja rebra, grozno. Da li je to zato, što si buntovnik, ili zato, što si pisac.

— Šta možeš. Čekaš sreću, a dođe briga i nesreća, želiš radost, a dođe žalost, čezneš za veseljem, a dođe tuga. Nadaš se bogatstvu, a dočekaš biedu.

Divjak je počeo nešto o športu i nogometu, ali ga Slikar tako užasno pogleda, da je morao zašutjeti.

Na ulici stane limuzina. Livrirani šofer izskoči i brže otvori vrata. Neki debeljko izvlačio se iz auta. Divjak zaneseno gleda. — Divna je to zemlja. Pevec, dobro ga pogledaj. Jučer se doklatio vrag zna odkuda. Nije imao ni ciele rubače na sebi. Kao majmun se cerio, skakao i lovio ljude za rukave. Pod Bogom nije ništa imao, osim jezika, laktova i želje, da se probije i uspije. I danas ga svi ciene, svi pozdravljaju, on ima kuću, veza, novaca.

Slikar se struže po licu, zaraštenom nekim riđim i riedkim dlakama. Htio bi već odavno pustiti bradu, ali šta može početi s tih sedam-osam dlaka. — Brijati se, to mi je najgori posao na svietu.

Cvilidreti je najgore obuvati i zavezivati cipele.

Nastalo je pitanje, tko što ne voli. Pilek pozdravljati. Pevcu je u životu najstrašnije gledati tuđu razkoš i obilje. To mu je smrt. Divjak se javi, da mu je najgore i najdosadnije slušati bedake. A inače voli dobro jesti i piti, nažalost voli i raditi, ali kako riedko nabasa na posao, zato i riedko jede i pije po svojoj volji.

Pilek pokušava sa svojim lamentacijama: — Mrzim već sam sebe, žderem i grizem sebe, ubijam sebe, ali ga nitko ne će slušati.

Svi bulje u konobaricu, koja ima prsa kao dvie bundeve. Divjak je stručno gleda i ocjenjuje. — Noge ima doduše kao one cjepanice, s kojima se slikar muči u svom podrumu, da izteše nešto. Pilek, ti niti ne znaš, da naš Slikar piše sonete, projektira, kleše i slika poput Michelangela, samo što naš mladi umjetnik i komponira i svira na gitaru, mandolinu, bisernicu, okarinu, mundharmoniku i na češalj s fluspapirom. Genij je uviek univerzalan.

Slikar uzdahne. — Kako je pametno biti glup. Što si pametniji i bolji, to gore po tebe.

Cvilidreta skoči i primi se za nos. — Dečki, nekom noge smrde. Divjak promatra sumnjičavo Pevca. — Pevec, ti proleterski tribun, reci mu, neka si kupi plinsku masku. Ne može se od tebe tražiti, da objesiš krake proz prozor.

Pevec slegne ramenima. — Fijolice bogme nisu ...

Radio-glas nekog tenora bez glasa, sluha i pristojnosti, s potumplanim ušesima. Čini se, kao da ga netko davi ili mu reže tupim nožem grkljan, pa strpljivo zavija u pomoć. Ali to je naš sutrašnji bogodani umjetnik, »čiji je svietli, puni i snažni glas podpuno izjednačen, kako u visokim tako i u nizkim registrima«, kako će to danas-sutra pisati u novinama, no za sada to još nitko ne vjeruje.

Pevec drži predavanje o prevari, nepravdi, izrabljivanju, zašto jači ugnjetava slabijeg, kako bieda i bolest uviek stvara mržnju i okrutnost. Jedini liek, da čovjeka ne izkorišćuju, da ga ne gule, i ne piju mu krv, jest, da čovjek ne radi, i on se toga drži ...

Vuče se dugo poslijepodne. Pljušte rieči u zadimljenoj kavanici. Zieva se i promatra. A vrieme odlazi. Pevčeve rieči teku uvjerljivo i gladko, sav je već u vatri i svima se popeo na glavu.

Slikar ga zaustavlja. — Stoj, vojsko! To nije glavna i jedina nepravda. Sve se u prirodi krvavo mrzi i proždire bez milosrđa. Da jedan živi, mora drugi umrieti. Sve, što se rodi, nosi klicu smrti u sebi.

Pevec je biesan, jer je nekad ubrajao slikara u svoje pristaše. — Ti si fantast, smušenjak, prevrtljivac. Živiš na mjesecu i ne znaš, čijim zubima kruh jedeš. Poznamo mi te osjećajne svežderače, kojima se smile mali janjčeki, a najradije žderu janjetinu. Lažitorbe.

Pevec je uvrieđen i vječno traži žrtvu i dvoboje, a Slikar ga prezire i jedva čeka, da se na nekome izkali. Eto, kakvi su ljudi! S ljudima ne možeš ljudski. Srdit je, jer se posvađao s protektorima, a trebao je dobiti čak i stipendiju. Svi su ga napustili. I sada u sebi kune i razmišlja, što bi počeo. Ili da ode ravno u Pariz i postane slavan milijunaš, svima uzprkos, ili na selo, i nađe naš likovni autohtoni izraz, ili da sagradi na Griču po vlastitim nacrtima vlastiti atelier i ukrasi zidove svojim freskama. Mogao bi se upisati opet u akademiju, ali škola ubija talenat. Zatim odmah kune naše seosko blato i zagorske purane, pa onda kozmopolitski Pariz, tu Sodomu i Gomoru, i svoj dragi stari Zagreb, pun aristokracije, sirotinje, bogataša, jala i stjenica, gdje ga hoće u žlici vode utopiti. Da se ubije, to bi ipak bilo najbolje i najpametnije rješenje, onda bi tek uvidjeli svi, koga su izgubili, a tako bi se mukte dočepao slave. Zatim se svečano grozi, da će se propiti kao

Edgar Alan Poe i leći na pločnik mrtav, svima uzprkos, ali prije će svima odkriti istinu o našim lažima, pa neka ga odmah zatuku. Uzput razmišlja i o svojoj studiji o Karasu, koja će biti nešto posve novo, samo bi trebao odputovati u Karlovac, da još iztraži neke podatke.

Pevec mu se ruga. — Ti si pasivac, da se postaviš na glavu, sve ti je badava, cieli tvoj život su osnove, planovi, želje, uvjerenja, koje vječno mienjaš. Ti si slabić, norc, prcknedl, skakavac, buha, koja misli, da je slon.

Slikarevo bliedo lice plane. — Ti gnjida, škorpion, varalica, lovac malog oglasnika, trgovac bielog roblja, svodnik, znamo mi, tko je gospodin Pevec. Parasit, živiš na drugome i trabunjaš o pravdi, lovac miraza, kapitalistički zet. Zabiberit ću ti...

Jedva su ih umirili. Slikar briše naočale i žmirka kao šišmiš. Pevec je otišao na telefon, da čuje glas svoje ljubavi.

Divjak potapša Slikara. — Dosta si mu rekao, ali još nisi sve.

— Da, trebao sam mu još reći, da ima usta kao da je veslo sisao i da ga ženske plaćaju. Ne sjetiš se u brzini. I kako je štolc, šta ti misliš, ponovio se od pete do glave. Misli, da ja mienjam uvjerenja kao on svilene košulje. Lako se je oblačiti za tuđe peneze.

Slikar se počeo nakašljavati i najednom počne govoriti jednostavno kao da pije vodu.

Divjak namigne Pileku i Cvilidreti. — Aforizmi. Brblja kao svraka. Čuj litanije...

— Čovjek može biti silan, velik i jak, ali sve je to ograničeno i uviek su vanjski uzroci veći i jači. Umjetnost je živjeti od umjetnosti.

Vratio se Pevec k stolu, nasmijan kao da ništa nije bilo.

Slikar zanovieta bez daha. — Mnogi rade za one, koji ništa ne rade.

To je voda na mlin Pevca, ali on se ipak punta. — Čuli smo mi to već. Znamo. Ti bubneš, a ne misliš, i živ ostaneš.

Slikar ga nije htio ni pogledati. — Da čovjek bude sretan i da dobro prolazi u životu, ne smije misliti. Sve, što misli, pati i strada. Poštenje su izmislili nepošteni.

Divjak upozori Pileka, da tu rečenicu podvuče crvenom olovkom. Slikar je bio u središtu pažnje. — Slikati nije samo umjetnost, nego i gladovanje, bolest i smrt. Čovječanstvu su

najviše dali oni, kojima čovječanstvo nije ništa dalo. Siromah, kad i nema ništa, još uviek ima utjehu, nadu...

— ...i tucet djece, dometne Divjak.

Slikar ga odmjeri hladnim pogledom i nastavi nesmiljeno dalje. — Dugi jezik i velike želje imaju oni s malim mogućnostima.

Pilek se uplete. — Dopusti, da i ja nešto kažem: — Šupalj zub, šuplja cipela, šupalj džep, sve se to dade popraviti, zakrpati, zalotati, ali šuplja glava nikada.

Divjak zatvori uši. — Šuplja sentencija. Ti si nadmašio slikara u — gluposti.

— Za dobričinu je sinonim — glupan, za krvopiju — sposoban. Imati osjećaja, srdca i poštenja, znači u današnje vrieme isto kao ne imati pameti, sreće, novaca.

Slikar bi mljeo tako svoje mudrosti do zore, ali ga prekine Cvilidreta. — To nije ono. Slušaj ti, mudrijaš. Mi stenjemo i bunimo se podjarmljeni pod tuđinom od godine 1102., računajte, a to nije malo.

Divjak je razpoložen. — Kakvi malo. Skoro ćemo slaviti hiljadugodišnjicu. Ali ipak, prije si bar smio kihnuti na ulici u sav glas, a stražar ti je još rekao: nazdravlje, gospon sused. Nekad je gradski stražar morao odvesti svakog pijanca kući u krevet, a danas?

Cvilidreta ga ošine pogledom. — Mi smo puni krvavih i crnih mastnica od uvreda i poniženja, mi smo tučeni i ubijani, ali tko može i dalje vjerovati tako glupo, da će se taj napaćeni i nesretni narod i dalje dati vriеđati i ubijati. Treba osjećati s narodom. Neka kroz nas progovori narod. Njegove misli, potrebe i želje, njegov zanos, ljepota i bol neka budu naši. Istina, ljepota, sloboda...

Pevec mahne sažalno. — Puni su vas rešti, i još vam vrag ne da mira.

Divjak kihne kao zec u rosnoj djetelini i puhne, da su poskočile šalice na stolu — Istina. A-pči-ha!

Slikar zatrepće očima i zamisli se. — Na zdravlje! Pa to je Goethe, ako se ne varam, »Napuni svoj duh i svoje srdce što više možeš, mislima i osjećajima svoga naroda i svog vremena, i pravo umjetničko djelo doći će samo od sebe«. Imao je taj tajni savjetnik ipak pravo. Narod je sve. Tako je mislio i Turgenjev: »bez narodnosti nema ni umjetnosti, ni istine,

ni života — ničega nema«. Već sutra odlazim na selo. Tamo ću naći zdravlje i mir. Grad ubija. Čovjek mora naći razlog i svrhu života, onda je lako i liepo živjeti.

Divjak je pod stolom gurao koljenom Pileka i namigivao. — Opet mienja svoje osnove i uvjerenja. Pilek stane Divjaku na kurje oko za odgovor. — Šta ćemo, mora mu se pregledati kroz prste, za genija ne postoji naš obični kriterij, geniju je sve dopušteno.

Cvilidreta je bio sretan i ponosan. Ipak je on djelovao na Slikara. — To je dakle tvoj novi Credo?

Slikar svečano izjavi: — Da!

Pevec se kesio: — kuruzni kruh, mlieko, sir, jajca, luk snaše, folklor...

Slikar se kleo, da će raditi do iznemoglosti, i otišao je odmah pakovati kovčege.

VI.

Zvonko Pilek znao je, da mu otac želi nešto reći, i znao je što. Opet o poslu, kako treba raditi, u radu je spas, svi ljudi nešto rade, i kako je on već star i ne može živjeti sto godina, da ga vječno hrani, kako se čovjek mora za mladih dana pobrinuti, pitat će starost, gdje je bila mladost. Zvonko je doduše imao sve do nedavna nekakvo namještenje, koje je sam našao u nekoj maloj kancelariji, gdje je bio momak za sve, nosio je šefu »gablec« i cigarete, knjižio je, otvarao vrata i dopisivao, pa mu je konačno jednog liepog dana, kad je mirisalo proljeće i zvalo mlado sunce, kad u čovjeku bukti snaga, sinulo negdje u mozgu, da to sve skupa nema smisla i značenja. Sluga nije, a činovnik također nije. Tu bi za 25 godina savjestne i poštene službe dospio najviše do dvie hiljade plaće i do živčanog sloma, ako prije ne propadne firma, ako ne likvidira, ako ga ne bace na ulicu, i ako ga Bog poživi. Dvadeset i pet godina raditi dan na dan jedno te isto! Zvonko se nije mogao s time pomiriti. Šta bi imao od svega? Sigurno bi dobio »bruh« ili u najboljem slučaju izčašio bi obje ruke. Preplašio se te jednoličnosti, mehanike i gluposti svakodnevne. Život je njemu trebao dati nešto više, bar minimum onih sanja i želja, skrivenih i pridavljenih u njemu. Zato je pristojno rekao šefu, neka si radije nađe drugoga činovnika, sposobnijeg i bedastijeg. I šetao je po Tuškancu, slušao ptice i fantazirao.

Otac se vrtio oko Zvonka kao golub, otvarao usta, ali nije imao snage, da prigovori, jer se stari već unapried plašio svađe sa sinom. Taj njegov sin, bitanga liena, već je izrastao velik i jak, lien kao crna zemlja, fakin, glavno da si nameće trbušinu, pa šta ga briga, a čovjek mu ne smije posao ni spomenuti. I brblja kao fiškal, a fiškal nije, nego vucibatina.

A Zvonko ga podrugljivo prati očima i misli svoje. »Da, lisac stari, samo da mu čovjek novce donaša, onda je sve dobro. Materialist. Čim vidi stotinjarku, odmah mu očinsko srdce počne burno kucati. Htio bi postati »hauser«, ništa manje. Zato bi trebalo raditi i štedjeti. Šta će meni kuća! Fućkam ja na to. Baš mi stalo za cieli sviet. Oh, taj »šparmajstor«. Raditi, raditi, a zar mi je dao temelj i naobrazbu, da bih mogao raditi nešto pošteno, što se izplati. Da bih mogao propisno zarađivati, guliti nekoga po zakonu kao šinter, a ne da mene gule. U školu me slao bez knjiga i novaca, dok su drugi za svoje svjedočbe i poticaj dobivali fotoaparate i bicikle, ja nisam imao ni za žemlju u deset sati, i kakvu sam ja mogao imati volju, među ovom boljom i bogatijom djecom sa svojim pokrpanim turom, uviek u strepnji, da mi ne izplazi kroz ovratnik kakva bezobrazna stjenica i počne promenirati po meni kao po korzu usred biela dana. Uviek u crnoj prljavoj košulji, uviek crnih misli, ja nisam, istina, imao ni za što prejaku volju, ali zar su je drugi imali, ali oni su imali drugačije otčeve i mogućnosti«.

Tako se Zvonko u mislima svađa s otcem i strepi. On se uistinu boji, da se ne bi našao kakav posao i za njega, i to ne možda zato, što je lien, on sigurno ne mrzi rad, nego onu disciplinu i ponizivanje, s čime je skoro svaki rad neminovno skopčan. I koliko je moguće, ipak je želio posao, da bi već jednom postao nezavisan o otcu, toliko se opet bojao, da će postati zavisan o nekom drugom i postati neslobodan i vezan, prisiljen vegetirati na jednome mjestu nepokretan kao stablo. Zato se brani od otca s jedinim razlogom, da mjesta ne može naći. — Pa nađi mi ti posao, i ja ću raditi. A posla je uistinu sada težko naći. Koliki su ljudi godinama bez rada, željni rada i kruha.

Otac je gledao mrko i neodlučno. — Zutra ideš delati, da znaš !

Zvonko se namršti. — Tako?! Baš si me obradovao. Takve nenadano dobre viesti uviek me potresu. Hvala ti, veliki Bože! Sad će biti mir u ovoj kući. Do jeseni bit će naša vlastita kuća pod krovom.

— Štihlaj ti, hiena. Ja sam govoril i sve je uređeno, već zutra te buju zeli v posel, pa se onda trsi. Imaš sad lepu priliku, da nekaj i postigneš. Ne tuži se na svoje male škole, jer sam direktor v tom poduzeću ima četiri razreda realke, a generalni direktor je pučkoškolec ili još manje. Primiri se, jer nekaj ipak moraš delati. Tak to dalje nejde. Meni je već dosadilo, i sve mi je na vrh glave.

Zvonko je presenećen i srdit, jer je osjetio, da je sada ulovljen. — I meni! Ali slušaj, tata. Ja tebi nisam nikada rekao, da ja raditi ne ću, nego sam na sve tvoje prodike i grožnje odgovarao, da mi nađeš posao. Na te sve moje molbe ti si sliegao ramenima i mene pitao: a gdje pri vragu? Kako ti kroz trideset godina života u tom gradu nisi našao nijednog čovjeka, da ti učini tu uslugu i ljubav i dade tvome sinu mjesto, jer ti nikoga ne poznaješ osim kume Čižmekice, odkud bih onda ja imao nekakvog poznanstva i veze. A osim toga, ruku na srdce, priznaj, ti mi nisi dao solidan odgoj i naobrazbu, nisi me napravio gotovim i sposobnim čovjekom, da mogu hodati po svietu svoj.

U starome sve kipi, što mu njegov vlastiti sin protuslovi i odgovara, njemu, otcu, koji ga je postavio na noge i toliko se još uviek muči za njega. — Ti si moja pokora, ti si moja smrt. Da, sinek moj, zato, kaj si ti lenčina i danguba, sad sam sve to ja kriv. Nisi imal volju za školu, nisi štel dalje više iti, pa šuti. A sad buš delal, i gotovo!

— Čekaj, tatice, da mi to jednom razbistrimo. Pa koji vrag ima volju bubati, raditi, mučiti se?! Svi bježe pred poslom kao vrag pred tamjanom i licemjerno ti lienčine i bezvoljnici traže rad i volju. Lopovi zahtievaju i traže od svih poštenje, lajavci šutnju. Priznaj, da sam ja po ciele zime hodao u školu i iz škole bez zimskog kaputa. Jesi li me kada upitao, kako je sa mnom u školi, jesam li naučio svoju zadaću. Bubati: prvi na kvadrat, plus drugi, i misliti, da li si ti smogao za stanarinu.

— Oho, kak si ti to brižen, gospon mladi, trebal sam ti zeti guvernantu, pa valda se bum ja za tebe i tvoju pišlivu školu brinul. Svaki mora sam znati, kaj mu je dužnost.

— Sjajno, dakle svatko neka se za sebe brine. Tako bih i ja mogao biti otac.

— Kuš! I ni reči više, šmrklivec vražnji. Sad sam ti našel posla, i ak ne buš štel delati, seli se iz moje kuće.

— Pristajem. A kakav je to posao? Kod koga?

— Kod Fortune. Buš činovnik. Kaj buljiš, kaj je?

Zvonko je gledao svog otca zaprepašteno. — I ti si to mogao, tata dragi?!

— Kaj se vraga čudiš. Prestani. Dost je toga. Bezobraznik.

— Dakle, išao si moliti nikoga drugoga, nego Gavanskoga.

— Da, bil sam kod njega, i kaj je onda tu nekaj takvoga. Rajše mi se zafali.

Zvonko se bolno nasmiehne. — Da, to je ono. Kad god sam nešto primio, uradio, počeo, uviek sam se morao stidjeti. Kad sam išao u školu, svoje sirotinje, tvog zanimanja, čudačtva...

Stari lupi dlanom po stolu. — Nemoj opet počimati, jer ne bumo nigdar gotovi. Ti buš delal i basta.

— Što navaljuješ, raditi, raditi, kao da se ja branim i da ne ću raditi. Ali zar nisi imao baš nikoga drugog, nikakvog prijatelja, kuma, šnapsbrudera, nego baš onog lopova Gavanskog? Pa, razumiješ, da je mene stid tamo doći, mene vrieđa i ponizuje, što si se dao prevariti, a vidiš, njegovog sineka ne treba biti sram, jer njegov otac nije zapravo tebe prevario, nego si ti sam sebe glupo prevario. Pa gdje si ti živio tolike godine, kako si me mogao dati na sviet bez nekakvog programa i nade u moju budućnost, što si samo Gavanskom rekao, kako si žalostno, preplašeno i neugodno mucao i ponizivao se, kako si morao jurišati, izmotavati se i napastovati, koliko puta dolaziti, da te podvornik propusti u čekaonicu, koliko puta generalnog nije bilo ili je imao baš konferenciju, ja te vidim kako moljakaš i dosađuješ, a gospodin generalni se žuri na sjednicu, joj, joj, joj, pa zar u tebi nije bilo bar malo ponosa, barem robskog ponosa ili barem obzira prema meni. Pa kako ću ja moći tamo raditi, kad sve znam, kad znam, da te je lopovski izigrao, kako si se pokazao glup...

Stari je skočio goropadno. — Pazi ti na svoje reči, sinek moj! I da ne znam, kakav si bedaček, i da te ne žalim, sad bi te oblila krvava juha.

Zagledali su se otac i sin oštro jedan drugome u oči tako, da su si vidjeli u zjenicama svoje slike, a onda je u otcu nešto popustilo, omekšalo i raztalilo se, pa je postao malen i skvrčen, tako blag i miran. — Takva ti je bila i pokojna mati, Bog joj daj duši lahko tam, gde je, navek tvrdoglava, prkosna, Bog mi grehe oprosti, nigdar ž njom na kraj. Ja sam se, istina, ponizil i pokleknul, i znaj, da to nije ni prvi ni zadnji put v mom prokletom životu, samo nemoj misliti, da me to ne boli. Ali radi tebe, za tvoje dobro i sreću, ja sam u stanju, da se i opet ponizim. Čovek v životu mnogo toga proguta i pretrpi. Razmi me. Ja sam lizal 25 let tuđe ruke, pete, pljuvačnice, oblačil drugima kapute, stražaril pred tuđim vratima kak pes, klanjal se do crne zemlje, a znam sigurno, da to nisam zaslužil, i znam, ak već postoji taj robski običaj, da neko nekomu oblači kapute, beži po cigarete, čisti cipele, da sam ja isto tak vreden i inteligenten, da zaslužim tu dirljivu pažnju. Celi svoj život biti sluga i dobivati dokaze, da to jesi, a nisi ipak sluga, i misliti, ak već jesu na tom svetu sluge, da sam ja sluga takaj taj, koji bi zavredil i zaslužil bar jednog slugu, koji bi me dvoril i obletaval, s takvim pogledima delati jedan takov posel, to nije bilo baš lahko. Nije, makar nekoji veliju, da je svaki posel častan, da nijedan posel ne ponizuje i ne sramoti čoveka. Posel morti ne sramoti i ne ponizuje čoveka, ali sramoti i ponizuje čovek čoveka. Zato, vidiš, ja sam sed, ja sam nervozen, ja sam bolestan, to je ono dugo i dosadno stajanje pred tuđim vratima, i čekati i strepiti na nečiji korak, na pogled, na zvonec, na gospodara. I kak sam ja v svom večnom strahovanju i brigama, navek v nevolji i neimaštini mogel još misliti na tvoje dečje brige.

Zvonku se zažalio stari, požalio je svoje nagle rieči. — Pusti, tatek, to sve skupa sada više nema smisla. Prošlo je...

— Ja, ja sam pročul jednu dugu noć i otišel Gavanskom, ti moreš reči, da sam pljunul v svoje lice, al ja sam ti ipak našel mesto, a to danas nije lahko. Osramotil sam tebe i sebe, ali kaj sam drugo mogel, kad nijednu velku zver ne poznam. Ti bi mogel još godine ostati bez posla, danas je užasna nezaposlenost, i ko nema Boga za strica, more obesiti zube na klin. Ja sam svladal sam sebe, silom sam otišel Gavanskomu, je, i sedel sam tam v ogromnom crnom fotelju, Gavanski mi je ponudil cigaru, cigarete i štamprl likera, soba je njegova prekrasna, zidovi oploćeni hrastovinom, orahov stol, polica s knjižurinama, Buhara-tepih, sve zaslepljuje, straši, i u toj razkoši ja sam se oćutil stran, zgubljen i nespretan, ja ti bum rekel i više, i to iskreno, ali nemoj me zato zamrziti i prezreti: ja sam se bojal. Da, imal sam pravu tremu pred Gavanskim, meni je glas drhtal i zamuckival neugodno kak da se plačem, moje su ruke i kolena drhtali, ja sam se bojal, i u onoj užasnoj neugodnosti i sramu moje lice postalo je blatna korasta grimasa, koja je pekla i bolela, i ja sam se srdil sam na sebe i dalje drhtal, takva je već moja glupa narav, takva je u meni dresirana pasja krv, radi te svoje nespretnosti, neugodnosti, srama i straha, još više sam postajal nespretan, neugodan, posramljen i prestrašen, a radi toga se još više sramim i kajem. Nije mi niš pomoglo, kaj ja točno znam ko je i kaj je Gavanski, i makar sam znal i opazil, da više imam v peti, nego on v glavi. Bil je prijazan i glup, dok je pazil na svoje reči, dostojanstveno i ljubezno, obasul me licemjerjem i razumevanjem, imal je vremena i strpljenja z menom, makar mu se pak nekam žurilo, setil se je čak, kak smo nekad delali na štreki i glodali suhi kruh, pa je glumački zdehnul: — Bože, ipak je ono nekad bio život. Uporno je nastojal, da pokaže svoje znanje, ali on zna ili ne zna baš tolko, da se fali sa svojim ugledom i autoritetom, svojim položajem i situiranošću, pamćenjem i memorijom. Gavanski ima sve, kaj treba, a još više sve, kaj ne treba. Niš mu ne fali, osim mozga. Makar nije imal vremena, naširoko je falil svoj uzpon, svoju sposobnost, plodan i bogat rad, i krunu svega: razgranjeno poduzeće, 50 milijuna dioničke glavnice, Merkurove medalje I., II. i III. stupnja za trgovačke i građanske zasluge, strana odlikovanja, podružnice u svim većim mestima...

Sutradan je Zvonko nastupio svoju novu službu u kancelariji Fortune a. d.

Odputovati nekuda van, daleko, daleko! Mletci, Napulj, Palermo, Tunis, Alžir. Još dalje: Florida, Polinezija, Havaj, na Havaj, u neki bezbrižni život pjesme, ljepote i radosti, gdje divne gole žene plešu hupa-hupa, okićene samo viencem ruža, tamo bi uživao Pilek i naslađivao se urođenicama, prirodom i životom. Žderao bi one jeftine banane. Kolosalan život!

I sanja tako ubogi Pilek o Havaju, ženama i bananama, a uz to se švrlja i pohlepna misao i o škatulji cigareta ili

barem o jednoj dobroj cigareti, danas još nije povukao ni dima, oh, kako da smogne barem jedan pristojan čik!

Novaca nema, ona njegova plaća je mala i smiešna, a datum je visok, predujam je već digao i potrošio, stari nema ili ne da, čovjek bi morao izskočiti iz kože.

Imati krila, ali podrezana krila, da se ne može ni lepršati. Sav u jednoj gorućoj čežnji za fantastičnim životom sna, zahtievati i nasilno tražiti od tog života nešto, od života koji ne daje ništa pa ni zažvaljeni čik, to boli, boli do krvi. Biti željan velikih i dalekih putova, a biti šepav.

I uviek je Pilek tako imao prevelike zahtjeve, premalo mogućnosti, a život je bio stari škrtica.

Kako je sladko snivati, iztrgnuti se patnji, pobjeći iz gole stvarnosti, od groznih misli nekuda u tišinu, mir, ljepotu! Pilek se prevrće po krevetu, znoji se, žmireći sanja, a onda se sam sebi ruga. »Da, liepe žene, liep život, daleka putovanja, jahta, naravno, a što ste vi, moj gospodin Pilek, učinili koristno i dobro u svom kratkom životu ili što ste učinili podlo, bezobrazno, lopovsko, da biste zaslužili nekakve ugodnosti i povlastice! O ljudi moji! Da li ste vi, moj gospodine, sve do sada znali zaslužiti sam samcat jedan pristojan objed, a i sada se tek učite varati i zarađivati. Kakve su sposobnosti u tebi, kad sve do sada nisi bio u stanju zaslužiti ni za hladnu vodu. Fantazija, samo ta bujna prašumska fantazija, i to je sve. Fuj.

Iz mene nikada ništa, nikad poštenog, sposobnog čovjeka, oh, kako sam glup, nespretan, smiešan, takve, kao što sam ja, trebalo bi vješati kao nekoristne i štetne po okolinu i po same sebe, oh, kako se mrzim i prezirem, sam se već na sebe srdim, i najbolje bi bilo, da sam sa sobom više ne govorim, da s takvom propalicom, kao što sam ja, više nemam posla. Pljunuo bih sebi najradije u usta...«

Pilek se okrenuo k zidu stisnutih usta i pokrio preko glave u silnom prkosu i srčbi s jedinom mišlju: »ljut sam na sebe, šta još mogu sam sebi pametno reći, poznajem se kao stari groš, s propalicom najbolje da se ne družim...«

A onda se nešto sjeti, skoči na ulicu sav u groznici i čežnji, a njegove goruće oči lutaju i traže. Možda sretne nju, sigurno će je danas sresti i vidjeti onako liepu i groznu, to on osjeća i sluti posve jasno.

Hoda Pilek neumorno gradom, vatra u očima se gasi i sad se prepušta nekim žalostnim i smućenim mislima. »Tužna domovina. Domovina liepih žena i nesretnih ljudi. Vina i domovina. Ništa se ne će promieniti, ništa mi ne ćemo dočekati, sve ostaje uviek isto. Naše je zlo, da smo od reda umjetnici i vojnici, nesretni umjetnici i tuđi vojnici s premalim smislom za stvarnost, sadašnjost i naše potrebe. Mi smo tihi, mirni, pasivni, pa kad nas i kundacima pod rebrima češkaju, ne dozivaju nas iz našeg zimskog sna u javu!

A stari znanac Pilekov, penzionirec Popek, politizira u šapatu, jer vrag ne spava, pun je grad doušnika, pa sasvim lako izgubi još i svoju penziju, »a kaj je onda čineći?«

— Sad bu, kaj bu. Mi Hrvati smo spremni. Gorje više nemre dojti, mi se dalje ne damo. Tu su prošli kroz tu našu zemlju: Iliri, Rimljani, Kelti, Germani, Avari, Franci, Huni, Mongoli, Turci, Mađari i bogzna ko sve ne, .i kaj, oni su svi prešli kak su i došli, a mi smo fala Bogu, još navek tu. Tak bu isto i z ovima. Svaka sila za vremena, a batina ima dva kraja, tak je znal još moj dedek reći, a bil je šljivar i v saboru je govoril dijački. Sad, sad, skoro bu došlo ono, ide im već Filip-Jakob, Hrvatska mora bit slobodna, ja vam velim, ja osel, če ne bu, ja sam star i puno sam toga videl. Da me dragi Bog poživi još samo malo, da i to dočekam, taj Uzkrs Hrvatske, drugo si niš ne želim, ko bu sretniji od mene. Bog, Bog i Hrvati!

— Hrvatska Hrvatom! i Pilek je odjurio dalje. »Eto, taj stari starčevićanac vjeruje, on ima razloga živjeti i čekati, on je vidovito još godine 1918. sav u strahu za budućnost Hrvatske govorio onim razpojasanim ljudima: Pa to je sprovod Hrvatske, ljudi Božji, kaj ste slepi, gde vam je pamet...«

A u gradu vrije. Protuhrvatski, autoritativni, batinaški režimi vladaju Hrvatskom i htjeli bi kundakom i tamnicom jedan kulturni narod u najkraćem vremenu pretopiti u nešto papirnato, neprirodno, luđačko, što su izkonstruirali vidovdanski političari. »Švarckinstlerski« hokus-pokus...

Rieč Hrvat opasno je i spomenuti, Hrvat se ne smije nazvati Hrvatom, Hrvati su tučeni i ubijani, i mnogi i mnogi gnjiju u tamnici ili u zemlji. Po gradu se šapće o novim mrtvacima, o novim uhićenjima, kućnim premetačinama, internacijama, osudama, vješanju. Ali često unatoč svemu

bukne odpor mladeži, da bude ugušen stražarskim kundacima i mrcvarenjem.

Vladala je neka nervoza na ulici. Svi su osjećali, da će nešto biti. Osobito redarstvo. Pune su kućne veže pripravnih stražara, koji jedva čekaju, da netko nešto zine.

A onda se u Ilici pokaže povorka razdraganih i zagrijanih omladinaca, vije se hrvatska zastava, čuje se poklik, odobravanje i pjesma. Cvilidreta na čelu povorke nosi veliki barjak crven-bieli-plavi. Pilek mu maše. Pazi, pazi, pjesnik i barjaktar. Veliki Cvilidreta je razdragan. — Ja pjevam ljubav, pravicu i slobodu i nosim barjak ljubavi, pravice i slobode i znam, što me čeka. Cvilidreta je dostojanstveno pošao i slavodobitno promatrao množtvo. — Cvilidreta, nemoj se pinčiti, budu ti zafajhtali.

Narod ih radostno pozdravlja, hrvatska zastava riedko se vidi, hrvatska se pjesma riedko čuje, za poklik »Živjela slobodna Hrvatska« obično se odleži mjesec dana u zatvoru ili bolnici, ali na to nitko ne misli. Oni polaze svi u groznici, u onom sjajnom zanosu, tako da i Pileka zahvati i povuče ta vatrena struja oduševljenja, i on korača u povorci i pjeva, i viče, i uživa, sav treperi uzbuđen, ali čelo povorke zaustavlja već kordon redara. Surovi povici, naredbe, galama, metež, fućkanje, tupi udarci kundaka, krikovi bola i ogorčenja, graja, kamenje zviždi, pucanj, goloruka mladež se razprši i bježi, udarci padaju u onoj gužvi i vrtlogu, netko ostaje ležati, neke vode na redarstvo, netko jauče. Razpršene grupice još viču i groze se, pune su veže ljudi izubijanih i razdraženih, svi motre praznu ulicu, gdje prolaznike raztjeruju i mlate redari. Pilek sav biesan urliče iz punoga grla, da neugodno rezko odjekuje ulicom: Fuj, dolje!

I mir je uzpostavljen zahvaljujući energičnosti redarstva, efikasnom uredovanju kundacima i, što je najvažnije: praznorukim, nenaoružanim mladićima.

Ništa. Prosi sliepac u Ilici prodavajući listovni papir: 10 kuverata i deset papira, 4 i 2 dinara. Uviek isto tibetanski gundra svoju molitvu. Ipak nešto se promienilo: prije je vikao 2 i 4 dinara, a sada obratno 4 i 2 dinara.

Prolaze ljudi. Prolaze zapleteni u paučinu svojih misli i briga. Trče orientalni prodavači novina. Tramvaj, auto, asfalt. Stružu pločnik djevojke i namiguju. Oko dvanaest sati i oko šest izlaze divne žene, bezposlene, mirisne i poželjne. A Pilek

je »histeričan« kao svaki pravi umjetnik. Volio je ulicom zirkati na one liepe elegantne žene u lelujavom hodu. On je ženskar, on je vulkan u mislima, ali žene ga nisu nikada voljele. Volio je one pune, težke, jake i putene žene, kao njegovi stari kolege umjetnici: Rubens i Beethoven. On se okreće za suknjama, izkrivljuje vrat i njuši, jer za njega je poseban užitak omirisati i gledati liepu ženu i njezin razkošni, uzbudljivi hod.

I najednom eto nje, opet ona, koju želi već dugo i sanja noću o njoj čudne strastne snove. To je krasno modelirana žena, koja draži svakim dielom svog bogatog tiela, svakom kretnjom. Nju susreće Pilek na ulici s nekim predosjećajem neizbježivosti tog susreta i misli, da je stvorena za njega. Nešto ga vuče k njoj, on je osjeća i ljubi, ona mu se plete kroz misli u snu i na javi i muči ga. Doduše, mnogo je starija od njega, ali to njega ni najmanje ne smeta. On bi joj htio reći sve o sebi i svojoj ljubavi, makar bi mu ona mogla biti skoro mama ili baba. To je zagrebačka Ninon de Lenclos, i Pilek ne uviđa smiešnost svoje ljubavi.

Tako se otmjeno njiše ta žena, to je hod božice u malom nesretnom gradu, ljepotica, koja će žalostno posve ocvasti i povenuti u rukama onog, onog tipa...

Uz nju se pripio kao krpelj taj njezin tip, koga Pilek ne može vidjeti živog. Pilek je pogledao suparnika podmuklo i prezirno, tog psića, što ga ona vodi u šetnju od izloga do uglova i sramoti se s njim. Pilek sad gori i bunca od strasti. »Ona je trebala postati kraljica na nekom malom koraljnom otoku Južnog mora, podanici (među njima i Pilek) bi joj se klanjali i prinosili žrtve kao božanstvu. A eto, što je iz nje postalo! Vucari se s onom bitangom. Jedan obični, svakodnevni čovjek, kakvih ima na hiljade i hiljade, može liepo reći, da je njegova! Pilek ga gleda kao da će ga sad zgrabiti za grkljan, polomiti mu rebra, uobće sve kosti i koštice.

A ona previja svoje tielo u divnom ritmu i smieši se sumornim smieškom, tako čudnovatim i dražestnim. U Pileku se počelo buditi ono mračno, užasno, životinjsko, kad sav dršće i stenje u nekoj neodoljivoj žudnji i potrebi za tom ženom i njezinim tielom. Eto, on ljubi tu jednu jedinu u svom životu, a ona ga i ne poznaje, ona se nevino smieši i ništa ne zna i ne sluti, jednom u životu je osjetio, da bi to mogla

uistinu biti ona prava, s kojom ga veže čudan i jak afinitet krvi i živaca, njegova se krv liepi uz nju kao smola, njegovi živci trepere kao strune pod njezinim finim duguljastim prstima, u njemu huji i potresa nešto užasno, ona je ta, s kojom ga spaja nešto sudbonosno, duboko i nesviestno. Trebao bi joj pisati, ali joj ne zna ni ime niti stan, trebao bi je upozoriti, da postoji jedan nesretni, mladi čovjek, koji misli na nju i plače danju i noću u čežnji za njom, dok ona bezbrižno ljubaka s onim svojim orangutanom, vara ga i nabija mu rogove, a ništa i ne sluti. Užas!

Na Pileka je naletio Divjak, šepav kao ciganski konj. — Što, zar me ne poznaješ. Čekaj! Zar tako strašno izgledam?

— Pratim jednu damu. Što je s tobom?

— Naravnali su mi leđa, majku im hajdučku. I što je najzgodnije, ukoliko to može biti za mene i moja leđa zgodno, ja sam bio samo nevini prolaznik i promatrač, i tek onda, kad me je lupio stražar, ja sam počeo urlati, zavijati, protestirati i demonstrirati, a on je duplicirao. Ja jesam Hrvat i priznajem, da si volim dati oduška srdcu bar jedanput na mjesec, ali ovaj put zakasnio sam i nisam ni usta otvorio, kad najednom doleti k meni neki vlašina: razlaz gospodo! i puf, i to ne kundakom, kako je to već običaj kod nas, nego cievlju od puške. Da je imao još nataknut bajunet, zbogom diko: još jedna žrtva u temelje nedjeljive i velike, moćne Jugoslavije...

— Pusti politiku, čuj...

— Ma kakvu politiku. To su batine, Balkan, Cincari...

— Pogledaj onu divnu ženu...

— A, vrag po babama. Jesi li vidio Cvilidretu? Odvukli su ga na policiju komplet: s barjakom, s njegovim talentom i sa zbirkom patriotskih pjesama.

— Znao sam ja to. Šta gura svakamo svoj nos. Bože, kako ta žena lebdi kao vizija. Oh! Divjak, zrakni to tielo, kakav grieh i užitak, rađe bih se s njom upoznao...

— Vjerujem ti, a ja misliš, ne. Nismo mi sami. Ali ja znam, ne može mi biti. Ti nemaš loš ukus ni loše želje. Nisi skroman. Htio bi među aristokraciju. Pa to je, ti bicko, jedna kneginja, kako se samo zove, kneginja...

— Čardaša.

— Ne, ozbiljno, kneginja Kukolj..., ne, Monte Cuccolli, pisano ce-ce, sa dva el, moj dragec, to još nije cielo ime, ona je de, fon, barunica i grofica...

— Pa što me to smeta.

— Naravno, mi smo demokratska zemlja. Zdravo! Podbrusi papke. Nemoj se predugo kod uglova zadržavati, inače ona će ti šmugnuti. Vražji campek. Digni nogu.

Požurio se Pilek dalje za njom, proklinjući Divjaka, i bio je sav izbezumljen od žudnje. Zaustaviti bi je morao i reći joj otvoreno sve, pa možda i ona osjeti u sebi istu onu »stravičnu smućenost i blizinu žarke srodne duše«. Trebao bi je iztrgnuti iz ruku onog ništarije i niškoristi, zavodnika, varalice, pa ako samo zine, razbiti mu nos.

Ona je nestala u nekom dućanu, a Pilek se uzšetao vani kao pievac. Onako zagrijan i usopljen puše i konačno jasno uvidi, da bi sve, što god bi poduzeo, bila očajna glupost. Sve skupa to zapravo nema smisla, a osobito ako je ona još i kneginja.

To je kobna nezasitna žena, taj tip žene odmah se prepoznaje, s takvom ženom se ne živi, nego grize paklenski, to bi bila ljubav, koja ubija, i evo onog njezinog trlice, suhanjka za dokaz, kakav je samo, grozno, suhi Pilek je prema njemu debeo kao mesar, prazne hlačice vise na njemu kao na klinu, tura uobće nema, suh je kao kolac. Primaknuo se jadnik plamenu i opekao se kao leptir. Sa ženama je uobće težko doći na kraj, pa ako je još kneginja, kako će joj jedan Pilek stati na rep, a ne zna ni etiketu, on mrzi onu uglađenost, pristojnost, »štirku«, kreveljenje, naime manire.

Ohlađen i miran pognuto je otišao dalje u bučnoj prepirci sa samim sobom. »Kako je težko reći ono, što bi se moralo reći. Kako je žalostno živjeti, kad čovjek mora biti to, što sam ja«. Počeo se grditi i svađati sam sa sobom. »Ti si, dragi moj Pilek, običan konj. Gdje bi trebalo pokazati šaku i energiju, razbiti nekome zube, (žene vole jake i odvažne ljude, a ne strašljivce i slabiće), odkresati istinu u brk, uviek si ti slab, neodlučan, malen, samo se i dalje smijulji tako podlački i balavo, uviek u strahu, da nekoga ne uvriediš ili da ti netko ne naravna leđa. Ti nisi čovjek, ti nemaš u sebi muževnosti i energije, ti si mrtvo puhalo, magla, drvenjak, ciela tvoja mlitava figura je jadna, slična ofurenom i očupanom pievcu.«

Kad se tako Pilek dosta nakudio, legao je opet kod kuće i sjetio se Pevca. »Eto, taj će se fakin popeti visoko. On ne gleda žene tako glupo kao ja. On ide ravno svome cilju bez razmišljanja, cieli njegov život je laž i prevara, nikad ne plaća ni postolare ni krojače, ali on ide napried i zna što hoće. Ako ne postane još političar, eto moje glave. Ništa on ne zna, ali se zna napraviti kao da sve zna, ono svoje glupo lice izobliči tako mudrački, kao da sve ima u malom prstu ili u džepu, i ništa on pod Bogom ne vjeruje, ali svi misle, da vjeruje. On je šupalj i prazan kao ona lopta, koju je Pilek jednom u svom djetinjstvu razrezao, da vidi, što to unutra ima, da tako skače. Ili kao bubanj ili tamburica, što ih je mali znatiželjni Pilek razbijao i zavlačio prste u prazninu. I Pevec je ta lopta, koja i u vodi liepo pliva, ako je pritisneš na dno, opet se digne gore na površinu, baciš je o zemlju, lopta odskoči, i što je jače tresneš o zemlju, više skače. On je onaj čovječuljak od celuloida s olovnim podnožjem, koji uviek stoji uzpravno, i makar kako bio izvrnut, uviek se ponosno digne u vis...

Vrata Pilekove sobe otvore se širom i unutra zakorači samosviestno Pevec, sav napuhnut kao puran, s visoko podignutom glavom i nosom. Malo je zastao i onda uđe u svom svakidanjem držanju, kao da je visok dva metra. — Što je, lienčino?

— Hohoho, ja o vuku, a magarac na vrata.

— Biraj fraze. Analfabetski pučkoškolski tečaj polazio si četiri godine, ali pristojnosti te nisu naučili. Što je s tobom? Što je novo?

— Ako ne znaš, ja ću ti reći: ništa.

— Ergo, nihil novi sub sole.

— Quod licet Jovi... Pevec, kako to ide, okolo prederum, tražim onu životnu sposobnost, onu mudrost, radi koje pametan poštenjak crkava od gladi, a glupan živi i uspieva. Mučim se kao špediterski konj i nikuda s mjesta.

— Nemini contigit ut sine labore clarus fierit.

— Sa svojim poštovanim, bezobraznim ja imam uviek posla kao svrabljivac.

— Zamoči ga u alkohol. To je najbolji jedini način, da se savjest, brige i nesreće ušutkaju. Ti si uobće fenomen, da bi te trebalo staviti u špirit. To je u tebi tipični malograđanski konflikt. Socialno deklasiran, kolebljiv, razpadnut, nezdrav, gnjio karakter u jednoj kužnoj atmosferi, kao produkt jednog klajnbirgerskog etosa. Zdrava socialna ličnost posjeduje zdravu životnu ideologiju na socialno-ekonomskoj bazi.

— Idiot, načitani, brbljavi. Uviek prodikuješ. Ti si valjda zdrava socialna ličnost, zar ne, a kao da ne znam, da boluješ od kronične bolesti, fuj, srabljivec, ušljivi...

— Tiše, pubek moj, smoljo bez energije, da nešto čitaš, znao bi, da su Nietzsche, pa Heine bolovali čak od paralize, pa su ipak bili veliki.

Pevec se razvikao i uzrujao kao da je kod kuće, a onda je s Pileka, Nietzschea i Heinea prešao, na cieli sviet, sve je počeo napadati, kako to mogu samo slavoljubivi, nesretni i nemoćni, koji mogu samo to.

Pilek je konačno uspio doći do rieči. — Što mi vraga vječno nešto raz-lažeš. Znam, u čovjekovoj je naravi, da sažaljuje one siromašne i jadne, a mrzi one bogate i moćne. Znam, da čovjek uviek želi i nastoji, da svi misle i rade, kao što on misli i radi, i odtuda svađa i mržnja. Ali što mi sve to sviraš tako poučno, interesantno, posve novo, i žuboriš kao izvor mudrosti. U svakom je od nas težnja za samoodržanjem, za svojom korišću, dakle ako svatko radi samo za svoju korist, svi će biti sebi koristni i radit će tako i na korist cjeline.

— Ha, alaj si mudrijaš. Gdje si samo tu krokodilsku mudrost pročitao, da mi je znati. Kao da nije korist jednoga šteta drugoga. Bogatstvo jednog, siromaštvo hiljadu njih, veselje i obiest jednih, tuga i bol drugih. Pilek, preglup si ti za te stvari...

— Mutan Božji, pa nisi ti to rekao valjda, što se praviš pametan, a glup si kao ćuskija. Ti si samo megafon, papiga, medij, vrag zna čiji sve.

Pevec je začudo zašutio i počeo driemati na stolcu. Vani pada kiša. Pilek je zurio u praznu crnu ulicu. Izpod prozora prošao je mokar i sjajno crn kišobran. Plešu mjehurići po pločniku; tiha sanjiva pjesma kiše. Pilek pogleda Pevca, koji se muči u driemežu, a lice mu je izkrivljeno i ružno. Smrdi po vinu. »Siromaček. Bogec bistrički. On je vrlo ogorčen i nesretan, lakom, umišljen i zavidan, pa sve ogovara i sve kudi, svađa se i napada, ali time se samo još više muči, i sa svim svojim dokazima nije dokazao ništa, nego da je ojađen i biesan zbog bogatstva i snage drugih i zbog svoga siromaštva i nemoći.«

Pevec sebe precjenjuje, Pilek sebe podcjenjuje, a jedan drugoga podcjenjuju, preziru i mrze. Pevec je, istina, gizdav, ohol, umišljen, ponosan, i to možda, záto, jer vjeruje sebi i jer misli o sebi sve najbolje, pa mu to čini radost i zadovoljstvo sa samim sobom, nasuprot Pileku, koji o sebi misli najgore, i to ga onemogućuje. Što o Pevcu misle drugi, to ovoga ni najmanje ne žalosti i ne smeta.

Pevec se trgne. — Daj vode. Žedan sam kao kača. Lokao sam sa zgodnim družtvom, zgodnim zato, jer me sve skupa nije ništa stajalo. Dosadno. Što bi čovjek radio?

Iz njega je smrdjelo kao iz bačve. Na ulici je nakon tmurnog i crnog dana padala kiša, kao da ne će nikad prestati.

— Dosadno ti je, nesrećo jedna? Pokušaj misliti, pokušaj pisati. To ti je zabavan i liep posao. Ja pišem, da ne moram misliti o sebi, pjevam, da ne plačem, kričim, da se ne izgrizem u šutnji. Život je kao rak ili jež, štipa i bode, ako ga ne uhvatiš kako treba, ako ga ne znaš uhvatiti.

— Idem, glup si ti, moj Pilek, a ti drži svog ježa dalje kao pas; ako nešto postigneš u životu, to će najviše biti grob III. razreda. Od života ne očekuj ništa dobro. Dok ogromna većina onih najboljih i najjačih pati i gladuje, tko ima prava da se nada i veseli. Gule s nas kožu, a mi nemamo ni krumpira da gulimo. Tko ima, ima mnogo, sve mu daje pravo, da ima još više. Mi crkavamo od pretjeranog rada ili od nerada. Ali doći će naš dan, kada će poteći mlieko i med . . .

— A vino? Ti si postao cieli prorok. To je dobro zanimanje. Unosno. Bacaj karte, grah, gledaj u dlan, kavin talog ili u zviezde. Postani grafolog, hiromant, astrolog, jezik imaš kao krava rep, a brbljati na prazno, to ti znaš. Pljuckati te parole, te fraze, programe, tá pusta bujica rieči, to je sve tebi samo na jeziku, a ništa na srdcu.

— Bedak govori, što misli, a mudar misli, što govori.

— Zaboravio si reći: rekao je taj i taj.

— Idem, velim ja. Iznutra sam već mokar, sad će me još izvana malo oprati kiša. Imaš li kakav kišobran, ti mrtvo puhalo?

— Fenomenalan imitator. Jeka. Refleks, to si ti. Gramofon.

— A ti si grafoman. Idiot. Bezkičmenjak. Pripuz. Piši dalje i mene piši . . .

Pileka je strahovito uzrujalo ovo njegovo nadmoćno i gizdavo držanje, pa je u brzini skinuo cipelu i zavitlao je u Pevca. Cipela je udarila o vrata. Pevec je digne i odjuri s njom na ulicu.

Jednog je dana osvanula u kancelariji Fortune gospođa Ljubić, Pilekova prva ljubav, prva žena, koju je osjetio, i s kojom je proživio svu ljepotu i sav užas ljubavi. A ta je žena sada supruga generalnog direktora Gavanskog. Pilek se snebivao i čudio, kako je život čudan, smiešan, glup, zamršen, nepredvidljiv, slučajan, i bio je u neprilici, kako će toj ženi pogledati u lice sada, kad ih diele tolike godine i položaj. Nadao se, da će biti toliko pametna, da ga ne će prepoznati.

Ona se šetala po svim sobama sigurno i gizdavo, još uviek liepa, sva obla i puna u jesenskoj razkoši i zrelosti. Pred njezinom kraljevskom pojavom namještenici su se duboko klanjali, smeteno smiešili, sasvim sitni i ponizni. S vrata je odmah prepoznala Pileka, i njezinim licem preleti smiešak lukav i ljubezan. Pružila mu ruku obradovana susretom, i Pilek, kada ju je imao kraj sebe onako njegovanu i elegantnu, smućeno se i glupo smiešio.

— Oh, oh, tko bi se nadao, vi, to ste uistinu vi, onaj mali sladki dječačić, onaj ozbiljni i tihi dečko, moram vam sada govoriti vi, zar ne, kako je to smiešno, i kako ste velik i . . . čudan . . .

Pilek je zajapuren sav u neugodnosti nešto tepao. Lice mu je gorjelo kao da ga je netko izpljuskao. — Idu godine, već sam star klipan, a vi, milostiva gospođo, uviek ste jednaki . . .

Htio joj je laskati, ali se preplašio, kako će to ona sada shvatiti, međutim ona je već govorila dalje. — Kako vrieme ide i kako djeca rastu! Sad znam, da sam već stara, i ako se to na meni skoro i ne vidi, zar ne. Mi bismo imali jedno drugom još mnogo toga reći, taj susret možda i nije baš tako slučajan. Ja ću se pobrinuti za vas, budite bez brige.

Pogledala ga duboko, lukavo, ženskasto i nasmijala se obiestno i zvučno. Odšetala se divnim hodom, ljuljajući se u kukovima, tielo joj je strastno podrhtavalo, a Pileka zaokupe griešne misli.

Dolazila je poslije sve češće i pogledavala jadnog Pileka sve izazovnije i ljubeznije. Postajao je već nesposoban za posao, a kolege su mu se rugali zavidno. Ciela kancelarija

dobro je zapazila njezino zanimanje, ti česti dolazci bili su svima sumnjivi, prije ona nije nikad ni primirisala u kancelariju, pa su svi oduševljeno i jalno čestitali Pileku, gledajući ga ipak s nekim poštovanjem. — Pilek, drži se, vrag ne spi, pala ti sjekira u sladoled, ne puštaj je živu iz šaka, neka te ne smeta, što je stara klanfa, a Pilek je hinio nerazumievanje i skoro se razljutio.

Od njih je sve saznao o gospođi Ljubić. Nju je stari Gavanski kupio od njezina bivšeg »šoca«. To znaju svi. Jedinstven primjer kupoprodaje žene među visoko civiliziranim ljudima. Izplatio je njezinu bivšem čovjeku ugovorenu svotu, neki vele milijun, neki tri, u svakom slučaju stari je preplatio, i u tom poslu je dobro nasamaren, a ona se preselila starome Gavanskom i nikome ništa. U nju je stari zaljubljen do ludila, i to već pet-šest godina, a ona njega mrzi i ne može ga vidjeti živog. Troši njegove novce s posebnim užitkom, samo da ga uništi. Ograničena ženska, koja nema druge ambicije, osim da se što ljepše obuče, pa da upeca kakvu novu žrtvu. Liepa žena tiranizira i najokrutnijeg tiranina.

A onda je jednoga dana sam Gavanski dao pozvati Pileka k sebi. Trbušast, crven i zdrav starac, s jakom četinjastom kosom i jakim profilom šetao je po sobi i pušio. Taj čovjek pati od aktivnosti. Htio bi sve biti i hoće se raztrgati. To je onaj stari gizdelin s korektnim držanjem, stari kicoš uviek u svietlom odielu, malo »kričećem«, s bielim ufitiljenim brčićima. Njemu sve ide kao po loju, mora se priznati zgodan starčić, uviek tako »net« s obligatnim rukavicama u ruci, gamašama na nozi, a kad je na ulici, rado se okreće za strojnim šegrticama i licejkama.

— Moja milostiva supruga vas poznaje, kazala mi je, znam sve, to mi je drago, vidite, a sada bih vas ja htio nešto zamoliti. Slušajte, vi se razumijete u knjige, tako sam informiran, a ja imam kod kuće veliku knjižnicu u priličnom neredu. Gospodin Pilek, to bi bio posao za vas. Pristajete? No, onda je to riešeno.

Pilek se čudio. »Dakle, to je maslo milostive supruge. Što ona hoće još od mene? A ovaj stari slon šalje me sam vlastoručno svojoj ženi.«

Pilek je bio već kod vrata, kada ga generalni zovne natrag trljajući ruke. — Čekajte, da, vi ćete umjesto u kancelariju odlaziti u moju vilu i liepo uređivati moju knjižnicu. Vaše

poslove ovdje preuzet će netko drugi, ja sam već to sve uredio.

Novoimenovani knjižničar se nakloni. — Molim liepo, gospodine generalni, vrlo rado, bit ćete sa mnom sigurno zadovoljni.

— A sada možete ići na svoj novi posao.

Pilek se još jednom pokloni, da je spazio svoje cipele. Njegovim licem preleti lukav i osvetljiv osmieh. Prođe rukom kroz kosu i škripne zubima. Takav stari idiot. Gdje mu je pamet? Među knjige i žene slati jednog takvog senzualnog umjetnika, još tome pisca, kao što je Pilek, pa to je neoprostiva ludost.

I Pilek je odlazio svako jutro u vilu Gavanskoga. Dočekivala ga je s doručkom milostiva Gavanski, mirisna, njegovana, poželjna, onako u kućnoj haljini, sva još topla, pospana i umorna od sna.

Mali svileni pinč lajao je iz kreveta promuklo, kao da ima astmu ili bar anginu. Pilek ga je proleterski odmah zamrzio. Kako je taj mali gad naparfimiran i sav nakovrčan kao da mu je frizer napravio trajnu ondulaciju, a takav aristokratski psić stoji grdnih novaca, više nego jedna dobra krava najbolje pasmine.

Milostivino tielo pod finim svilenim materialom smućivalo je i zvalo. Razgovarali su o prošlim danima i drhtali i sasvim nenadano i nesviestno, ona se našla opet u Pilekovu zagrljaju, liepa kao i nekad, vrela, snažna i strastvena. Zvonko ju je ljubio vatrom svojih mladih godina, gubio sviest, njegova je strast potencirana visokim položajem ljubavnice i uvjerenjem, slavodobitnim zadovoljstvom, da se tako najokrutnije osvećuje samome Gavanskom.

Pilek, kako je bio zaljubljive naravi, po drugi put se zaljubi u istu ženu, i to, mislio je, smrtno. U njoj je trebao naći svoje spokojstvo i svoj mir. Tepao je djetinjski i mazio se, zagnjurio glavu u njezino toplo krilo, osjetio se slab i malen, a ona je bila kao majka. Tetošila ga, šaptala sladke nježne rieči, grlila ga svojim punim, oblim rukama, stiskala ga i dražila svojom finom rukom, kolobar njezinih mesnatih usana opajao je, a ona se dalje pripijala uz Pileka i grčila se kao zmija.

— Voliš me? Jesam li ti liepa? Kako sam ti liepa? Kako me ljubiš?

Pilek je umoran, sanjivo i malaksalo tepao. — U tom grčevitom i samrtnom trenutku htio bi umrieti. Sladka smrt. Francuzi je zovu: la mort douce. Postoje neki niži organizmi, koji oplođuju svoju ženku i umiru. Nakon umirena erosa, umrieti!

Ona je na Pilekova bulaženja bila sva izvan sebe. — Što, umrieti, ne budi lud, ti buncaš, nemoj mi pravili neprilike, kamo bih ja s tvojom lešinom, kakav bi nastao škandal, sve novine bi galamile, meni ne bi ništa drugo preostalo nego samostan, ali me nijedan ne bi htio primiti, a to nije više ni u modi. Zvonček, mili moj jedini, zar me ti ne ljubiš, zašto onda misliš na smrt? Mi moramo biti sretni, ja hoću živjeti, a ono o djetetu, oplodnji i druge one gluposti, nemoj mi više spominjati. Ja se bojim pajnkrta, nemoj mi praviti svinjarije. Ti, diete, da mi napraviš diete, grozno. Ja hoću biti slobodna. Dođi, ljubiš me još uviek, ti si još uviek moj. Kako si onda bio malen, svjež i drag, crven i razcvjetan kao klinček, gdje su te godine sada, ja sam još onda bila sasvim mlada, vrela i divlja, a sada sam već stara. Zar ne, da sam i tebi već stara? A ja se bojim one starosti, Zvonček, ljubi me, ja sam ipak samo tvoja...

Nakon časova panike, ludila i straha pred starošću, ona je postala opet nježna i draga žena s razigranim ćutilima, sva sretna i bezbrižna, sva pohlepna za užitkom.

Sređivanje knjižnice u takvim prilikama slabo je napredovalo. Pilek se više osvećivao Gavanskom, nego radio na knjigama. I sve je manje imao vremena za sebe i svoje brige.

Pilek ju je pratio na šetnje autom i na pijanke. Često je nju zahvatila divlja želja i čežnja za nečim. Oblačila je bogate večernje haljine s izrezanim leđima, pa su na cestama posjećivali one sumnjive noćne lokale. Ona se opijala kao kočijaš i plesala s Pilekom pripijena i razigrana, njihova su tiela lebdjela u dimu kao jedno tielo, dok glasba smućuje i sve je ludo i pijano do bjesnila. Ona pjeva mužkaračkim glasom, hrapavo i promuklo, a Pilek, da pojača »štimung«, razbija skupe čaše.

Vraćali su se tako pijani, a ona je spavala u njegovu krilu. Pilek je gladio njezino vruće čelo, slušao njezino pijano mucanje, i gledao u njezino lice, koje se grčilo u snu. Sada u bliedim i umornim jutarnjim satovima, kad puder i šminku znoj i danje svietlo briše, a lica stare, mlohava i naborana, ona mu se pričinjala kao »bolje stojeća« mesarica ili birtašica. Svoje male moderne cipelice je svukla, jer je žuljaju. Tiskaju je kao i mužev novac. Njezina noga je velika, ali se ipak cielu noć držala hrabro i podnašala muke. Na zavoju, poslije neke grabe, ona se trgne i probudi. — Gdje smo, oh, ta glava, imaš li što za piće, moj mali?

— Dosta je bilo noćas, odnosno jučer. Probudite se. Da li vi mislite na to, da bi Gavanski mogao saznati za naše veze, za ta naša lumpanja?

— Tiše, šofer sluša, oh, šuti, ne spominji mi ga. Tog čovjeka ne mogu vidjeti, ali šta mogu. Kad se samo sjetim, kako je on animalno dlakav. Kad se rodio, bio je sav po tielu kudrav, jest, dlakav kao majmun. To mi je sam pričao, a ja moram živjeti s takvom životinjom, zamisli. Dakle, on ne može saznati ništa više nego što zna. Neki dan bilo je jurjevo kod nas. Spočitnuo mi moje ponašanje i što sviet o tebi i o meni trača. Dobio je po cilindru i sada se ne usuđuje više ni pisnuti.

— Meni je to jako neugodno. Stid me je. Ja mu ne ću smjeti više na oči. Što će biti iz tog svega?

— Ne budi lud. Valjda te ne grize savjest. Samo si nemoj utvarati, da si oteo ženu svom dobročinitelju. Gavanski ti ne smije kazati nijednu rieč. A ti se pravi Englez, kao da ništa ne znaš. Pa tako se i on već dugo drži prema tebi. Poljubi me.

Početak travnja. Miris razcvalih voćki, šuma se počela nježnožuto zelenjeti, rese padaju i oprašuju zemlju. Sunce već ugodno grije, okapaju se vinogradi. Pilek gleda u blago zelenilo i žali sam sebe. Sve to prolazi kraj njega uzalud. Što je uradio, što je postigao? Zašto živi? Miris, opojan miris razcvjetanog drveća. Biele i ružičaste krošnje, slične velikim »buketima«. Neka tužna radost, samilostna otrovna tuga nad samim sobom.

Auto juri blatnim cestama, a njihova sljubljena tiela vidi u ogledalu šofer. Pilek shvati njegov pogled. To oko je mračno i prieteće, a crno lice stisnuto grčevito, puno mržnje.

Sliedeći put ona je radostno pripoviedala Pileku, kako je odpustila šofera, jer joj je očitovao ljubav, a kada ga je ona ukorila, on ju je počeo napastovati i groziti se, da će za sva njezina ljubakanja saznati njezin gospodin suprug Gavanski. Škandal. Takav luđak. Ucjenjivač. Tako je bar dobila neki

pristojan razlog za odpust, jer je na njega zapravo uviek sumnjala, da svaki njezin korak i pogled tužaka Gavanskome.

— A ipak ja moram biti mužkarcima liepa, kad me tako žele, i kad gube čak i mjesto radi mene.

Pilek je upitno pogleda. — To se možda i na mene odnosi?!

— Ne, za sada još ne, a u slučaju, da i izgubiš mjesto, tu sam ja. Budi uvjeren, da ćeš bez mjesta lakše, ljepše i ugodnije živjeti. Uostalom, ti si to mjesto samo radi mene i dobio, pa ako ga radi mene izgubiš, nikome ništa.

Pilek je razmišljao. — Kako to sad najednom?

— Liepo. Ti kod Fortune mjesto ne bi nikada dobio, da nije mene bilo, da nisam ja svim silama nastojala kod staroga. Tvoj otac je bio dosta puta kod Gavanskog, i sve je, naravno, bilo uzalud, dok ja to nisam saznala i uzela u svoje ruke. A Gavanski, kako je god lud za mnom, nećkao se dugo, izmotavao se, izvlačio, kao da je slutio što će se dogoditi, međutim, pravi je razlog onaj stari račun između njega i tvog otca. Znam, znam, da je tvog starog propisno nasadio, to je bio njegov prvi poslovni uspjeh, ali tvoj tatek nije jedini. Koga sve nije taj Gavanski prevario! Čak i ja sam njegova žrtva, razstavio me silom od čovjeka, s kojim sam živjela sretno i pošteno. Možda je to tebi nevjerojatno ili smiešno, ti misliš da sam ja na profitu, imam eto sve, što zaželim: novaca, slobodu, nakit, toalete, auto, razonodu, mužkarce, mislim, sve je to vrlo zabavno, ali što je u meni, to nitko ne vidi. I ti ćeš se otrovati sa mnom.

Njezina usta su crnačka, prognatska, a jaki bieli zubi krvoločno sjajni. — Da, pozdravi tateka, reci samo, pozdrav od liepe susjede, on se mene sigurno još dobro sjeća. Tako me je požudno promatrao. Sviđala sam se sigurno i njemu, ali se nije usudio dalje od: dobro jutro, dobar dan. Koliko promašenih i neizkorištenih prilika ima u životu mužkaraca.

Ona mu jednog dana predloži sasvim jednostavno: — Hoću, da budeš sasvim moj. Razumiješ, moraš sav pripadati samo meni. Uzet ćemo garsonieru u gradu i liepo je namjestiti, meni je višeput užasno ovdje i morala bih nekud pobjeći. Živjet ćemo kao muž i žena, uzoran bračni par, hahaha, šuti, krpat ću ti čarape i kuhati, ja volim malo kućanstvo, izkoristit ćemo svaki trenutak. Ja novaca imam dosta i previše, a ti me nisi još ni pokušao vurclati, ti mali moj

poštenjak, ti zapravo ne bi trebao ni raditi, zašto da se ti mučiš, dok ja kradem Bogu dane, najbolje da odkažeš starome, bit ćeš konačno slobodan i nezavisan, baš kako ti to želiš, moći ćeš raditi, što ti se prohtije, samo budi mi vjeran.

Ona je sjedila pred ogledalom u »kombineu« i mazala svoje lice svim mogućim mastima, a Pilek je gledao u njezina puna i nabita leđa s tri prsta debelim »špekom«. I čudno, on to nije prije nikada opazio, kuda je samo gledao, pa ona ima hotentotsku stražnjicu, tako da ne može ući kroz malo uža vrata. Ona ima ogromno konjsko zubalo, zapravo cieli domino, koji joj je umetnuo nekakav »drotar« za skupe novce. Počeo ju je gledati širom otvorenim očima prilično hladan i razočaran, a ona ga još uzrujava svojim ponudama.

Odbio je ponosno i srdito. — Da postanem još i makro. To valjda mislite? Da me uzdržava jedna žena? Ne, mila moja. Izbijte si to iz glave. Meni se, istina, baš ne sviđa mnogo raditi u kancelariji kod Gavanskoga, ali sigurno bi mi se još manje sviđalo biti plaćeni ljubavnik. Sada nemam baš mnogo slobodnog vremena, a onda pogotovo.

— No, no, no, sve je slično tvojoj pametnoj glavici, što si smiešan, jer ne ću reći glup, koji bi mužkarac odbio takvu priliku, kad bi bio tako sanjarski lien i toliko zaokupljen svojim poslovima.

Pileku je bilo već svega dosta. — Oh, ostavite me na miru. Meni je grozno i glava me boli. Najradije bih otišao nekuda, gdje me nitko ne bi vidio ni čuo, i gdje ja ne bih nikoga vidio ni čuo. Tamo bih bio sretan.

Došla je maserka, koja svaki dan bezuspješno gnječi i pljeska milostivino salasto tielo, i Pilek je bio sretan, što je mogao nestati.

Počeo se pomalo triezniti. Nastupila je zasićenost i gađenje. Počeo je realno gledati tu ženu, bez idealiziranja i sve vidio jasno. Ona je nimfomanka. Strastvena žena s gorućim živcima, a on je njoj samo sredstvo, da se izživi i zadovolji. U njoj već plamsa onaj posljednji plamen prije nego posve utrne, jer ona je već antikvarna, ona je u klimakteriju, ona nije više u stanju, da svim svojim propinjanjima zadovolji i priveže kraj sebe jednog mladića.

Pileku je dozlogrdilo, da joj onako razdraženoj, nemirnoj i grozničavoj bude bolničar, i to on, Pilek, koji se sam ne

osjeća baš najbolje, pa da mora uviek slušati njezine gluposti i laži, i uviek je pratiti po dućanima, kad ona kupuje. Ona boluje od manije kupovanja. Eto, čak je i Pileka htjela kupiti.

Sva živčano razstrojena, sva u paničnom strahu pred starošću, koja neizbježivo dolazi, ona je sada plakala, neutješno i žalostno pred Pilekom, i to ne za njim, nego za svojom ljepotom i mladošću, za svim onim, što je zauviek izgubljeno i što se više nikada ne će vratiti.

Pileku, osjećajnom Pileku se smilila. Ta bogata, elegantna i još liepa žena ipak je nesretna. Pokušao ju je utješiti i poljubiti, ali ona je odskočila sva divlja i razdražena. — Ne! Ne primiči se više meni! Idi, ja znam, ti si mlad, ti trebaš mladu ženu, a ja sam već stara. Ja te ne ću nikada zaboraviti, ali ne ću nikada zaboraviti niti taj tvoj postupak prema meni.

Za kratko vrieme Pilek je saznao, da se utješila, čak i pomladila. Uzela je natrag u službu onog svog odpuštenog, ljubomornog šofera.

DRUGI DIO

VII

Teku dani, mjeseci i godine. Pileku je već trideseta na leđima. Kako su samo projurile te godine, kuda se one tako žure, slieva se vrieme nekuda kao nabujala mutna voda, i odtječe i nestaje.

Trebalo bi odpočeti život nekako iznova, ljepše i pametnije, sve odbaciti od sebe, uništiti sve zlo u sebi, okupati se i očistiti od blata i vratiti se u novi život čist i mlad.

Misli tako Pilek o svom životu i osjeća, kao da je sav talog i mulj prošlih dana sjeo po njemu, težko mu je živjeti i vući za sobom na leđima neki užasni teret, uviek ga pritiskuju i dave te misli tog samorazmatranja, a nikuda ne može od toga pobjeći. Misli se njegove okreću oko jedne točke, plešu i luduju vrtoglavo u krugu, love i grizu same sebe za rep, kao što to čine mali glupi psi i mačke. Život je njegov kružnica, on je zatvoren u bezizlaznom krugu, on je izoliran, i svi su napori njegovi bezplodni u tom koncentričnom gibanju, uviek oko jedne glupe točke, na koju je vezan lancem. Geometrija! A on ju je oduviek mrzio.

Trideset godina! Pileka spopada strava i užas. Zna, da su te sve godine izgubljene, sve je nestalo nepovratno i uludo, ništa se nije u njegovu životu veliko dogodilo, ništa nije dočekao ni postigao, živio je eto dosadno i glupo, nije zapravo ni živio, nego je promatrao druge kako žive, i sebe je promatrao kao stranca u nekom bolestnom zadovoljstvu i mučenju. Čekao je, čekao kroz cieli svoj dosadanji život neki drugi ljepši i bolji život.

Imao je nekoliko žena, za koje je u prvi čas vjerovao, da su neka posebna bića, a obično se vrlo brzo ustanovilo tko su, svađao se s otcem, na koga je svalio krivnju za svoje žalosti i neuspjehe, radio je nekakav nepotreban posao bez volje i veselja, osjetio je ponekad u sebi groznu želju i strast za ko-

ječim, spavao je, čitao i jeo, i projurilo je njegovih 30 godina kao san. I što on još nakon svega čeka?

Hodaju oko njega ti ljudi, a on ih ne razumije, pozdravljaju se i smieše, pitaju jedan drugoga za zdravlje i što ima novo, a tog »novoga« nikada nema ništa, pa brbljaju o ratu, o liepom i ružnom vremenu, o malim svakodnevnim događajima i stvarima na veliko, »tračlaju«, »šimfaju«, ogovaraju, politiziraju bez uspjeha, piju, uzrujavaju se, grde i svađaju se. Žele uviek liepo vrieme, kad pada kiša, i kišu, kad je liepo, pripoviedaju o svome poslu, o ljubavi, novcu, odjeći, jelu, vremenu, skupoći i o svojim željama, pomalo i lažu, tuku se i tako žive ljudi. Neki se pričinjaju veseli, neki tužni, neki ravnodušni. A Pilek nije nikada imao smisla za takav život i uviek se ugibao tim ljudima. On je htio nešto od života, što ni sam nije znao, sigurno sve ono, što život ne može dati, i sada tužno životari sam i napušten u svojoj vlažnoj mrtvačnici.

Po ciele je dane tako Pilek uzrujan nekim glupostima, tako da postaje nesnosan i dosadan već i sam sebi, zapleće se i muči oko jedne stvari do glavobolje i omaglice, i što je kod toga najgore, ne može misliti nešto drugo potrebnije i pametnije.

On zapravo nesviestno pati radi svoje samoće i povučenosti, iako on sebi utvara, da tu svoju samoću ljubi, ali ljubiti samoću najčešće znači ne znati se prilagoditi, sporazumjeti i sprijateljiti s ljudima. Čovjek je čovjeku ipak najbliži i najrazumljiviji, čovjek zavisi o svojoj okolini, čovjek čovjeka uviek treba, zato je loše biti sam, makar je ponekad i ugodno.

Zahvatilo ga neko tužno razpoloženje. Umor, mlohavost, težina. Prošao je izpod neke starice, koja živi na prozoru i promatra prolaznike. Uz nju je psić sav biel s crnom njuškicom kao kupina. A ulicom tromo šeće krojač Žagec. Bio je taj čovjek nekad u Parizu i Londonu. Pilek ne će nikada sve to vidjeti, što je Žagec vidio. Na njegovoj firmi piše: Mickey Žagec taillor vorkshop, man spricht deutsch, on parle français, spoken english. A sada je to čovjek, koji živi od jednog »gemišta« do drugog. Na uglu je sastao trbušastog, bravarskog obrtnika Krnjića, podbuhlog purgera i notornog alkoholičara, a Pilek sad prisluškuje njegovu razgovoru.

— Vi gec?!

— Kak stari zec.

— Kuda?

— Nikuda.

— Čekajte, pemo onda skup.

Nakon toga razstat će se, a da ništa nisu rekli jedan drugome. — Je, onda Bog, lahku noć, Miško.

— Bog, Bog! Pak smo za jen dan bliže smrti.

Mickey je postao opet Miško, a nekad je vidio Pariz, dok je Pilek bio još diete. On je imao za ljubavnicu jednu otmjenu, bogatu i naobraženu damu, kojoj je znao tako majstorski laskati, udvarati i šivati kostime, da se u njega zaljubila i ostavila muža. On je stekao trokatnicu i ostao bez nje. I sve skupa nakon svega ništa. »Vi gec, kak stari zec, kuda nikuda.« Taj čovjek šeće ovuda i ne zna jadnik, kamo bi odveo svoju dosadu, on govori, samo da se govori, on pita nešto, makar zna unapried odgovor, isto kao što onaj, koji odgovara, zna već unapried svako pitanje.

— Popil sam već danas tri put po dva dečka, vruće je kak v kotlu, sad se bum još malo zluftal, a onda v postelju.

S kakvim ga je poštovanjem gledao nekada mali Pilek, dok je Žagec šetao izpod ruke sa svojom damom, kako mu je zavidao na sreći, kako mu se taj čovjek pričinjao osobit, elegantan i liep, a sada ga važe i vidi: čovjek kao čovjek, sve skupa ništa, i kako se grozno postarao, živi eto, dosađuje se, radi, jede, pije, spava i svaki je dan sve bliže smrti.

Šetnja mrtvim ulicama, a u duši se diže nešto gorko, neka bezrazložna sjeta, kad se sve oko sebe žali i sve vidi crno.

U predvečerje na sasvim prozirnom jasnom nebu ocrtava se toranj crkve svete Marije, najljepši toranj grada Zagreba, i Pilek gleda zaneseno osjećajući ljepotu one linije i onu patinu na genialno konstruiranoj jabuci. I kako je žalostno, da ljudi prolaze izpod ljepote i nitko tu ljepotu ne vidi, jer sat na tornju nikad ne pokazuje točno vrieme, pa nemaju ljudi razloga gledati ni toranj.

Plinske lampe žmirkaju, a jedna grglja i krklja, bori se za zrak i Pileku se pričini kao umirući, koji izdiše i hvata posljednji dah.

U takve dane, kada se čovjek osjeća bolestan, napušten i sam, kada bi imao toliko toga reći ljudima, a nikoga nema

kraj sebe, da ga sluša i razumije, Pilek je odlazio starome književniku i tužakao se.

Mali gradić, u kojem poznaje svaki kutić i svaku luknju, tu on živi sada već trideset godina neprekidno, i kako da čovjek ne zdvoji i ne pobjesni. Za svaki grm zna u Tuškancu, za svaku zgradu u gradu, i što se ima tu još vidjeti, što naučiti, što se zaista može dogoditi, a čovjek je privezan kao pas i ne može nikuda. Osuđen je, da tu živi i umre. Ne može nikuda iz svoje kože, ne može nikuda iz svoga grada. A osjeća, kako te godine jure, i zna, da je sav taj naš život samo potraga i jurnjava za kruhom, ženom i životom. Samo glad, pohlepa neutaživa...

Pilek je otišao već odavna u krajnost. Gleda sebe, ljude i okolinu nekakvim čudnim i nemogućim pogledom, i čovjek koji tako crno gleda i vidi iza svega konačno smrt i ništavilo, kao jedini trofej svih čovječjih nada, želja, napora, truda i muka, bezkoristnog i nepotrebnog života uobće, morao bi pograbiti odmah revolver i na mjestu se ustrieliti. Ali Pilek nema snage, da obračuna sam sa sobom i nešto još ipak čeka, iako zna, kakogod bio čovjek pametan, još uviek je dovoljno glup, da se nada, kako će ga jednom naći sreća, i da to vjeruje.

— Ja imam nešto mozga, a to je moja smola i nesreća. Za sreću, ugodan život i dobre poslove mozak je štetan, a osjećaj i poštenje pogotovo. Glupost, neznanje, bezobraznost nije nikada toliko na teret i štetu, tako neoprostiv grieh, kao što može to biti pamet. Većina umnih ljudi za praktičan život su posve nemogući, dok su mnogi glupani sasvim zgodni i sposobni ljudi. Prema svemu, bez umnih ljudi mogao bi sviet bez brige dalje liepo živjeti, dok se bez gluposti uobće ne može ni zamisliti.

Stari pisac se nasmije. — Slušaj, moj dragi, ti si pametan i, što je najgore, znaš, da si pametan, a ne možeš ništa, pa za razliku budi sad malo glup, to je pametnije zar ne, čovjek se lako može napraviti glup i svi će to rado vjerovati, dok onaj glupan baš ne može tako jednostavno i najedanput postati pametnjaković kao ti. Eto ti rješenja, pa prosperiraj.

U Pileku se nakupilo već mnogo toga, i on vječno rogobori i nešto se punta, a sve vidi užasno i gadno, u njemu kipi, on gleda drugačije nego drugi ljudi. U njegovu nemirnom, nesređenom i nesuvislom piskaranju sve vrvi od jadikovanja, vike, plača, grdnje, prezira, tuge i poruge. Kome bi

činilo zadovoljstvo, da čita nečije naricanje? A stari pisac, koji je strpljivo listao uviek tu novu i novu šalatu, u nadi, da će se iz tog dečka nešto izleći, da taj dečko, bolestan i nesretan, ipak nešto jest, počeo je pomalo gubiti tu nadu i strpljenje.

Pilek je izvadio iz džepa nadrljan nečitljiv papir. — Da čujete, što sam nadrljao. Stari se uhvatio za glavu. — Sad sam ja nadrljao. Ajd, brže, čitaj, da te se što prije riešim.

— Samo to malo. Vi ste jedini, koji moje stvari čita, i to sada, dok ih još nitko ne čita. Tu su moje misli i osjećaji umornog čovjeka. Zove se »Krug«.

»Osjetiti u sebi jasno, kako je sve oko nas bezrazložno, bezkoristno i bezumno. I dizati se s gorčinom svako jutro iz mlačnog kreveta, kad se ništa više ne očekuje i ničemu se ne nada. Raditi robski neki odurni, bezsmisleni posao, koji čovjeka ne veseli. I žderati i piti i opet spavati, samo da se narkotiziraju rane u samozaboravu. Umoran i prebijen vraćati se uviek istim mračnim, tihim, pustim ulicama, kada su fasade gole, crne i tajnovite, kad se lukavo dokučuje neka glupa i smiešna istina o prolaznosti i bezznačajnosti ovakvog jadnog i jalovog i dosadnog životarenja. Ljudi plivaju u mraku, lepršaju šišmiši oko lampe, na prozirnu nebu žmirkaju pospano zviezde. Hodati po ciele dane u krugu i osjećati oko sebe taj čvrsti zatvoreni krug, a navečer stati uviek na istu prokletu polaznu točku, s koje se ujutro pođe. A jure dani, mjeseci i godine, i sve je vraćanje u glavobolji, omaglici, umoru. Sav je život u tome, da se prave glupe šetnje, kružnice i elipse, ples oko sebe i oko neke sjajne točke, koja je zapravo samo zamišljena. Vrieme teče i slieva se nekuda u neznani ponor izgubljeno i nepovratno, bolestne uspomene plaču i plešu u glavi beznadno. Čovjek prevaren, umoran i sit života jest sliepo štene, ružno, nepotrebno i suvišno, koje cvili i davi se, jer je bačeno u zahod. Javlja se tuga, koja davi u grlu, i misao gorka i podmukla, sladka i utješna, kako bi ipak za nas bilo bolje, da nas na svietu nema, kako je sve to ogromna i kobna zabuna, pogrješka i prevara, i kako nije bilo nikakva razloga, što i mi tu kao šišmiši sliepo lepršamo, zalietavamo se u mraku, i kružimo u spirali oko neke svjetiljke, koja će se u praskozorje sama ugasiti...

Stari ga prekine. — Tako će se i tebi pamet ugasiti. Ajd' prestani. Dosta je. Sve na isti kalup...

Pilek se naškubi tragično. — Pa tek sam počeo. Dobro. Nije mi žao, ne trebate slušati. Vjerovao sam, da sam u vama našao čovjeka, koji me razumije... Utaknuo je demonstrativno papir u džep. — Morate znati, da se ja već odkada silim, da ne pišem, ali šta, kad mi vrag ne da nikad mira. Stalno si sugeriram, da ne znam pisati, počinjem pomalo i vjerovati, da sam slab, nemoćan i glup, pa se pouzdano nadam, da ću se s vremenom riešiti svega tog, bezplodnog i nepotrebnog črčkanja, sumnjanja, grižnje i postati slobodan čovjek. Ali zašto me vi još kudite, prezirete, ponizujete, omalovažavate, podcjenjujete, kada se već i ja sam podcjenjujem, kad sam sâm sebe već dotle dotjerao, da i ono, što sam mogao, više ne mogu. A zar vi mislite, da to ne boli i ne žalosti?

— Dragi moj, ja nisam psihoanalitičar, psihiatar. Takvo tvoje ponašanje i pisanje ima očito neki čudni razlog u tvojoj psihi. Što ti pišeš sve manje, to bi bilo još dobro, ali ti pišeš sve slabije i slabije, a to znači, da moraš jednom prestati sa svojim radom. Pišeš grozno, jer ti ne živiš dosta realno, da bi suzbio ono, što je bolestno i štetno u tebi, sve ono, što samo tebi škodi, a ne drugima. Za tebe ne postoji pritisak niti onaj osobni, ti sebi slobodno dopuštaš sve, što ti padne na pamet, ti i ne pokušavaš svladati sve one anormalne misli, želje, slike, onu zbrku, što buči pod tvojom ravnodušnom maskom, a ti bi to morao sve odbaciti već radi sebe. Ti si rođeni samoubojica, siromaček, veliki nesretnjaković, ali ne tako veliki talenat. Pa ti si na najboljem putu, da dospiješ na Mirogoj ili u Stenjevac, a šteta bi te bilo, ti bedaček moj. Pročitao sam onaj tvoj novi roman, svoj talenat razsipaš bezkoristno i sam znaš, da ideš krivim putem. Već sam naslov: Putovi u mraku, jasnije kaže i od samog sadržaja, da si ti izgubljen u tami, da lutaš, i ja se iskreno bojim, da ćeš se u onoj guštari i crnini rieči sasvim izgubiti za sebe i književnost. Tvoja agresivnost, galama, mržnja prema svemu i svačemu, ono infantilno neprijateljstvo i halabuka i surovost, to mladenačko samozadovoljstvo za rušenjem, za nečim novim, za originalnim, to je zapravo neka nastranost, ali to treba svladati. Ti ne prezireš samo druge, nego i sebe, ti si grub i prost i prema sebi, ti sam sebe mrziš i mučiš, ti si melankoličar, razciepan sam u sebi, hipermoralan i lascivan, pornograf i asket, fanatičan i triezan. Ti naivno žurnalistički napadaš čak svoj rodni grad, njegovu glupost, mizeriju, grandomaniju i okrutnost, i tako

si daleko već došao, da zamjeravaš Zagrebu, što na svakom koraku ima javni sat, (koji naravno ili nikad ne ide ili nikad ne pokazuje točno), a nigdje zahod. Ja bih ti htio reći, da ti želim dobro i da govorim samo za tvoju korist, kada ti ne bi bio ti, Zvonko Pilek, cinik, svadljivac, bezobraznik, koji već misliš, da je to samo fraza, licemjerna i podla, samo da ti zamažem oči. Zar ne, da tako misliš? Tebe su razkrvarili oni prokleti krvoločni pojedinci, ali takvih hulja ima u svakom narodu i u svakom gradu, na svim točkama zemlje od polova do ekvatora. Ti moraš zaboraviti sve nepravde i poniženja, pa ćeš jednom ipak sresti prave ljude na svom putu kroz svoj život i sigurno ćeš promieniti svoje loše mišljenje o ljudima i životu. I sada, glavno da ti kažem: svaki veliki književnik postao je velik kroz svoj narod. Svaka je umjetnost u prvom redu nacionalna. To se tako jasno vidi baš u ruskoj »internacionalnoj, kolektivističkoj« književnosti, a ti to ne znaš...

Novi roman, stari ukori. Zadimljena krčma. Pilek prenosi svoje rukopise kao mačka svoje mlade. Ali nigdje im ne može naći mjesto.

Stari je postajao sve više nerazpoložen, čak i srdit. Glas mu je nervozno ječao, i Pilek se skoro prepao. — Dragec, iskreno da ti kažem ti si fantastična lienčina, darovita vucibatina, iz kojega nikad ništa pošteno. Ono sve tvoje frivolno, revolucionarno, konfuzno, sve skupa ne valja. Nosi se, nesrećo! Uviek tešeš jedno te isto, nikad ništa novo, ni originalno. Ona tvoja sumnja, sumnja u sve, u sebe, u okolinu, u nebo i pakao, u razloge svog postojanja, u svoju umjetnost, ta osjetljivost i ta grubost, pa kletve i molitve, obtužbe i obrane, histerički grčeviti smieh i plač, ta vječna galama i mržnja protiv svega i svačega, glupa iskrenost i bludničko svlačenje, to zdvajanje nad samim sobom, surovo podrugivanje, prostota, grižnja savjesti, to je sve skupa zapravo bolestno u tebi, tvoji živci nisu u redu, ti s tvojim rukopisima trebao si otići ne meni, nego psihiatru.

Pilek se usudio protusloviti. — To vi mislite, ali ne ja. I mržnja i bol stvara. Stari ga prekine i nastavi govoriti dalje, dok je Pilek mislio podmuklo: »Pazi ga, pazi, iz njega govori pravi književnički jal, kenjac stari, glumac, aha, senilan je već, tvrda stolica, a ja pišem i tresem kao iz rukava,

tko mu je kriv, sam je konfuzan, da ne zna, gdje mu je već glava, niti što je imao za objed. Jalnuš stari!«

— Zar ti još uviek ne shvaćaš, da se tako pisati ne može. Mi smo malen i zarobljen narod, mi trebamo jakih i odvažnih ljudi, da nas izvedu napolje na sunce, na zrak iz naše tmine i tamnice, mi se ne smijemo gubiti u pljuvanju i blaćenju svega onog najmilijeg i najsretnijeg, svega onoga, što čini jedan narod narodom. Mi svi očekujemo zoru i uzkrs sviju naših želja, nada i težnja, i dok svi vjeruju, ti sumnjaš.

Sloboda, kao jedini izlaz iz svih naših patnja i stradanja, sloboda, koju očekujemo razkriljenih ruku, kada se sve rješava i postavlja na svoje pravo mjesto, ti, ti izrod, čak i slobodu sa svojom nemogućom, bezstidnom jezičinom i pogledom ironiziraš. Mi smo mi kroz našu snagu, kroz ljepotu naše domovine, kroz taj potlačeni narod, i vjeruj, da su oni prije nas tako žalostno i pogubno gledali, nas već odavno ne bi bilo. Ako se smije i može nekoga napadati, ako je to opravdano i potrebno, onda napadaj one, koje ne smiješ i ne možeš.

Jedan narod, kome se ne priznaje, da je narod, koji živi u jednom užasnom i neodrživom stanju, zarobljen, osramoćen, okraden, kada se puca u seljački narod, kada se služe zadušnice za petnaest ili dvadeset ubijenih ljudi najedanput, a na tim zadušnicama pogiba ih još toliko, kada su prepuni zatvori naših ljudi, kada ljude tuku javno na ulicama, što se zapravo može tom napaćenom, nesretnom narodu zamjeriti, kakav je, i kakav nije, da nije dobar, nije radin, nije pametan, pismen, triezan, bogat, kad je ono glavno tu: nije slobodan!

Ljubav prema svojoj domovini i svome narodu, to se ne može samo tako pogaziti, to je tu u nama i teče snažno u našim žilama. Što domovina više pati, mi je više ljubimo. Treba osjetiti i oslušnuti onaj drhtaj u sebi, onaj sveti zanos, vatru i uzbuđenje i znat ćeš, da si i ti Hrvat, siromašan i tih, šutljiv i strpljiv Hrvat, koji u svome jadu, biedi i sužanjstvu grize sam sebe, urla i viče sam za sebe, plače nad sobom i zdvaja. Ali ljudi, koji su dotle dotjerani, da očekuju smrt ili slobodu, oni su jaki, uztrajni i muževni.

Primiče se veliki blagdan: Sloboda. To će biti velika i slavna sunčana svetkovina, puna mirisa razcvjetane lipe, kada vijore naši barjaci, pjeva se naša pjesma, lepršaju latice ruža, a glasba plače i smije se u žilama. Sve je zanosno i

veselo, sva su lica sita, zadovoljna i sretna, sunce gori na bojama naše trobojke. Sve drhti, sve kliče, pune su ulice svjetlosti, sreće i ljudi...

U Pileku je nešto zadrhtalo, a oči mu postanu suzne. — Ja sam izgubljen, ali nisam kriv. Život...

Pisac se zagledao u njega svojim starim mutnim očima. Sitne kapljice znoja probijaju mu čelo i blistaju srebrnasto. — Ti si nesretan, znam, ali mlad si, koliko, samo trideset godina, oh, tako mlad, divne godine, ja svoju nesreću nosim već šestdeset godina po svietu i nikoga ne krivim zato. Šuti i čekaj. Pij!

Pilek nije imao majke. A u nekim časovima života čovjek ima neodoljivu potrebu za nježnošću, želju, da se izplače na nečijem krilu, da zagnjuri lice u nečija prsa, da se izjada i sakrije, samo da ništa ne vidi i ne čuje. On često otvara zlatni medaljon, u kome je blieda sličica njegove majke, koju nije poznavao. Liepa, sjetna i ponosna žena sa starinskom frizurom u visoko zatvorenoj bluzi.

Upoznao je Pilek neku malu, i bio je odmah na čistu, da je to obična svakodnevna ženska, bez nekih kompliciranih životnih pogleda, intelektualno i fizički nezanimljiva, bez nekog posebnog ženskoga čara. Znao je Pilek, da ona ne vidi dalje od nosa i ne misli dalje od nove haljine po modi, sa željom, da ima pomadu, puder i ruž i osiguranu budućnost: uhvaćenog i ukroćenog muža s namještenjem. Ali u nuždi vrag i muhe jede, i možda ga baš takva izlieči i spasi.

Pilek se pokušao zabaviti, izgubiti i zaboraviti u sastancima s njom, u brbljanju s bonbonom na jeziku; on šeće s njom, vodi je u kino i zna i vidi jasno, da to ipak ne ide. Pilek na svaki sastanak zakasni, jer cielim putem razmišlja, bi li išao ili ne. »Što ću ja s njom? Što ja mogu govoriti s njom, vodi je u kino i zna i vidi jasno, da to ipak ne ide. da govorimo, kad ona vječno sjedi u kinu ili u crkvi, a ja u kazalištu ili birtiji. Dražestna je, kako to već žene jesu, kriešti kao svraka i hoće sve, što vidi. Po cieli sat može govoriti kao političar, a da je ne zaboli jezik. Mi govorimo u zrak, padaju između nas neka sama pitanja i pitanja na odgovore, da se pokrije šutnja i praznina, sve tako neiskreno i

licemjerno, i na koncu ništa nismo jedno drugome rekli ciele večeri, i sve je tako glupo.«

A opet ga nešto u njemu pametno upućuje: Sa ženom se ne filozofira, samo riečima nikuda se ne dolazi, mužkarac, koji nije kraj žene mužkarac, aktivan i poduzetan, ili je glupan ili ga ne zanima njezina ženskost, a žena ga prezire u svakom slučaju. Ženu treba cielivati i onda mora šutjeti.

Ona je cvrkutala kao ptičica. — Ja volim tišinu i mir. Poznajete li Krizmanića?

Pilek se češe po glavi nervozno. Opet duga i dosadna pripoviest. A ona voli mir. Mali ptič, veliki krič. — Ne, sigurno ga ne poznajem.

Ona oživljava i sva trepti. — Krizmanića, Krizmanića ne poznajete?

— Ne, odkuda, ja uobće nikoga ne poznajem, niti mene itko poznaje, samo ako ne mislite onog bistričkog župnika, starog opata ilirca Krizmanića, ali ni njega, vjerujte mi, nisam imao čast osobno poznavati.

— Ne, ja mislim onog debelog Krizmanića, pristava.

— Ne.

— On je najdeblji pristav u Zagrebu. Sjetite se, sigurno ste ga već negdje vidjeli?!

Pilek se zgraža i čudi, kako je ta ženska glupa i što ona zapravo očekuje, da joj odgovori, što će doći iza tog najdebljeg pristava, koga bi morao poznavati cieli Zagreb. Pilek se ipak snađe, naravno, mora glumiti zanimanje, diviti se i malo nasmijati, možda ne bi baš loše bilo, da dometne i neku otrcanu poredbu: oh, valjda je debeo kao sriemsko prase i glasno se čudi: — Ma nemojte, što ne kažete! Pa što je za Boga miloga s njim? Glumi tako Pilek zanimanje i osjeća kako glupavi.

— Ima vam on 150 kila žive vage.

Pilek nije nikada imao smisla za takve debeljke. — Dosta.

— I prek dost. Debel je kak pokojni Rabus.

— Ni Rabusa nisam nažalost poznavao. Oprostite.

— On kad vam hoda, sve se zemlja trese, a kad kihne, čuje se u treću ulicu.

— Tko? Pokojni Rabus?

— Ma ne, Krizmanić!

— Mene mužkarci uobće ne zanimaju, ni debeli ni suhi, nego više liepe žene.

— Debele? Pa sada je baš nekakva putujuća izložba. Debela Roza je u Zagrebu sa svojih 240 kila. Najdeblja i najteža žena na svietu.

— Fuj! Fujtajfl!

— Da vam je ta za ženu.

— Pustite to. A što se onda dogodilo s onim debeljkom? Možda si je dao u Beču salo vaditi ili da ga nije šlag trefil?

Mala skoči. — Ne daj Bog!

— Nego? Možda ga je kupila kakva tvornica suhomesnate robe, jer sigurno bi dao odličan material za kobase? Ili fabrika sapuna? Samo ako ga nisu uhvatili ljudožderi?

— Kako možete biti tako bezosjećajni. Ujna bi umrla od žalosti.

Kakva pak to ujna? Koliko je težka?

— Normalno, oko 60, 70 kila. Htjela sam samo reći, da je on moj ujak i volim ga.

— Pa to sam jedva dočekao. Vrlo zanimljivo. Dakle, pa što je dalje?

— Što, najdeblji pristav u Zagrebu je moj ujak Tonček Krizmanić. Zgodno, zar ne?!

Sjedili su na Jurjevu groblju. Mrak, nebo puno zviezda, svietla na Šalati, čempresi se crne, a ona neumorno jaše i tjera dalje svoje. Prokleti klopotec. Pilek, da je ušutka, zagrli je, s jednom jedinom posve čistom željom u sebi, da joj zatvori ta brbljava usta bilo čime, makar i poljubcem, ali ona se lukavo spretno i hladno izvlači. — Mir, prste k sebi, ja nisam od onih. Budite pametni.

Pileku se posklizne ruka sasvim nehotično po njezinoj svilenoj haljini. — Volite me? Bar malo? No?

Mala je odgurnula njegovu ruku sa svoga koljena. — Volim vas kao luk u očima. Primirite svoju burnu krv. Ženu treba poštivati. Uostalom, mislite li vi ozbiljno...

Pilek je izgubio s njom tjedan dana, pa mu je to davalo pravo, da joj surovo kaže: — Draga gospođice, vi nemate ništa žensko u sebi, žensko u pozitivnom smislu rieči, osim taj svoj pogani ženski jezik. Laku noć!

Vraća se Pilek s posla i hoda gradom. Ljudi vrve, sve nekuda ide pokraj punih izloga robe, ljudi sjede u kavanama, bruji žamor, jure automobili i tramvaji, a Pilek ide. Pilek ide tako svojim rodnim gradom i gleda kuće, ljude, žene, kola, izloge, žurbu, promet, korača umorno u onoj bujici množtva posve sam i posve sigurno zna, da nikoga ne će sresti, nikome poznatom stisnuti ruku, on zna, da ništa ne će vidjeti novo i neočekivano, on ide, a zna, da nikuda ne ide, nego kući. Solidan čovjek: iz posla kući, iz kuće u posao, i to je nekakav život.

Na Jelačićevu trgu mali kumeki i kumice prodaju cvieće. Deru se prodavači novina. Nekoliko prodavača naranača i limuna bježe pred stražarima. Čovjek u poderanom fraku, s mastnim »halbcilinderom« na glavi i velikom ružom u zapučku, u cipelama bez peta, hoda ponosno, a na licu razlio mu se blagi smiešak. Svi se za njim okreću i smiju, a čopor fakina vrti se već oko njega.

Postajkuju i šeću ljudi, a Pilek ne zna zašto bi stajao, koga bi čekao, zašto bi baš ovdje šetao. Ulica se crni od ljudi, koji se oprezno zaobilaze kao mravi i sve izgleda kao neki užurbani i smušeni mravinjak.

Prošla je liepa žena sva u mirisnom oblaku, putena i nevina, tako da je Pilek odmah poželi, njegove zamišljene oči sukobe se s očima nepoznate žene. Onda spazi nekog previše elegantnog i zavidno prati očima njegovu partnericu, divno građenu djevojku sa strukom tankim kao u pčele i umiljatom glavicom. I razmišlja, kako netko ima vražju sreću, da mu u šake padne prekrasna žena i paradira s njom po gradu ponosno. A Pileku nijedna ne će doći na ljepak.

Zabrinuto šeće ulicom nova »Šene Lizi«. »Šlajer« preko očiju, našminkani obrazi, ljubičaste čarape, čudna predratna moda. Vodi nekog nakostrušenog seoskog bundaša, kao da je najljepši hrt. — Jeste fidla majne švarce pilicu, šuta noka, kurtast rep? Njeka svića šetati...

Toj smiešnoj čudakinji izgubilo se pile, pa je sva izvan sebe.

Svietla se pale, a Pilek zaokrene u svoj Gornji grad i opet zna, da se ništa nije dogodilo tog dana, ništa, što bi promienilo ili bar malo razvedrilo njegov dosadanji pospani, tmurni i jednolični život.

Prošao je opet jedan dan i sutra će opet biti isto tako, a i preksutra, ništa se ne će veliko i značajno dogoditi, prolazit će dani, i ti se dani slažu i redaju jedan za drugim, i to je cieli kalendar, dosadan i glup stari kalendar, koga nikad nitko ne će prolistati niti saznati, što je jedan Pilek u svom životu propatio.

Odšetao je u Tuškanac pokraj stisnutih parova i zastao pred skupljenom dječurlijom, koja motre u izlogu trgovine životinja malog majmuna u krletki. Majmunčić se češka nepristojno, pomno pretražuje svoju dlaku, okreće leđa znatiželjnim gledaocima, djeca bubnjaju po staklu, majmunčić digne nogu, grebe se, i sigurno mu je već cieli život dosadio, ali se ipak hvata ručicom za šibku i gimnasticira malo, a onda čuči i gleda gledaoce, njegovo lišce i one žmirkave očice su turobne i pametne kao u čovjeka.

U Pileku je bolestna i plačna tuga, a sada ga još više raztužuje ta zarobljena, siromašna životinja. To malo stvorenje željno je slobode, ono žudi za zrakom, za ogromnim prostorima prašume, a tu je osuđeno, da skapava u tom kavezu. Tko je mogao imati takvo srdce, da tu živu, veselu i slobodnu životinju zatvori iza rešetke, da čeka kupca?

Pilek hoda poznatim alejama Tuškanca. Ništa se nije promienilo, sve ostaje uglavnom uviek isto, evo, baš pod ovom platanom razbio mu je glavu Divjak, a na onaj bor su se penjali. U onom vrtu ima ranih jabuka, sladkih petrovača, a tu se osušio onaj orah. One jabuke »lederice« više nema u vrtu, posječena je.

Posagrađene su vile na Krešićevoj livadi, gdje su oni ljeti ležali u visokoj travi i sanjali o ženi. O nekoj izvanrednoj ženi, koju nije sve do sada sreo još ni jedan od onih balavaca, niti će je ikada sresti u životu, a Pilek sada zna, da je mladost zato liepa, jer je bezbrižna, jer vjeruje, nada se i ništa ne zna. Brali su majčine suzice, kidali su latice ivančica, da — ne, da — ne, tukli su se i naganjali. A sada je sve samo uspomena i sjeta.

Po mraku se Pilek vratio kući i dugo slušao zvona i korake po pločniku. Tika ura. Intenzivno čuje tikanje ure u sobi i negdje u mozgu. To vrieme leti, i već je ponoć. Pilek se prevrće po krevetu budan, odbijaju satovi na Markovu tornju, ulazi već dan u sobu, a on misli i misli. A možda je sretan

onaj, koji ne misli, možda je za vlastitu sreću dosta, da se ne misli o vlastitoj nesreći...

VIII

Pilek hoda mrtvim ulicama. Dugom ulicom dolje, Mesničkom gore ili obratno. Svaki dan jedno te isto. To je dosadna šetnja u krugu, bezglavo lutanje, kad ništa novo ne vidi, ništa novo ne čuje.

Umoran se vuče izpod crnih fasada u tmini, prljav i zgužvan kotrlja se mokrim pločnikom, sav polomljen u tom krugu posrće do vrtoglavice, očaja i ludila. Nikoga nije sreo, nitko nije njega, niti on nije nikoga vidio. Svaki dan ipak ide s nekom pritajenom nadom u taj krug, a vraća se umoran, mrzovoljan i razočaran.

Zašto zapravo živi, koga čeka, što se nada? Nešto veliko i slavno trebalo bi doživjeti, nešto svietlo i sjajno, nešto, za što se izplatilo roditi, raditi, čekati, patiti, živjeti i umrieti, a sve je pak samo lutanje, beznadno čekanje, danju, da već padne noć, noću, da već jednom svane dan.

Dugo, dosadno nestrpljivo čekanje nečega, kad se zapravo ništa ne dočekuje, čak niti smrt. Vrieme leti izgubljeno, leti i gubi se nekuda nepovratno, a Pilek osjeća, kako se i on gubi i utapa u mraku.

Svietla sjaju, bujica nepoznatih ljudi struji svietlom, radostnom ulicom, trube automobili i klize nečujno, sve se nekuda žuri i kreće. Pileka spopada želja, da stane nasred ulice i vikne: — Čekajte, stanite, ljudi moji, kuda idete? Možda bi ih i zamolio: — Uzmite i mene sa sobom. I ja bi htio živjeti i veseliti se.

Nigdje ne sresti čovjeka, a ljudi prolaze, zakopčani, zabrinuti, tako blizki i tako daleki. Među njima živjeti sam, izgubljen, stran i nepotreban. Nešto žalostno, gorko, plačljivo kljuje u Pileku. Zašto da i dalje živi? Kome da reče, da se potuži, kako ga sve vara. Kome da se izjada, na kome da se izkali?

Mrtvi dani, tako pusti, žalostni i jednolični. U njemu kipi, u njemu nešto biesno ruje, grize i buči, a sav je ipak miran, tih, pokunjen.

I te noći sreo je nju. Ženu, koju ljubi i želi već nekoliko tužnih godina, punih žudnje. Ona jedino mogla bi mu pružiti, što nijedna druga žena. Ona bi ga mogla nanovo oživjeti.

Išla je sama ulicom s crvenim cvietom u kosi, njezino se tielo gibalo strastno, izazovno, a riedki su prolaznici pogledavali za njom. Kako to njezino tielo vabi, smućuje i draži. Kakvi su u nje bokovi i kakve noge! Pilek proguta pljuvačku, a lice mu postane mrtvačko.

Pod zrinjevačkim platanama sve je pusto, samo neki pijanac ili bezkućnik spava na klupi. A ona se žurila alejom sama. Pilek je poletio za njom, stigao je, i sad hoda uz nju malo plašljivo i neodlučno, ali kako je znao, da mu se takva prilika nikada više ne će pružiti, nagovori je molećim pogledom svog žalostnog lica. Ona se smijala bezsramno u sav glas.

— Što je mali? Oh, kako si smiešan, oh, da se vidiš u ogledalu, no hodi, što se bojiš!

Pilek je zinuo preneražen i malo razhlađen. Kako je to ipak išlo brzo i jednostavno, skoro bez ikakvih ceremonija, pa Pilek se zapravo odmah trebao sjetiti, da je ona demokrat, žena suvremenih nazora. Sada, kad je konačno s njom progovorio i upoznao se, ujedno se i razočarao i požalio sve one svoje puste godine čežnje i bojažljivosti, kad joj se nije usudio ni približiti. A skoro ga odbijala od nje ta njezina razgovorljivost, i ta lakoća, kojom je ona u noći progovorila s nepoznatim mužkarcem. Postao je ljubomoran, jer tako bi ona možda progovorila i s drugim kojim mužkarcem, možda je njoj i svejedno, da li je uz nju baš Pilek ili netko drugi. Pokušao se obmanuti i utješiti. — Vi me poznajete, zar ne, vi ste opazili, da sam vas često pratio, moji pogledi su vam sve rekli...

— Imaš li novaca?

U mraku su njezine bjeloočnice sablastno kolutale, a crne zjenice piljile su oštro. Pilek se užasnut i drhtav dao odvesti u njezin stan.

Nije bila nikakva kneginja. Propisno mu je očistila džepove, a ujutro ga izbacila iz kreveta, dok ne dođe još njezin dečko.

Pilek je izkusio jedno razočaranje više, i cieli je taj tjedan nabrajao sve, što ga odbija od nje. »Na stranu, što je ona prostitutka, nije me baš dražilo ništa, da je kneginja, ali ona

mi nije dala, što je njezino tielo obećavalo, što sam se nadao i sam sebi sugerirao. I skupa je beštija. Kad bi je čovjek htio imati kraj sebe, morao bi postati pronevjeritelj, razbojnik ili milijunaš. Ah, te žene, jedna vriedi groš, druga pet krajcara. I onda to još: dok je bio balavac od 10, 15 godina, sviđale su mu se jake starije žene (recimo tako od trideset do četrdeset godina, a ne njegove vršnjakinje), a što je stariji, sve mu se više sviđaju mlađe, tako da je sam sebe već uhvatio, kako se naslađuje i samim pogledom na djevojčice, na onu piletinu. I da li to znači već starost? A najžalostnije kod toga jest, da se on ne sviđa ni starijima ni mlađima. Strašno! Ni debelima, ni mršavima.

»Srdce mi plače, lice se smije. Nikad se u životu nisam namjerio na poštene ljude; a ti ljudi možda ipak postoje, nisam se namjerio niti na poštenu ženu, koja je ipak negdje tu, mora biti tu, ja je tražim, i Bog zna, da li ću je ikada naći?«

Pevec, pravdaš i »luftinšpektor« sada je elegantan, »bolje situirani gospodin«, i zimi i ljeti nosi gamaše, kicoš s manšetama, prstenjem i zlatnom narukvicom i odielima »engliš« po najnovijoj modi. Prilično se utovio i užasno miriše, kao da vuče za sobom cielu parfumeriju. Pod rukom tegli ženu, baš ne krasoticu, ali zato bogatu ženu. Uviek se tako nedostatak nečega, nadoknađuje nečim drugim. Priroda ne dieli svoje darove pravedno, ona je predarežljiva ili preškrta, ali uviek što ne daje jednoj strani, daje na drugoj. A stari ljudi su znali reći: — Uviek vreća nađe zakrpu.

Pevec hoda ponosno i samosviestno, imitira majmunski dostojantveno nekakve manire i otmjenost. Sve je na njemu uobće imitacija i loša kopija. Još od najranijeg djetinjstva on je htio biti pametan, ozbiljan i velik. Kako je samo važno znao govoriti i oponašati. I sve, što on i sada govori, misli, radi, njegov način govora, njegove kretnje, hod, oblačenje, sve je to zbrka i konglomerat ukradenog, majmunski prisvojenog od mnogih i mnogih, ali to, kako god i talentirano uzeto, čast, to se mora priznati, ipak konačno sve skupa postaje glupo i smiešno.

Pileka nije ni pogledao. A morao ga je vidjeti, jer su mu oči gledale sa strane tako naivno. Ušao je sa ženom u taksi,

a Pilek ga ubija pogledom. »Propalica. Ženitbeni varalica. Hohštapler.«

Kada ga je Pilek jednom opet vidio na terasi kavane, gdje lista francuzke novine, makar francuzki ne zna, došao mu je iza leđa i jednostavno ga uhvatio za rukav, a na uho mu zadrečao: — Čekaj, ne bježi, što je to, ti kapitalist? Buržuj. Ti, koji jedeš s velikom žlicom i kupuješ svojim šocama, pardon, metresama zlatne noćne posude, dok mi, najbolja većina, gladujemo čekajući svoj veliki dan, kada će poteći krv, mlieko i med...

Pevec se u prvi čas prepao i neugodno stresao, a onda mu se lice razteglo u ljubaznu, uljudnu grimasu. — To si ti! Pilek, oho, oho, tko bi te prepoznao, tko bi se nadao! Suh si još uviek kak trlica. Sjedni, ti canšteher, makar sam baš sada htio otići. A što, kako je, da li još uviek pišeš, mani se ćoravog posla, znao sam, da se ti nikada ne ćeš afirmirati, preslabe si volje, a koliko ima kod nas dobrih pisaca. Slušaj, reci mi iskreno, je li istina, što se priča o tebi i Gavanskici, kakva je to zapravo baba, čuj, kako je baš na tebe nabasala, drugi na tvome mjestu znao bi je malo bolje oskubsti, nisi znao, izkoristiti priliku, što, za koliko si je opalio, što bi ti čovjek rekao, ja bih joj založio barem pelcmantl, pa ono krzno vriedi barem sto hiljada, ali ti si uviek bio nespretnjaković, sentimentalan, melankoličan, nesposoban i mlitav, a sada je prekasno. Čuj...

Pilek ga je pustio, da se razpituje i izlaje, a onda on njega obaspe pitanjima. — Da, mi se bunimo i uzrujavamo, dok ništa nemamo, a kad sami nešto stečemo, onda smo tiho. Mladost je uviek naivna i revolucionarna. Upamti: stvarati i razarati nije isto. Rad, rad, rad, i opet rad, a ne ljenčarenje, konstruktivan rad, to je sve. Tko bi sve rane zaliečio i sve nepravde ublažio. A dobro činiti nije uviek dobro. Pomiluj sirotu na svoju sramotu. Imao sam gorko i skupo izkustvo s ljudskom nezahvalnošću i glupošću.

Pilek se zgraža i divi. — Ma nemoj! Šta ne veliš!

— Život je život. Na stvari je to: Čovjek ne smije kleknuti dolje na zemlju četveronožke i nuditi svoja leđa nesreći, da te zajaše. Čovjek ne smije gledati unazad nego unapried. Trabunjamo mi koješta u mladosti, utuvljujemo nešto gluhoniemim glupanima, i nitko nas ne razumije i ne čuje, i dobro

je, da nas ne razumije i ne čuje. Gluha, sliepa i podmukla fukara s užasnim zvjerskim instinktom propast je za civilizaciju i kulturu. Treba se pomiriti sa životom i stvarnošću i uzeti kao da je sve, da ne može biti bolje. Mi, koji nešto posjedujemo, ne možemo eksperimentirati sa svojom krvavo stečenom imovinom. Mi ne možemo promieniti sviet i učiniti ga boljim. Ma kakve vražje ideje, jest, ja, koji sam se mučio, ja ću dieliti fakinima; ništa nikome ne pada gotovo u usta; nešto se govori i pripoviеda, a neki glupan vjeruje, tko mu je kriv. Gdje smo mi od toga i što zapravo znače one relativne, čudnovate, zamršene i maglene rieči, za koje se sjedi po kaznionicama: pravda, sloboda, ljepota, jednakost, raj? Nitko im ne zna pravi i točni smisao, odnosno svaki im daje smisao po svojoj želji. Deklamira se i galami, a vjetar nosi, tako je to nekako, a sada moram ići, oprosti, imam posla...

Pilek ga pritisne na stolicu. — Čekaj, dakle ti si zato prije napadao bogate, jer si bio siromašan, a sada napadaš siromahe, jer si bogat. A, će bi tak?!

Pevec se digne. — Takvi razgovori ne vode ničemu. Imam neki poslovni sastanak, nemaš pojma, kakve čovjek ima brige s prokletom kućom i stanarima, kakvih sve ljudi ima na tom svietu, zdravo, živio, drago mi je bilo. Nije mi nešto dobro u želudcu, posiedit ću naskoro, a ti ako dobro vidim, ćelaviš.

Pilek se ceri i uživa. — Šta ćeš, magarci posive, pametni oćelave. O Bog, Bog, rukoljub milostivi supruzi, gle, gle, i zlatnu vuru imaš i lanec, to ni kaj god, a što je s nasljednicima, požurite se, konstruktivan rad, a sada, zdravo, ti cinik lajavi, ti filistar, hausher, sretan si, što sam ne znaš, što si sve. Uh, što si sposoban lopov, ja ti se divim, nema tu šta, trebao si svršiti u Lepoglavi, a ti ćeš u vlastitoj peterokatnici. U svakom slučaju primi moje saučešće.

Razgovarali su kao stranci i pobjegli jedan drugome izpred očiju.

U jedno vrieme činilo se i samome Pileku, da ga je netko lupio mokrim obojkom po glavi. Pravio je gluposti, pijančevao, svađao se i nigdje nije imao mira.

U njemu izkrsavaju samo pitanja: Zašto živi, zašto radi, zašto je na svietu? Kome treba njegov život, njegova patnja

i bol? Kakav smisao ima zapravo taj život, kakva je tu svrha, što se on muči? Zašto je život tako krvav i zašto je sve postavljeno na glavu? Zašto ta okrutnost i međusobno proždiranje?

A kada bi sve na tom svietu bilo dobro i liepo, da li bi to uistinu bilo i za njega dobro i liepo?

I kakav cilj da ima u životu, kada ga nikakav postignuti cilj ne može zadovoljiti, niti mu dati veselja i snage za život.

Te zamršene, čudne i dosadne misli, ta grozna i luđačka analiza samoga sebe, kad se čovjek osjeća prevaren i nesretan u životu i svuda oko sebe vidi krvavu laž, prevaru, grabežljivost. Sve je bezsmisleno, sav rad, žrtva, stradanje i bol, i nitko nikad ne će saznati, koliko je izcurilo Pilekovih suza, žuči, krvi i znoja uzalud.

Svu krivnju bacao je na druge s nekim bolestnim užitkom, da pati zbog drugih, on strada zbog tuđih podlosti, svinjarija, bezćutnosti, svi su mu krivi i dužni, a nikada nije pomislio, da je možda on sam nešto kriv. Osjećao se kao tuđa žrtva, a bio je ipak žrtva samoga sebe.

Taj smeteni Pilek je lien, mlitav i nespretan, vrti se vječno oko samog sebe, a zapravo i voli onu svoju tugu, bolećivost i nesreću, on bi možda bio najnesretniji čovjek na svietu, kada bi bio sretan. On voli zdvajati, jadikovati i tužiti se, on uživa, kad plačno uzdiše: — Kako nije nikome potreban, kako ništa ne zna, kako ga nitko ne voli, i kako ga je Bog i vrag napustio. Cieli svoj dosadanji sirotinjski život čeka u smradu, gadu i oskudici neki drugi život, tako različitiji, bogatiji i ljepši od prošlog života.

A oko njega stalno lebdi i šulja se misao o smrti. I sve se više sam uvjerava, da je to jedini izlaz. Među melankolicima ima mnogo nesviestnih samoubojica. Koliko puta je Pilek stajao uz jureći tramvaj i osjetio u sebi nerazumljivu želju, da stane pred tramvaj. Mnogo je puta razmišljao o smrti i osjećao neki posebni užitak. A sada sam sebi zabija u glavu, da je smrt liepa i da cieli svoj život čekamo i nesviestno žudimo samo Nju. Stari Pilek je također govorio: — Sve, što živi, mora i umrieti. Pod uvjetom, da umremo, mi smo se i rodili.

Odšetao se Pilek u tim težkim i sladogorkim mislima u neki dućan, izabrao klubko deblje, jače špage, razpitao se o

čvrstoći, a trgovac je ljubezno hvalio: — Budite bez brige, domaći proizvod, najbolja kvaliteta, vola možete na nju objesiti mirne duše.., i odšetao se opet kući, sav omamljen, uzbuđen i supijan.

A po sobi šeće kao golub stari Pilek, umirovljeni podvornik, i fućka »holcakermarš«. i onda: van š njima, van š njima, ne ćemo ih mi! Fućka poput kosa, češe se pod pazuhom i brblja.

»Sve više stari, postaje djetinjast, zar i ja da dočekam i to«, pomisli mladi Pilek, dok je stari započinjao svakodnevnu svoju priču o liepim starim i dobrim vremenima: »Konjski tramvaj u Zagrebu prije, prije... Bog bi znao prije koliko ljeta, a on se vozio cieli dan od jutra do mraka, gore — dolje, naravno, onaj prvi dan, kada je bila bezplatna vožnja. U Ilici kukuruz, zabave pri Mandalici, runde piva i krajceri, forinti, petokrunke i svega na pretek. Šibice krajcer, štruca kruha zekser, Bog moj dragi, toga nigdar više ne bu.«

Onda se stari baca na popravljanje i kvarenje, zabija u stolce čavle, da si čovjek podere odmah hlače, čim sjedne, lupa i nabija kao u kovačnici, razstavlja zidni sat, šije i krpa nekakve poderane plahte, štrca petrolej u rupice po zidu, u stjeničja legla, i šapće sinu recept protiv buha. Njegovi dugi brkovi štrče, njegovo čelo je nabrano kao harmonika, a oči mu gledaju preko naočala. — Sad sam na kraju našel na kaj se buju buhe lovile. Malo gumirabike, malo razkuhane riže, malo tišlerskog lajma i šoštarskog popa i k tomu štirke i još nekaj, ali to samo ja znam, to je moj recept, tajna, pa da vidiš! Oh, ti goricu...

Zvonku se smili stari, sluša strpljivo njegove brbljarije i s velikim zanimanjem tobože očekuje rezultat svog otca izumitelja. Stari stavlja tu smjesu svog epohalnog izuma svaku večer pod krevet, u nadi da će se buhe zaliepiti za tu buholovku i svako jutro znatiželjno čeprka i njuška po tome, ali nijedne buhe ni blizu. Stari motri i kroz povećalo, zove Zvonka, da i on pogleda, jer ima mlađe oči i bolje vidi, pa zamišljeno vrti glavom. — Nisu buhe bedaste. Znaju, kaj ih čeka. Ja sam negdar gledal na Sajmišču cirkus buha. Vozile su kolica, kučirale su i predstavljale. Pametne su one kak svi parasiti.

A stara kuma Čizmekica srdi se, lupa i treska po sobi, jer kako se može i pomisliti, da bi ona dopustila, da se u toj kući legu buhe samo tako, a to je onda i utjeha za starog, jedini razlog, što se nije baš nijedna ulovila.

Stari zna stajati po ciele sate kod prozora naslonjen i nepomičan, često se tako nekuda zagleda i zamisli, a onda malo bubnja po prozoru neki marš, šeće i vuče šlape po podu. Često i zapjeva: Nemoj nikad pit premalo, jerbo bi ti škodit znalo...

Zvonko ga prati očima, dok tapka po sobi iz jednog ugla u drugi i kao pravi penzionirac ne zna, kud bi sam sa sobom i šta bi uradio, te s grozom i strahom opaža, kako taj stari čovjek iz dana u dan propada u zemlju i naočigled slabi. A sada bi ga morao odpremiti nekuda van iz kuće. — Tatice, mogao bi otići danas nekuda šetati.

Stari već slabo čuje i gleda upitno sina. — Nis te razmel.

Zvonko ponovi i pomisli: »Gluh je kao noć. I kako je žut i smežuran! — Tatek, liepo je vani sunce. Čuješ, hodi...

— A da, nis šumast. Po takovom vremenu! Zima je. Ja se sećam jedne godine, kad je v svibnju sneg padal. Nejdem ja danas nikam, noge su mi kak led.

— Ali tatek, već par dana nisi bio na ulici, a nije zima vani, nego tu u našoj hladnoj i vlažnoj luknji. Vani je prekrasno, sunce sije, ljudi hodaju bez kaputa, lastavice su došle, i pun je trg cvieća.

— Pa nek je. Kaj me se tiče. Kak da sam ja videl jedno proljeće.

— Hodi, hodi, molim te, meni za ljubav.

Onda stari popusti, sada je sve mekaniji i sada on sluša sina. Prije toga nagledava se kroz prozor u nebo i razmišlja, kojom bi ulicom išao. — Ti vrag dal, oblačno je, spravla se na kišu. Ne zna, bi li išao Mesničkom ili Dugom ulicom? Gdje je vedrije? Pa on zna, kad je na pol Mirogoja tuča padala i sve potukla, a na drugoj strani je sjalo sunce i svi su se znojili. Konačno stari odšepa u Donji grad, Zvonko zna jedinu šetnju svog otca: Stari ide u Dugu ulicu do pogrebnih družtava pogledati one osmrtnice, pa na Jelačić-plac malo bistriti politiku s penzionircima.

Pilek je sav uzrujan i obradovan. Konačno je sada sam. Sav dršće, napravi petlju na špagi, skine lampu sa stropa i sveže zamku. U njemu se krade misao, kako je to podmuklo

i gadno, što će učiniti, i to ne sebi učiniti, nego starome, kako će stari siromah biti potresen, kada se vrati i spazi, da nasred sobe umjesto petrolejske lampe visi njegov sin, jedino njegovo diete. Pilek gura od sebe taj osjećaj krivnje, ali nešto u njemu pakostno šapće: — To je smrt i starome, kako možeš imati takvo srdce?! Ali savjest, kajanje i strah popušta, jer on je zateleban samo u svoju želju za smrću. Objesiti se, i sve je konačno riešeno. To je jedini, pošteni način. Što će se dalje petljati, vucariti i mrcvariti po svietu, ubijena je u njemu volja za život, sve skupa je već preglupo, a on treba smirenje. On ne će da se bori u životu kao nosorog. Prošli su ga srsi i neki čudan užitak, a onda pomisli još s nasladom: »Dok moj stari zuri u partacetle i čita, ja si sam partacetl pišem...

Kad je Zvonko stao na stolicu, pljunuo je s one visine na cieli sviet. Spazio je u predsmrtnom času, da se pljuvačka »pricopala« baš na zid kraj njegova kreveta, gdje visi neka krpa crnozlatna i predstavlja gondoliere i venecijansku noć. Tu je on sanjao o Veneciji i serenadama buljeći užarenim očima u »apšisani canjek«, kupljen barem prije 30 godina na kraljevskom sajmu. U toj mizeriji, gdje je svaki stolac šepav, krevet škripav i stjeničav, gdje sve smrdi po sirotinji, on je živio i sanjao. Sa zida ga je gledao stari i stara iz mladih dana, zapravo njihova vjenčana slika. Starome brci vise neuredno, oči gledaju pijano, sigurno je bio čvrknut. Stara ura s batovima izbijala je brzo cileći jedanaest sati. Pilek skoči i zaustavi uru, okrene zidu vjenčanu sliku roditelja, da ga ne gledaju tako priekorno i opet se uzpne pod svoja vješala. Uzdahnuo je i pomislio: »Zbogom sviete, ja sam te sit, fuj...«

Skočio je naglo na zemlju s petljom oko vrata, lice mu se podlilo krvlju, izpustio je nekakav zadavljeni krik, špaga se zategla i utisnula u njegov vrat, a onda, kad je izgledalo, da je sve u najboljem redu, najednom je pukla, a on je tresnuo o zemlju s odkinutim komadićem špage oko vrata. Prokleo je nešto gadno i zvučno. »To je, da se ja uviek moram razočarati. Mislio sam, da ću se vinuti u visoke plave sfere k zviezdama, sretan i oslobođen, a našao sam se opet na toj zamazanoj ušljivoj zemlji, na trulom podu, izpod koga ruju i glođu štakori po ciele noći i smrdi kanal, sa špagom oko vrata kao pas. Prokleti pasji moj život! To je, kad ništa ne valja i sve je najprostiji švindl. To je domaći proizvod, ručni

rad. Kupiš taj štrik i pošteno platiš i na koncu konca i života, u onom najpotrebnijem i najvažnijem posljednjem času ta špaga pukne baš kao pravi papirnati konac. Prevarancija. Sve je visjelo na tankoj vlasi. Sve te izaziva, muči i vara.«

Pilek razbješnjen, tek je sada i dobio pravu želju za smrću, baš da bude na njegovo, izvuče iz svojih gaća svitnjak. Tako rade pametni samoubojice, obješenjaci. Svitnjak ili remen, to da. Okuša jakost, napravi petlju i stane opet na stolac, sveže jedan kraj svitnjaka za klin na stropu, provuče glavu kroz petlju, pridigne oči k stropu i prošapće: — Bože pomozi — kak vuk kozi, ali kad je skočio, izčupa se ona željezna kuka iz stropa i tresne ga po glavi.

Pilek začuđeno blene u praznu rupu na stropu, počeše se u nedoumici po glavi, i kako je bio dosta praznovjeran, sjeti se odmah, da bi to mogla biti neka viša sila, znak sudbine, vis major, viši mig, možda i poruga neke čudnovate nepoznate snage, možda opomena i želja usuda, da on, Zvonko Pilek, veliki čovjek, ipak ne svrši od svoje ruke, i to tako prostački na užetu kao kakav razbojnik ili nezaposleni očajnik i da svi kažu: — Obješenjak, znali smo mi, ne bu s njim dobro, rekli smo mi, ne bu on zgotovil kak drugi kršćeni ljudi: il kak minister il kak galženjak. I rihtig! Tukli bi se oko njegove lešine bez pieteta za onaj »štrik«, koji ništa ne vriedi, ali kao obješenjačko uže donaša sreću. A zašto da on baš nekome priušti i donese sreću sa svojim užetom, on Pilek, koji je svoj cieli život bio nesretan. Dakle, treba pronaći nešto pametnije i misliti malo i na estetiku.

Zagleda se u piknjasto, nahukano ogledalo. Vrat ga peče. Oko vrata krvario je urezan crveni krug. Fatalni krug. Podigne ovratnik. Zar on nije kao ono mlinarsko kljuse, koje se vrti cieli svoj život u krugu? Ili onaj ćoravi magarac, koji okreće onu primitivnu spravu za natapanje?

A želja za smrću kopkala je u njemu dalje. Umrieti! Umrieti ipak mora. Pa da se svi postave na glavu, baš uzprkos svima. Kome to uzprkos, to nije Pilek znao ni mislio. Da skače, recimo, iz petog kata? To ne bi bilo baš loše. Ali vrag je to ipak. Visina! A uviek, kad je gledao s visoka, dobivao je vrtoglavicu. Dok dođe iz te visine do zemlje, kako je već neodlučan, slabe volje i prevrtljiv, lako se još putem predomisli, pokaje i požali u zadnji čas, a sve bi bilo onda kasno. Pao bi kao čik, kakav čik, kao trula bundeva, a šta je onda?

Eto, cieli svoj život on pada; pao je dosad već u lonac vruće vode, pao je s prozora, balkona, sa stuba, s kruške i trešnje u Tuškancu, a samo jednom i s trama na bolti Markove crkve, on uobće uviek pada samo na niže i eto sada, kad bi morao definitivno pasti, recimo, iz petog kata kakve palače ili s Kraljeva tornja i tako učiniti jednom zauviek kraj svome stalnom padanju, on se boji. Za njega je to škakljiva stvar hotimice pasti. Kad bi to još bilo slučajno, hajde de, ali namjerno... »Uviek sam ja bio kukavica, slabić bez svoje volje. Ja nemam snage ni za život, niti za smrt. Mlitavac, šmokljan!«

U Pilekovoj glavi misli bodu i zuje kao ose. Trebalo bi izabrati jednu ugodnu i častnu smrt. Odlučiti se za jedan stanoviti način. Počeo je listati novine, da iz onih brojnih samoubojstava vidi, na kakve se sve načine ljudi oslobađaju života. Ali našao je sve tako obične i nerazumljive slučajeve. Octena kiselina, fuj. Drveni ugljen, od »pegle« ga odmah glava zaboli, a kamo li... Noćas je Zvonka Pileka pregazio i razkomadao vlak... ne bi dobro zvučalo. Skok u Savu. Pilek se strese i zažmiri. Kamena soda. Kakvu već ima sreću, ostao bi živ i mučio se grozno cieli život još i s pokvarenim želudcem i crievima. Ništa novo, ništa originalno. Da umre kao Zola, slučajno, nesretnim slučajem od ugljenog dioksida ili monoksida, vrag zna čega iz peći, ali to bi bilo banalno i glupo čak i reporterima, a novine bi imale bezplatnu senzaciju i dobar razlog, da dignu graju na sve dimnjačare i pećare...

Stari Pilek se vratio užurbano s velikom novošću, jer je umro jedan veliki župan u miru.

Zvonko se zavidno izceri. — Vraga ne će umrieti u miru i bez brige, kad je veliki župan. I pomisli zavidno pun mržnje: »Oh, da sam barem na mjestu tog velikog župana u miru, sada u smrti, kad već nisam mogao ništa biti u životu.«

A stari sad ima »štofa«. — Ti niti ne znaš koji je to. Bil je velka zver. Si ti kad čul za tog presvetlog Korena Popovačkog?

? ? ?

— Bil je veliki župan, vlastelin i kućevlastnik, plemenitaš, vitez reda Franje Josipa? Si ga poznaval?

— Ne. Odkud?

— Kaj ne, svi su ga poznali, pisal se je francuzki Corene, naime tvrdil je, da je potomak francuzke aristokracije, koja

se k nama doselila tobože za vrieme Marije Terezije. Jedan vicomte Corene bil je i giljotiniran. Ha? Taj stari jopec navek je šnjofal i šmrcal?

Stari Pilek nastoji, da se Zvonko sjeti, a Zvonko, da se stari udobrovolji i ostavi već tog pokojnog župana u miru, potvrdi pripravno, da ga poznaje, makar toga Korena, velikog župana, nije nikada vidio, niti je čuo za njega. — Kak da ne, da, da, sjećam se ja dobro njega, poznajem ga.

Ali stari plane, jer je opazio, da ga Zvonko ne poznaje. — A kaj bi ga ti poznaval, još ti nis ni rekel, kak zgledi, a ti ga se već sećaš.

Zvonko je derao svoju kozu, da starog malo naljuti. — Da, da, poznam ga, ako hoćeš baš znati, kad smo se kao djeca znali igrati i galamiti pred vladinom palačom, on je kroz prozor počeo uviek na nas vikati, a jednom je bacio i flašu tinte na ulicu. Odonda smo ga zvali flašar. A flek od tinte na zidu godine i godine se vidio, hodi gledati, možda je i danas.

— To nije taj. Flašar je onaj, kaj hodi fort v belom odelu, onaj razkuštrani i zmešani, za koga veliju, da se vsred zime kupa na Savi, a kad je voda zmrznuta, razbija led i roni. A Koren je nosil kajzerbart, a malo je škiljav i ćelav. Znaš?

— Ne znam. Toga uobće ne poznam. Koji bi vrag uobće poznavao te sve cilindraše, cvikeraše, laktaše, muktaše...

Ali sada stari dosadno inzistira, da bi ga se Zvonko morao sjetiti, kad mu ga je tako posve točno opisao. — A kaj ne bi znal! Fort je hodal v salonroku i halbecu, no, seti se samo, jedno je vreme bil i kod nas v uredu, taj čovek pod bogom niš nije znal, bil je slab v svemu, a onda su ga postavili za velikog župana, sad valda znaš?

Zvonko se uhvati za čelo, napne mozak i konačno se morao sjetiti, makar ga se ne sjeća i ne poznaje. — Da, sad sam se sjetio, uviek je šetao po Gornjem gradu s psom, koji mu je bio tako sličan, onaj gadni izkešeni i nervozni buldog. Nikad se nije znalo, da li pas vodi njega ili on psa.

— No, moguće je imal i cucka, to baš ni sam ne znam. I umrl je čera v pet vur popoldan na svojem imanju.

Zvonko glumi zanimanje i čuđenje. — Šta ne veliš, umro?! I tako najednom, iznenada. Pa ja sam ga, čini mi se, vidio prije nekoliko dana s psom na Promenadi...

Stari se razsrdi. — Pokojni je već svojih 15 ili 25 godina živel na svojem imanju negde kod Jaske, a već tri godine

nije izlazil iz kuće, zgledi niti iz kreveta. Moram mu svakak iti na sprovod.

— U Jasku?!

Stari razdraženo lupne nogom o pod. — Joj, kak si zaglaman. Ma ne, na Mirogoj. Prevezli ga buju v Zagreb. Pomalo nestaje pravih naših ljudih stare hrvatske korenike.

Zvonko klima glavom. — Da, sad je tu, sad ga više nema, tko bi se nadao, siromašni Koren, što ima eto od svih svojih titula, kad najednom u najljepšim godinama, kad bi mogao uživati u miru bogatstvo i penziju, odrapi, onako još prilično mlad, jak i zdrav kao lav.

— Ni govora: Navršil je 89 ili 98 let, ne znam točno. A bil je bolestan od kad je živ.

Zvonko misli o smrti. »Smrt. Ako umrem, sve će za mene umrieti, sve. Sve boli moje i tuđe bit će sa mnom pokopane. Moja smrt ujedno je smrt cielog svieta u meni. Umro bih ja, i sve bi umrlo. Dakle, jednim udarcem ubio bih dvie muhe.«

Postalo mu dosadno govoriti o smrti i mrtvacima, kad on sam nije mogao umrieti, a pred očima mu kao vizija lebdi njegov otac. Vrieme kao da stoji u toj niemoj sobi, takva je užasna tišina, a misli ruju i luduju. »Taj otac eto već živi tolike godine i šta je postigao, što je doživio i dočekao? Taj čovjek je stradao kroz cieli svoj život u svome mrzkom zvanju, u svome siromaštvu i čestitom životu. Nije imao sreće, da pronađe svoje pravo zanimanje, nije uobće imao sreće. A ima ljudi, koji ne podnašaju život i koji bi bili najsretniji, da ih nema.«

Zvonko lista neku knjigu, a misli mu se pletu po glavi. Zašto takvi nesretni ljudi rađaju još i nesretnu djecu? Kako te oči njegove žalostno i sliepo gledaju. Staro diete. Uobće, svi su ljudi ipak djeca, odrasla velika djeca, za razliku od male djece posve nejake.

Zvonko uviđa, kako je izgubio smisao za razgovor s tim siedim, bezzubim djetetom. Kako je sve oslabilo i popustilo. osim sažaljenja prema tom starom i slabom čovjeku, koji mu je otac.

Stari međutim fućka, gundra, pa šeće duž sobe i vuče papuče po podu i zapjeva najednom drhtavo i glasno:

Lepi ti je Zagreb grad, Zagreb grad,
U njeg ide svako rad, svako rad,

Jedan nuter — drugi van, drugi van,
Tak to ide celi dan...

Prazna soba niema i žalostna. Stari zievne i opet zapjeva: kako je liep Maksimir, gdje raste debel žir, a pod žirom kavalir, ne da mladoj puci mir...

IX

Pilek je izvršenje odluke o samoubojstvu na neko vrieme odgodio, dok mu ne padne kakva zgodna ideja, a kako su ideje njemu padale odmah na pamet, to je već znao, što ima učiniti. Mora umrieti pristojnom, častnom i normalnom smrću, pa neka ga i kršćanski pokopaju na trošak milog i rodnog grada, neka ga izprate s »plehmuzikom« i oplaču u novinama, a možda kakva vjerna dušica iskreno požali pjesnika, koji je umro tako mlad, talentiran i nesretan.

Zato je Pilek potražio svog prijatelja još iz pučke škole, nepriznatog slikara i genija Bielu vranu, koji mu je bio ipak najbliži, jer je on uz Cvilidretu i Pileka, imao u sebi najviše one snage, ljubavi, tvrdoglavosti, strpljenja i kojećega, i baš njih trojica između onoliko fakina, baraba, trećoredaša, odlikaša i bogataša morali su ozbiljno izabrati to mukotrpno umjetničko zanimanje. Odlučili su, da rade i ne zarađuju, pa šta Bog da, glavno, da se stvara. A Slikar nije bio samo slikar, nego, navodno, i težki tuberkulozni bolestnik i zato mnogo talentiraniji od Pileka. On se rado izprsivao i hvalio, da je on ipak nešto, pa ne samo da on slika, kod nas slika svaki diletant, nego on i baca krv. A Pileka je zanimao baš taj bolestnik, a ne slikar.

Slikaru je čovjek mogao otići bez ikakva straha, jer je imao liep običaj, da ne gnjavi sa slikama, ali zato sa svojim govorancijama, turobnošću i nerazpoloženjem. Za njega su znali, da je malo lud, samo je on o sebi mislio i govorio, da je pametan, međutim to mu nitko nije vjerovao.

Pozdravili su se: — Falemisus! Naseveke!

Slikaru se lice sjalo i razvlačilo, Slikar se smije, i Pilek je bio u čudu. — Danas sam slučajno veseo i sretan, pa sam sâm na sebe ljut. Postajem takva životinja, da mogu biti i sam sa sobom zadovoljan. Zamisli: u tom čudnom i smiešnom životu, gdje su interesi tako suprotni, pa čim se netko smije, drugi mora plakati, i zato, što svi žele biti sretni, prave druge

nesretnima, u tom klanju, žderanju, podmetanju nogu, ja sam postao taj, koji se smije. Ja se smijem. Eto, kako sam bezdušan i zao. Svima silama i ja sada nastojim živjeti pametno. Trudim se kao i drugi pošteni i pristojni ljudi, da barem svaki dan počinim kakvu psinu ili svinjariju svome bližnjemu. I to mi vrlo lako uspieva, i to mi je još jedini užitak i naknada za zla, koja sam pretrpio. Inače, velim ti, crknuo bih od muke. Čovjek čovjeku mogao bi i morao bi biti najkoristniji, morao bi mu pribavljati najveća zadovoljstva i radosti u tom tužnom životu, ali mu obično nanosi štetu, bol i žalost.

Pilek spazi između ormara nekakvu sakritu sliku i začudi se iskreno Slikaru. Odkuda taj mazalo još uviek smaže boje, novac, volju, strpljenje, snagu, da slika, a sve mu skupa ništa ne nosi. — Ja sam ipak, supatniče moj, izabrao jeftiniju razbibrigu, jer je papir jeftiniji od platna, a mene zapravo ništa i ne stoji. I s mojim papirom može svaki civilizirani i kulturni čovjek, koji bar malo pazi na higienu, ložiti ciele zime peć, ali od tvojih packavih slika nikome nikakve koristi. Vjeruj mi, ne bi ih nitko objesio ni na zahodu.

Slikar se nakašlje, izvadi rubac i pljune kroz prozor na ulicu.

Pilek se preseneti. — Pa ti bi morao pljuvati u džepnu pljuvačnicu. Zarazit ćeš nekoga.

— To baš i hoću. Neka svi pocrkaju, jer mrtvima je uviek ljepše nego živima. Što smo ono govorili? Da, vidiš, meni je to drago, da moja slika ne može resiti salon ili spavaću sobu kakvog snoba, vjeruj, jer ja nisam slikar za dekoracije, posve nešto drugo je dekorativni slikar od mene. Uostalom, ja bih mogao imati pune ruke posla, narudžbi na pretek, kada bih ja htio slikati, kako to laici žele. Ja ne ću, da se moja slika nekome »sviđa«, razumiješ. Ja sam neki dan iztjerao iz mog ateliera nekog nosonju, a bio je slučajno ništa manje niti više nego ministar. Uspjeh i materialna strana to mi je deveta briga.

A zašto slika, motivira to nekim nejasnim riečima i razlozima daleko zakopanim u njemu, nečim tajanstvenim, groznim i sablastnim u sebi, što gori i sja kao baklja, i peče. — Upoznao sam Lažića, to je jedan od naših najboljih, ali nema na svu sreću sreće kao ni ja. Milina ga je slušati. Taj ti nema dlake na jeziku. Sve ih šiša od reda. Majstor.

— A šta je po zanimanju?

— Brijač valjda nije, nego slikar, umjetnik, i to veliki umjetnik, i zato za njega ne pišu »par exellence, Evropejac, na kome nam mogu zavidati malo veći narodi«. Nije kao onaj senilni rakijaš Mažić s delirium tremensom, onaj propalica, koji da hiljadu godina još živi, ne bi ništa stvorio.

— Pa čini mi se, da si se baš za tog Mažića zagrijavao, to je bio tvoj idol, a kudio si Lažića.

— A da, Mažić je hohštapler, dobar prodavač i trgovac, a ne slikar i umjetnik. Moraš ga vući za jezik, i onda lane glupost, a farba i laže kao Petrica Kerempuh. Lažića da ti vidiš . . .

Dok tako sjedi i sluša u njegovu »atelieru«, koji je zapravo najobičnija služinska soba, tiesna, da se čovjek ne može ni okrenuti, i vrlo mračna, Pilek se smije u sebi, pa i ruga se Slikaru i prezire ga. Kako se taj mali anonimni slikarčić razmeće, hvali, igra skrivača. Za uspjeh ne mari, novac za njega nema vriednosti, ni važnosti, tjera kupce iz svog »ateliera«, a ipak gura svakamo svoj nos, trči od nemila do nedraga, nameće se i nudi, to je čičak, a ne slikar, lovi ljude za rukave, čak je zaljubljen u jednoga do ludila, a onda se okladi i kleveće ga sve u šestnaest i ujedno hvali i zaljubljuje se u drugoga, koga je dosad kudio i stalno je nekome za petama.

— To je sve liepo, dragec moj, ali od nečega ipak moraš i ti živjeti, kad izgubiš mamu i tatinu penziju s njom.

— To mi ne zadaje mnogo brige. Tko je to rekao, da ja, baš ja moram svaki dan objedovati i nositi ciele cipele, čarape i odielo, dok mnogi drugi bolji od mene stradaju. Živjet ću kao Picasso. Ja ne namjeravam trgovati svojom umjetnošću.

Slikar mnogo čita i stječe rapidno jedno knjižko znanje. Umije se izraziti riečima sigurno bolje nego kistom, tako da mu se Pilek čudi i divi i osjeća svoju intelektualnu inferiornost. Slikar je načitan toliko, da zapanjuje, intelektualno zanimljiviji nego slikarski, on umije baratati riečima jednim čudnim i sjajnim virtuozitetom, a uzput i glumi tragično, i voli se praviti neshvaćen i nesretan. Oponaša sve one velike ljude prema biografijama, svađa se sa svima, napada, kritizira, ogovora, svima kreše istinu i laž u brk i u lice. Svi su ga već napustili, ali to njega nimalo ne smeta, s ljudima se i tako ne može ljudski živjeti, jer su uviek podli, sebični i okrutni, i to najviše kad misle, da to nisu. Vrlo je ponosan, što nema prijatelja ni prijateljice, što se još nijednom u životu nije prošetao po zrinjevačkom korzu, što nikad još nije bio ni na jed-

noj zabavi. Žene prezire i mrzi samo zato, što ih treba, i to samo za modele. Njegov zamršeni i nerazumljivi govor uobće se ne može reproducirati, jer je to sve tako filozofski, tako literarno, papirnato, da bi na papiru bila pogotovo glupost. Jedino kad se Slikar spusti niže, Pilek ga razumije ili misli, da ga razumije.

— Našao sam novi model. Divota! Da ti vidiš ono glupo lice, onu glupost i tupost u pogledu i izrazu. Baba alkoholičarka, nos kao šaka, kune, milina, one kikle i smrad, ruke kao lopate, prsti, čaporci. Napajam je rumom i slikam kao biesan. To će biti remek-djelo.

Pilek zna te njegove modele. S Jelačićeva trga pokupi po koju propalu žensku, poderanu, očupanu i jadnu i što ta ženska užasnije izgleda, to je model bolji i ljepši, a Slikar blaženiji i sretniji. I dok se on zadubi u crtež i u sebe (jer umjetnik daje sebe, a ne prirodu), ne jedna ga je pokrala i odmaglila, a on zdvaja i kune. I to ne za ukradenom stvari, nego za onim sjajnim modelom.

Sada se posve zapustio i smrdi kao »futač«, užasno je kostimiran, a pustio je absalomske vlasi i bradu, kao da nema za brijača, jer svaki pošteni slikar, koji do svoje nutrine bar nešto drži, ne smije ništa držati do svoje vanjštine. Slikar bez vlasi, bez lule, sametastog kaputića i mastnog poklapljenog što većeg šešira nije ništa, nego hohštapler, paun bez perja.

Pileka nije nimalo zanimala njegova velika umjetnost i duboke misli, nego sušica. Pilek, kako je bio neuravnotežen, glup i sklon smrti, ponadao se i poveselio, da će se kod Slikara jeftino zaraziti Kochovim bacilima i počiniti tako normalnom smrću samoubojstvo. Slikar, naime, prenavlja se već par godina, da je tuberkulozan, čak da ima galopirajuću sušicu i očekuje smrt svakog dana i svakog časa, a naivni Pilek mu je pošteno povjerovao, jer je znao, da svaki pristojan umjetnik, mora imati barem sušicu, jer bez sušice umjetnik kod nas nema budućnosti.

Tu kod Slikara imao je Pilek liepu priliku, da natrpa u sebe bacile, a to će mu Slikar kao prijatelj valjda priuštiti. I sada ga Pilek oprezno izpituje i izpipava, ali ipak ne će mu se povjeriti i odati, Slikar je poznati sebičnjak, pa mu možda i ne bi priuštio svoju tuberkulozu. Što je konačno sa sušicom i da li on uistinu ima onu pravu našu sušicu, prima-kvalitete, od koje umire svaki četvrti čovjek kod nas?!

— Budi siguran, primissima, ne boj se, ja sam se pobrinuo, a da li sam ja baš taj četvrti, koji mora umrieti, da oni šareni, preventivni plakati Družtva protiv tuberkuloze ne bi lagali, ja, brajko, ne znam. Ja doduše imam još mnogo toga svršiti na zemlji, sada na primjer upravo portretiram onu svoju pijanu babu: »U ruci špire bočica, za vratom smrti kosica«. To je ujedno i naslov slike. Koliko stignem, to ću uraditi. Tješim se, da iza mene dolaze nove legije mladih sa svojom tuberkulozom. Ja izkorišćujem svaki svoj posljednji trenutak. Kakve li sreće u tome, što je svaki napredak korak bliže grobu!

Slikar gestikulira i pljucka u govoru, a Pilek mu podmeće lice, zieva, da bi mu uletjeli bacili u usta, udiše duboko i guta.

— Htio bih otići na selo, pa da vidiš. Radio bih kao magarac. Tamo bih imao na izbor onih surovih, interesantnih tipova, koje teše težak život, rad i muka, s njima bih crknuo od posla i sušice, ali stvorio bih nešto trajno i veliko. One ljudeskare s glavama od pečene zemlje, da, ali kako da ih dobijem na ljepak, da mi stoje, čime, to je problem?!

— Još si ovdje, a već razmišljaš, kako da ti stoje, iako sam znaš, da ne ćeš vidjeti naše selo kao ni ja Pariz. Uviek ideš pred rudo. Jednostavno platiš mužu duplak vina, može biti i tri deci, nadnicu, ili puno pripoviedaš i daješ samo obećanja, njima se uobće uviek puno obećavalo, a malo davalo, pa ti stoji ili sjedi cieli dan na glavi, po želji: na tvojoj glavi ili na svojoj, što je ipak lakše, nego da ore i kopa na suncu, čeka sušu, kišu, ovrhovoditelja, lihvara i slabu ljetinu.

— Da, ali, ali . . .

— Šuti, ne brigaj, kod njih je razvijen smisao za umjetnost. Šuti, sušicu imaš svoju, pa si bez brige, što ti još manjka, preobiestan si ti, to je ono, i dok malo tko zna nešto pobliže o svojoj smrti, ti se liepo možeš gledati u fantaziji, kako izdišeš od sušice. To je ipak velika jedna prednost. Mikroskopski bacili kopaju grob jednoj veličini, jednom geniju. Sretan si ti čovjek. Čeka te kariera. Što ti znaš, koliki bi ljudi htjeli biti na tvome mjestu.

Slikar je dimio na svoju lulu kao Turčin. — Vjerujem, jer ja imam ideje, ja sam u najvećem stvaralačkom zamahu, ja slikam bez prestanka, i sve, što stvaram, sve je iznad prosje-

ka, pa svako senilno, apšisano mazalo još kako bi se rado sa mnom mienjalo, ali ja ne s njim.

— Šuti, o sušici je rieč, prijane! Ti znaš, da se pravi umjetnik bez sušice ne može ni zamisliti.

— Naravno. Ja, pa onda Kraljević...

— Kraljević nije umro od sušice, oprosti, ali iznimka potvrđuje pravilo. Bez sušice nema umjetnik nikakve perspektive na budućnost, isto kao što bez sprovoda nema slave....

Slikar je triumfirao. — Moja sušica — moja slobodica. Samo nemoj mi biti jalan. Nesviestno osjećam tvoju zlobu. Pisci su najgora stvorenja na svietu. Ja ti nisam kriv, što ti nemaš sušicu niti talenta.

— No, no, nemoj si samo utvarati. Ti ipak nisi kompletan. Što je s ludilom? Moj dragi, ni ludilo nije na odmet. Sjeti se samo Van Gogha. Ludošću možeš zapravo jedino dokazati, da si pametan i genialan.

— To prepuštam tebi. Ti si uobće čudan svat. Čekaj! Slikar se najednom zamisli i stane oštro motriti Pileka. Zapiljio mu se u zjenice, zaklopio mu oči i naglo mu otvorio kapke. — Kod tebe se može ustanoviti ciela patologija. Bezuvjetno, tu je obsesivna psihoza, neka teža melankolija i mala manija. Jesi li kad osjećao bezrazložan strah, neku nejasnu krivnju, bojazan, kajanje? To ti je, vidiš, to.

Pilek razpoloženo i sumnjičavo zuri u slikara. Dobio je sigurno nastup »rapla«. Mladi mjesec. — Slušaj, ne luduj, ozbiljno te pitam, da li tebe tako često drži ili samo u stanovite dane, recimo, kad je mlada nedjelja ili mladi mjesec?

Ali Slikar je nesmiljeno već postavio diagnozu. — Ako nemaš shizofreniju, eto moje glave. Moj Pilek, ti si težko bolestan, i tu je potrebna jedna dublja analiza. Ta tvoja potištenost, povučenost, osjećajnost, podcjenjivanje samog sebe, predbacivanje, izrugivanje samome sebi, to je sumnjivo i simptomatično. Ja znam, ti si uviek neveseo, ne znaš se radovati, ne znaš živjeti i uživati, ti si tih, snuždeń, bezvoljan, ti si već odavno sit tog života, ti si utučen, nerazpoložen, u vječnoj svađi sa sobom i sa svietom. Ti vodiš duge, bezkonačne dialoge u sebi, ti osjećaš neku krivnju, kajanje i bol, ti sam sebe mrziš i prezireš, i mučiš i kinjiš. Jesam li pogodio? To tvoje mrtvilo, mržnja, obiest, očaj i smieh, strašan i sablastan smieh i plač obješenjaka na svojim galgama, znači, da si ti možda pogledao do dna cieli taj glupi životni mehanizam, cieli taj cirkus i gala-predstavu bez početka i svršetka, i naravno da ti je mozag ostao ruiniran od vlastitog krvavog seciranja sebe i okoline. Ti si sada u onom paničnom biegu izpred vremena, ljudi, svieta, izpred samoga sebe, i ti bježiš nekuda u sebe, u kontemplaciju, ludilo, smrt. Nema više iluzije, nema radosti, nema života. Liek? Plači i smij se! A možda je to samo manično-melankolična psihoza, dragi moj, a ti si shizoidni psihopat, ako želiš baš znati čistu istinu.

Pilek se hoće razpuknuti od smieha. — I ti, luđak, to ti meni pripoviedaš. Pa ja sam ti htio baš preporučiti, da se već počneš liečiti hladnom vodom po Kneipovoj metodi.

— Ne, ne, šalu na stranu. Ti imaš nekakvu fiksnu ideju u tikvi i samo se baviš onim, što si zabio u svoju glavu.

Pilek ga pogleda malo začuđeno i zatečeno, ali onda se snađe i pokrije lice smieškom. — Ne moraš baš biti veliki psiholog, pa da pogodiš, da svi ljudi imaju stršene u glavi. Svi smo si mi zavrtjeli nešto u mozak, jedan ovo, drugi ono, pa smo ipak zato normalni. Ti na primjer svoje slikarstvo. Zar je možda pametno 24 sata na dan trabunjati jedno te isto, ličiti papire i platna u onoj konfuznosti, kad sve postaje krvava packa, i sam mrcvariš i trančiraš sebe, kad se tučeš batom po glavi i mesariš na mrtvo ime. Zreo si i ti za Stenjevac, budi liepo bez brige.

Slikar je nervozno dršćućim rukama gestikulirao kao gluhoniemi. — Pusti sada ti mene. Ja vidim kod tebe simptome, a preko toga se ne prelazi samo dalje žmireći. Ti si temeljito sumnjiv. Eto, kako si postao uzbudljiv, skačeš s predmeta na predmet, s jednog stolca na drugi, postaješ na čas razgovorljiv, veseo, nemiran, hihoćeš, a za čas opet sve je u tebi crno, tužno, samoubojstveno.

— Slušaj ti, pa ti to zapravo nisi opisao mene, samo mene, nego i sebe, jer ti sebe najbolje poznaš u dušu. Pa ti si mračan i obiestan, ti si tmuran i razkrvavljen, ti ne podnašaš život i sebe, ti više mrziš sam sebe, nego sve Lažiće i Mažiće zajedno. Dakle, možemo si dati ruke.

— O ne, ja sam duševno posve zdrav, ja gledam normalno, ali ti jesi bar melankoličan, čuvaj se, ti si rođeni samoubojica, pazi, da ti se ne dogodi kakav nesretni slučaj vlastitom krivnjom.

Pilek se razljuti. — Ti si rođeni idiot. Analiziraš sebe, i to jednostavno natrpaš drugome na leđa. Pitaj koga hoćeš, tko

je luđi između nas dvojice, i svaki će pokazati prstom na tebe. Čudak, smušenjak...

Slikar je popustio. — No da. Priznat ću ti, ja često posve ozbiljno mislim, da sam lud, ali baš zato mislim, da nisam, jer da sam lud, ne bih takve stvari ni mislio, uobće ne bih znao, da sam lud. A između normalnih i abnormalnih i nema prevelike i nepremostive razlike, to su dva stanja, koja se dodiruju i jedno ulazi u drugo.

I Pilek je počeo indirektno braniti sebe. — Pa zar nema i kod običnih i prosječnih ljudi, sasvim normalnih, također abnormalnih pojava, a i obratno.

— Da, stara poznata stvar, psihopatologija normalnih. Ali svakako je dobro, da si radi toga ipak nitko ne utvara, da je odmah zato abnormalan, ali još manje da je normalan.

Dva »naša mlada umjetnika, od kojih naša kulturna javnost mnogo očekuje, koji će sigurno stvoriti nešto, što će odoljeti vremenu i gluposti, jer oni mnogo obećavaju«, posve su se utješili i pružili si ruke.

Slijedeći put, kad je Pilek pohodio Slikara, služkinja ga još u predsoblju odmah upozori, neka oprezno postupa s mladim gospodinom, jer je danas vrlo razdražljiv i rabiatan. Imao je siromah opet neki veliki neuspjeh i razočaranje, pa ga to muči i žalosti. Pilek je ipak odvažno ušao njemu u atelier, sve u nadi, da se dočepa njegove sušice, ali Slikar se pretvarao kao da ga ne prepoznaje i tulio je nešto u sav glas. Počeo je Pileka titulirati »Ekselencijo«, klanjati se, obtrčavati oko njega, trljati ruke za dobrodošlicu. — Ekselencijo, koja čast, ilustrissime, vi biste željeli, da vas portretiram, molim, molim, magnifice, vrlo rado, znam, znam, znam, glavno, da sličica bude liepa. Uzdajte se u mene, to vaše rilo skratit ću po vašoj želji, hoćete li rimski, grčki ili židovski nos, da, taj vaš pemski ne pristaje vam baš najbolje, ali zato sam ja tu, budite bez brige, da, da, i makar ja nisam vlasuljar, napravit ću vam i konjsku grivu, vaš izraz ja ću svakako produhoviti, dat ću ja vama finoće, delikatnosti, cukervasera, hohoho, ali vi ste se obratili na krivu adresu, ja nisam svinjski slikar, izvolite, marš van...

Slikar je počeo urlati na sav glas kao da ga kolju, a Pilek, da ga dozove k sviesti, izlije mu pehar vode za vrat. Slikar prevrne očima, zaškilji, strese se kao pas, uhvati se teatralno,

tragično za sljepoočice i glavu, te sada simulira, da je došao k sviesti.

Pilek mu se prodere u uši. — Falen budi Jezuš Kristuš!

— O, ti si to, nakazo. Grozno me boli glava. Ja već ne znam gdje sam.

— Za sada još ovdje, u svom atelieru, a sutra Bog zna, možda u Stenjevcu.

Slikaru nisu smetale takve nježnosti, jer je dobro znao, da su dobronamjerne, izrečene u brzini od jednog također stenjevačkog kandidata i kolege, koji nema vremena misliti, da li to boli, godi ili vrieđa. Uostalom Slikar je doživio i veće bezobrazluke još od većih i poznatijih ljudi, pa su mu se Pilekove gluposti činile sasvim pristojnim doskočicama, nimalo vulgarnima, trivialnima, sarkastičnima.

— Postao sam neuravnotežen. Pravim gluposti i nakon svega ništa se ne sjećam. Zamisli, onom Pevcu, prevarantu i kriminalcu, ženitbenom varalici i novopečenom kućevlastniku dao sam svoja najbolja platna, a sam ne znam zašto, jer tog tipa mrzim iz dna duše. Jedna mala nudila mi se, da je portretiram, i tu je bilo izgleda na uspjeh, ako i ne baš slikarski, dakle svaki slikar, koji normalno i realno gleda, pograbio bi objeručke takvu priliku. A ja glupan, Pilek, reci mi, da sam glupan...

— Vrlo rado, ako hoćeš i dva puta: glupan, glupan, oberglupan...

— Stoj! Hvala ti, no da, ja sam rekao onoj maloj, da se guske slikarski težko rješavaju, da to nije uobće moja tema, i ne znam, kako da je smjestim u prostor, jednom riečju: da na mene nije napravila nikakav slikarski dojam.

Pilek se zgrozi. — Nevjerojatno. Škandal. Da sam ja bio na tvome mjestu!

— Onom Divjaku posudio sam 500 dinara, slovima: pet stotina dinara, iako znam, i znao sam, da mi ne će moći nikada vratiti.

— No, Divjak je zgodan dečko, mogao si mu dati i hiljadu, to bi bilo koristnije nego trošiti za uljene boje, ali onom Pevcu, utvarantu, onom snobu, koji će ukrasiti svoje zidove...

— Da, ono je hulja, užas me spopada, kako će ona njegova bagaža zijati u moje slike i umišljati si, da me posve točno razumiju, ili da je to packarija kakvog luckastog sobo-

slikara i ličioca. Kako je taj Pevec samosviestan, to mu zavidam, kako je umišljen i ponosan, ali to sve izlazi iz nesviestnog i njemu nejasnog osjećaja nesposobnosti, neznanja, neukosti. On zapravo i nije uvjeren u svoju sposobnost, on ima samo potrebu, da sebe i druge u to uvjeri, i tek ta želja čini ga, da izgleda sposoban. Fiksna ideja, da je nešto. To je početak paranoje, ja ti kažem.

— Možda. A ti mu daješ svoja platna badava. Što je to?

Slikar se nakašlje i hrakne na pod. Počeo je živjeti već kao pustinjak. I propada iz dana u dan. Mori ga neka čama. Više ne puši lulu, nego žvače baguš, nos briše prstima, dlanom i rukavom, a pljuje kudgod ide, na sve četiri strane svieta. — Ja se uobće ne mogu više koncentrirati ni za kakav govor i rad. Postajem nestaložen, smušen. Jučer sam išao na ulicu bos, jednostavno sam zaboravio cipele kod kuće...

— Dobro, da nisi glavu. Pilek ga podrugljivo i srdito motri i misli: »Interesantan kinstler. Laže kao pas. Simulira sada ludilo, jer misli, da je ludost slična genialnosti. Glupošću hoće dokazati, da je slikar prvog reda. Laje i laže, da je užas. I citira kao papagaj. Automat, a ne slikar«.

Supatnik i plačidrug Slikar konačno je pronašao nit u svojim zamršenim mislima i sada mu teku rieči o umjetnosti i gladovanju. — Naoko se čini, da mi imamo sve, a zapravo imamo jako malo. Dapače nemamo ni najmanjeg smisla ni razumievanja za naše ljude i naš život...

Pilek ga prekine. — Stani, dok sjednem. To je dakle jedno popularno predavanje sa živim slikama. Nastavi!

— Nisu sve krivi naši neprijatelji, jer mi smo često bili sami sebi najveći neprijatelji. Uostalom, kad bi čovjek vječno mislio, kako su nas uništavali, gazili i ubijali, to bi značilo i sam sebe i dalje mučiti i uništavati. Ali svaka sila za vremena.

Zlo je, da mi nikada nismo bili diplomati. Mi smo soldati. Za diplomate smo prepošteni i premoralni, a za tuđe soldate baš dovoljno junački, pa smo ratovali već protiv svih i uviek protiv sebe samih.

Mi smo nadaren i možemo reći kulturan narod. Mi smo umjetnici, a to je zlo. I nije čudo, da među nama ovako pasivnim i nespretnim, izađe na površinu gospodin Hulja, Glupan i Bezposličar po imenu i zanimanju. Kad on steče novaca, on je sve, on može sve. On je kulturan, on je patriot,

on je human i socialan. Nijednu knjigu nije takav pročitao, a brblja suvereno o književnosti, u kazalištu uviek šuška, brblja ili driema, na koncertu škripi i hrče sve u šestnaest, a nikad nije ništa pametno izgovorio ni tuđe, a kamo li svoje. Takav spretan, praktičan, poslovan čovjek je umišljen, samodopadan, samopouzdan, često i najveći glupan, ali on je postigao sve, što je želio postići. Vjera i volja je snaga, a čovjek, koji ne vjeruje sam u sebe, ne može tražiti, da drugi njemu vjeruje. A umjetnici su kao djeca: svima vjeruju, samo ne sebi. Svaki umjetnik može se kriepiti slabom utjehom: Ah, pa to je mediokritet, gizdav, ohol i bezobrazan. Ja mogu uviek, kad budem htio, postati to, što je on: trgovac, bogataš, kućevlastnik, špekulant, ali on nikada to, što sam ja. Ali...

I ne daj Bog, da jedan umjetnik ima posla s jednim takvim tipom.

Umjetnost je grozan imperativ u čovjeku i uviek za njega fatalan. U početku čovjek umjetnik postavi sebi umjetnost kao idealnu zabavu i užitak, ali ta nevina zabava s vremenom se osili u njemu, i ono ga zgrabi, da se ne može više tome oteti. To onda znači raditi i ništa ne zaraditi, uviek u vječnoj svađi sam sa sobom i sa svojom okolinom, uviek u prokletstvu i biedi, bezkoristan sam sebi i drugima, pun očaja, sumnje i boli. Muče ga misli, ždere ga groza, kljuje mu po mozgu nemir i strah. Ako radi mnogo, zašto radi mnogo, kada to škodi kvaliteti, ako radi malo, zašto vraga radi tako malo, zašto je lienčina i niškoristi, a vrieme u svakom slučaju odlazi izgubljeno i neplaćeno, jer umjetnik, kako to svatko dobro zna i misli, ništa ne radi, i to možda samo zato, jer ništa ne zarađuje. A misli se pletu, žderu i luduju.

Svi naši umjetnici od Karasa, Lisinskoga, Račića, Matoša, svi oni mali i veliki, poznati i nepoznati, došli su k nama prerano, a najbolji je dokaz, jer ih i danas još malo tko shvaća, a ni danas, da slučajno žive, ne bi imali od čega živjeti. Prerano početi znači prerano svršiti.

Uostalom, mi možemo imati genije, ali tko će genije kod nas vidjeti, tko će ih razumjeti i, glavno, tko će ih pomoći? I tko će im to priznati? Koga se može uvjeriti, da je talenat uistinu talenat, a ne kakav tutlek, zaglamanec i norc, kad mu to ne piše na čelu. I još nešto: treba jedan poseban talenat, da talenat uvjeri svoju okolinu, da je pravi talenat. Treba talenat, da se odkrije talenat.

Umjetnik je naivan, pa se uviek nekako tješi i nešto nada. Kad čovjek živi u biedi i u zlu, može se pouzdano nadati, da će sigurno dočekati samo bolje, da mora sada već jednom doći dobro i bolje, a da će naprotiv onoga, koji živi i ljenčari u dobru, snaći jednom sigurno zlo. Poslije kiše dolazi sunce, poslije zla bolje. Ali to nikada nije točno. Poslije zla dolazi još gore.

Umjetnik zdvaja. Jesti bi se morao posve odučiti, jer krasti ne zna, ne može i ne će. A problemi vape. Ali kad čovjeku ne vjeruju, da je gladan, kako će mu onda vjerovati, da je talenat. I zar talenat baš mora crknuti i tek onda u svojim djelima mrtav živjeti?

Da bude još gore, takav je nesretnik vrlo mekan i nježan, jedna liepa dušica, vrlo fina i osjetljiva na neprilike u životu, i njega sve mnogo više boli i još više mu je žao sebe i drugih. Pa on ljubi toliko toga: i domovinu, i umjetnost, i ljude, i život, a njega nitko, zar baš nitko ne ljubi? Dapače nitko na njega i ne misli.

Umjetnik čita životopise drugih umjetnika, i to natašte, i uviek nekog vraga čeka i nada se. I pomalo postaje pesimist i mizantrop. Ako znaš, što su ljudi, ne ćeš se nikada ničemu čuditi, nikada iznenaditi, nikada žalostiti i plakati. Neuspjeh je zapravo uspjeh. U svojoj nevolji takav čovjek proklinje sve i svi su mu krivi. Razmišlja o životu, samoubojstvu, o novcima i ljepšem životu. Prestane se šišati i brijati, odielo se na njemu razpada i svi ga već gledaju kao kakvog barabu. Ponekad počne i lokati, i to više zbog desperacije nego zbog inspiracije, a kako pije na prazan želudac i na jad, napije se uviek propisno. A onda vinski filozofira, svađa se i dosta često izvuče batina.

Okolina konstatira, da mu odvajkada nisu svi kotači u redu, jer taj čovjek ne radi ništa unosno i pošteno kao drugi častni i pametni ljudi, a umjetnik možda nosi karanfil u zapučku, crnu leptir-kravatu i crnu prljavu košulju, mastan i ogroman šešir, a iz cipela i čarapa vire mu pete i prsti, i zar to nije za sve glupane dovoljan dokaz, da je umjetnik lud.

Željeti, čekati, kuburiti, nadati i varati se, u tome prolazi cieli život. Poneki se i trgne, pa ode u tuđinu, ali je onda opet zlo, jer u domovini se čezne za tuđinom, a u tuđini za domovinom.

Iz prevelike ljubavi prema domovini, ljudima i ljepoti razočaran umjetnik zamrzi sebe i čitav sviet. Onda urla, buči, napada, i svi pred njim bježe kao da je biesan pas. Često ni kriv ni dužan, ako ima samo malo sreće, dospije i u buturnicu, i tako se domogne bezplatnog stana i košte. Poneki veliki umjetnik i poludi, i to ne navlaš, da možda napakosti ljudima, nego jer uistinu ne zna, što bi mogao pametnije uraditi.

Umjetnik se muči i kinji i sveudilj se bavi umjetnošću. Ali sve uzalud. I u nekim časovima slabosti, sumnje, izgubljenosti i očaja, počinje prezirati i mrziti sam sebe, omalovažavati, proklinjati i žderati sam sebe. On ništa ne zna, ni voljeti, ni mrziti, ni šutjeti ni govoriti, ni raditi ni ljenčariti, ni živjeti ni umrieti. Oh, da se barem nije rodio!

Iz običaja piše svoju devetdeset i devetu molbu za mjesto, ponizuje se, moli i prosi, obećaje, da će biti pošten, vjeran i odan svojim predpostavljenima, da će u službi uviek biti savjestan i radin, svečano se unapried zaklinje i zahvaljuje do groba, iako zna posve točno, da će biti i opet odbijen.

I posebnim bolestnim i čudnim zadovoljstvom raduje se i ruga na koncu svojoj biedi i nesreći. Svako zlo počinje primati s bolestnim užitkom: — Jest, dobro je to za mene. Rodio sam se bez košulje i gaća, pa ću i crknuti gol. Drugo nisam ni zaslužio. Dok drugi gradi kuće, ja letim po oblacima. Udri glupana i ne žali ga, što je pametniji i bolji od drugih. Biela vrana.

Ne pomaže ništa, ni to: uviek strada onaj bolji, a ne onaj gori, uviek pati dobar, pošten, osjećajan, a nikada onaj nepošteni ili bezosjećajni.

Ipak, sve postaje čovjeku već predosadno i preglupo. I šta jedan nespretni i nesretni može još doživjeti i dočekati u tome gradu? Što ga može zanimati i zanieti nakon mnogo prošlih izgubljenih godina? Vuku se tužne i kišne večeri s čađavim oblacima, ljudi šepaju mokrim i pustim ulicama, a po kućama sjaju prozori, u koje bulji osamljen i bolestan čovjek. Pa one užasne svečane i liepe nedjelje, kad ljudi lutaju u novim odielima sa svojim ženama, brigama i dosadom, lutaju ulicama bez cilja u povorkama, i nitko ne zna kuda bi odveo svoju dosadu.

Među noćnim sjenama tetura umjetnik i razmišlja i zdvaja. Ići uviek nekuda napried, a nikuda ne možeš i ne znaš, i sva

su vrata, i sva srdca zatvorena. Dok su mnogi postigli uspjeh bez rada, on je uza svoj težki i golemi rad ostajao uviek bez uspjeha, k vragu i uspjeh, ali bez sredstava, bez mogućnosti, bez najpotrebnijeg za život Da, život je već takav, život...

Baš nemoguće stvari uviek su moguće, nevjerojatno postaje vjerojatno. Umjetnik, kome nije nitko htio vjerovati, da je umjetnik, koga su svi gledali kao lienčinu, niškoristi i barabu, 50 godina nakon tužne svoje smrti dobiva spomenik, dragi rodni grad krsti nekakvu uličicu njegovim imenom, balavci po školama bubaju njegove stvari na pamet, neki spretni ljudi mukte zarađuju njegovim djelima, a mi se ponosimo: Em, smo Hrvati!

Pilek nije zadriemao za vrieme te propoviedi, ali on je imao Slikaru dosta toga reći. — Jesi li gotov? Ti si nadmašio i samog sebe. Ali nemoj se izmotavati. Ti nisi lud. To tvoje ludilo je laž i obsjena, a kako si neiskren i lažljiv, sigurno ni tvoja sušica nije sušica. A ja sam dolazio tebi ne radi umjetničkih problema, nego radi te tvoje sušice. Ja sam ti skoro skočio u zube u potrazi za bacilima. Udisao sam tvoj smrdljivi, pokvareni dah u dobroj i poštenoj vjeri, da imam posla s čovjekom od rieči, s jednim sušičavcem, sa stopostotnim, koji je jednom nogom u grobu, a ne s lažljivcem i simulantom. Tratio sam s tobom svoje dragocjeno vrieme, slušao tvoje bulažnjenje, sve u najboljoj nadi, da ću se zaraziti tvojom sušicom, a sada sam konačno na čistu, da tebi čovjek ne može i ne smije vjerovati. Ti čak nisi za mene ni slikar. A što si onda i što ostaje od tebe. Sušičavac nisi, slikar, luđak, umirući nisi, a ni čovjek nisi. Od tebe nema naša javnost koristi, uobće nitko nema nikakve koristi, pa ni ti sam.

Pilek se naškubio uvriеđen. Zamrzio ga, kako može mrziti samo umjetnik umjetnika.

Slikar je kašljucao i pljuvao. — Eto vidiš, došao je vrag po svoje. Najednom je nagnuo glavu, otvorio usta i činilo se, da nešto sluša. — Pst, pst, tiho, došao je na objed, pred vratima je sigurno Oktavian.

Pilek nije ništa čuo, nego je gledao njegovo sretno lice, kako se gleda luđak. — Tko je došao na objed? Kakav gost, kakav Oktavian, što to slušaš, ja te se već pomalo bojim.

Slikar se odšuljao van u hodnik, a Pilek na prstima za njim. Pilek se strese i trgne od gađenja. Prvo, što je vani kod stuba opazio, bio je ogroman olinjali štakor. Grizkao je zubićima, a njegove su crne očice oprezno zvjerale. Do štakora u kutu bila je već skoro izpražnjena zdjelica s rižom i komadićima mesa. Štakor je bez ikakva straha i brige nastavio dalje jesti, dok mu je Slikar nježno i očinski tepao: — Oktavian, došao si, skitnico, samo ti liepo bez brige jedi, ne daj se ništa smetati.

Oktavian se nije dao nudkati, pa je objedovao dalje s velikim tekom. Kada je izpraznio zdjelicu, obrisao je šapicama njušku i brkove i pogledao Slikara.

Slikar je bio sav uzhićen. — Vidiš, kako me odano gleda. To je pametna i vjerna životinjica. Što je, stari moj?!

Pilek je bio u čudu i u strahu. — Trebao si mu dati salvetu, vidiš, da šapama briše gubicu. A nisi mu rekao ni »na zdravlje«.

Štakor je pogledao sumnjičavo Pileka i odšetao se niz stube, a da Slikaru nije rekao ni »hvala«. Pilek se tek sada uslobodi i počne glasnije govoriti. — Pa kako si dovabio tog štakora, kuga ubila tebe i njega?! Pa nedavno je bila deratizacija u cielom Zagrebu, koja je stajala milijune. I tebe je to sigurno liepih novaca koštalo, dok si šmirao lievo i desno, da ti tvog ljubimca ostave na životu. Ti si promašio karieru. Trebao si postati krotitelj eurazijskih životinja.

— Oktavian je došao sam. Inteligentna životinja. Studiram ga i skiciram, ali ne mogu nikako uhvatiti taj njegov izraz. Već godinu dana on dolazi k meni točno svako podne...

— Pozirati?

— Na objed, i to u treći kat. A kada mu slučajno ne postavim zdjelicu, struže mi fakinček po vratima ili glođe, da ga čujem.

— Nevjerojatno i vrlo ugodno. I ne gadi ti se? Čuješ, morao bi mu kupiti nešto protiv izpadanja dlake, čini mi se, da ti je šugav. Morao bi ga njegovati i mazati nečim, pa bi postao prekrasan egzemplar. Ima ona taky-pomada, malo smrdi po smrdljivim jajcima, za porast kose. I moj generalni to upotrebljava i silno hvali.

Slikar je već pisao na komadiću papira. — Kako si rekao? Taky! Čekaj, ali to je, čini mi se, baš za izpadanje nepoćudnih dlaka. Negdje sam čitao oglas.

— Svejedno. Ako ne bude koristilo, škoditi ne će.

— Mislio sam već odkada, kako bih ga odveo veterinaru, ali nezgodno je. Mogli bi mi ga oni mesari još zaplieniti za

svoje krvoločne eksperimente, tobože na korist znanosti. Cieli život moraš se boriti s malograđanima konzervativcima i naprednjacima. Stanari susjedi čine mi neprilike. Po stubama postavljaju kliešta i otrovane gomboce.

— Ali ipak, ti imaš dobar želudac.

— Znam, naravno, nevjerojatno je uobće, što sam ja podnio, progutao, požderao i probavio. Kakve svinjarije i bezobrazštine. A što je najčudnije, ja sam umjetnik slikar, a ne kakav cirkuski proždirač vatre ili stakla, gutač mačeva i čavala. Ja nastojim uviek, da ne mislim i ne osjećam kao većina ljudi. Svima se štakori gade, a meni ne. Većina jede svinjetinu i govedinu, a konjetina se mnogima gadi...

— Slušaj, a bi li ti pojeo za objed svog Oktaviana?

Slikar se nije obazirao na to glupo pitanje, nego je nastavio hvaliti svog Oktaviana. — Ne bi nitko mislio, kako su štakori pametni. Ne ću generalizirati, ali ovaj moj je nešto fenomenalno. Na njega sam se tako naviknuo. Ako slučajno ne dođe točno na objed, ja sam u velikoj brizi.

— To nema smisla. Možda je kuda pozvan. Metni mu jelo na štednjak, da se ne ohladi, pa kada dođe, dođe.

— Jednom mi je nestao i tri mjeseca nije dolazio k meni. Bio sam izgubljen. Vratio se suh i šugav, sama kost i koža, bojao sam se, da mi ne će ostati, bilo je tu briga i posla s njim, a sada je opet sve po starome, i riedko da kada ne bi došao ili da zakasni na svoj objed. Oktavian, kakav jest da jest, ima nesumnjivo mnogo prednosti. Da držim psa, morao bih gradskom psetarinskom odsjeku mastno plaćati za uzdržavanje šintera i još bi mi lajao, a Oktaviana mi je poklonio upravo grad, ništa me ne stoji, nema kontumaca, ne trebam se bojati šintera i globe, nikoga se ne bojimo, jer se svi boje nas. A s njim imam veliko veselje i zadovoljstvo. Životinja me voli i zahvalna mi je za svaki zalogaj.

— Jest, to sam i ja opazio, kako te je samo umiljato pogledavao i mahao ti repićem. Samo ipak, ako mu se porcija ne čini premala, jer štakori su proždrljivi. Stoj, imam ideju. Zašto ne bi upotriebio svog Oktaviana, da vadi planete na Sajmištu. To bi išlo. Svaka cura hoće nešto znati o svom budućem. Vas dvojica mogli biste s uspjehom nastupati i u kakvom cirkusu. Pa da ga naučiš još i malo slikati! To bi bila kariera za tebe i za njega.

Kada se Pilek spuštao po stubama, ogledavao se u strahu po svim uglovima, da se ne pokaže gdje dresirani Oktavian, a o njegovu gazdi Slikaru mislio je sažalno. »Lažljivac bez karaktera, nije čovjek od rieči, ne samo što je mene prevario, da ima sušicu, koje nema. Hvalisav je siromaček, umišljen sto gradi; on misli, da simulira ludilo, ali je uistinu lud. On misli, da je umjetnik i luđak jedno te isto. Jok, braco! Većina umjetnika je gladovala, ali on još nije, a veli, da je umjetnik. On će također simulirati i glad, ali bit će uistinu gladan. Zajedno s Oktavianom.«

X

Posao kod Fortune postajao je Pileku sve dosadniji i gluplji. Vječno je čekao nedjelje i svetke, koji su preriedko i presporo dolazili, a prebrzo odlazili, a poslije toga ići u posao bilo je još gore. Pilek se uobće nije nikad previše otimao za posao, osobito za ovakav posao, od koga čovjeka glava zaboli, kad osjeća sasvim točno, kako mu hlapi svaka pametna misao iz glave, i kako glupavi naočigled. Sve je tako mehanički, uviek jedno te isto, da čovjek, ako nešto malo misli, odmah sve pokvari. I težko je bilo Pileku, koji je u sebi osjećao neke izvanredne sposobnosti, koji je očekivao mnogo od života, sada živjeti jednim prostim i monotonim životom i čekati mirovinu kao magarac travu, dok naraste.

Dok je imao odnošaj sa ženom Gavanskoga, bilo je još nekakve nade, da će izletjeti iz posla, veselio se, kako će se sve svršiti liepo i jednostavno, jer njemu je već dodijao taj posao, on se već bojao tog svega oko sebe, a bojao se i susreta s Gavanskim. Saletavala su ga pitanja: kako će glumiti jedan pred drugim, kako će moći gledati Gavanskom u oči, što taj čovjek ipak misli? Ne samo radi žene, nego i radi knjiga, jer Pilek mu je pokrao sve bolje knjige. Doduše on ima izpriku: prilika čini tata i ljubavnika. A kriv je i sam Gavanski, što je takvog strastvenog bibliofila i ženskara dovodio u kušnju i napast. I mnogi jači ne bi se mogli odhrvati, a kamoli slabić Pilek. Ništa. Neka ga liepo odmah odpusti, a time mu ne će naškoditi, nego naprotiv. Pilek se u sebi već unapried svađao s Gavanskim. »Lopov stari, kako on ima obraza gledati mene? Zar se on valjda stidi svog čina? Zar njega valjda grize savjest, što mi je otca prevario? Gledat ćemo se liepo kao pas i mačak, i sve mi se čini, da me ta lopuža ne će odpustiti, takve sam ja već sreće; sluti on, da bi mi učinio najveću uslugu odpustom i samo bi još potvrdio sve ono, što se misli, naklapa i vjeruje o meni i njegovoj štovanoj gospođi.«

U Pileku je bučila danomice srčba i nezadovoljstvo, znao je, da bi morao nešto učiniti, da ga već jednom izbace iz posla,

jer inače bi mu se uistinu moglo vrlo lako dogoditi, da pročami u tom poslu svojih 25 godina i uživa doživotno i bezbrižno osiguranu svoju starost i mirovinu. Užas! A on je ipak znao, da je stvoren za nešto više, a ne za pisara i penzionera.

Ogovarao je Gavanskog, izmišljao nešto i tračao na sva usta, vječno se nešto bunio i psovao, kvario, svađao se, izostajao, ali kako je imao dobro zaleđe i protekciju, nikako mu nije uspievalo da izleti napolje. To mjesto kod Fortune težko je dobio, a sada ga ne može ni lako izgubiti. Pilek je razmišljao, što bi se tu dalo učiniti? Što će on dalje tu glumiti i prenavljati se, on nije od onih, koji cieli svoj život nose tuđu masku, on mora svu istinu izlanuti, njega guši, on se mora spasiti i pobjeći, ali stari Gavanski možda se sjetio, da ima nečistu savjest, možda sada hoće na sinu popraviti, što je skrivio otcu.

Pilek je ljude i život počeo gledati kao glumce i ujedno gledaoce, loše i slabe glumce i nezadovoljne gledaoce, koji igraju i gledaju neku lakrdiju bez volje, zanosa i interesa, jer dobro znaju, da je sve to laž, trik i prevara, kad nitko više nema iluzija i nitko više ništa ne vjeruje, pa se znoje, natežu, brbljaju na silu i jedva čekaju, da ta glupost jednom svrši.

Zato si Pilek jednog dana dobro nabrusi jezik i dade se najaviti generalnom direktoru Gavanskom. Dobro se pripravio, kako će starome nabrojiti sva nedjela i lopovštine, sve ono, kako mu je prevario otca, i pljunut će mu eventualno u lice, zatjerati ga u zemlju, sve će mu skresati u oči, pa kud puklo da puklo, jer ne može više podnositi taj mir, tu šutnju, pretvaranje, tobožnju ravnodušnost i taj glupi i prokleti posao. To je sve prevara i kriminal od početka do kraja, i zar je on, prevareni Pilek, još dužan biti ortak i jatak, da tom starom nepopravljivom tatu još »drži zid« ili »lojtre«, dok on krade i harači. Baš je dobro razpoložen, pa će mu reći u lice, što ga ide, i tako zauviek obračunati s tim starim notornim razbojnikom.

Pilek je ušao goropadno u sobu g. generalnog, ali čim je zakoračio na one tepihe i potražio očima Gavanskog, osjetio se nenadano tako malen, izgubljen i plah. Gavanski uviek lukav, laskav i licemjeran, predusreo ga rutiniranom ljubeznošću, ponudio mu fotelj i cigaretu, raztegnuo usta do ušiju i pokazao sigurnost, finoću, dostojanstvo, takav smisao i po-

štovanje za svog malog namještenika, da je ratobornog Pileka skoro razoružao.

»Nema šta, mislio je srdito Pilek, u meni je naravno ista pasja krv kao i u mojem otcu, ja se tu već raztapam, što me je primio kao čovjeka, a mora da on po svom običaju samo glumi i jedva čeka, da me vrag što prije odnese, ja tu već pomalo dršćem i slinim, ne znam, što bih sam sa sobom, i ne znam skoro više po što sam i došao. A taj se stari lisac fino smieši, kako taj čovjek ima životinjsku fizionomiju, fuj, kako se pretvara, da je dobroćudan i razpoložen, to, to, to je vrag s rogovima, i kako on umije postupati s ljudima, kako zna predobiti ljude, to je rođeni gospodar, to je pravi gavan.«

Ali Pilek se strese i trgne, razkine onaj sugestivni utjecaj, koji ga je počeo osvajati i omatati, ubrzo se snađe i razjunači. »Samo neka se ta crkotina dalje ceri i laže, ja ću mu zapapriti i skuhati čorbu, odmah će ga stresti zimica«, pa je surovo odbio fotelj i cigaretu i podbočio se izazovno.

— Gospodine generalni direktore, da počnemo s vašim dugačkim naslovom, koga ste si prisvojili nepravo kao i sve drugo, što imate. Jedan vaš mali namještenik ovdje stoji pred vama i govori. On stoji prema vama ravnopravan svojim radom, dapače on je uza svu svoju lienost vredniji od vas, i nemojte ga tako s visine prekidati, dok ne svrši svoju prodiku, i dok ne skine svoj kamen sa srdca i baci vam ga u glavu. Meni su govorili da sam istinski nadaren, da posjedujem jednu dublju inteligenciju, nego što je potrebna jednom generaldirektoru, da sam uobće nešto drugo nego drugi, i zamislite sada, ako možete, kako mora meni s mojim pogledima i s mojom glavom biti kod vas pisar. (»Prokletstvo, zajašio sam na deseto, ali dobit će ipak, što ga patri.«) To je nešto grozomorno nakazno i gnjusno! Što se vi tako ljubazno i očinski ponašate prema meni, zar si tako mislite izkefati svoju nečistu savjest? I još buljite u mene tako sažalno, i valjda mislite, podlac stari, da mi nije u glavi sve u najboljem redu. Nije to samo tako, stari moj. Vi mene još uviek vidite kao svog beamtera, koji ne zna ni pet nabrojiti, a ne znate, da ja beamter nisam i da ne ću biti, da sam ja rođen za nešto više i bolje, ne mislim unosnije. Kakav idiot bio bi vam možda i zahvalan, samo zato, što ste mu prevarili otca i još ste tako dobar, da izrabljujete i sina s mršavom motivacijom, da mu dajete kruh. Ali vidite, ja to nisam, to nisam ja, čujete, ja

ropćem, ja se bunim, ja sam svezan, nezadovoljan, razbješnjen, ja se sada oslobađam; što zurite u mene tako, vi nitkov crni i krvavi? Hoćete li, da vam valjda zahvalim za vaš dobar postupak, za vaše razumievanje i ljubav, ali da ste kojim slučajem (kakvih glupih slučajeva ima sijaset u životu), da ste dakle vi bili takav pisar, a ja direktor i lopov (što je, odmah priznajem, posve nemoguće, jer sam za direktora prepametan, a za lopova prepošten), dakle da sam ja bio na vašem mjestu, a vi na mojemu, naime da sam ja vama operušao tateka, izkoristio nečiju glupost, dobrotu, neznanje i biedu, da sam trgovao tom zemljom, jajcima, puranima, zrakom na veliko i malo, pitam ja sada vas, šta biste vi meni rekli, što biste vi meni učinili? Znali ste vi, naravno, s kime imate posla, (a to znam i ja), znadete vi dobro, šta je čovjek i kakva je u njemu kola krv, kako se sve zaboravlja, da je divota, i kako čovjek umije trpjeti i šutjeti. Milina je gledati, kad maše repom i trudi se, da stoji na zadnjim capama, kad balansira »šenpitn«. Bilo je gorkih dana, kada sam zbog vašeg posla hodao pijan kao da me netko kladivcem udario po glavi, ali ja... (Pilek zastane i pomisli: »Ah, kakva sam lajava ništarija!«), ja se sada sjećam samo onih liepih, recimo, kad ste mi dali povišicu, a ja sam mislio, da ću kupiti za tu pišljivu plaću cieli grad, tronuto sam zahvaljivao i drhtao kao padavičar. Zar vi možete i zamisliti, kakva je to nevolja, kad čovjek služi onoga, koga mrzi i prezire, koji je krivac, da on mora baš njemu raditi, a ne može raditi ni pošteno ni dobro, jer je prevaren...

Pilek se pleo i gubio u svojoj prodiki i na koncu konca nije više znao što hoće reći i što je rekao, iz njega je pljuštala bujica rieči bez veze i značenja, i sve je bilo obavijeno maglom. Gavanski je slušao dobrodušno i strpljivo (čuo je on već i gorih stvari) i mislio je, da bi se iz tog pisarčića, tog bedačeka i slinavca mogao iztesati dobar agent, samo dok stekne sigurnost i nastup. Namješta se kao da je na jajcima, bogec bistrički, i ne zna kuda bi s rukama. Fino se smješkao, a Pilek je počeo mlatiti sve teže i teže, zapao je u neku vrućicu, svi su mu ventili popustili, iz njega curi i pišti u nekom temperamentnom i suludom govorničkom zanosu, tako da nije čuo ni riku Gavanskog, ni zvonce telefona, a kada se opet snašao i postao priseban, on je stajao još uviek u bogatoj sobi, ali sam, on gestikulira sav uzbuđen i zasliepljen uz prazan stol u praznoj sobi.

Samo se iz tajničine sobe čuje potmuli govor i smieh, to se sigurno njemu smiju. Pilek se zgrabi za glavu. Sve se oko njega vrti, i nešto mu zuji i kljuca u glavi. Stao je pred zatvorena vrata i zaviknuo: — Htio sam s vama govoriti kao s čovjekom, s protivnikom, htio sam vam razbiti nos i pustiti krv, ali vi ste ostali gospodin direktor, a ja pisar, dok ste živ, osuđeni ste vašim kriminalnim nagonima na to kreveljenje u toj nemogućoj pozi, kao da ste se nažderali štirke, uviek izpeglan, ukočen i bogat. Vas čeka još užasan svršetak: ili robija, ili ludnica, ili siromaštvo, pa možda i ono najgore: da ostanete gospodin generalni direktor do svoje smrti.

Čulo se kako mašina škljoca i papiri šušte.

— Vi, vi krabulja, čujete me, ja odlazim i kao pristojan i civiliziran čovjek morao bih pljunuti u špuktrigl, ali ja ću radije progutati svoju pljuvačku. Vi ljudožder, gospodin ljudožder, gospodin generalni ljudožder!

Tapetirana vrata ostala su zatvorena, i njega nitko nije čuo. Kao i uviek, opet je govorio u zrak, opet su njegove rieči u dugim zvučnim titrajima nestale u ono šutljivo grobno ništa. A na posljedku ništa nije rekao, sve ono, što je još trebao reći, prešutio je kukavički, ono glavno, što je htio, zapelo mu u grlu kao kost. Pa to je posve jasno, samo on to nije znao: kako se on može bosti s onima, koji imaju rogove? Po ramenu takne ga podvornik. — Gospodin Pilek, molim...

Na blagajni čekao ga pismeni odkaz. Dok je on mljeo svoju govoranciju, g. generalni izdiktirao je tromjesečni odkaz, koji će mu odmah izplatiti, jer tvrdka ne reflektira na njegov daljnji rad, tako da može odmah napustiti posao.

Pilek je stajao nesigurno na dršćućim nogama, iznenađen i smrknut. Želio je odkaz, svim je silama nastojao, da do toga dođe, a sada je ipak zapanjen.

Htio je tom Gavanskom reći nešto pametno, ali rekao je glupost, htio mu je otvoreno pokazati svoje misli, svoje ruke i svoje šake, ali pokazao je samo svoju smušenost, nestaloženost, smiešnost. Ponašao se kao balavac. A Pilek je prema svom programu trebao pozvati i Schopenhauera za svoga svjedoka, i sva sreća, da je zaboravio ono: »Jedan čovjek velikih i riedkih duhovnih osobina, kad je prisiljen raditi neki čisto koristan posao, koji bi mogao savladavati i najprosječniji čovjek, sličan je jednoj dragocjenoj i najljepšim šarama ukrašenoj vazi, koju upotrebljavaju kao kuhinjski lonac; a praktične ljude poređivati s genialnima isto je, kao poređivati obično kamenje s diamantima.« No, da je i to još bubnuo.

Blagajnik je spretno i ravnodušno brojio novce, okrenuo se zatim Pileku: — Brojite sa mnom! a pod njegovim brzim prstima klizile su novčanice i suštale. — U redu? Štima?!

Pa su si pružili sasvim ravnodušno ruku, blagajnik je izustio neku frazu: — Takav je život, što ćemo! a Pilek se odvukao na ulicu. U onoj užurbanoj bujici bilo je nešto novo i veliko. U Pileku je pjevala sloboda. Bio je lagan, vedar i sretan, zagrlio bi sve ljude, i nebo se smijalo, a čovjek bi poletio na oblacima; slobodan, fin miomiris struji po duši.

Sjedio je Pilek kod kuće i čitao, a onda je zatvorio oči i sanjario, ali glavom kruže mu misli o nesigurnosti, izgubljenosti i plašljivosti nezaposlenog čovjeka, kad iznenada začuje s ulice potmulu graju i buku. Izletio je odmah van u košulji, znatiželjan, uzbuđen i grozničav. U Demetrovoj ulici kod Matejne zakrčila je ulicu povorka mladića, koji su bučili i prepirali se. Među njima gura se i maše pendrekom ogroman i debeo stražar, te ih zaustavlja, tjera i ne da prolaz. Morao je biti vrlo služben, surov i siguran, kada se usudio zaustaviti tolike ljude i sam se postaviti prema cieloj povorci. Pilek još nije ni stigao do njih, kad najednom mimo njega projuri nekoliko natrpanih automobila. Automobili se naglo zaustave izpred bučne grupe, i neki ljudi brzo izskoče iz kola svaki s batinom u jednoj ruci i revolverom u drugoj. Počeli su udarati naglo i nemilosrdno oko sebe. Kako su nenadano nahrupili, zbunili su sve, nastao je metež, a udarci su pljuštali po golorukim mladićima. Snašao se i preplašeni stražar, pa je počeo prvog do sebe, koji mu se našao pod rukom, lupati pendrekom po glavi, da je mladić posrnuo i pokleknuo na koljena, ali stražar ga je nabijao nemilosrdno dalje po glavi, da se mladićevo lice u suludom grču i boli posve iznakazilo i pomodrilo, težki su udarci zvonili, dok mu nije viknuo neki detektiv: — Dosta. Ubit ćeš ga. Udri dalje. Iznenađeni mladići sami naletavaju na batine detektiva. Tuku ih, kud koji stigne. Izlupane, obezumljene i preplašene mladiće, koji nisu mogli pobjeći, stjerali su i obkolili u Basaričkovoj ulici i ugurali ih u dvorište Matejnine gostionice.

Pilek je skamenjen gledao to mrcvarenje. Stiskao je šake, zapiljio si nokte u meso u nemoćnom biesu, u njemu se sve

treslo i plakalo, ali nije mogao ništa, kao i svi oni toliki ljudi, i prolaznici i promatrači. Do njega je stao jedan iz povorke i psovao. — Kakvi smo mi to ljudi. Strahote se događaju kao u Indiji. Deset plaćenika natjeralo je i namlatilo nas hiljadu.

— Oboružanih plaćenika, htjeli ste reći.

— Sigurno nijedan narod na svietu ne podnaša tako strpljivo tolike uvrede i poniženja. Zapamtit ću taj dan, dok sam živ, ali zapamtit će ga i oni.

Pipao je svoje rame i podlakticu. Kost mu je sva crna, jer je udarac prema glavi odbio rukom.

Pilek ga izpituje. — A odkuda ste to išli?

— Iz Šestina, sa groba Starčevićeva. Mi smo studenti. Bili smo na misi i vraćali smo se mirno u povorci, dok nas nije zaustavila ta debela mrcina, a u to su doletjeli detektivi. Netko im je telefonirao.

Došao je i redarstveni auto, Zeleni Tomaš. Mladiće su jednog po jednog trpali u nagruvana kola, a među posljednjima Pilek spazi Divjaka s krvavom glavom. Pilek zaprepašteno klikne: — Ti?! Ali Divjak ga nije htio gledati, nego je žučljivo dokazivao stražarima: — Mi bismo prošli i razišli se u najljepšem redu i disciplini, da red i poredak niste narušili vi, čuvari reda i poredka.

Gradom se šapće o tajnom noćnom pokapanju umorenih na redarstvu, negdje u Maksimiru da je pronađeno cielo groblje, kruže glasovi o mučenju i ubijanju u Petrinjskoj ulici, susjedi slušaju noću vapaje, zapomaganja i krikove, pritvorenici skaču kroz prozore na dvorištni beton. Građani svaki dan očekuju kućne premetačine i uhićenja, pune su novine procesa i osuda pred sudom za zaštitu države, ljude zatvaraju, interniraju i tjeraju na robiju. A po ulicama kundače mladiće i djecu.

Stara Bara grozi se stražarima i viče. — Kaj, vi fakini, pak ste Hrvate harili... grozi se svakom stražaru na ulici. — Vas bi trebalo, vas, hahari dotepeni...

Stražar se smije dobroćudno. — Kolko ste danas štamprlov rakije popili, Barica?...

— Dost, fala Bogu i Majkici Božjoj, pa kaj mi možete, muktaš pregriženi, jalni, ne bi ti privuščila ni kaj je črno pod noktom, kaj se kesiš, tolvaj dugi, Bog i tri put bogme, da sam mlajša, kak nis, ja bi tebi pokazala.

Mala starica, pognuta i slaba, zagrnuta rubcem, ode dalje i pjeva na sav glas: — Van š njima, van š njima...

U dvorištu pjevaju i sviraju. Neka čežnja, tuga i nemoć plače i pjeva u tim pjesmama. Negdje dobiju zato, što liepo pjevaju, a negdje samo zato, da ne pjevaju.

Divjak je na slobodi i sjedi kod Pileka. — Ovdje ti nema života. Sunce žarko! Putuj daleko van, ako ne ćeš putovati na drugi sviet ni kriv ni dužan. Policija, žandari, kundaci, pucnjava. Sunce Micika! Šta se sve ne događa kod nas! Cvilidreta je još uviek u zatvoru. Vrag im fileke. Cvilidreta Sabljak, pjesnik s dušom i očima djeteta, postao je žrtva. Čuo sam za njega užasnih stvari. Obtužuju ga, da je postavio nekakve bombe ili pakleni stroj, koje su postavili agenti provokateri. Mati i sestra donose mu hranu i rublje na policiju, a odnašaju prazno suđe, koje poližu kriminalci: ordonansi i šliseri, i zamisli ti taj užas, kad mati otvori paket s rubljem svog sina i nađe krvave košulje. Njezina sina muče i tuku, i ona to zna, i ja znam, i mnogi znaju što se događa, čak znamo, da je sigurno nevin. Taj dečko bio je pošten i radin s jedinom pogrješkom, što je ljubio svoju domovinu. Bio je cieli atleta, jak i velik kao konj, a sada ne može više stajati na nogama. Na preslušavanje vode ga dvojica izpod ruke, zapravo više ga nose, njegove noge su zamotane u vreće, jer na one ranjene i natečene noge ne može više obući cipele. Mi se kao kulturni ljudi zgražamo nad španjolskom inkvizicijom, torturom vještica i linčem negdje u Americi, a i ovdje kod nas pucaju kosti, krv brizga izpod nokata, izbijaju se zubi, dok gramofon na tavanu negdje svira po ciele noći. Kako je užasno slušati u mraku ćelije taj grozni gramofon dok svira. Pilek moj, kakvi smo mi biednici. Jauci u crnoj strašnoj noći neprestano zovu...

Širinom ciele ulice valjala se povorka u pjesmi i povicima. Pilek uživa i dere se Divjaku na uho: — Divota, koliko nas ima, ciela vojska, ja rastem, ja sav trepćem i dršćem od uzbuđenja i zanosa. Prolaze mi trnci po tielu. Vlasi mi rastu.

— Vlasi? Samo neka ti rastu. To je dobro za tvog bricu.

Divjak pravi dlanovima megafon i grmi za desetoricu:

— Dolje krvopije hrvatskog naroda! A mnoštvo oduševljenih zanosno povlađuje: — Doljeee! I opet trubi Divjak: — Dolje hegemonija! Dolje pljačkaši! Dolje krvava vlada! Divjak

urliče sve snažnije i nabraja sve po redu, nikoga ne štedi, a ulicom se razlieže gromko: Dolje! Divjakov glas je jak i grozan, a što je najčudnije, on nikada ne viče »živio«, nego samo »dolje«.

Povorka povlači za sobom sve i nosi u onom silnom uzbuđenju, kad se ne osjeća zemlja pod nogama. Pilek gurne Divjaka u rebra i vikne mu u onoj galami na uho: — Ajde, zavikni bar jedan »živio«, ali Divjak maše glavom: — To se razumije samo po sebi. Mnogo ljepše i opasnije je urlati »dolje«, za mene je to emocija: — Dodje policija! Dolje razbojnici! Masa je odgovorila gromoglasno: — Dolje!

Kao da su bili pozvani, na povorku su nenadano nasrnuli stražari, mlatili su kundacima sve od reda, povorka se zaljulja i raztepe. Ljudi su razjureni na sve strane. Divjak u onom metežu i batinanju zgrabi Pileka i odvuče ga u jednu kućnu vežu. Kako su razpršeni demonstranti nestali po vežama i po sporednim ulicama, stražari, kad su već kod posla, udaraju i prolaznike, gdje koji stigne i gdje koga stignu. Nevin uviek strada najlakše i najprije.

Pilek i Divjak izmile oprezno iz kuće. Strahote se događaju po ulici u pol biela dana. Pilek urliče i vadi iz punog džepa kamenje i baca sav razdražen. On gađa precizno, i to na priličnu daljinu, samo jedan kamen slučajno se zadržao na tramvajskoj žici i pao nasred grupice demonstranata, istomišljenika, ali taj pogodak ne vriedi, naime, ne računa se, jer je od bratske i prijateljske ruke. Na Pileka i Divjaka zaleti se zasopljen crveni redar, ali kad spazi, da ih ima u veži više, zastane neodlučno. Divjak ga zovne blago: — Hodi, hodi malo sim, ti bedak jedan, ako te leđa svrbe, nalupat ću te vlastitom puškom! Stražar nepovjerljivo pogleda i odkaše k svojima.

Zatrčao se predaleko od svojih i neki drugi rabiatni stražar za jednim prolaznikom, u prevelikoj revnosti tresnuo ga kundakom i počeo ga natezati i vući sa sobom. Ali složno je graknula ciela veža: — Fuj, dolje zlikovac... neki su potrčali na stražara, Pilek je bacio na njega polovinu cigle, tako da je odmah izpustio uhićenog i uhvatio se za lice, Divjak se odmah stvorio do stražara i ritnuo ga nogom, te stražar kukavički odtrči, kroz kišu kamenja, koje je zviždalo za njim.

Pilek i Divjak lutali su ulicom. Tražili su glavnu grupu povorke. Po sporednim ulicama formirale su se već nove

grupe, već su se orili opet poklici, pjevalo se i galamilo. Na križanjima ulica slievale su se povorke, sve jača struja nosi i vuče u vrtlog, množtvo kreće napried u novoj vatri i snazi. Zanosno bruji pjesma, bukti revolt, prkosno se pjeva i viče. Ali opet su naletjeli stražari pojačani civilnim kriminalcima, plaćenim toljagašima, »četnicima«. Natjerali su u prvi čas sve u bieg, ali kada su ljudi uvidjeli svoju brojčanu premoć, stali su kao nepomičan zid. Dere se policija uzalud, demonstranti odgovaraju zaglušnim zviždanjem i galamom, policija se nemoćno vrti i gura, a neki njihov klipan sa šubarom izpali iz revolvera u masu. Nastala je panika, a netko je ostao ležati. U gunguli se urliče i psuje, neki glasovi bodre: — Stoj, ne bježi, udri, milo za drago, ali sve vuče za sobom bujica. Bosanac u crvenom fesu zadržava ljude i vadi handžar: — Stojte, braćo. Ne boj se... »Četnici« su dostizavali one polaganije i odvažnije, i one, kojima je put zakrčen, pa su ih udarali po glavi toljagama. Tko je zastao, bio je premlaćen. Divjak se pjeni kao stražarski konj. — To je Kina, to je afrička kolonija. Uviek isto, umorstva, batinanja, mrcvarenja, zatvaranja, to je za braću Hrvate.

Na Jelačićevu trgu komešaju se ljudi, svi uzbuđeni i ojađeni. Kroz narod se probija hrpica stražara, pa raztjeravaju i zapoviedaju, a onda je spontano i svečano odjeknula iz tisuće grla nesretnih Hrvata: Liepa naša. To je pjevalo srdce i duša molitvu, svi stoje gologlavi i uzbuđeni, a himna titra u zraku. Čim je zamuknula pjesma, energično su nagrnuli stražari, ali naroda je mnogo, policija je izgubljena, osamljena i mala u tome množtvu. Oni su manjina s mjesečno plaćenim uvjerenjem, dok narod osjeća i ljubi domovinu i slobodu. Ore se povici, bruji: Još Hrvatska nij' propala; narod mora dati jednom oduška svojim potlačenim osjećajima. Vije se hrvatska zastava,ددršće pjesma, sva lica blistaju.

Pileka je val ljudstva razstavio od Divjaka. Izgubili su jedan drugoga u onoj gužvi. Pilek se gurao i pjevao, a Divjak je nastavio neumorno grmjeti svoje: Dolje! već sav promukao i hrapav. Kod jednih kućnih vrata na južnoj strani Jelačićeva trga Divjak je neoprezno i pregromko zaviknuo: — Dolje! ali bio je okružen gomilom toljagaša. Iz kućne veže nahrupili su i drugi pritajeni »četnici« i nasrnuli na njega, te ga počeli natezati prema svom brlogu. Divjak se branio i ritao junački, a kad je došlo do gustog, zajauknuo je: — U pomoć!

Nastala je strka i gungula. Nitko nije znao o čemu se zapravo radi. Priskočili su neki Divjaku u pomoć i počeli ga vući k sebi, dok su ga toljagaši opet vukli k sebi, da ga dobiju u vežu, kuda se povukla i policija. Divjak se borio junački i uz to je galamio i psovao po svom običaju. Nitko od onih, koji su se nalazili par koraka dalje, nije znao što se tu događa i u kakvoj je stisci i neprilici jedan prokušani borac. Divjak je zavijao, da upozori na »četnike« i da spasi sebe, pa je za čas nahrupilo još nekoliko mladića, koji su iztrgnuli Divjaka i natjerali cielu rulju »četnika« u vežu. Divjak urla: Hulje, plaćenici! Držao je jednog za vrat, jednoga suhog, crnog i malog i grozio mu se: — Nakazo mala, čiji si sada, zini, dok ti zube nisam razbio. Ostavilo te tvoje družtvo u mojim rukama. A tko će meni šnajdera platiti?! Govori, stoko!

Divjak maše poderanim, iztrgnutim rukavom pred nosom »zarobljenog četnika«.

Čovjek je drhtao sav preplašen. — Brate, ja sam vaš, nemoj da me biješ, živjela Hrvatska...

— U, majku ti hajdučku. Slobodna, živjela slobodna Hrvatska! Sad ću iz tebe napraviti palačinku, baš imam gadan merak. Urlaj!

Uhvaćeni je mienjao boje kao kameleon i derao se na silu. — Živjela slobodna Hrvatska. Živjeli, živjeli, živjeli! Ja sam vaš, vjerujte, Boga mi, zna se...

Divjak ga gurne u vežu. — Marš, đubre. Tornjaj se svojoj bagri. Oslobođeni je odtrčao, kao da ima žeravicu u hlačama.

Oko Divjaka skupili su se njegovi spasitelji. — Taj mali patuljak stalno mi je držao šaku pod nosom. Bio je najratoborniji. Htio mi se krvi napiti, a sada je zaboravio kako se zove. Da su me odvukli u dvorište, tukli bi me kao vola u kupusu i sjedio bih u zatvoru, ali na trbuhu.

Pilek je šetao svaku večer s Divjakom po uzkim i zamrlim ulicama Gornjega grada, pa su se spuštali u Ilicu, u svietlo i buku, i hodali do kasne noći.

Ima ljudi ružnih, koji nam postaju sve ljepši, što ih dulje poznajemo, i onih liepih, koji nam postaju sve ružniji. Tako je i s prijateljstvom, privlačivošću i simpatijom, koju osjećamo prema čovjeku. Ravnodušan često nam postaje blizak i drag, a drag često ravnodušan i mrzak.

Prema njimao išao je Pevec. Divjak upozori Pileka:

— Pazi ga, vidiš onog hohštaplera gizdavog, ide sa svojim nosom-rogom ravno na nas. Pilek se namrgodi i hukne prezirno:

— Hu, ne možemo izbjeći njegovu rilu, ako nas pozdravi, ni pogledat ga ne ćemo. Svinja vražja umišljena.

Pevcu se lice razširilo kao mjesečevo, a svoja usta razjapio je kao kornjača. — O, dečki, to ste vi, čekajte, kuda, kuda?

— Za nosom.

Pevec je zgrabio Pileka i Divjaka izpod ruke.

— Što se frnjite, ne puštam vas, idemo nekuda, ja plaćam. Često zaželim nekoga iz djetinjstva. Pomislite: pa mi smo skupa bosi hodali, nožićkali se, špekulali se, pušili cvebe jedan od drugoga, razbijali šajbe i žarulje po Zagrebu. Idemo! — Divjak se udobrovolji i veselo namigne:

— Ja se ne dam nikada za takve stvari moliti. Za pijaču ja sam uviek tu. Ako platiš, nemam ništa protiv. Danas sam žedan već od ranog jutra. I prvi puta u životu čuo sam od tebe jednu pametnu stvar. Pilek se malo nećkao, ali Divjak mu šapne: — Kaj se cifraš, osel božji. Bumo tog mulca metnuli pod pipu. Nek plati frajer. Šuti!

U nekom boljem baru Pevec je naručio večeru i piće, dok su se Pilek i Divjak križali u sebi od čuda. Divjak si gladi bradu i trbuh. — Došao si ipak k pameti, a bilo je već i vrieme. Pevec, nemaš pojma, kako si mi postao simpatičan. Ti si ipak dečko i pol. Kad sve spiskaš, što imaš, još si uviek na svojemu. Ne žali novce, jer su najveće zlo. Za danas ti si izgorio.

Pevec je bio tmuran i nerazpoložen, nasuprot Divjaku, koji je skakao od radosti i obiesti. — Što, bračne razmirice? Sigurno. Ja imam dobar nos. Čekaj, istom je to početak, a do srebrnog i zlatnog pira švical buš još. Vrag je to s babom. U svađama, u tučnjavama, u ratu uviek obje strane imaju pravo, ali u braku uviek je u pravu samo žena. Sa ženom je zlo, bez žene i kuće još gore. Pij, živio brak! Živjela bračna harmonika, t. j. harmonija. Dolje jezikova juha!

Pevec uzdahne mučenički, dok je Divjak derao svoju kozu. — Kadgod se sa ženom pokefaš, ti samo potraži mene. Mi ćemo njoj zafajhtati i zalumpati sve do rubače, dok ne podivlja i opameti se. Kad čovjek čvrknut dolazi kući ujutro, to na žene strašno djeluje. Ostaviti ženu kod kuće samu i otići

lokati, to je prokušano najbolji recept. I što je najgore kod toga, sama se onda ne može svađati. Slušaj ti samo mene, pa ćeš daleko doći...

Program, birani, velegradski. Jedna umjetnica skoro gola, druga nema skoro ništa na sebi, jer publika hoće za svoje novce nešto i vidjeti. Jedna mala početnica, još neprolistana, nepročitana i svježa, vrlo slabo pleše, ali druga neka stara larfa svija si noge oko vrata i pravi piruete. Svi su gosti od reda vatreni pristaše nudizma, pa oduševljeno povlađuju i zanosno gledaju gola stegna.

Divjak poskakuje nemirno i šapće kroz zube. — Fuj, nemoral, takav užas, škandal, to bi trebalo metnuti u novine, čovjeku dolazi slabo, kao da si u ženskom parnom kupalištu, za onu malu crnku dao bih kapu s glave. A i ona druga stara koka, pazi, pazi, ja ne mogu više gledati takve grozote, sline mi cure u potoku...

Pevec krikne: — Kuš, majmun, zatvori čube, uviek se tebe mora čuti. Lampe ću ti razbiti. Što si nekulturan!

Divjak s visoka pljune. — Ajd, pišljivec. Skrij se babi pod kiklu. Kapitalist.

Pilek je mirio prijatelje. — Mir. Nemojte noreti.

Dok je Pevec patnički i pomirljivo mrmljao, program se odvijao uviek uzbudljiv, jer je mesa ovdje bilo kao u klaonici. — Vi mislite, da je meni lako, da ja uživam, kako da ne, ali da vi čujete sve, što ja čujem, vi bi drugčije govorili. Vama je lako, vama je liepo...

— Dragi moj, s tim si morao unapried računati. Pomiri se sa sudbinom. A zar misliš, da ću valjda ja ili Pilek uzeti gluhoniemu babu. I moja mora ajfrati, klafrati, šimfati, zanovietati, bockati, jer to tek i daje pravu aromu braku, bez svađe nema ni ljubavi, a bez ljubavi i svađe nema braka, rekao je još stari Sokrat, kad su ga pitali na trgu, kako do vraga izađe sa svojom Ksantipom na kraj.

— Mislio sam, da sam progledao život, da sam ga pobiedio, da ću smireno uživati plodove svoga truda i znoja, vjerovao sam, da shvaćam i razumijem sve, oh, sada vidim, da ništa ne vidim, ne shvaćam i ne razumijem. Kako je velika nepravda napadati one, koji imaju, jer oni možda imaju i brige, strah, nevjernu ženu, nezadovoljstvo, hemeroide, a oni, koji nemaju ništa, nemaju novaca, ali niti ćelavu glavu...

— Ni rogove, dometne Divjak. — Dakle, stekao si i hemeroide, a i ćelav jesi, sad si kompletan. Ja se već dulje vremena bavim studijem o odnosu kapitala s jedne strane i kose s druge. Kad kapital raste, kosa pada, a kad kosa raste, kapital pada. Naš narod je to vidovito zapazio u poslovici: Duga kosa kratka pamet. Studiram i šuljeve. Siromah ima šuljeve na rukama, spretan na jeziku, bogat na zadnjici. To su sve bolni problemi, koji očekuju energični zahvat kirurga.

Divjak pogleda Pevca stručnjački kao mušteriju i zovne kapelnika orkestra. — Nešto sentimentalno, samoubojstveno, servirajte mu nešto mirogojski. A Pilek šapne: — Dobro je, sve ide kao namazano, već je tvrd, sad će skoro prolievati krokodilske suze, a onda se izpoviedati i kajati. Nemoj da te potrese i razžalosti.

— Vražja coprnica. Koliko bi bilo sretnih brakova, kad bi muževi bili još veći glupani, podpuno sliepi i gluhi i ravnodušni prema vladanju svojih žena.

Kako je sve bilo mukte, Divjak je trpao u se sve u šestnaest kao za osvetu i gostoljubivo nudkao Pileka. — Šta se sramiš i držiš kao vlaška mlada, izvoli se poslužiti, to ništa ne stoji, nemoj biti lien otvarati usta, znaš, da svaki naš gutljaj priređuje Pevcu neizmjerno veselje. Neka plati.

Pevec ih je također silio, da jedu i piju. — Dečki, ločite, žderite, tko što hoće, neka si naruči, ja plaćam. Pilek, pa ti ništa ne piješ. Pilek, eks, Pilek, ti si mi ipak najmiliji, daj da te cmoknem, Pilek, cviki-pusu, Pilek moj mali dragi, no daj gubček, joj, joj, znam, ja se tebi gadim, zašto su mene svi ostavili i zašto sam ja sam?

Divjak se kesi kao lud. — Vrag te šumasti pijani, pa nije Pilek frajlica, šta te je spopalo kuševanje, imaš doma babu, i ne napastuj mi Pileka. Još ga baba tvoja polije s vitriolom.

— Dečki, pijan sam kao zemlja i zapamtite, što vam kažem: Sve, što ja danas činim, činim u neodgovornom stanju. Vi ćete još plakati za mnom, kada me više ne bude među vama. Oh, samo ću nestati, ne će me više biti...

Divjak se smije kao ciganin bielom kruhu i gurne Pileka. — Ha, šta sam ja rekao: Smrt. Poznam ja svoje konte. Nažveglao se i sit je svega. Umri, ako ne ćeš živjeti, majmune. Skupo će ga stajati ta zabava. Baš je pogodio meni pravome u ruke.

Divjak baca čašu o pod, ali čaša se odkotrlja po podu ciela. Zatim baci drugu, ali i ta se nije razbila. Divjak slegne ramenima. — Eto, glupih čaša i glupih slučajeva. Da je bacim na svoj račun ili da mi nehotice padne, razbila bi se na hiljadu komadića, ali sad, kad me ništa ne stoji, sad gnjavi. Direktor, zovite mi direktora, kakve to željezne čaše imate, imate li vi uobće čaša za razbijanje?

Orkestar svira nešto bolno, tugaljivo i nježno, neku izkušanu melodiju, od koje vino curi sladko i brzo u želudac, a novac još brže iz džepa. Pevec otvara listnicu, debelu i natrpanu novcem, raztegne je kao harmoniku, a Divjak skoči i cikne kao da je spazio čudo. — Pevček, Pevček, sladki moj, znaš, da si pijan, no, daj liepo meni, da ja spremim novce, kod mene je sve sigurno kao u sefu, ne boj se, ja ću pošteno plaćati, daj, no, Pevček, kikiriki.

Divjak je počeo kokodakati i kukurikati, da udobrovolji Pevca i nagovori ga, da povjeri novac njemu. Pevec ga lukavo mjeri pritvorenim očima. — Pao si valjda s kokošinjca na glavu.

— Ali to nije za moje dobro, nego za tvoje. Ima svakakvih danas ljudi i žena. Čitaš valjda novine: Faćkalice dignule frajera. Da te tko još ne pokrade.

— Neka, ali ja ne ću, da to budeš ti.

— Dobro, ali tu se radi o nama.

— Ne mogu te dovoditi u napast. Ja ti ne bih bio prijatelj, kad bih ti davao novce u ruke. Bene. In vino veritas. Iz takvog pijandure kakav si ti, htio bi najedanput avanzirati na blagajnika. Znam, znam, da ti nikada nisi bio defraudant, lopov i nepošten, ali priznaj, nikad nisi imao prilike. Pij, živjeli pošteni. Dok je poštenih, nepošteni žive. Živio Pilek!

— Takve uvrede samo vino izpire.

Obkolile su ih animir-dame, koje su nanjušile odmah novce. Jedna je sjela Pevcu na koljena, ali Pevec se nije osjetio time nimalo počašćen i razdragan, nego uvrieđen. — Marš, kobila težka, kak vraga ne, gužva mi hlače kao da krojači peglaju badava. One bi nešto također pile, da, možete piti štogod zaželite, samo ne na moj račun.

Ipak se predomisli, pa naruči nešto i za njih. — Kud sve, tud i to. Šta me se tiče. Zatim je počeo tumačiti o našim mizernim prilikama. — Tu nema što, mi živimo u jednoj ukočenoj gnjiloj sredini. Čovjek ne smije metnuti cilinder na

glavu i lak-cipele na noge, već se svi ogledavaju za njim, pokazuju prstom i smijuckaju se zlorado. Pazi ga, pazi, taj fakin, niškoristi, baraba, na glavi ima cilinder. Takvo nešto može se samo kod nas događati, uzdahnut će zavidnik, zašto, jer on nema na svu sreću ili na žalost cilinder, jer ima prepraznu glavu za to. I kako bezobrazno čovjeka gledaju, jer oni tobože znaju, da je taj čovjek, koji je danas gospodin na svome mjestu, cajtunge na Jelačić-placu prodaval. Bil je šegrt, recimo, svi su ga za vuha vlekli, a kad je postao komi, nije htio raditi. Tata mu je bio notorni alkoholičar, sestra ona najgora, tako nekako, a oni znaju, da je taj krao ugljen iz vagona po kolodvoru i da je sjedio u Lepoglavi tri godine. Sve oni znaju, a pogleč ga ti danas, gospodine moj! Ima hižu! Takve tračlave stvari ne mogu se događati u Americi, tamo ne postoji taj poznati naš jal, tamo ako se čovjek digne, to ciene i poštuju, tamo je sloboda, tamo se smije i prevariti čovjeka, samo ako je tako bedast, da se da. Pilek, ako nešto postigneš, što je malo vjerojatno, onda ćeš vidjeti i razumjeti to. Nas bogate mrze. A tko zna nešto pobliže o bogatašima. Možda ga vara žena, koju voli, pa je ne može samo tako ostaviti, možda je neizlječivo bolestan, možda je nesretniji i siromašniji nego onaj posljednji siromah, tko to zna.

Pevec je najednom počeo halapljivo lievati vino u sebe, derati se, lupati šakama po stolu i divljati. Naručivao je što god mu je palo na pamet, a oprezni i najtrezniji Pilek prestrašeno je u sebi računao. To će biti ogroman ceh. Potrošili su više, nego ciela ta dvorana, puna ljudi, zajedno. Svi ljudi tako pametno i proračunano troše i naručuju, jedino njihov Pevec baca novce. Šta to znači? To je sve skupa sumnjivo. Taj Pevec nije nikada bio kavalir. Kakve on ima zapravo namjere? Šta hoće od njih?

Glasba zavija, gosti halabuče, piju, pjevaju, po parketu klize parovi omamljeni pićem i strašću, a Pevec prazni i puni svoju čašu nekako previše proždrljivo, kao na tuđi račun. On kao da se natječe s Divjakom, koji široko zine i samo izlieva u sebe, a da se i ne polije. Divjak lakomo toči u sebe kao u bezdan i najposlije nevino tvrdi, da je to tek »kaplica zlita v morje«.

U dimu i žamoru sva lica postaju siva, umorna, ružna. U onom metežu i galami Pevec odtetura do glasbe i tamo nešto dokazuje, gnjavi, dirigira, posrće, pjeva i fućka, a kada je za

čas opet Pilek tamo pogledao, nije ga više bilo. Kuda je samo nestao? Pilek skoči prestrašeno sav u nekoj nejasnoj slutnji. U dvorani ga više nigdje nema. U zahodu također nije. Još jednom sve pretraži.

Požurio se natrag Divjaku, da mu još i taj ne odmagli. Izvukao ga iz ruku nekih žena i počeo ga onako pijanog pozivati, da se otriezni. — Pevec je nestao. Šuft. Pobjegao nam je. Nigdje ga ne mogu naći. Sve sam već pretražio.

Divjak mahne rukom, glava mu padne na stol. — Još bolje. Sad smo barem sami. Bio sam ga već i tako sit. No taj će skakati doma preko metle.

Pilek ga strese i počne pljeskati po licu. — Otriezni se, ti osel, Pevec je odmaglio, razumiješ, nema ga nigdje, tko će platiti tu pijaču. Mi smo nasjeli. Ostavio nas je ovdje same, a račun nije plaćen. Ja nemam novaca, ti, čini mi se, također nemaš, a kad bismo slučajno baš i imali, Pevcu sigurno ne bismo platili ni za napršnjak. Što smo sada?

— Frigani! Divjak se počeo naglo triezniti. — Nasukali smo se. Liepo nas je počastio, mrcina bezobrazna. Čekaj, dok razmislim, što mi možemo. Misliš ili ne misliš, sve je svejedno. Mi smo došli ovamo s čistim i dobrim namjerama, to možemo dokazati. Mi smo također tu prevareni i oštećeni, ali imamo i olakotnu okolnost: bili smo žedni i pijani. Ali vlastnik ili direktor bio je triezan. Šta daje vucibatini bez novaca? Nek plati, tko hoće, mi smo žrtve. To je jedini način, da se spasimo.

Divjak zgrabi čašu, da je iztrusi, ali ga Pilek zgrabi za ruku. — I ti bi još i dalje pio, jesi li lud?

— Čašu više ili manje, to ne mienja ništa na stvari. Živio! Dobro je ona neman kazala, da ćemo za njim plakati.

Pilek metne Divjaku ruku na rame. — Divjak, čuj, ti liepo ostani tu sjediti dalje sasvim hladnokrvno, ravnodušno i bezbrižno, a ja ću potrčati na ulicu za Pevcem, sigurno još nije daleko, moram ga uhvatiti, ja sam ipak triezan.

— Ali, i ja sam se otrieznio. Valjda misliš, da sam s bikom jeo kukuruzovinu. Ja ne želim sam ostati u zalogu. Sjedim već sada na iglama. Sjedni liepo i ti i pit ćemo dalje na Pevčev račun, kao da se ništa nije dogodilo, lokat ćemo bis joreget, dok nas ne izbace na ulicu. Sada je i tako sve svejedno. Pij, živio, znaš, da meni ne prija nikad vino samome. Živio!

Tako ne ćemo postati nikome sumnjivi. Pjevaj: Koliko te volim, ne voli te nitko...

Divjak ga je čvrsto držao, a Pilek se trgao da ode. — Saberi se, Divjak, budi razborit i hladnokrvan, strpi se samo pet minuta, vjeruj mi na moju poštenu rieč, odmah ću se vratiti s njim ili sam.

Divjak se cielom težinom objesi na Pileka i posjedne ga. — Ne puštam te. Zajedno da, ali to ne možemo.

— Čekaj, da barem pitam u garderobi, da li je izašao gospodin sa žabljim ustima. puranskim držanjem i gušavim vratom. Budi pametan i miran.

— Pusti, sad je i tako sve prekasno. Već je on preko sedam bregova. Saberi se i smiri, postaješ sumnjiv. Konobar, još jednu, još dvie flaše! Stolica gori poda mnom. U mojim žilama ne teče više krv nego alkohol, i kako ja onda mogu biti hladnokrvan. Da mi nos odrežeš, ne puštam te.

Pilek je bio biesan i prestrašen. — Ne brundaj gluposti. Šta će biti s nama? A ti još naručuješ i zvrndaš bedastoće.

— Ništa se ne boj. U novinama će pisati: Škandal u visokim krugovima. Bolja gospoda piju cielu noć u baru — bez novaca. Panika među vlastnicima lokala. Traži se egzemplarna kazna. Noćas je naš uvaženi sugrađanin, član mnogih ekskluzivnih družtava gospodin Zvonko Pilek lumpao...

— Kuš budi! Meni baš ne će biti ugodno.

— Meni još manje, ja sam osjetljiv na velike i prenagle promjene, na uzbuđenja. To ugodno, otmjeno i bogato družtvo, taj sjaj, razkoš, ljepotice, obilje, sada, kad sam se najbolje ovdje aklimatizirao, morat ćemo zamieniti prisilno s bajbokom u Petrinjskoj broj, broj, koji broj ima Črlena lampa, škandal. Jesi li ti domaći, jesi, ali ako nisi bio još u reštu, onda nisi purger zagrebački. Zavičajan...

— Prestani. Oh, da imamo barem bolje, skuplje kapute. Ili da se polako i neprimjetno približimo vratima i šmugnemo na ulicu.

— Ne možemo. Svi bulje u nas. Mi smo ovdje najbolji i najveseliji gosti. Koliko smo samo toga poždérali. Nema nam spasa. Zapaprio nam je taj lopov, da će nam prisjesti. Znao sam ja, da on nešto smjera. On i plaćanje!

— Šta nisi zinuo! Brus. I ja bih mogao reći, da sam imao neki predosjećaj. Ja se ne bojim, ali mi je neugodno. Ni-

štarija, kako je samo podbrusio pete i ostavio nas na cjedilu. Bitanga. Kad ga uhvatim, polomit ću mu obje noge.

Divjaku sinu pijane oči. — Ima jedan izlaz.

— No, zini već jedanput!

— Mi moramo nekoga trećega ostaviti ovdje...

— A gdje ćeš takvog lakovjernog glupana još bedastijeg od sebe naći?!

— Da, nemoguće je. Uh, da je barem Slikar ovdje. On bi progutao sigurno. A da ove dame pozovemo svom stolu, pa ih onda liepo ostavimo? Šta ti misliš, možda bi se zadovoljili i s njima? Te lake ženske vriede imetak. Šta, sada je i tako svejedno. Neka nas barem razpolože za naše novce.

Došle su neke sumnjive gospođice od susjednih stolova i pijača se nastavila sada na jad i očaj. Pilek je svaki gutljaj osjećao kao petrolej, a tlo kao da mu je nestajalo pod nogama. Divjak je sve na silu trpao u sebe, kao da je sudnji dan. Razlievao je vino po sebi, po podu, po damama, konobarima i po Pileku i galamio užasno. — Sve je to propalo, sve to ide na isti račun. Jedanput se živi.

Počeo je već i sam sebi izgledati kao strahovit raspikuća. Pilek ga je mirio. — Nemoj bacati novce. Znaš, da je ovdje skupo. Pametno troši. Pij u želudac, a ne u glavu. Divjak šapće: — Moraš se praviti kavalir. Što je nama za hiljadarku, kad je nemamo. Ponašaj se kao da si orobio kakvu banku, kao da imaš pun džep novaca. Radi tvog očajnog lica, odmah će nas pograbiti za šišak. Viči malo. Krevelji se. Zabavljaj se.

Divjak je odplesao tango s nekom damom i vratio se znojan i žedan. — Šuti, Pilek, gore nam se ne može ništa dogoditi od zatvora, a zatvor je za ljude, rekao je Sokrat Protagori, kad su zajedno sjedili radi izgreda u pijanstvu. Ja sam do sada bio uviek radi demonstracija, no, a sada ću odležati radi gluposti i lakovjernosti, dakle opet ni kriv ni dužan. Pilek, mi smo uviek žrtve, jer smo prepošteni.

Počeo je brisati oči u pijanom plaču, dok je Pilek snuždeno piljio u vrata. — Oh, sve si ti to, gladuš, kriv. Ja ne bih sigurno išao s onom protuhom, da me ti nisi skoro silom odvukao, da, jer ti si htio njega, frajera, metnuti pod pipu, a sam si najveći frajer. I šta mi sada još čekamo? I dokle ćemo čekati? I koga? Kako bismo se odavle spasili? Divjak, misli i ti malo, daj, sjeti se nešto.

Međutim je Divjak postao bezbrižan i razpoložen. — Pij, uživaj, kad te ništa ne košta, ne boj se, ja plaćam: pol kad umrem, pol kad natrag dođem. Počeo je zavijati kao da ga kolju, grizti čaše i onda najednom zaželi, kao kakav bolji gospodin, da opere svoje noge u šampanjcu. — Nek vide, da ja nisam tko god. Ja, kad lumpam, onda lumpam za hasnu. Konobar, jedan lavoar ili škaf, brzo.

Pilek je bio ogorčen. — Zamazanac vražji. Ne priuštiš si nikada oprati noge ni u toploj vodi, a sada bi odmah u šampanjcu. Imaš noge za repu sijati.

— Baš zato. Ja imam u istinu prilično prljave noge, pa bih ih rado oprao, kad imam tako liepu priliku, a zašto i ne bih, kad me to ništa ne stoji. To kod mene zapravo i nije nekakav luksus, ili obiest i glupost, nego čisto higienska potreba kulturnog i bolje situiranog čovjeka.

I već je počeo svlačiti cipele. Pilek ga kresne šakom po glavi. — Majmune, jesi li ti lud?! I zar ti uistinu ne smiješ vino vidjeti? Ovaj čas odlazim. Toga mi je svega dosta.

— Hodi, ako možeš. Sretan ti put!

Bar se pomalo prazni. Pilek je postajao sve izgubljeniji i neutješljiviji. Divjak dalje guta i pije kao deva. Mogao je popiti vedro, osobito mukte. — Još se nisam nikad u životu tako dobro i jeftino zabavljao, vjeruješ mi? Ugodan lokal, solidna podvorba, i što je najglavnije, umjerena ciena. Pilek, najedi se i napij do grla, tako da si posve sit za jedno 14 dana, jer Bog zna, što nas sve čeka. U buturnici je dietna kuhinja, to te upozoravam, jer ti nisi nikakav vegetarijanac.

Pilek je nemoćno milovao pogledima vrata. Najednom bane mladi Gavanski s ruljom elegantnih mladih bezposličara. Pilek radostno krikne i upozori Divjaka. — Spaseni smo. Budi ljubezan i gostoljubiv, smij se i naručuj sve, tko šta zaželi. Moramo se izvući sada ili nikada. Galami. Pilek izpije čašu i mahne Gavanskom. — Hohoho, to si ti, zdravo, gdje si, šta je s tobom, hodi bliže, čuo sam, da vani studiraš ili dangubiš, pij, živio, mi slavimo danas, gospodo, sjednite do nas, Divjak, šta čkomiš, laj, pijte, gospodo, vi ste nas uistinu obradovali. Eks!

Divjaku se jezik okretao kao klopotac. — Gospodo, milo mi je, da vas ovdje vidim, nemate ni pojma, kako smo sretni, što ste došli, pijte, danas je moj veliki dan, hoću da budete veseli, barem dok mene vidite, vi ste svi koliko vas ima, moji

gosti, nitko od vas ne smije ni pomisliti, da bi što platio, ločite, Gavanski, mrcino, pjevaj: Nikem nije lepše neg je nam, samo kad je sečke kebilam... konobar, još vina, konobar, gdje ste pri vragu, dame, kuš, u mojem družtvu ne ćete se razočarati, dok sam ja tu, sve je dobro. Kumek moj dragi, daj se napij, dugo nas ne bu, daj se ga vžij... Cieli život je iluzija. Živjela iluzija. Zašto sam ja nesretan. Oh, za mene bi bilo najbolje, da ovaj čas nestanem. Šta ste tako ukočeni i mrtvi, budite bar veseli, dok mene vidite ovdje, oh, sve je u životu laž, sve je prevara. Pij ga, pij, dok se da, ha—ha—ha.

Gavanski i njegovo družtvo nisu se dali moliti. Nasrnuli su pohlepno kao vuci. Divjak je uživao gledajući apetit svojih gostiju i mrmljao: — Čim više gledaš, manje vidiš. Sad ga vidiš, sad ga ne vidiš.

Pilek se izgubio za čas neprimjetno, a onda ga je Divjak pošao tražiti i također nestao.

Gavanski je sa svojima ostao dalje zabavljati se i piti nesmiljeno na Divjakov račun i u njegovo zdravlje.

Vani na ulici pred jednim kućnim vratima u mraku Pilek je čekao Divjaka. Uhvatili su se izpod ruke i počeli se smijati u sav glas. Divjak je teturao i držao se za trbuh. — Puknut ću od smieha. Alaj će gledati bielo, kad spaze, da nas nema.

— A tek kad spaze račun. Taj kreten Gavanski došao je kao naručen. Takvu psinu ne bih nikome drugom učinio, jedino još njegovu otcu.

— Proklet će nam sve predke žive i mrtve. Ja već držim figu: Ne vriedi. Fuj, fuj, fuj! I Divjak tri puta uzastopce pljune, da paralizira sve one kletve i prostote, koje će pljuštati. On je pijan, da jedva hoda. Posrće, pjeva, fućka i dere se. — Pijan sam kao zemaljska vlada. Gdje ste sada, vi tati zagrebački, pokažite se na sunce. Sve ću vas povješati na kandelaber. Još nas ima još Hrvata, razbit ćemo paklu vrata. Još nas ima...

Reži Divjak i svađa se, a Pilek ga miri i ušutkava, ali Divjak hrapavo i ratoborno kune i brunda. — Kuš i ti, sad buš dobil po frnjoklu, samo ih brani. Da su ti barem rebra slomili. Cincari! Dođite mi bliže. Pilek, jesi li mi prijatelj? Jesi li mi ti prijatelj ili nisi, to te samo pitam?! No, onda viči: — Dolje šinteri! Dolje cucki krvavi! Dolje krvava vlada!

Pilek klima za njim pospan, u glavi mu se vrti i Divjaku za volju povlađuje: — Dolje! Dolje! Dolje!

Dani se. Nebo je kao sedefasta školjka.

Divjak se spotaknuo i povukao Pileka za sobom, pa se obojica stropoštaju na asfalt, ali još uviek promuklo zavijaju: — Dolje! Dolje! Dolje! Divjak se težko i oprezno digne, glava mu klima i zabija se nosom u zemlju, a noge mu tapkaju, kao da je na štakama. — Pilek moj, ne možemo ništa. Mi smo uviek dolje, a oni su uviek gore...

XI

Dugo poslije toga Pilek nije vidio Divjaka, a sada je dojurio s novinama u ruci, prilično pijan i poderan. — Čitaj! i gurne mu pod nos novine.

— Znaš dobro, da ja novine nikada ne čitam. U cielim novinama mogu me zanimati još jedino oglasi.

— Čitaj, kada ti velim!

Mali članak od nekoliko redaka. »Kod Zaprešića je pronađen neki mladić, koji nije znao kako se zove i nije imao kod sebe nikakvih izprava. Čini se, da je u polju lutao već nekoliko dana gladan. Mladić ništa ne govori i posve je miran. Kako je prljav od boje, redarstvo u Zagrebu, kuda je dopraćen, misli, da se radi o kakvom nezaposlenom soboslikaru i ličiocu. Po svemu izgleda, da se tome nesretnom mladiću pomračio um, pa je odpremljen u bolnicu.«

Pilek se zagleda u Divjaka. — I ti misliš, da je to Slikar?!

— Sigurno, uvjeren sam. Uviek je želio otići na selo. Takav užas! Sada, kad je konačno našao sam sebe, on je poludio. Takva ludost! Nesreća je, što ima dobru mater, a to je i sreća.

Pileka je steglo nešto u grlu. Novine su mu drhtale u ruci, on ih zgužva u loptu i baci bez rieči. Divljak šmrcne, protegne se kao mačak i postane opet onaj stari. — Imao je sreću taj gad. Uviek je želio, da postane znamenit i slavan, i znao je točno, da će to postati, i eto, obistinilo se sve na dlaku. Slike će mu vriediti, to je sjajna reklama, šta ti misliš. Pa kad bi ti, Pilek, napisao biografski roman, to bi išlo kao šećer. Samo Slikar je imao glupu naviku, da sve, što namaže, odmah podere i uništi, ali nešto je sigurno još ostalo.

— Da, ali to mu je slučajno odnio Pevec, odnosno Slikar mu je sam poklonio svoja najbolja platna, makar sam nije znao zašto, tako mi je nekako rekao jadni Slikar.

— Oh, ono je lopuža. I kako ima dobar nos, kakvu frapantnu magareću slutnju! Šta ćeš, bolje se i bez nosa roditi, nego bez sreće, kažu ljudi, a sreća je baš taj nos.

Pilek je spazio Divjakovu prljavu košulju, zgužvano, otrcano odielo, koje je sigurno bilo pareno na redarstvu, i ošišanu kvrgavu lubanju. — A ti, šta je s tobom? Opet si bio na gostovanju kod Črlene lampe?

— Da, samo četrnaest dana, trebali su jednog inteligentnijeg cimerkomandanta. Ništa, ne boj se, ja ne ću poludjeti, nisam dosta pametan. Od čega živim? Da znaš, da imam sigurno i stalno zanimanje: nezaposlen. Ponekad, ako imam baš sreće, šest dana radim, onda opet šest mjeseci počivam. Nema posla, šta mogu, nisam ja to kriv, na mene užasno djeluje nerad i ljenčarenje, tako sam nesiguran, plah, izmučen i nigdje nemam pravog mira. Tjeskoba, a i tiesno mi ide. Postajem propalica i baraba. Klatarim se, ločem i kartam. Učim se paklati, t. j. varati na kartama. Za sada još gubim, varaju me naočigled, ali dok naučim, varat ću ja druge. Svaka škola stoji novaca. Tko ima sreću u igri, nema u ljubavi. Prolazim kroz život čas pijan i zato neuravnotežen i mamuran, čas žedan kao kača i pospan, ali uviek nezaposlen i nesretan. Ja nisam više družtvo za tebe. Znaš, da ponekad fantaziram i o samoubojstvu i o novome životu, predstavljam si svoju buduću ženu kao feš penežljivu babicu, koja bi mi štopala štrumfe, uobće redila i mazila mene kućevlastnika i gradskog zastupnika, popularnog purgera i predsjednika kuglaškog družtva Planjka i šnapslerskog družtva Adut. Želio bih i otići nekud na put, trbuhom za kruhom. Novaca nemam, ali zato ideju: kao gluhoniemi sliepi putnik. Danas je tako najpametnije šutjeti, ništa ne vidjeti, ni slušati, ni misliti, ni znati. Svaki pametan živi od gluposti drugih, pa zašto ne bih ja, kad znam, da nisam glup. Proći ću domovinu kao sliepi i gluhoniemi, a onda krenuti u Europu. Ako su svuda tako darežljivi i susretljivi prema strancima kao kod nas, mogao bih obići cieli sviet bez jezika, bez novaca i bez rada.

Divjak je počeo pokazivati Pileku mimiku gluhoniemih, a iz grla negdje duboko u trbuhu, začulo se neko životinjsko režanje, neki čudni i prieteći glasovi. — Ha?! Bog bogova, po ciele dane vježbam se pred ogledalom, a rokćem kud god idem. Kuhan sam i pečen kod jednog mog šustera podpuno gluhoniemog, a taj ti ima i ženu gluhoniemu, pa konverziramo, jer ja se posve ozbiljno spremam i uzimam satove kod njih. Rapidno napredujem. Bez muke nema nauke, kako bi rekao tvoj stari.

Sjeli su u neko vinotočje. Divjak je vinski filozofirao o ništavosti i gluposti života, bezkoristnosti svih napora, bezsmislenosti svega, onda je zaplakao zbog sebe, zbog Slikara, zbog Pileka, i zbog tog cielog svieta, i sav ojađen i nesretan, dok je zamuckivao i jecao, pokaže Pileku bočicu octene kiseline, svoju smrt. Pilek je htio da mu je otme, ali Divjak se uvriedio i htio je otići.

— Svinjarija, da čovjeku ni umrieti ne daju. Zar ti ne razumiješ, da čovjek ne može živ u zemlju.

— Čekaj, kud ideš?

— Spavati. Oh, da zaspim za uviek.

— A gdje stanuješ?

— Tamo, gdje spavam. U kolodvorskoj čekaonici. Tamo ima i drugih, koji ne čekaju vlak, nego spavaju, samo što nas često budi racija. A po danu, kad imam dinar, idem na Jelačićplac u ono podzemlje. Za dinar spavam cielo prije podne. Sekretarka je dobra, višeput mi lupi doduše po vratima: — gospon, kaj ste zaspali nuter? Tu i drugi gosponi čekaju na red. Velim ja njoj: mamica, kaj bi zaspal, v zahodu se ne spi, to i ja valda znam. Prokletstvo, Ja, uviek nezaposlen i često gladan, hodam kao i drugi pošteni ljudi na zahod.

Pilek se pobojao za njega, Divjak se pričinjao potišten i očajan, pa ga je ciele te noći pratio po birtijama i »pajzlima«, pio s njim na silu i cielu noć razmišljao, kako da mu otme onu octenu kiselinu, jer bi je lako taj Divjak izpio, a šteta je za njega, i zašto ne bi sačuvao prijatelju život.

Divjak se grozio svečano sa svojom bočicom. — Šta se tebe tiče? Ako si mi prijatelj, ako me bar malo poštuješ i voliš, onda me pusti na miru umrieti. Ja ti obećajem, još danas ću je popiti. Svega mi je već dosta.

Pilek ga je odgovarao i hrabrio, kudio zbog kukavičluka i malodušnosti, i u prevelikoj brizi i strahu odveo ga sebi u kuću, i tu je Divjak zaspao kao zaklan. Ciele se noći ritao i pio vodu, dok je Pilek stražio i vrebao. Čim je ujutro progledao, imao je opet svoju bočicu u rukama i odmah povikne u patosu: — E, sad ću je izpiti, pa onda zbogom, idem. Hvala za tvoj krevet. S tobom je lako spavati, kad si gluh, ali ni ja nisam debeo, samo se ritam i guram, i radi toga me moja po-

sljednja priležnica ostavila. U liesu bit ću miran i sam. Idemo! Sada ili nikada!

Pilek ga je oštro promatrao. Naumio je, ako Divjak prinese ustima kiselinu, da ga bilo kako sprieči, lupit će ga eventualno cjepanicom, pa što bilo, da bilo.

Divjak je izlio kiselinu u pehar vode i počeo tako razriedeni ocat lokati. Zatim je zatražio luka i napravio salatu. Čini se, da mu je kiselo poslije pijače prijalo. Oči su mu bile suzne i cmokao je jezikom. — Vidiš, ti naivčino, svaki je otrov zapravo liek. Htjela mi je izgorjeti utroba. Žeđao sam tako, da bih se danas morao opet nacugati. Sad sam opet zdrav. Zar ne, ovo sa samoubojstvom potresno i uvjerljivo djeluje. I uviek pali. Kad god se kome zagrozim, da ću se ubiti, svaki me odgovara i nudi mi čašu. — Nemoj, nemoj kiselinu, radije pij taj kiseliš, na. To je također moj trik. A ti Pilek, ti si »živa konta«. Bog, ne zamjeri, Bog!

Idu dani, pusti, tmurni, jednolični dani, koji ništa ne donose. Trebalo bi zaustaviti to grozno vrieme. Pilek leži u krevetu od subote poslije podne do ponedjeljka ujutro, lien, srdit, osamljen, leži tako u krevetu i mašta. Prestao se brijati i šišati, prestao je čitati i misliti, a morao bi toliko toga uraditi, morao bi čitati Čehova, Cankara, Matoša, morao bi učiti. Trebalo je to, trebalo je ono, što sve ne bi morao, a ništa nije još učinio.

Za silu je dobio nekakvo mjesto, jer on ima više pameti nego sreće i radi tamo kao najprostiji težak. Šef ga cieni, ali ga nikad ne hvali, da se još ne uzoholi, a gnjavi ga, i to »za njegovo dobro«, da se ne pokvari. Kad čovjek radi, ima doduše nešto novaca, ali nema nikada svog slobodnog vremena, a opet kad ne radi, ima vremena i briga i straha, ali nikada nema novaca.

I šta on još čeka i čemu se nada? Živi od danas do sutra, lien, površan, nemaran, kad ima u ruci knjigu, on razmišlja, a kad bi morao misliti, on bulji u prazno i sve je mrtvo u njemu.

Spušta se tiha večer. Njegovi izgubljeni pogledi plaze po tamnim zidovima. On bi tako rado izašao nekuda van u noć, nekuda među ljude. Sad samo ne zna, da li bi išao u kino ili u kazalište? Razmišlja tako Pilek i nakon dva sata savjetovanja i pregovaranja sam sa sobom odlučuje se za kino. Ali

težko mu se dignuti iz mlakog i mekanog kreveta, no, još bi se i dignuo, ali onda bi se morao i obući, umiti, obrijati i što sve ne. I kad Pilek nađe toliko snage u sebi, da sve to uradi i ode van, cielu je noć onda srdit, što je išao. Ako ostane kod kuće, biesan je opet sam na sebe, što nikuda nije išao, i tako se zapustio, da je strahota, i da se smiluje Bog.

Prevrće se Pilek po krevetu i leđa ga već bole od ležanja. I već je noć i ona grozna tišina, sve spava i miruje, a u njemu ruju misli i žderu ga. Što bi čovjek pametno uradio?

Sve, što uradi, uradi zlo. Sve, što misli, krivo misli. Kad hoće nešto najbolje, uviek izpadne ono najgore. Trebalo bi pobjeći iz svega toga nekuda van u svietlo, na zrak, a on tu zdvaja nad samim sobom i sanja među ta četiri vlažna zida. Živi tu u sirotinji, u toj mračnoj prljavoj luknji, među tim starim polomljenim pokućtvom i nikuda ne može, nikuda.

U Pileku sve nešto doršće od nekog jada, boli i nemoći, a onda, dok je svuda naokolo mrak, u njemu počnu plakati tužne melodije. Kaplje, prelieva se i teče muzika, nešto divno struji mu kroz žile, sve u njemu pjeva i plače i smieši se, i on tako probdije cielu Božju noć!

U obamrlosti i tišini, polubudan ili polusnen, on gleda daleke ogromne gradove, vabe i dozivaju velike nepoznate daljine, i tule sirene bielih brodova, mrežkaju se velika plava mora, plove zeleni otoci u ljubičastim maglama...

Biela jutra ulaze kroz prozor, žalostna, pepeljasta i vlažna jutra, Pilek se gleda u škripljivom, izglodanom starom krevetu, stari njegov hrče tamo u svom kutu, žut i nepomičan kao mrtvac, soba je sva razkopana i puna smrada, veliki vlažni »flekovi« u crvenoj i smeđoj boji razliveni su po zidu. Zvone pozdravljenja, stara kuma je ustala, čuje se kako zveckaju njezini ključevi i krunica, vani već pjevaju ptice i žure se seljanke s košarama. Opet novi dan, i što će sve donieti, a zapravo ništa ne će donieti osim boli i razočaranja.

Pilek uveče šeće Jurjevskom ulicom neumorno gore-dolje. Zagledava se u jedan prozor, stoji i čeka strpljivo. U njemu plamsa nešto i ne da mu mira.

U toj kući stanuje divna djevojčica. Struk ima tanak, a bokove snažne, vlasi su joj crne i kovrčave. Možda se ipak pokaže na prozoru, možda ga ona baš sad motri kroz zastore, tko zna.

Šetao je i uzdisao. Žmirkaju plinske lampe, nebo je velika packa tinte. Na jednom se prozoru pojavi sobarica s »rišem« na glavi, odmah se tu stvorio i stražar, i oni razgovaraju. Pilek se odšeće dalje u žalostnim, težkim mislima. Ništa se ne događa u njegovu životu. Sve je pusto, jednolično, dosadno. Korača eto ulicama, a ništa ne vidi i ne čuje. Ništa se novo ne događa, što se već nije prije dogodilo.

Oh, da barem ta baba sa zlobnom i mrtvačkom glavom, što vječno izviruje s tog prozora u prvom katu, padne na pločnik. Dogodilo bi se ipak nešto, što bi Pileka inspiriralo i razdrmalo mu živce. Sutra bi u novinama čitao bombastičan članak: PAD SA ČETVRTOG KATA! GROZNA SMRT NA PLOČNIKU VELEGRADA. Ali baba čepi na prozoru kao svezana, dugi nos i krmeljive oči znatiželjno njuše i gledaju praznu ulicu, da li će uvrebati nekoga na »trač-partiju«.

Prolaze ljudi, nepoznati, strani i daleki. Što oni misle, što vjeruju, čemu se napadaju? Kako taj ima zvjerske oči i zubalo. Ipak, ljudi su i dobri i zli, i pametni i glupi, i sretni i nesretni. Zašto? I zašto pitati ta pitanja i zašto odgovarati sam sebi te odgovore? Pilek je dosta već pročitao, i sve se u njemu splelo i zbrkalo, pa je sav u paučini tuđih misli: Zašto su okrutni i nemilosrdni? Ljudi ne vole činiti drugome dobro, samo zato, da ne bi možda sebi učinili zlo, pa radije čine zlo drugome.

Pilek je radio u nekom uredu sve do jučer. Bio je vriedan i marljiv. Karieru sigurno ne bi napravio, ali imao je siguran kruh. Onda mu je najednom nešto puhnulo u glavu, i sve je skupa poslao k vragu. Stari priekorno i začuđeno maše glavom i ne usuđuje se više ništa reći. Sad je svoj čovjek. Kako si prostre, tako će i ležati. Ali on se ne da u posao, pa da ga zakolju. Ne može ono tamo više izdržati. Bilo je već toga dosta. Ne može motivirati svoj korak, i sada mu je možda žao, ali što sada može.

Prema njemu išla je djevojka sa strukom tankim kao pčela, a oni njezini obli i snažni bokovi njišu se u divnom i strastnom ritmu. Njezino lice je rumeno i tamnoputno, a one duboke oči gledaju nestašno mladenački. Pilek zuri u nju. Zaustavit će je, pa šta mu zapravo može. Postao je odvažan i smion, kako to mogu biti samo plašljivci. — Gospođice, oprostite!

Mala je zastala preneražena.

Pilek je mucao. — Htio sam vas upozoriti na nešto...

Djevojčica je postala odmah znatiželjna. Bacila je brz pogled na svoju haljinu, čarape i cipele i popravila rukom kosu. — Šta, upozoriti, na šta?

— Na sebe! Pilek se nespretno nakloni i glupo nasmiehne.

Ona je digla ponosno glavu i zaobišla ga oprezno. — Taj stari trik ne pali kod mene. Na malenkosti ne obraćam pažnju. Nasmijala se rezko i posprdno. Njega oblije stid i znoj. A njezini bokovi plešu i svijaju se, nožice su joj ravne kao svieće, oči kao trnine, i visoka peta joj tucka u sav glas, i miris se vuče za njom opojan.

Prokleo je sam sebe i svoju glupost. I kakav je to u njemu pasji običaj, da čeka i zieva pred tuđim kućnim vratima i napada ženske po ulicama. Oh, to izgubljeno lutanje po cestama, muke radi ženskih bokova, neugodna bol, stid, žudnja, kad njuši za ženskim nogama.

Kleo je sve na svietu surovo i prosto, kako to znaju samo fini i nježni ljudi, kad se zaborave i razbjesne. Zašto on nema sreće ni u životu, ni u ljubavi? Zar je ženama dosta baš ono, što on nema i nikada ne će imati: ljepota i novac. Pilek je sasvim točno počeo osjećati, da nosi sa sobom neko prokletstvo.

Vrti se Pilek u krugu mislima, nogama i djelima, a zna, da bi morao razkinuti taj krug, presjeći to nesuvislo i kaotično u sebi. Hoda po gradu ni živ ni mrtav, hoda kao mjesečar i nema volje više ni za što.

Skrenuo je u tamnu prljavu jazbinu i počeo piti ono trpko »pančano« vino, gorko kao život. Pozorno sluša pijandure oko sebe, koji ga privlače svojom neobičnošću, pa se tu osjeća kao među svojima, jer su svi ovdje isto kao i on puni biede, tuge i nesreće. Jedan poderanac driema na stolcu i češe se kao da je svrabljiv, zavlači ruku pod košulju i grebe se pod pazuhom, a hrče, da je grozota. Birtija se kesi i urla. — Taj ima nekaj živoga. Podstanare ima.

Kakva čudna lica, i smiešna i nemoguća odjeća i ti bučni razgovori i svađe. — Ti buš pod batinama u murji već priznal i setil se kam je košara zginula...

— Mamica, vrag vas debeli drempasti, kaj ne zvadite novce iz šparkase. Salo si založite pa bute imali za pijaču...

— Kušnula me, Bog i triput bogme...
— Joj, vrag te grdi...
— Flundre buju moje kćeri, kaj buju drugo...
— Specialno dokazano...
— Pajnkrti, uzdanica naša, vi bute spasili državu...
— Imaš pameti!? Pameti nama ne treba, nego penez...

Sve pliva u dimu i u smradu alkohola. Hrapava grla se deru i svađaju. U kutu pjevaju pijano i žalostno: Ulicama kružim, ne bih li te sreo, ruku da ti pružim, srdce, život...

Hoda Pilek supijan u bučnom žamoru i metežu, a glava ga boli i vrte mu se misli. Hodati i hodati među ravnodušnim, zakopčanim ljudima, ići nekuda napried, kad se nikuda ne može, te osjećati oko sebe i u sebi pustoš, prazninu i dosadu. Svaki dan očekivati nešto, kad se ništa ne dočekuje, htjeti nešto, željeti nešto.

Tama je, i pseto neko laje, koračaju ljudi izmučeni, pognuti i nestaju u malim krivudavim ulicama. Pilek zuri u razsvietljen prozor svoje ljubavi, uzdiše slab i nesretan, pa odkorača dalje u mrak. Bleji u crnu prazninu, stišće rukama glavu, koja se njiše i puši u alkoholskoj omaglici, a nešto guši i sapinje. Taj dan i ta noć opet su izgubljeni i nikad se više ne će vratiti, i eto, već ide novi dan, koji će opet protepsti i nestati uzalud. Zašto živi i šta čeka? Kad čovjeka sve vara i laže u tom životu, glupo je žudjeti nešto bolje i ljepše, nešto veliko i nesvakdanje.

Morao bi se dignuti iz svega, naučiti živjeti, ali on ne zna krađu, prevaru i lopovštinu prikazati kao poštenje, zlo kao dobro, laž kao istinu, a u tome je sav uspjeh, misli Pilek, u tome je ona umjetnost života. Luta Pilek izgubljen, pijan i svađa se i kune. Očaj, suze, strava. Šta će biti? On će jadno svršiti negdje za plotom, on to posve točno zna, jer on nije sposoban čovjek. U noći plače i doziva njegov dječji drhtavi glas, ali to nitko ne čuje. Otrovne misli: očaja, gorčine, muka, mržnje, jada ruju u njemu.

Svanjivalo je, kad je legao u krevet na smrt umoran, težak i satrven, u glavi mu je šumjelo i bučilo: kome je on još potreban? Kome je on koristan?

Malo crno psetance preplašeno je skakutalo za prolaznicima. Njuši svaki miris, trči za nogama, traži, luta, vraća se i vrti nemirno, ali vlastnika nigdje nema.

Zvonko gleda kroz prozor. Vidi tjeskobu i strah u onim pametnim očicama. Kako je ta nesretna životinja nesretna bez gazde. Zvonko Pilek potrči na ulicu i dovabi pseto u kuću. Mali crni psić s bielom mrljom na prsima, s kitnjastim repićem, odmah se sprijateljio s Pilekom i udomio se kod njega. Ponjušio je sve kutove u sobi, gurnuo njušku u Pilekovu cipelu pod krevetom i počeo se igrati njome. Zvonko sav sretan motri njegovu igru, gladi njegove izbočeno čelo i češe ga duž baršunastih leđa.

Zajednički su doručkovali i pošli u Tuškanac. Miriše svibanjsko jutro. Treperi lišće, sunce u mlazovima pada. Pseto trči obiestno, vitla repićem, znatiželjno i mlado. Njegove male šapice su hitre, pa natjerava vrabce, šulja se, skače, a Pilek ga prati i sretan je.

Na Jakčinovoj livadi na Cmroku ležali su dugo. Pas usopljen dašće, pred Pilekom je raztvorena knjiga, i on bulji u nebo veliko i plavo, u oblake, što plove pahuljasti i srebrni. Morao bi učiti, gramatiku, stilistiku, morao bi učiti jezik svog naroda i drugih naroda, ali on ima ili tvrdu glavu ili nema tvrdu volju. Miriše vlažna zemlja, cakli se rosa u travi, zuje pčele. Negdje daleko zvone zvona.

Krzno njegova psića svileno je i kovrčavo. Njegov piskutljivi lavež djetinjast je i bezazlen. I kako te oči gledaju pametno i vjerno. Pilek vjeruje, da je našao svog jedinog prijatelja. Tepa mu i mazi ga, uzima ga u krilo, psić svojim igličastim zubićima grizka njegovu ruku i tek sad se Pilek sjeti, da vidi, je li psić uistinu psić ili kujica. — Čekaj, mali, da ti pašuš pogledam. O, frajla mala, šmrkava, a ja sam držao, da imam mužjaka. Sram te bilo.

Vraćali su se obasjani suncem. Jure automobili, dostojanstveno šeće poneki starčić, galopiraju neke glomazne dame radi vitke linije. U daljini ljeska se Sava. Nekakav inteligentni kos fućka početak jedne poznate pjesme. Jedna baba u crnim starim prnjama gundrala je za Pilekom: — Kaj vas ni Boga strah, cucke hranite, a moja deca su gladna, gola i bosa. To je špot i sramota, već se radi cuckov i vubijaju. Velim ja tim flundrama nek rajše decu imaju, dete bi joj na grobu svečicu pripalilo, a pes bu joj se na sred groba napravil...

Kad je Pilek došao sa psom u svoju ulicu, iza leđa mu je posve tiho dojurio neki auto. Dva čovjeka sa žicom u ruci brzo izskoče i dotrče k njemu. Pseto je zacviljelo.

Mala crna kujica imala je već stegnutu žičanu zamku oko trbuha. Žica se utisnula i urezala duboko i stisnula čvrsto. Psić je grebao nožicama prestrašeno dršćući. Dignuli su ga onako sa žicom oko trbuha, da se Pileku pričinilo, da će ga presjeći, prepoloviti na dvoje, i strpali u kola. Pileku je sjevnulo pred očima: Šinteri. Vratašca su zalupila, pasje glave gledale su kroz rešetke, auto se udaljivao. Iz Pileka se razlegne krik. U brzini zgrabio je kamen i bacio za autom.

Zveknula su stakla. Na jednom prozoru baba je neka urlala. — Stražar, stražar, dve šajbe mi je razbil na jenput, stražar! Pilek je drhtao i plakao.

Došetao se stražar službeno. Zapitkivao je i zapisivao ime, stan, zanimanje. Pilek se buni i jeca. — Ali meni su odvukli psića, pseto.

— Kontumac je sada, kontumac. — Vaše ime?

— Kome je što skrivio. Pa nije još živjelo ni godinu dana.

— Stan, gdje stanujete? Govorite!

— I zašto sve, što je uz mene, sve, što volim, mora stradati i umrieti?

— Legitimaciju. Da je pajcek, ne bih ja toliko za njim žalio, a kamoli za jednim cuckom...

Neki čovjek, gluh kao top, i on sa svojom molbom. — Brate, govori glasnije, ja te ne čujem, ja sam gluh.

Kako je težko u tim težkim časovima očajanja, sumnje, boli, moliti nekoga za savjet, za pomoć, za dobru riečl Velika soba, sve plaši u njoj, sve je puno nečeg, sve strano i nepristupačno, a jaka ljudeskara se dere na malog, slabašnog, pokunjenog Pileka. — Glasnije, ja Boga mi ništa ne čujem.

Nasred sobe suši se otvoren ženski crveni kišobran od celofana. Pilek viče sav u neugodnosti gluhome na uho, ali gluhi niečno maše glavom. — Ne mogu ja tu, brate, ništa. Skakao sam ja već dosta.

Pilek se crveni. — Ali, molim vas...

Gluhi sluša, a ne čuje, on gleda, a ne vidi. Gospodin je gluh, pa ne čuje valjda ni sam sebe. Sjeo je nad spise i zadubio se. Pilek gleda u njega umolno i neodlučno. Šta bi počeo, šta može? Ponizuje se i moljaka, a nitko mu ne će pomoći, pa niti taj čovjek, čijim je riečima i člancima Pilek djetinjski vjerovao, jer to je naš »poznati borac za ljepši i pravedniji život«, koji bi dopustio ipak da čovjek pred njim padne na koljena i crkne. U njegovu listu Pilek je pisao, naravno bez honorara, i nitko ga nije nikad zapitao kako i od čega živi. Iza vrata krasan mladi ženski glas mazio se gluhome ljudeskari: — Zloćko, ti si moj mali dragi zloćko.

Kleo je Pilek sve na svietu i vukao se ulicom sam sa sobom razgovarajući: »I još ti kaže netko, zašto si pesimist, pa život nije ipak tako crn. Sve vara u životu, i kako su ljudi podli, Bože moj! Takva jedna odurna bitanga svojom bezobraznošću i okrutnošću u stanju je zatući čovjeka i nikome ništa. Jedno govori, drugo misli, treće radi, jer to je »naš socialni i kulturni radnik«, a ja sam neki Neznanović. Gluhi živi za »ideju«, odnosno živi od »ideje«, on je »borac za ljepši i pravedniji život«. Ja sam Pilek, ja obijam tuđe pragove, fehtam preporuku, a dobivam samo razočaranje. Oh, da mi se popeti na zelenu granu i da jednom gluhi pokuca na moja vrata. Ali to nikada ne će biti, ja ću uviek ostati to, što jesam, i ja ću moje rieči uviek trubiti gluhome u uši, a moje boli i suze gledat će sliepac.«

Kod kuće se bacio na krevet i zabio lice u jastuk. Znao je sada Pilek, da je siromah, da ga nitko neće poznati, i da mu nitko ne će pomoći. Ljudi se pred njim nisu trebali pretvarati, nisu morali glumiti i lagati, govorili su otvoreno, što su mislili, a to nije nikad bilo ugodno čuti. Bio je Pilek sada i sam pred sobom tako malen, tako slab, tako nesretan. Bile su mu suze u očima, ali on se počeo glasno smijati, samo da ne plače, smijao se svojim suzama, smijao se svome smiehu, smijao se samome sebi i onom čovjeku gluhome kao top, cielom svietu smijao se grčevito i luđački, da je stravično odjekivalo u njegovoj vlažnoj, tamnoj sobi. Pa zar to nije ipak smiešno: smijati se? Zagrizao je zubima prljavi jastuk, skvrčio se posve malen i tih. Najednom zaplače, jer je bio još uviek diete, i jer nije bio više diete.

Ima ljudi, koji su svuda kod kuće, svuda domaći, slobodni, »komotni«, koji su i među stranima i nepoznatima dobrodošli, uviek blizki, dragi i razumljivi, dok se Pilek osjećao obratno: on je kod kuće nemio gost, u svome rodnom gradu i u svojoj domovini on je tuđinac. Pilek je vjerovao, da je ovdje samo

putnik, stranac, svuda samo na prolazku, pa je često zdvajao i patio: Zar za njega nema topline, srdca i razumievanja? I onda mu nikne u glavi: Možda će u nekoj stranoj i dalekoj zemlji naći domovinu, možda se negdje osjeti domaći.

Ali to je pročitana literatura.

Vuku se tihe večeri, Zvonko razmišlja o putu dan na dan, a stari Pilek pripovieda o starom Zagrebu, kada je on prije svojih 50 godina došao u glavni grad, o prvom automobilu, o prvom filmu na Sajmištu, gdje je danas kazalište, o svojoj prvoj ljubavi, o nadvojvodi Salvatoru, i o cigajner-baronu, senzaciji predratnog Zagreba, sreći i nesreći jednog čovjeka, koji je postao preko noći neizmjereno bogat, sagradio prvu palaču u Hatzovoj ulici, posve izvan grada, gdje je bilo još polje, bacao je novce po ulici, kad se vozio po Zagrebu s tri fiakera: u jednom on, u druga dva njegov cilinder i »špacirštok«, i umro je siromašan, a to je bilo prije, prije barem 30 godina. A gdje su te godine sada?

Zvonko zna te njegove priče već na pamet, pa ga i ne sluša, njemu se neodoljivo nameću zamamne sanjarije i ne puštaju ga, dok stari nastavlja, kako su nekada išli na Promenadu Juliusu na crnu kavu i pili su »šartrajca«.

Sreća, koju je Pilek želio postići, prevarila ga, sve se razplinulo u radu i neradu, u razmišljanju i brbljanju, u tom pustom životarenju. Siloviti tok vremena odnio mu nepovratno polovinu života. Ta »ljepša« polovina je izgubljena, a kakva će tek biti onda ona druga? Tako pun želja i pun nada Pilek pomalo stari, to vrieme teče kao mutna prljava voda i nosi i valja sve sa sobom. Pilek zna, da bi nešto morao sam sa sobom učiniti, da izpliva iz kaljuže, ali sve se lomi na njegovoj slabosti i bolećivosti, sve ostaje neostvareno u pustim željama i mislima. Ipak, možda bi se još dalo nešto napraviti i popraviti, možda se ipak izbavi. Odlučio je ići nekuda van, gdje se ne živi tako jalovo i glupo, gdje bi se ipak moglo dogoditi, da on proživi taj svoj život, tu drugu slabiju polovinu svog života nekako dostojnije, ljepše i čovječnije.

I prestale su proljetne kiše, sunce sja, a Pilek odlazi u daleki sviet. Sanjao je cieli svoj život o putu, o novim vidicima, o novom nebu i zemlji, i ovdje se u svojoj nepomičnosti već skoro ucrvao, a sada ide. Daleko, daleko!

Pilek sam sebe uvjerava, da mu je put jedini spas. Zašto da se ovdje ubije, kada to može i drugdje učiniti, ako bude baš potrebno. Zar da ovdje poludi kao Slikar, ili da se propije kao Divjak, ili da postane još gospodin i bogataš kao Pevec. Sve on to ne će i ne može. On ne će da svisne u očaju i ludilu, u beznadnosti i gluposti. Eto, što je iz onog Slikara postalo. A možda mu nitko i nije kriv, on je možda već odprije bio lud. Pilek započne učeno razglabati. »To je ono trojstvo Lombrosovo: genij, luđak, zločinac, u koje nitko više ne vjeruje. Ali ipak krajnosti se dodiruju, da, i sada samo još da kažem: sve je u životu relativno, izuzetak potvrđuje pravilo, pa sam kompletan idiot. Ja sam se već prenajeo knjiga, ja sam ih pročitao i našopao se do gađenja.«

Skače Pilek u mislima s predmeta na predmet, vodi u sebi dugačke monologe, prezire se i grozi u sav glas, i zna jedino, da mora na put, da se izbavi i otrese tog svega. Na put, na duge ceste, da bude slobodan.

S tim putovanjem sve je od početka pošlo krivo. Pilek si tu svoju glupost nije mogao nikad oprostiti, i kadgod se na to sve sjeti, uviek grize sam sebe i stidi se svoje nespretnosti. Najbolje bi bilo, da na sve to ne misli.

Novaca je imao premalo, trčao je radi putnice kao pas, i kada je konačno imao sve u rukama, nastalo je dirljivo opraštanje sa starim Pilekom. Stari je ganut, oči mu suze, kao da mu sin ide na kraj svieta, kao da se nikada više ne će vidjeti. — Čuvaj se, Zvonko. Piši mi kaj više. Pazi na sebe i dojdi skoro nazaj. Vidiš, ja sam već star i slab...

Morao ga je poljubiti i zagrliti, lice staroga bilo je žalostno i oči staklene od suza. Bio je žut i već sasvim slab i malen, i kako je tužno zgrbljen i svinut kao srp. Zvonku se žurilo. A stari mu daje upute i savjete. — Pazi, kad ideš preko štreke, pogledaj prije levo i desno. Ne nagibaj se iz cuga. Pazi, da ti kaput ne fkradneju. Tak su mene, kad sam išel v Beč...

— No đobro, to znam, čuo sam već toliko puta. Uviek si ti bio žrtva.

— Da, ali kad sam ono putoval v Grac...

— I to znam, žuri mi se, zbogom, tatice...

— Piši, Zvonko, piši...

Zvonko je pojurio na kolodvor. Cielim putem do kolodvora razmišljao je, bi li uzeo taksi, ili bi sjeo na tramvaj,

i tako je doklipsao pješice na peron. Tri sata još je bilo do odlazka vlaka, on se šetao nestrpljivo, sjedio u restauraciji i čekaonici kao na iglama, gniezdio se i vrtio, a kad je sjeo u svoj vlak, riešio se one žurbe, nervoze, gužve, vike, odahnuo je sav blažen i bezbrižan. Glavno da je u vagonu, glavno da se vozi, više ga nikada Zagreb ne će vidjeti, zadovoljno je prisluškivao ono ritmičko lomotanje i buku vlaka i počeo u glavi natezati neke svoje rime na taj ritam. Krajolik se vrtio, stupovi uz prugu skakali su mimo stakla, žice su strujale i tekle kao niti u tkalačkom stanu, a on je udobno i sretno sjedio i pogledavao već neku suputnicu, da sklopi poznanstvo. Sve je bilo liepo, dok nije vrag donesao konduktera, i Pilek je s užasom saznao, da postaja, koja dolazi, nije Venecija, niti Trst, niti Innsbruck, nego naša Nova Gradiška. Pilek je nešto mrzko i nepristojno prokleo, da su se zgranuli putnici, a ona suputnica prezirno ga pogledala. I kuda je k vragu blejao i što je mislio? Pilek prođe rukom kroz kosu i već je mislio, da će posiedjeti. »Naravno da je krivi vlak, jasno da se vozim u protivnom pravcu, ja svjetski putnik, ja globetroter, oh, što sam glup! I što ja mogu nakon svega još pametno uraditi.«

Pilek je uobće bio uviek spor i trom, vrlo težko i polagano je stvarao odluke, vrlo težko se snalazio u raznim situacijama i nije ga nikada moglo utješiti, da su takvi bili svi veliki duhovi. A sada vlak juri nesmanjenom brzinom u noć i svaki se čas udaljuje od početnoga cilja, Pilek skače po kupeu kao majmun u kavezu, a sav je divlji, morao bi nešto učiniti, da povuče kočnicu, a kondukter ga triezno i ravnodušno miri, kao da sve to nije ništa. — A kuda ste vi htjeli zapravo putovati?

Pilek bi mu najradije pregrizao grkljan. — Kuda, još pitate, pa u Pariz valjda, sigurno ne u vašu Novu Gradišku. Što bi čovjek uradio?

Što? Ništa, neka i dalje liepo mirno sjedi kao i do sada, kao da ništa ne zna, i kao da se ništa nije dogodilo, sve dok vlak ne stane, sve to i nije tako strašno, sačuvaj Bože, da skače, mogao bi još izgubiti i noge i glavu, pa onda pogotovo ne bi bio na profitu i pogotovo ne bi nikuda dospio. Kartu bi doduše morao platiti, ali kad već ima takav maler...

Ali Pilek, kako je bio temperamentan i sav izvan sebe, čim je začuo o skakanju iz vlaka, zgrabio je svoj papirnati

kovčeg, doviknuo kondukteru: — Vrag vam jezik, da ste bar vi na mome mjestu, pojuri vratima vagona i baci se iz jurećeg vlaka dolje niz nasip. Malo se samo natukao i oderao, iz jarka su žabe pred njim panično skakale, ruke su mu se zažarile kao da je zgrabio trnje i koprive, i onako sav mokar, blatan, izgreben s izčašenom rukom i poderanim odielom, klipsao je noću u nepoznatom kraju sate i sate do prve postaje. Tu je prosjedio ostatak noći u nekoj birtiji, lokao sve na jad neko loše vino, koje je smrdjelo po »žveplu«, duhanu, octu i zdenčanoj vodi, kartao se s nekakvim kramarima, proštenjarima, prevarantima, posvađao se, jer mu nisu htjeli priznati, da je zvao dvadeset u »hercu« i da je »z mača« i još su ga skoro nalemali, a kada je poslije toga htio malo zadriemati i odmoriti se, glava mu je bila tako puna misli i tako se u njoj sve kovitlalo i šumjelo, i ruka ga je počela boljeti, pa je morao do zore kleti Pariz i svoju pametnu glavu.

Kada je doputovao natrag u Zagreb, starome se nije htio ni javiti, nego je sjeo opet u vlak, ali sada nažalost u pravi, pa je nakon svega ipak vidio Pariz, upoznao francuzku kulturu na »samome vrelu«, i sasvim potanko iznutra francuzke zatvore. Pristojno se razočarao i zgrozio nad slobodom, bratstvom i jednakošću, prokleo demokraciju, a specialno zatvore, koji su uviek za one, koji nemaju novaca, a i Pilek je naravno na sebi imao tu veliku i neoprostivu krivnju. Pilek je zapravo putovao u Pariz po onu hrvatsku poslovicu, kako je svuda liepo, ali ipak kod kuće najljepše, pa je doputovao doma »šubom«, gladan, žedan i prljav. Takvo putovanje vrlo dugo traje, unatoč našem modernom vieku i poznatoj brzini modernih prometala. Vlak jednolično tandrka, a Pilek sa čoporom delinkvenata, izgonaša i lopova sjedi i sluša one šatrovačke razgovore. »Šupere« predavaju iz ruke u ruku, tjeraju ih iz mjesta u mjesto, ponekad se mora čekati i po četrnaest dana, dok se transport upodpuni i poveća, i sve je tako sporo, užasno i biedno. Pilek se uzrujava čak i na tehniku, koja služi samo bogatima, a želudac mu zavija i kruli. Ciela zabava i smieh na tom dugom putu nastao je, kad su oni šatrovci fakini podvalili kicošu detektivu. Imao je čovjek liepe biele hlače, pa su mu klupu namazali crnom pastom za cipele.

Nakon svega toga triebio se od ušiju, razmišljajući kako je cieli sviet gadan.

Pilek je stigao kući prekasno. Stan mu je odključala kuma Čižmekica, a starog Pileka nije više bilo među živima. Jedne je noći samo zaspao zauviek, a ujutro je već bio hladan. To je bila sretna i laka smrt. Kako je tiho živio, tako je i umro.

Zvonko je ostao sam na svietu. Nikada više ne će slušati u dugim, tihim večerima priče o cigajner-baronu, o careviću Rudolfu, o nadvojvodi Leopoldu Salvatoru, o kukuruzu na Prilazu i o prvom gramofonu na Sajmištu, o veseloj gostioničarki Libertici, o negdašnjim dobrim godinama i negdašnjim velikim i hudim zimama. Uspomene uspomena.

Zvonko zdvaja i plače, oko njega je mrtvačka tišina, crvena dušica plamsa u mraku, plač guši, a čovjek je sam.

Pilek lunja gradom, izgubljen i žalostan, ili sjedi kod kuće, i sada vječno misli o stanarini. Njega su spopale tek sada prave životne brige, kojima dosada nije nikad razbijao glavu, kako da spoji »kraj s krajem«. Jesti mora svaki dan, obući se mora, stan platiti mora, dakle raditi mora. Kako posla nije mogao samo tako naći, a na dug nitko mu ništa nije dao, počeo je po »skrivečki« prodavati stvari iz kuće. Prvo su došli na red lonci i suđe, pa onda plahte i jastučnice. Da se ne prekorava i ne zgraža sam pred sobom, poslije prljavog natezanja sa staretinarima, uviek se morao napiti. Da se nekako utješi nakon izpražnjene boce rakije, uzima svoje pjesme i pokušava čitati. To je omašna zbirka i zove se: Pjesme skitnice. To su zapravo impresije jednog lutalice, a Pilek je tu dao sebe putnika, još prije nego je znao, da će ići na put. Lista Pilek nadrljane i nečitljive papire, i kako mu se nijedna pjesma više ne sviđa, dapače zapaža svoju naivnost, počinje ga oblievati grozan stid. Ništa ga tu ne može više zadovoljiti, jer zna, da je sve glupost. To su »socialne« pjesme sitog čovjeka, koji nikad nije bio gladan, koji ne poznaje još uviek pravi život, koji i ne sluti sve nevolje i patnje malog čovjeka.

Moj Stari

Radost ne puca na njegovo naborano lice
u siedoj glavi kotrljaju se brige,
u tom cielom životu ništa nije radost,
Sve je to samo kruh, krov nad glavom i mladost...

Nezaposlen

A sunce mu se smije
i poderanu stražnjicu mu žari,
Kad kruha il' slobode traži,
tu odmah su stražari...

Crvi i bogovi

Volim biti crv,
da rujem kroz kal i gnoj,
ali nikad neki zlatni bog,
da pijem tuđu suzu i krv,
tuđu muku i znoj...

Hiljade robova dižu i grade
bogatstva, sjaj, stanbene piramide,
i u svojoj podrumskoj biedi i nehigieni
očajno tuku stjenice i gnjide...

Pilko

Crknut ću, da ljudi ne čekaju dugo,
pa neka me bace golog u vlažnu jamu
s desetoricom bez križa i liesa.
da budem s onim jadnicima anonimnim
u intimnom jeznom zagrljaju tjelesa...

Pilek se ruga sam sebi. — Ukusno. Dobar tek. Ja, Pilek, ambiciozni pjesnik, zar bih se ja valjda pomirio, da gol ležim s fakinima u vlažnoj jami, bez spomenika, bez epitafa: Tu počiva, sladki sanak sniva... Oh, al' sam si dao srdcu oduška.

Snaga i sugestivnost pjesama popustila je, i one više ne djeluju ni na samog pjesnika, jer ih je već previše čitao i žvakao, pa je sit svega. Uostalom, on se pita istom sada ono, što se slični pisci nikada ne pitaju: ima li on pravo pisati, da li mu je dužnost pisati, i šta bi mu rekli biednici, u čije ime se nametnuo da govori, i kako bi se oni tome smijali?

Pilek razočarano drži u ruci težku bilježnicu. On je izgubio nešto, izgubio je vjeru i nadu u sebe, izgubio je svog jedinog vjernog, dragovoljnog i uzhićenog čitatelja i obožavatelja, jedinog čovjeka koji je vjerovao u njegovu umjetnost — sebe samog.

Bio je sprovod jednog Hrvata, koji je prepatio kao Krist na križu i umro u Lepoglavi. Nova žrtva, a žrtava je bilo već previše.

Groblje je bilo puno naroda i redarstvenika, a kada su se ljudi potišteni razilazili kućama, to je bila ogromna rieka množtva, pune ulice naroda. Jedna skupina mladića ostala je čvrsta i zbita, ali odmah su je raztjerali stražari kundacima. Ljudi su se razpali u manje grupe, Pilek stupa također među njima, i sve ide nekuda napried u punom uzbuđenju i biesu.

Negdje kod Gundulićeve ulice začula se pucnjava, sve se uzkomešalo, a pucnjava odjekuje, tko puca, ne zna se i ne vidi, zašto se puca, po kome se puca, nitko ništa ne zna, neki odvažniji pošli su uz kuće šuljajući se do Marovske ulice, drugi su se povukli u kućne veže, netko već leži, jer dolaze i kola Družtva za spasavanje, a uzrujani i ojađeni ljudi nemirno i nemoćno se vrte i postajkuju, neki razjareni pokušavaju prodrieti napried, ali jednolično odjekuju hitci negdje s ugla Gundulićeve i Marovske ulice.

Cieli je grad uzrujan, ulicama patroliraju stražari, već je tamno i svietla se pale, a nemirni ljudi hodaju ulicom, dok pucnjava odjekuje dugo u noć, nekoga ubijaju, netko umire ili jauče, zavijaju sirene bolničkih automobila u vrtoglavoj brzini.

Sutradan počinju sprovodi ubijenih. Pilek stoji u mrtvačnici i gleda mrtvo lice, otečeno, crno i voštano jednog djeteta.

I tu, u mirogojskoj mrtvačnici, niknula je u Pilekovoj duši pjesma, jedna nenapisana i neizgovorena pjesma, koju je dala bol, očaj i suze.

»U mrtvačkoj tami mrtvačnice bliede svieće titraju, živi se tiskaju i šapću, mrtvaci ukočeno miruju. U odkritom liesu mladić modrih usana i lica, voštan, seciran i sašiven, tiho spava. Pokriven je cviećem i viencima, po njima padaju traci dragih boja, na bielom križu piše: 17 godina star!

Suze i svieće kaplju i padaju na hladan kameni pod. U grlu guši. Mali brat krvavih očiju jeca. Tu stoje i mati i otac. Sveta voda škropi. Kapi suza padaju. Tama. Plamečci dišu i titraju. Zraka, svietla, slobode!

Miran glas svećenika, sprovod umorno krene i malo zvonce počne plakati. Koraci jednolično stružu po šljunku, lies škripi, bol drhti, a zvonce i dalje plače.

U grob se spuštaju sve nade. Jauče bol. Majka stenje. Grude zemlje padaju muklo na poklopac liesa.

Jedan mladi život je pokopan. Spuštene su glave omladinaca. Suze se ne mogu sakriti, ali nitko se suza ne stidi.

Hrvati! I opet jedan život. U to razcvalo proljeće, kad se sve rađa i veseli životu, sve drhti i miriše, ti, tako mlad morao si umrieti. Ti si dao krv za svoju Hrvatsku, ti si dao život, ti, diete!

Pokazao si, kako Hrvat za svoju slobodu umire. Nisi dočekao, da te pomiluje sunce oslobođene domovine. Dragec, čuj, svaka tvoja dragocjena mlada kap krvi natapa divnu biljku, cviet izpaćenog naroda hrvatskog, slobodu našu.

Ti, jedina domovino naša, liepa, sveta, slavna Hrvatska, mi, tvoja djeca, čekamo uzkrs tvoj, da nas ogrije zlatno sunce slobode, dođi, daj nam spas, da ne umiremo tako mladi . . .«

I opet su nove demonstracije za žrtve i opet nove žrtve. Ide umorna i šutljiva povorka za liesom, ide niem i crn, žalostan sprovod, a sunce je i radostan proljetni dan, i mrtvačko zvonce dalje jeca . . .

XII

Staroj gluhoj kumi Čižmekici, koja drži cieli ženski »herberg«, doselila se nježna gospođica, i Pilek je odmah bacio oko na nju. Kako mu se silno sviđala, vjerovao je, da sigurno nije kao kakva druga, da ima nešto, što je odvaja od svih žena, koje je sreo.

Pilek je sretao tu malu frizerku nekoliko puta na stubama, i kada su se pogledali, oči su im se ukočile u onom dubokom pogledu, koji paralizira tielo, osjetili su odmah, a da nisu ni progovorili, da pripadaju jedno drugome.

Spojila ih je čudesna privlačivost spolova, magnetizam krvi i duše, pa nije bilo potrebno mnogo, da se njihov susret pretvori u poznanstvo, tek jedan smiešak, jedan pozdrav, rieč bez značenja, i oni su si prišli, da svoje ruke pomiluju u tihoj sretnoj groznici.

Sastali su se po nekom višem i nepoznatom zakonu, u nekoj usudnoj potrebi tiela i duše, njihove su se duše nesviestno tražile i morale naći, i oni hodaju jedno uz drugo i osjećaju svoje srdce, kako im panično bije. Nešto će se dogoditi, oni to žele i boje se, njihove usne žeđaju i traže se.

Oni šeću mrakom po Tuškancu i sjedaju na klupu u tami, ona miriše nekim čudnim opojnim parfemom, koji se Pileku pričinja poznat, negdje je već osjetio taj fini omamljujući miris, neke uspomene se u njemu javljaju, mrtve i nejasne slike se bude, taj miris draži i sjeća na nešto, ali sve se opet zavija u tamu.

Noć. Plava noć skriva njihove poljubce i rieči, svuda je mrak, tišina i samoća, Pilek sluti u mraku oblinu, jedru mladost i punoću žene kraj sebe, on uzdiše i tepa, gladi njezino toplo, drago tielo i pije s njezinih baršunastih sočnih usana slast. Ona se brani nemoćno, svojom malom rukom zatvara mu usta, njezin dlan je topao, i Pilek počinje buncati od uzrujanosti. — Zlato moje, diete moje malo, ja više ne znam gdje sam.

— Tu kraj mog srčeka, ohladi se, mišek moj.

— Divno ljubiš, moja mala. Znaš, da ima zapravo vrlo malo žena, koje znaju uistinu davati i primati poljubce.

— Šta ćeš, imam valjda praksu, A i ti si prošao dobru školu, ako se ne varam.

— Dati pravi i pošteni poljubac i, naravno, primiti ga, to je umjetničko djelo od najvećeg značenja. Čovjek gubi dah i sviest, krv buči, umire sav sviet, ničega više nema osim usana, tih žednih i pohlepnih usana, sladko spojenih u jedna nezasitna usta.

— Vrlo zanimljivo, čak i u teoriji.

— Dakle, čovjek prima i ujedno daje...

Ona je pjevušila neki novi šlager, gdje se dirljivo i banalno priča o ljubavi dvoje mladih, o cjelovu i otrovu s usana, o strasti i slasti, o maju, raju, uzdisaju i zagrljaju.

Pilek je razglabao o strastnim gorućim usnama, dok mu se ona nije zagrozila: — Prestani, ili ću te svega izgrizti. Pa ti kao da ne poznaješ one divljačke ženske poljubce, od kojih ostaju krvavi i crni flekovi.

Šuljaju se po mraku sjene. To zaljubljeni traže tih i osamljen kutić, s praznom klupom u mraku. Neka preplašena ptica zakrieštila je u tišini, neki auto zašumi na zavoju, i opet je sve tiho i mirno.

Ona je proživjela tužan sirotinjski život, a ovdje u gradu je sama. Živi i radi, vrieme teče, sve se ponavlja uviek isto i uviek novo, o životu baš nema najbolje i najljepše mišljenje, ali ga rado podnosi, kakav jest, da jest.

Njezin govor je za njega glasba. Nježno i toplo kaplju njezine rieči, prelieva se i blista osjećaj, njezin glas treperi i zvuči kao melodija. A Pilek, koji ima sluh i smisao za rieč, koja nije samo misao nego i muzika, osjećaj, ritam, strast, san, sluša ono nešto liepo u njezinu ljubkom žuboru i struji iz njezinih malih usta. Ta melodija stvara u njemu neko divno razpoloženje, on savドršće, sladka jeza ga prolazi, on ćuti, uživa i žudi.

— Da, dragi moj, ja radim, iako znam, da bih mogla i jeftinije živjeti. Radim toliko, da ne ću imati vremena ni umrieti. Tužan život, ali ja se ne tužim. A svoja žedna ustašca poslije naših poljubaca dobro dezinficiraj, jer moja pluća sumnjivo pište i cvile poput kovačkog mieha. Ti uistinu piješ i otrov s mojih usana.

Pilek je poskočio obradovan. Bolje ne bi mogao ni poželjeti. Da ju je s »lampašom« tražio, ne bi zgodnije našao. Dakle, ipak se namjerio na onu pravu. Liepa je i pametna, i još k tome ima sušicu. Stao ju je grozničavo napastovati, da mu izpripovieda sve o svojoj sušici. U Pileku još uviek tinja želja za smrću, sušica mu se čini jedinim spasom, a sada je tu dobra prilika.

Obična svakodnevna priča. Slaba hrana, pretjeran rad u zatvorenom prostoru, neka mala bezazlena prehlada: pomanjkanje: vremena, novaca, prilike za liečenje, šetnje, tuga i bol, o čemu se zapravo više i ne izplati govoriti. — Hoćeš li, da ti izpričam cieli svoj život? Duga i dosadna pripoviest.

— Ne, tvoja prošlost me ne zanima. Ne tražim kao oni dobričine u malom oglasniku: »Gospođicu s bezprikornom čistom prošlošću, fotografijom, koja se vraća, i mirazom za proširenje posla!... (koji se ne vraća.)

— Simpatičan si, dragi moj, ali ti ćeš ipak jednom saznati od mene cielu istinu, da ne bi saznao od koga drugoga laž. Sve je bilo tako glupo, a ja sam vjerovala. I ništa nije ostalo u meni liepo, čega bih se sjećala rado i s ponosom.

Pilek je navalio na sušicu. — A što dalje, što kaže doktor?

— Čisti zrak, počinak, dobra hrana. To je samo mali flek na plućima, čuvati se ipak moram, ništa opasno, ali ... i tako dalje.

— A Kochovih bacila da li ima u pljuvački. Kakav je nalaz?

— Ne znam i ne brinem se. Ja živim, rado živim i, čini mi se, umijem živjeti, iz života izvlačim maksimum radosti

i uviek pažljivo nastojim, da za te radosti budu bolovi što manji.

Pilek je zaneseno promatra. Vesela i draga djevojčica i nije glupa. Voli smieh, voli život. — Lutkice moja, to je dosta dobro i dosta pametno rečeno, makar nije baš tako. Ako se površno gleda, pričinja se kao da tu postoji neki uzročni savez, da čovjek uistinu za svoje sretne časove, za smieh i radost plaća kao posljedicu skupu štibru u razočaranjima, bolima i suzama. Recimo: za jedan časak radosti hiljadu dana žalosti. Ali to je pogrješka u indukciji: post hoc, ergo propter hoc ili non causa ut causa.

Ona se smijala u sav glas. — Ma što ne veliš! Lako ti meni soliš pamet, mudrijaš si ti, čuvaj se, žene vole načitane ljude. Nijedna pametna žena ne će neznalicu.

Ona mu šapne dražestni nadimak: Mucko moj. Pilek je poskočio kao da ga je netko ubo iglom. — Mucko, to sam dakle ja? Oh, tko je sretniji od mene! Dakle, mi počinjemo izvlačiti od života više ugodnosti i sreće i svim silama moramo nastojati, da to plaćamo što manjim bolima. Moramo znati živjeti. Poljubi me, moja ribice. Ali liepo!

Pilek je te noći hodao po gradu do jutra. Slutio je, da je u njegovu životu došao onaj veliki čas, kada se mora odlučiti i raditi jednom pametno, to je onaj veliki preokret, kada se radi o cielom daljnjem životu, jer se nešto veliko i važno zbiva, o čemu zavisi njegova sreća.

Događalo se zapravo, što se uviek događa: Dvie duše su se tražile i našle i stapaju se neprimjetno u jedno biće, da prožive dalje ugodniji, ljepši i sretniji taj svoj život.

Pilek hoda sad uzpravno i sigurno, sviestan je sebe, pun je pouzdanja, jer zna, da ima netko na svietu, tko ga voli, misli na njega i želi mu dobro, u mislima se vrti oko nje. Ona je bolestna, a ima zdrav pogled na život, ona se ne boji života i rada. S njom bi se dalo poživjeti pametnije i plemenitije, jer ona zna živjeti. Mala draga djevojčica, kako je samo hrabra, ljubka i mila.

Pilek nije više mislio na smrt. Dapače odtrčao je liečniku i dao se temeljito pregledati, jer ga je nešto probadalo u lievoj plećki. On je zdrav, pred njim je život, širok i velik život, bučan, šaren i krvav, sa svojim velikim bolima i velikim radostima, pravi život, koji ima duboku svrhu, smisao i sadržaj,

i taj život je tu, da se proživi duboko i snažno s dragim stvorenjem, koje čovjeka razumije, shvaća i ljubi.

Još nikad se Pilek nije osjećao tako zdrav i mlad, pun želje, snage i volje za život i rad i nikad nije usnuo tako bezbrižan i blažen.

Pilek je vodi po svojem Gornjem gradu, i kako je sretan i zaljubljen, on sve vidi sretno oko sebe. Oni sjede na Griču, i u Pileku se bude sladke uspomene djetinjstva, pa sanjari i priča zaneseno.

»Tko ne voli taj grad Lisinskoga, Šenoe i Matoša, grad tišine i ljepote, starine, bunta i uspomene. Tu su po tihim večerima pjevali budnice mladi Ilirci, tu je šetao i šepao Lisinski, pun boli i divnih zanosnih melodija, a nježni Vraz pjevao svojoj ljubavi, tu je Matoš, naš najduhovitiji književnik, u kolu bohema stvarao svoje genialne huncutarije. Matoš, koji je svoj Zagreb previše ljubio i zato mrzio.

Sigurno je i onda tako mirisao cviet iz Jelačićeva dvorca, zvonila pozdravljenja, gorjele, varale i umirale nade, a zaljubljeni mladići pjevali uz gitare žalostne ljubavne pjesme svojim pucama.

Treba proživjeti rat Gornjograđana s Potočancima, obirati po Tuškancu tuđe voće, učiti jedanputjedan u gornjogradskoj pučkoj školi, krajcerati se, špekulati i natjeravati po Griču, Vrazovu i Jurjevu, po Tuškancu i Zelengaju, onda se osjeća taj grad.

Sve one velike i liepe ideje niknule su u Gornjem gradu čak i prvo kazalište i prva kavana. U svemu je vodio stari Grič, a naši najveći i najbolji ljudi bili su tipični Gričani i Gornjograđani.

Karas, prvi ilirski slikar, šetao je sigurno Gričem u proljetnim večerima i slušao Lotrščak, gledao nebo puno zviezda i htio nešto, nešto veliko, udisao plavu noć i sanjao sjetne, drage, nemoguće snove.

Naši najbolji ljudi u težkim časovima sumnje i patnje nalazili su utjehe u tom starom gradu, u divnom horizontu prema Savi, u onom pejsažu snenom i sunčanom, gdje se čuje žuhko, žmehko i sladko »kaj«, prema Horvatima slikara Račića, koji je umro u Parizu tako nesretan, talentiran i mlad.

U Gornjem gradu stanuje aristokracija i sirotinja, gospoda i raja, ban i purger, gdjekoja stara barunica i stara sliepa

Malčika s Kamenitih vrata, stara Bara ljuta opozicionalka, koja se prestala baviti politikom i preselila u ubožnicu.

Vrlo je zabavno prisluškivati one stare gospe gornjogradske, kad se luftaju i spominju kaj ima novoga, jedna baba na prozoru, jedna pod prozorom, i ko je kaj rekel i ko je sve vumrl, i kak to ni danas, kak je predi negdar bilo.

Fini plavi snovi predu se pod razcvjetanim kestenima na Štrosmajerovu šetalištu, šapću se ljubavne rieči, pršte poljubci, ljubav je Grič, dok novi Zagreb sja sav u svietlu i bruji promet Donjega grada.

Tko je ministrirao u crkvi svetog Marka, pomagao starom mežnaru, zvonio Devicu, gazio mieh sa starim sliepim Francekom, taj zna, šta mu je Zagreb. Što možemo, mi kao Matoš volimo taj Zagreb, njegove purgere, gemište i politrike, prve i zadnje, šindlbratne, Lotrščak i zagorske purane, milostivice i filarke, babe i frajlice, Jelačić-plac i demonstracije, kumeke i kumice, studente i fakine, Savu, kicoše, ciklame, Tuškanac, trač, Jurjevo, Maksimir, Ilicu. Volimo Zagreb, makar ima i haushere, Črlenu lampu, glupane, šintere, porezne urede, kasarne.

Kako je drago sjetiti se Gornjega grada, jer je to naš grad, i Grič je gledao kroz hiljadu godina sve naše boli i radosti i tuge, naše ljude i brige, naš smieh i pjesmu i uviek je stajao neosvojiv taj stari slavni junački Grič.

Mi ne možemo živjeti bez toga dragog Zagreba, i tek u daljini osjećamo što nam je Zagreb i vraćamo se: »Martin iz Zagreba, Martin u Zagreb.«

Kako je poznato, i on, Zvonko Pilek, nesuđeni »naš veliki hrvatski književnik« pravi je Gornjograđanin i stanuje u tihoj Mletačkoj ulici, gdje struji miris razcvjetane bazgovine i tuškanačke svježine, gdje su boltane kućne veže tajanstvene, a kuće staroga gornjogradskoga arhitekta Felbingera, otmjene, plemićke i starinske.

A u kućici kod Kamenitih vrata kao da i danas još stanuje liepa jedna žena i gleda sjetno kroz obloček: Šenoino zlatarevo zlato.

Sastajali su se svakog dana. Njihova je ljubav cvala i bujala. Osjećali su, da jedno bez drugoga ne mogu. — Ti, Milo, i ne slutiš, što si za mene.

— Prije si bio pokunjen i žalostan, bojala sam te se malo. Držao si se kao da ti je pura kruh odniela.

— Da, bio sam slabić, mlitavac, drljavac, bolestan i raznježen, bio sam...

— Uh, sram te bilo.

— Bio sam zaražen očajem i crninom. A sada vidim, da nije sve ipak tako crno, kao što sam ja gledao. Ima u životu ljepote, radosti i vedrine, ima, ima...

— Pa naravno, nije vrag tako crn kao što izgleda.

— Sada znam, da sve, što ide kroz taj život, ide u susret bolima i patnjama, ali i radosti, smiehu i svjetlosti. Ja sam jadikovao i cmizdrio, drečao i galamio, ali kako bi se tek morali tužiti oni, koji imaju razloga, da se tuže, koji uistinu pate, stradaju i rade težak mukotrpan rad, a vidiš, oni ipak ne zdvajaju i ne jadikuju, oni unatoč svemu nisu beznadni i malodušni, jer oni vjeruju sebi i životu, oni se znaju i sitnicama radovati kao djeca, oni vole svoj život i svoj rad. Zasukali su rukave, pljunuli u šake i kroče jakim i težkim korakom kroz život, posrću, zastaju, napinju svu snagu i koračaju ipak dalje napried, uviek neumorni, smjeli i snažni. Oni znaju šta je život, i zato ljube život. Oh, život je možda samo zato i liep, jer je pun rada i zapreka, pun odricanja, borbe, boli, ali i ljubavi, veselja, nade, užitka, pobjede.

— Takvog te volim. Oni tmurni mračni ljudi strašni su i dosadni, a takav si bio i ti. Nesretnik s jedinom željom, koja bi ga mogla učiniti sretnim: da svi ljudi budu nesretni kao što je on sam. Ti si također bio otrovan, i ti si isto tako trovao druge. A sada moraš vjerovati u život, raduj se životu i znaj, da se ne ćeš uzalud radovati, jer si još mlad, tebe čeka još pravi život.

— Ti si moja radost i utjeha, ti si život. Bezsmisao je zapravo reći, da je život bez smisla. Ja sam sve primao pod gotov groš, jer sam bio mekan kao maslac i pao sam u prašinu, i sve se za mene zaliepilo.

Njihove su usne pripijene, oni se smiju i vesele, njihov život je ljubav.

Pilek uzima Milu za ruku i vodi je ponosno na ulicu, van u metež, u bučnu opijenu ulicu, i oni hodaju i pjevaju u povorci. Pune su ulice naroda, građana i seljaka, ozvanja vika

i pjesma, grme glasbe, viju se hrvatske zastave i sva su lica ožarena srećom i nadom.

Tolike duge godine samo se šaputalo u nemoćnom biesu, kad je sve bilo prignječeno i pridavljeno protuhrvatskim režimima, godine su vladali žandari i stražari kundacima, po tamnicama i grobovima trunu naši najbolji ljudi. Hrvatski se nije smjelo ni misliti, hrvatsko se ime nije smjelo ni spomenuti, hrvatska zastava se nije smjela pokazati, istina se nije smjela čuti. A narodu je konačno dodijalo izrabljivanje i pljačkanje, zatvaranje i ubijanje. Hrvat više nikada ne će dopustiti, da mu se blati i sramoti sve ono najmilije i najsvetije. Hrvat je progovorio što misli, osjeća i želi, jer je svega bilo dosta i previše. Nikada se nijedan kulturni narod ne može slomiti i zatrti samo tako preko noći, silom. I to nikakvom silom, nikakvim divljačtvom, a to sve one protunarodne, protudržavne vlade nisu znale. I uviek je onaj krvnik, nasilnik, tlačitelj hrvatskog naroda, postajao krvnik i svoga naroda i na posljedku sam svoj.

U ovim silnim zanosima i oduševljenjima, kada selo i grad progovori urnebesnim, gromoglasnim vapajem za pravdom i slobodom, kad sva srdca složno kucaju i sve glave jednom glavom misle, a Liepa naša dršće, treperi i pjeva u čovjeku, Pilek je hodao odkrite glave sav u groznici, sav omamljen i preporođen, a pod rukom mu je Mila. Val množtva nosi ih ulicama grada, oboje pjevaju i viču do promuklosti i svuda ih dočekuje radostno povlađivanje i klicanje. Pune su ulice raznježenih ljudi, do kasne noći čuje se žamor i buka grada, koji ne spava. Viju se hrvatske zastave, ori se naša pjesma i svi žele i bore se za jedno: da oživi i uzkrsne slobodna i nezavisna Hrvatska!

Uzeli su sobicu malo izvan grada i skoro malo pretiesnu, neke su komade Pilekova namještaja prodali, a neke prikladnije kupili od »tandlera«, stari su razklimani krevet dobro pofurili i namazali petrolejem, da im stjenice ne ogorčuju odmah u početku novi život. Mila je znala iz ničega stvoriti nešto, a to je dar nekih žena, da stvaraju svojim rukama i prisutnošću svuda ugodan kutić. Uostalom, za liep život potrebnija je ljubav nego sve ostalo.

Pilek je na sebe preuzeo dužnost, da vodi kućanstvo, dok ne nađe kakvo mjesto. Bio je vrlo sretan, što jedanput u životu

radi nešto za sebe. U toj maloj sobi sve je bilo puno njihove ljubavi, poljubci su pucali i mljaskali na svakom koraku, i Mila se ozbiljno zabrinula, kako da smogne i kupi nekakav zastor za prozorčić, da ne pobune protiv sebe moralne i zavidne susjede i javno mišljenje onog diela grada.

Vjenčali su se u staroj crkvi svete Barbare u Vrapču, u onoj divnoj prirodi, koju Zagrebčani premalo poznaju. Kumovao im je vrlo siromašan kum, koji je za taj svečani dan bio iznimno triezan, stari pisac, svečan i dostojanstven u nekom užasnom »salonroku«, koga je čuvao samo još za svoju smrt. Pod rukom je doveo gizdavo svoju gazdaricu, debelu i dobroćudnu gospu Malčiku, za koju su mnogi tvrdili, da mu je nekakva Muza i Euterpa, ali ona se brinula samo za red i čistoću starom književniku.

Sjedili su i kriepili se u gostionici, a stari se branio: — Vidite, kako su ljudi zlobni. Drempasta Malčika i inspiracija! Svi misle, da je ona moja bolja polovica, čak da je moja najbolja djela nadahnula ona. Podvala, prosta laž, književnički trač! Ona ima smisla samo za tjelesne potrebe, a duh joj je deveta briga. Da vam ona skuha sarmu, prste biste lizali. A tek ričet sa šunkinom mašću! S njezinim ričetom predobio sam jednog užasnog kritičara, koji je trajno na mene lajao, ali odonda kao odrezano, o meni je pisao, a o ričetu govorio samo u superlativu. I vjerujte mi, da se moje i najbolje djelo može sakriti pred njezinim, i svaki pametan čovjek dao bi ga za njezinu, recimo, filanu papriku.

Malčika je cvala, smiešila se kao djevica i rasla kao germa.

Stari je dobro razpoložen, jer je pijača na stolu i sada gnjavi Pileka i zanovieta mu. — Hej, ništa nam ne pripoviedaleke putove, nemir, Pariz i skitnju. Ja hoću već jednom svoj jačim duhovima francuzkog javnog života...

— Da, s apašima, kriminalcima, izgonašima...

— Da ste sjedili po ciele dane u Rotondi...?

— U zatvoru. Rotonde nema više, ali zatvori su ostali.

Pilek se prikloni Mili. — Mila, ženkice! Neka vrag odnese daleke putove, nemir, Pariz i skitnju. Ja hoću već jednom svoj mir. Mi smo tu rođeni, tu odrasli, to je naša zemlja, mi smo vezani rođenjem, djetinjstvom, uspomenama i cielim životom za ovu zemlju, u nama još uviek živi seljak, srašten sa zemljom, mi smo već odavna prestali biti nomadi.

Stari se nakašlje. — Tako je. Živio mladenac. Mi nismo kozmopoliti. Mila, sada mu još samo zabranite pisati, pa je čovjek na svome mjestu, i svaki će pred njim skinuti šešir s poštovanjem. Svoju snagu, svoju tvrdoglavost, pardon, volju, jaku volju, neka uloži u nešto pošteno i postat će milijunaš. Umjetnost je za njega škodljiva. Ne smije više pisati i basta.

— To mi je baš bilo na jeziku. Pretekli ste me. Umjetnik ne mogu biti, diletant ne ću biti, jer ni to zapravo ne mogu biti. Sve sam svoje ambicije pokopao.

— Imaš pravo. Sad si na konju. Tješi se: Slava ne donosi ništa drugo, osim boli, zavisti, mržnje. Slavu je težko postići, a još teže snositi. Ljepše je i lakše biti malen, nepoznat i sretan. Tješite se, to nam je sve. Stari je dignuo čašu i kucnuo se u zdravlje mladenaca, izlio vino u sebe, opet napunio čašu, kucnuo se i izpio za domovinu, pa onda za slobodu, za pravicu, za istinu, za ljepotu, za sreću, za mladost, za budućnost i t. d.

Stari je bio već jako star i pijan, jer se počeo sjećati svojih mladih dana, svojih napora, briga, nada, a suze su mu se caklile u očima.

Mladenci su odpješačili do Kamenih svatova.

Prošao je i svladan je težak i možda nuždan odlomak njegova života, i on je sada slobodan, da ide napried u novo i nedoživljeno. Pilek je počeo osjećati radost, jer živi, sve je jasnije ćutio, kako mu je Mila sve, kako ga s njom veže nešto čvrsto i nerazdvojno, ona mu je više nego otac i mati zajedno. S njom je on jedno. Ona je liek za njega. ona je tako mila, hrabra i požrtvovna kao mati, i dirljivo se umiljava i vjerna je kao neka draga životinjica.

Živjeti bez nje značilo bi i dalje se jadno, bezvoljno i bolestno mrcvariti prepušten groznim mislima i samoći, opet ludovati, piti i ubijati se. Pilek je prestao misliti na prošlost i daljinu, Mila mu ne dopušta, da se muči čežnjom i nemogućim željama. Sve ono crno u njemu je izprano, sve one sulude želje i nade i ona nepregledna nejasna maštanja izbrisana su i zaboravljena.

Život je Pileku sada liep. Život je pred njim. Bujno protječe u malim svakdanjim radostima i ljubavi i unatoč suzama i patnjama divno je živjeti. Pilek je konačno stekao sretnu spoznaju, da se živjeti izplati i bez bogatstva, putovanja

i luksusa. Postao je tako sretan, da podnosi sam sebe i sve ljude oko sebe, da ne mrmlja i ne kune, pomirio se s time, što jest: mali siromah sa ženom, skromnim stanom i onim najpotrebnijim za život.

Odmah se pobrinuo, da nađe posao, makar što bilo, samo da radi, glavno, da nešto zasluži i donese kući, pa da ušutka one bablje pogane jezike svojih susjeda, koji su uviek spremni, da ogorče nekome liepe dane. Obijao je tuđe pragove, marljivo dosađivao i napastovao, i nije ga bilo stid moliti, jer on je tražio rada i htio je raditi, pa radi zadovoljno, a još radije donosi svoju plaću Mili. Uviek se tako jaka volja mora na neki način ostvariti, jer je silna snaga u onome: htjeti!

Radi u nekom uredu do 2 sata, a poslije toga je slobodan i svoj gospodar. Radi i zarađuje tek toliko, da se živi. Niti je rad, niti plaća. Ali on svake večeri uči uporno i nada se, da će ipak jednom nešto postići. On ima svoj cilj. Možda uspije maturirati, pa onda će se možda upisati i na sveučilište. Kasno je malo, ali nije prekasno. Glavno, da je pronašao svoj pravi cilj i zadaću, a prestar ne će biti, jer za starost nema vremena. Mila mu daje onu volju, snagu i poticaj, sve ono, što može dati samo žena.

Oni stanuju na periferiji grada u maloj kućici na strani. Vrt je izpred kuće, i tu se razgranao grm krvavih ruža, cvate još nekoliko tulipana, tea, maćuhica, a mali par zaljubljenih »cvergla«, koji Mila obožava, šeće i šepiri se po dvorištu. Mila se razvila u bujnu snažnu ženu, a Pilek je zadržao svoju doduše vitku književničku liniju, iako dobro jede, a više ništa ne piše. Sada konačno zna, da nije ono, što je mislio, da jest, prebolio je već to sve odavna i posve je zdrav. Veliki pisac zna da nije, a mali ne će biti. I tuđe stvari je ugodnije i zanimljivije čitati nego svoje. Ono, što je on u muci tepao i mucao, to su drugi već odkada mnogo bolje i ljepše rekli, i na koncu: »još uviek je ljepše čitati tuđe dobre knjige, nego pisati svoje loše.«

Oni uživaju oboje u samoći u dvoje. Život prolazi tiho i neprimjetno u malim radostima i trzajima, dok srdca složno kucaju, ne boje se života i vole život. U njihovoj sobi mirišu ruže, Mila se užurbano i spretno kreće i priprema večeru, a Pilek je prati očima iz kuta kao stari mačak i prede misli: »Užitak je imati kraj sebe to malo dobro stvorenje, tako hrabru, odanu i požrtvovnu ženicu, koja razumije čovjeka i

osjeća s njim. — Mila ženkica! Kako je to sve bilo nenadano i naglo, i sve je najbolje i najljepše. A prije? Ja sam htio sve, a sve htjeti isto je kao ne htjeti ništa. Ubijala me sumnja, mržnja i bol. Moj život se trošio i drobio u svemu...

Ona se dražestno namrgodi. — Ne deklamiraj, nego jedi. Nikad se ne osvrći natrag, to sam ti već kazala, nego gledaj napried, gledaj sada u svoj tanjur. Pusti prošlost, jer je mrtva. Život je pred nama, život...

Pilek je pogleda izpitljivo, a ona se zarumeni sretna i ponosna. — Da, tu u meni je mali jedan dragi život.

Pilek je zagrli. — Bit će dečkec i zvat će se Zvonko. Mali, dragi, sa sitnim ručicama i nevinim očicama kao nebo.

I Pilek proročki brblja sav sretan i sav sjajan kao da se namazao mašću. — Život, kakav jest, da jest, ipak je liep, liepo je živjeti, ja volim živjeti, ja ljubim, a prije nikada nisam. Nas još čeka pravi život. Mi smo još mladi...

Pilek ne prepoznaje više sam sebe, i njega samoga čudi ta promjena. On je zdrav, koristan i sretan, više ne luta, ne vrti se i ne luduje u krugu, u čudnom, strašnom krugu.

KRAJ

Rođen sam 18. lipnja 1911. godine u Zagrebu, u Gornjem gradu, gdje živim i danas.

Po zanimanju bio sam već i vježbenik i činovnik, »agent« i podvornik, »paker« i tvornički radnik, a vrlo često i »nezaposlen«.

Prošle godine radio sam u Beču kao »Magazinarbeiter«.

Pišem već preko 10 godina posve nepoznat i nepriznat. Surađivao sam u nekim »našim« listovima, koji su mi ponešto uvrstili i nisu platili, ili nisu ni uvrstili ni vratili rukopise.

Roman »Krug« napisan je u teškim godinama i prilikama 1938. i 1939.

Dugo sam tražio ljude i konačno ih pronašao kod Matice, L j u d e koji su me shvatili, pomogli i tiskali.

Zato im hvala!

IVAN TRIPLAT